T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLMESİ: SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

HATİCE LEBLEBİCİ
14706006

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. BANU YÜCEL TOY

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLMESİ: SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

HATİCE LEBLEBİCİ
14706006
ORCID NO: 0000-0002-1813-7107

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. BANU YÜCEL TOY

İSTANBUL
2020

ÖZ

ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLMESİ: SINIF ÖĞRETMENLİĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Hatice Leblebici

Haziran, 2020

Bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarına yönelik İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (İHDE) Dersi Öğretim Programı'nın geliştirilmesi, tasarlanması, uygulanması ile uygulama süreç ve sonuçlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nitel ve nicel verilerin birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırmalarından çok aşamalı karma desene dayalı olarak üç aşamada yürütülmüştür. Programın tasarım (ihtiyaç analizi) aşamasında, sekiz sınıf öğretmeni, üç öğretim elemanı ve altı dördüncü sınıf öğretmen adayıyla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin sonucunda ortaya çıkan bulgularla araştırmacı tarafından "İhtiyaç Analizi Anketi" oluşturulmuş ve 80 sınıf öğretmeni adayına uygulanmıştır. İçerik ve betimsel istatistik analizlerinin sonuçlarına göre; İHDE dersinin hedefleri belirlenmiş, böyle bir dersin zorunlu ders olarak sınıf öğretmenliği adaylarına verilmesi gerektiği, öğretmen adaylarının çocuk haklarından kısmen haberdar oldukları, ders tasarımı için araştırmacı tarafından belirlenen hedeflerin öğretmen adayları tarafından çok önemli olarak belirtildiği fakat bu hedefleri, uygulama açısından kendilerini oldukça yetersiz buldukları ortaya çıkmıştır. İhtiyaç analizi sonuçlarına göre İHDE dersinin tasarımı yapılmıştır. Programın uygulanması (süreç değerlendirme) aşamasında, araştırmacı aynı zamanda dersin uygulayıcısı rolünü üstlenmiştir. Uygulama sırasında eylem araştırması yapılmış, programda aksayan kısımlara yönelik eylem kararları alınmıştır. Uygulama süresince, dersi seçmeli olarak alan 19 öğretmen adayından yansıtma günlükleri alınmış ve derste ortaya çıkan öğrenci ürünleri analitik dereceli puanlama anahtarları (Rubrik) ile değerlendirilmiştir. Programın son aşaması olan değerlendirme (sonuç değerlendirme) aşamasında, "İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi" 19 öğretmen adayına uygulanmış ve ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenen altı öğretmen adayıyla da derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Değerlendirme bulguları için aynı zamanda öğretmen adaylarından alınan son yansıtma günlükleri de dikkate alınmıştır. Nicel verilerin analizinde SPSS 22.0, nitel verilerin analizinde ise NVivo11 analiz programı kullanılmıştır. Uygulama sonrası ders programının, öğretmen adaylarında İHDE açısından öğretim planı hazırlama, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme araçları belirleme ve geliştirme gibi mesleki bilgi ve becerilerine katkı sağlama, derse yönelik olumlu tutum geliştirme, kişisel ve mesleki gelişime katkı sağlama, farkındalık kazanma, sosyalleşme, öğretim öz yeterliği sağlama yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Eğitimi, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi, Öğretmen Adayları, Program Geliştirme, Eylem Araştırması.

ABSTRACT

DEVELOPING HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY EDUCATION COURSE CURRICULUM FOR TEACHER CANDIDATES: AN APPLICATION ON CLASS TEACHING

Hatice Leblebici
June, 2020

In this study, it is aimed to develop, design, implement and evaluate the implementation process and results of the Human Rights and Democracy Education (HRDE) Course Curriculum for classroom teacher candidates. The research was carried out based on multiple-phase study mixed method design in which qualitative and quantitative methods were used together. At the curriculum design (needs analysis) stage, interviews were made with eight primary school teachers, three instructors and six fourth grade teacher candidates. The "Needs Analysis Questionnaire" was developed based on the findings that emerged from these interviews and was applied to 80 classroom teacher candidates. According to the results of the content and descriptive statistics analysis; the objectives of the HRDE are determined. It was found out that this course should definitely be given to teacher candidates, and that teacher candidates are partially aware of children's rights. It was revealed that the goals set by the instructor for the course design were found to be very important by the teacher candidates, but they found themselves quite insufficient in the implementation phase. HRDE course curriculum has been designed according to the needs analysis results. At the curriculum implementation (process evaluation) stage, the researcher was also the instructor of the course. During the application, an action research was made, and action decisions were taken for the problematic aspectsof the lesson. During this stage, reflection journals were taken from 19 teacher candidates and the student products emerging in the course were evaluated with rubrics. Lastly, at the curriculum evaluation (result evaluation) stage a questionnaire was administered to 19 teacher candidates and in-depth interviews were made with six teacher candidates determined by criterion sampling method. The final reflection notes taken from teacher candidates were also taken into consideration. The results showed that the HRDE curriculum contributed to the professional knowledge and skills of teacher candidates, developing a positive attitude towards the course, contributing to personal and professional development, gaining awareness, socializing and teaching self-efficacy.

Key Words: Teacher Education, Human Rights and Democracy Education, Teacher Candidates, Curriculum Development, Action Research.

ÖN SÖZ

Doktora tez sürecimde bana yol gösteren, destek olan ve iyi bir akademisyen olma yolunda ilerlemem için bana katkı sağlayan değerli tez danışmanım, hocam Doç. Dr. Banu Yücel Toy'a, tez jürimde bulunan ve bütün tez sürecinde gerek geri bildirimleri gerekse manevi destekleri için Prof. Dr. Mehmet Gürol ve Prof. Dr. Levent Deniz hocalarıma, araştırmaya gönüllü olarak katılan değerli öğretim görevlileri, sınıf öğretmenleri ve uygulama sürecinde yer alan değerli öğretmen adayı öğrencilerime, özellikle katkılarından dolayı sınıf öğretmeni ve dostum Özden Ergin Yavuz'a, uygulama sürecinde uzman olarak dersime katkı sağlayan drama lideri Mine Aksar ve Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nden Gözde Durmuş'a, değerli görüşlerini esirgemeyen ve manevi olarak desteğini gördüğüm akademisyen dostlarım İpek Önal ve Azmi Türkan'a, tezimin redaksiyonu ile ilgili destek veren Emre Sarıkuş'a, doktora sürecimde her anlamda desteklerini esirgemeyen aileme ve özellikle özverilerinden dolayı anneme, Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Araştırma Enstitüsü'ne, "2018 Doktora Destek Programı" kapsamında bana sağladıkları araştırma bursu için teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul; Haziran, 2020 Hatice LEBLEBİCİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xi

1. GİRİŞ **1**
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 7
1.3. Araştırmanın Önemi 8
1.4. Sınırlılıklar 9
1.5. Varsayımlar 10
1.6. Tanımlar 10

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE **13**
2.1. İnsan Hakları ve Demokrasi 13
2.1.1. Demokrasinin Tarihçesi 13
2.1.2. İnsan Haklarının Tarihçesi 15
2.2. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi 21
2.2.1. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi 21
2.2.2. Dünya'da İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Tarihçesi 24
2.2.3. Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Tarihçesi 26
2.2.4. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Öğretmen Eğitimi 30
2.2.5. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimine Yönelik Ders Programı 35
2.3. Program Geliştirme 40
2.3.1. Program Geliştirmede Temel Kavramlar 42
2.3.2. Eğitim Programı Tasarımı ve Modeller 44
2.3.3. Eğitimde Program Geliştirme Süreci 46
2.4. İlgili Araştırmalar 50
2.4.1. Yurtiçinde Yapılan İlgili Araştırmalar 51
2.4.2. Yurtdışında Yapılan İlgili Araştırmalar 57

3. YÖNTEM **60**
3.1. Araştırmanın Deseni 60
3.2. Program Geliştirme Süreci 64
3.3. Veri Kaynakları 66
3.3.1. Tasarım (İhtiyaç Analizi) Aşaması 66
3.3.2. Uygulama (Süreç Değerlendirme) Aşaması 68
3.3.3. Değerlendirme (Sonuç Değerlendirme) Aşaması 69
3.4. Veri Toplama Araçları 69
3.4.1. Tasarım (İhtiyaç Analizi) Aşaması 69
3.4.2. Uygulama (Süreç Değerlendirme) Aşaması 71
3.4.3. Değerlendirme (Sonuç Değerlendirme) Aşaması 76
3.5. Verilerin Analizi 77
3.5.1. Nitel Verilerin Analizi 78
3.5.2. Nicel Verilerin Analizi 80
3.6. İç ve Dış Geçerlik 80

3.7. Araştırmacının Rolü 81

4. BULGULAR 83
4.1. İHDE Dersi İhtiyaç Analizi Bulguları 83
4.1.1. Sınıf Öğretmenleri, Öğretim Elemanları ve Öğretmen Adayları Açısından İHDE'ye Yönelik Bir Dersin İhtiyaçları 83
4.1.2. Öğretmen Adaylarının İHDE Dersinin Öğretimine Yönelik Farkındalık ve Yeterlik Düzeyleri 92
4.1.3. İHDE Ders Programının Tasarlanması 100
4.2. İHDE Dersinin Uygulamasına İlişkin Süreç Değerlendirme Bulguları 105
4.3. İHDE Dersi Sonuç Değerlendirmesine İlişkin Bulgular 140
4.3.1. İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Kazanımlarına Katkısına İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri 140
4.3.2. Öğretmen Adaylarının İHDE Dersinin Uygulama Sonrası Etkililiğine İlişkin Görüşleri 141

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 152
5.1. İHDE Ders Tasarımına (İhtiyaç Analizi) Yönelik Tartışma ve Sonuç 152
5.2. İHDE Dersinin Uygulamasına (Süreç Değerlendirme) Yönelik Tartışma ve Sonuç 157
5.3. İHDE Dersi Değerlendirmeye (Sonuç Değerlendirme) Yönelik Tartışma ve Sonuç 158
5.4. Öneriler 162
5.4.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler 162
5.4.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler 163

KAYNAKÇA 165

EKLER 178
Ek 1. Görüşme Formları İzin Yazısı 178
Ek 2. İhtiyaç Analizi Anketi İzin Yazısı 179
Ek 3. İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni 180
Ek 4. Çalışma Planı 181
Ek 5. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları 182
Ek 5a. Öğretmen Adayları Görüşme Formu 182
Ek 5b. Sınıf Öğretmenleri Görüşme Formu 183
Ek 5c. Öğretim Elemanları Görüşme Formu 184
Ek 5d. Uygulama Sonrası Öğretmen Adayları Görüşme Formu 185
Ek 6. İhtiyaç Analizi Anketi 186
Ek 7. İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi 188
Ek 8. İHDE Dersi Öğretim Programı 189
Ek 9. İHDE Ders Hedefleri Belirtke Tablosu 195
Ek 10. İHDE Dersi Haftalık Öğrenme Planları 196
Ek 10a. "2. Hafta Öğrenme Planı" 196
Ek 10b. "3. Hafta Öğrenme Planı" 198
Ek 10c. "4. Hafta Öğrenme Planı" 200
Ek 10d. "5. Hafta Öğrenme Planı" 203
Ek 10e. "6. Hafta Öğrenme Planı" 205
Ek 10f. "10. Hafta Öğrenme Planı" 208
Ek 11. "2. Hafta İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Rubriği" 211
Ek 12. "3. Hafta Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Rubriği 212

Ek 13. “4. Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı ve 6. Hafta Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinlik Rubrikleri”..... 213
Ek 14. “4. Hafta Grup Çalışması Puanlama Cetveli”..... 214
Ek 15. “5. Hafta Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesine İlişkin Puanlama Cetveli”..... 215
Ek 16. “9. Hafta Materyal Geliştirme Sergi Rubriği”..... 216
Ek 17. “10. Hafta Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Değerlendirme Rubriği”..... 217
Ek 18. “14. Hafta Ünite Planı Sunumları Rubriği”..... 218
ÖZ GEÇMİŞ..... 219

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: 2001-2018 Yıllarında Planlanan Hizmetiçi Faaliyet Bilgileri 33

Tablo 2: Araştırma Süreci 60

Tablo 3: Araştırma Modeli 63

Tablo 4: Nitel Boyutta Katılımcı Grubu 67

Tablo 5: Rubrik Ölçüt Oluşturma Basamakları 74

Tablo 6: İHDE Ders Tasarımına Yönelik Elde Edilen Tema ve Kodlar 83

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları ile İlgili Farkındalıklarına İlişkin Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Dağılımı 93

Tablo 8: İHDE Dersi ile İlgili Hedeflere Öğretmen Adaylarının Önem Verme Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları 94

Tablo 9: İHDE Dersi ile İlgili Hedeflerde Öğretmen Adaylarının Kendilerini Yeterli Görme Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları 96

Tablo 10: Öğretim Yöntem Teknikleri ile Ölçme Değerlendirme Yöntem Tekniklerini Öğretmen Adaylarının Uygulayabilme Yeterlilik Düzeyleri Yüzde Değerleri 98

Tablo 11: İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Puanları 108

Tablo 12: Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Puanları 112

Tablo 13: Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı Yaratıcı Drama Etkinlik Puanları 116

Tablo 14: Grup Çalışması Değerlendirme Puanları 117

Tablo 15: Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesi Puanları 120

Tablo 16: Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinlik Puanları 123

Tablo 17: Materyal Geliştirme Sergi Puanları 128

Tablo 18: Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Puanları 132

Tablo 19: 14. Hafta Ünite Planı Sunum Puanları 134

Tablo 20: İHDE Dersi Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Alınan Eylem Kararları 136

Tablo 21: İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anket Sonuçlarına İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları 140

Tablo 22: İHDE Dersi Uygulama Sonrası Öğretmen Adayları İle Yapılan Görüşmelere İlişkin Tema ve Kodlar 142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Taba Tyler Modeli 45
Şekil 2: MEB Yeni Program Geliştirme Modeli 46
Şekil 3: İHDE Program Geliştirme Modeli 64
Şekil 4: İHDE Dersi Öğretim Programı Tasarım Aşaması Veri Toplama Araçları 70
Şekil 5: İHDE Dersi Öğretim Programı Uygulama Aşaması Veri Toplama Araçları 72
Şekil 6: İHDE Dersi Öğretim Programı Değerlendirme Aşaması Veri Toplama Araçları 76
Şekil 7: Nvivo11 Programı Görüşmelerin Analizi 79
Şekil 8: Nvivo Programı Kod ve Temaların Gösterimi 80
Şekil 9: İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Ürünleri 109
Şekil 10: Farklılıklara Saygı Etkinliği Ürünleri 113
Şekil 11: Materyal Sergisi Ürünleri 129

KISALTMALAR

BM : Birleşmiş Milletler Örgütü (United Nations Organization)

ÇHS : Çocuk Hakları Sözleşmesi

İHE : İnsan Hakları Eğitimi (Human Rights Education)

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights)

İHDE : İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi

İHYDD : İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

MEB TTKB : Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

SPSS : Statistical Package for the Social Sciences

STK : Sivil Toplum Kuruluşu (Non-Governmental Organisation)

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

UN : United Nations (Birleşmiş Milletler Örgütü)

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation)

UNICEF : Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (United Nations Children's Fund)

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, alt amaçları ve araştırmanın önemi ile sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan hakları, her insanın doğumuyla birlikte kazandığı evrensel olan haklardır. Hakların bazıları kendi içerisinde temel haklar ya da daha az önemli haklar olarak belirlense de hepsi birbirinin tamamlayıcısıdır ve bölünemez ya da reddedilemez. İnsan haklarının tarihte toplumların ahlaki, dini ve kültürel değerlerinde yer aldığı belirlenmesine rağmen asıl önemini kazanması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir (Flowers, 2000). İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, savaşı kazanan ülkelerin ileride doğabilecek başka savaşlara ve totalitarizmin sebep olacağı güvenlik problemlerine önlem olarak 1945 yılında kurduğu Birleşmiş Milletler Örgütü 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni kabul ederek insan haklarını evrensel bir boyuta taşımıştır (Sur, 2013).

Evrensel bir boyuta taşınan insan hakları ve demokrasi kavramlarının sürdürülebilir hale gelmesi ve yaygınlaştırılmasında eğitim en önemli alan olmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) Madde 26/1 ve 26/2 de insan hakları eğitiminin hedeflerinden şöyle bahsedilmektedir (UNICEF, 2004):

> "1. Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlköğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yükseköğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.
>
> 2. Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir."

Bu maddelerin doğrultusunda eğitimin bir insan hakkı olduğu ve devletlerin insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik okul öncesi programlardan yükseköğretim programlarına kadar eğitimin her kademesinde vatandaşlarını eğitmesi gerekliliği sonucuna ulaşılmaktadır.

İnsan hakları eğitimine herkesin ihtiyacı vardır. Birey doğduktan sonra kendi haklarını içgüdüsel olarak öğrenmediği için ancak aile, okul ve yaşadığı sosyal çevre ile bu hakları öğrenmektedir. Bu sebeple on yaşından önce, okul öncesi dönem ve ilköğretimde insan hakları ve demokrasi eğitimine başlanılmalıdır. Bu noktada özellikle nitelikli yetişmiş öğretmenlere ve eğitim programlarına olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır (Flowers, 2000). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi her bireyin, insan haklarına saygılı, uzlaşı ve empati kurabilen, kapsayıcı olan ve bunu kendi yaşadığı toplum içerisinde ve diğer toplumlarla bir arada sürdürebilen, dünya barışını odağına alan yurttaşlar olarak yetiştirilmesini hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşabilmenin en nitelikli yolu ise eğitim politikalarının güçlendirilmesinin yanı sıra insan hakları ve demokrasi eğitimi üzerine çalışan bütün paydaşlarla bir arada uluslararası niteliği sağlamaktan geçmektedir. Bu basamakları tamamlayan ise; iyi yetiştirilmiş nitelikli öğretmenler, düzenlenmiş eğitim ortamları ve uygun materyallerdir (Tibbitts, 2014).

İnsan hakları eğitimi, insanın haklarının benimsendiği, demokratik bir gelişim içerisinde sağlıklı yurttaşlar olabilmeleri açısından önemlidir. Dünya genelinde son yıllarda artan terörizm ve ekonomik sorunların yanı sıra; ırk, din, dil ayrımı gözeten popülist siyasi dilin yaygınlaşması, insan hakları ile ilgili oluşan kültürün varlığını tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle insan hakları ve demokrasi eğitimi son yıllarda başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere hükümetlerin de öncelikleri arasına girmiştir (Flowers, 2002).

Demokrasi ise kendi içerisinde değerlere sahiptir. Sadece bir yönetim şekli değil, aynı zamanda gündelik hayatı düzenleyen vazgeçilmez sistemler bütünüdür. Demokrasinin içerisinde var olmasını sağlayan değerlerden en önemlisi insan haklarıdır. Bu sebeple demokrasi, devlet içerisinde yer alan diğer sistemlerden farklıdır (Büyükkaragöz, 1995). Demokrasinin sahip olduğu değerleri benimseyen, ve bu değerleri bir yaşam felsefesi haline getirmiş bireylerden oluşan toplumlarda demokrasi gelişir ve süreklilik gösterir. Böylece nesilden nesile aktarılabilir bir demokrasi kültürü oluşturan toplumlarda, bu kültürü aktarabilecek ve kazandırabilecek en önemli alan eğitimdir (Edwards, 2008).

Demokrasi eğitimi ile insan hakları eğitimi, demokrasi kültürünün kazanılması açısından birlikte ele alınması gereken unsurlardır. Yeni yetişen nesil, bu iki önemli eğitimle bilgi edinme, temel toplumsal değerleri içselleştirme ve bu alandaki becerilerini geliştirme imkanı bulabilir. Böylece hakların ve özgürlüklerin

korunması, hukukun üstünlüğü, yurttaş katılımı, eşitlik gibi özellikler bir kültür haline hatta toplumun yaşam biçimine dönüşerek nesiller arasında bir köprü görevi görür (Gözütok, 2004).

Demokrasi eğitiminin bireylere sağlanması kadar önemli olan diğer bir bakış açısı da demokratik eğitimin varlığıdır. Demokratik bir eğitimde, demokrasinin hedeflerinin bireylere verilmesi ile birlikte hak ve özgürlüklerin eğitimi de programlar içerisinde yer almalıdır (Karakütük, 2001). Dewey, demokrasinin ancak eğitim ile toplumu şekillendirebileceğinden bahsetmiştir. Demokrasi ve insan hakları eğitimlerinin yer verildiği okullarda demokrasi bilinci küçük yaşlarda benimsenerek demokratik bir toplum inşa edilebilir (Gutek, 2001).

Demokratik yurttaşlık eğitimi "çocuk yurttaş" kavramını merkeze alır ve özellikle çocukların bilinçli ve sorumluluklarının farkında olan toplumun birer üyesi olmasını amaçlar. İnsan hakları eğitimi ise, insanın doğuştan sahip olduğu hakları kazandırarak bireyde bir insan hakları kültürü oluşturmayı esas alır. Demokrasi ve insan hakları eğitimlerinde çocukların demokrasi ve insan haklarını hem öğrenmesi hem de deneyimlemesi esastır. Böylelikle bilginin yanında gündelik yaşantılarında bu alan için gereken beceri ve tutumları da gelişme gösterecektir. Bu durumdan hareketle, insan hakları eğitiminin, demokrasi eğitiminde kilit role sahip olması kaçınılmazdır (Gözütok, 2004).

Çocukların birey olarak haklarının farkında olmaları küçük yaşlarda kendi haklarını öğrenmeleriyle başlamalıdır. İlköğretim dönemi bireysel tutumların ve değerlerin geliştiği bir dönem olması sebebi ile çocuk hakları eğitiminin verilmesi, temel vatandaşlık yeterliklerinin kazandırılması ve böylece nitelikli insanın topluma yetiştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ise çocuklara bu dönemde tanıtılmalıdır. Küçük yaşta insan hakları eğitimi ve çocuk hakları bir arada verilerek, çocuklarla bir yandan kendi haklarını öğrenmeleri bir yandan da tüm insanların hakları olduğunun anlaşılması için fırsatı sunulmaktadır (Özdemir Uluç, 2008).

ÇHS, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Türkiye, sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. 9 Aralık 1994 tarihinde sözleşme Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurul onayından geçmiştir (Mumcu, 2001).

Bu sözleşme, imzalayan hükümetlerden, uluslararası topluluklardan, çocukların haklarını ayrım gözetmeksizin uygulanması ve sürdürülebilirliğini talep etmektedir (UNICEF, 2002). ÇHS ile çocuk hakları uluslararası düzeyde resmiyet kazanmıştır. ÇHS'nin 42. maddesi taraf devletlere, sözleşmenin ilke ve hükümlerinin doğru bir şekilde yetişkin ve çocuklara bu haklarını yaygın bir biçimde öğretilmesini sağlaması konusunda yükümlülük getirmiştir (UN, 1999). Sözleşmeyi imzalayan devletlere bu sözleşme maddeleri için yaptırımlar söz konusudur. (Karaman Kepenekçi, 2000). Dolayısı ile, Türkiye, sözleşmede yer alan hakların yetişkinlere ve çocuklara öğretilmesi ile yükümlü durumdadır (Özdemir Uluç, 2008).

Türkiye'nin ÇHS'yi imzalaması ilköğretim programında meydana gelen gelişmelerin paralelinde Türkiye'de ilgili alanda çeşitli araştırmaların yapılmasını da sağlamıştır. İlgili araştırmalarda insan hakları, çocuk hakları, yurttaşlık ve demokrasiyi bilgi boyutunda kazandırmak, bunun yanı sıra yaşadıkları toplumda başkalarının haklarına saygı duyma, hoşgörülü olma, temel hak ve özgürlüklerine sahip çıkma gibi beceri ve tutumları kazandırmanın temelinde okul, ve öğretmenlerin etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır (Uçuş, Şahin, 2012). Ersoy (2012), ÇHS ile belirlenen çocuk haklarıyla ilgili farkındalığın öğretmen ve yöneticiler açısından yüksek olduğunu fakat bu durumun aksine çocuk hakları ile ilgili uygulamaların istenen düzeyde olmadığını, demokrasinin öğretimi için öncelikli olanın ise demokratik ortamların oluşturulması ve demokrasi eğitiminin verilmesi ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Her ne kadar çocuk hakları bilincinin oluşturulması konusunda eğitim kurumları önem sırasında başlarda yer alsa da sınıf öğretmenlerinin bu konudaki bilgi birikimlerinin yeterli olmadığı görülmektedir (Karaman, 1993). BM tarafından insan hakları ve demokrasi eğitimi ile çocuk hakları konusunda eğitim kurumlarının önemi, uluslararası boyutta önem kazanmıştır. Bu noktadan hareketle her öğretmenin ve öğretmen adayının bu konu hakkındaki bilgi, beceri, tutum ve yaklaşımlarının da insan hakları ve demokrasi eğitiminin hedefleri ile bağdaşması bir ihtiyaç haline gelmiştir (Kop, Tuncel, 2010).

Kop ve Tuncel (2010), Türkiye'de ÇHS ile belirlenen hedeflere yönelik çocukların yetişip gelişebilmeleri için çocuk haklarına yönelik hem teoride hem de uygulamada gerekli politikaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Çocuklara, kendi haklarının öğretilmesinin ve farkındalıklarının kazandırılması için aileler, öğretmenler ve politika yapıcıların bir araya gelerek çözüm üretmelerinin

gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Bu çözüm önerilerinden biri çocukların kendi haklarını öğrenmeleri ve günlük yaşamları içerisinde bu haklarla iç içe olmalarını sağlayacak uygulamaların yapılmasıdır. Geleneksel öğretim yöntemleri yerine kültürel değerlerle teknolojinin birlikte yer aldığı eğitim programlarının oluşturulmasının bu sebeple oldukça önem kazandığını ifade etmişlerdir.

İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili özellikle küçük yaşlarda verilecek eğitimlerde bilgi, beceri, tutum ve değerlerin aktif bir şekilde yaparak, yaşayarak, deneyim yoluyla çocuklara kazandırılması önerilmektedir. Öğretmenlerin ise, bu eğitimi verecek kişiler olması sebebi ile gerekli eğitimlerle farkındalık kazanmaları ayrıca bu alandaki bilgi, beceri ve tutumlarını geliştirmeleri de önem kazanmaktadır. Çocukların birer yurttaş olduğu gerçeğinden hareketle, çocuk yurttaş ve çocuk hakları konusunda insan hakları ve demokrasi eğitiminin önemine yer verilmesi ve bu yönde politikalar üretilmesi devletin önemli bir sorumluluğu haline gelmektedir (Flowers, 2010).

Kepenekçi ve Baydık (2009), ÇHS'de yer alan maddelerin çocuklara mutlaka öğretilmesini vurgulamış, bu konuda nitelikli yetişmiş öğretmenlerin gerektiği üzerinde durmuşlardır. Üniversite eğitiminde insan hakları eğitimi üzerine araştırma yapan Kepenekçi (2006), bu eğitimi almış olan öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarının, insan hakları dersi almayanlara göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Ersoy (2012) ise öğretmenlerin farkındalıkları açısından, öğretim programlarının içerisinde çocuk hakları içeriğinin yer almasının bile öğretmenlerin yüksek farkındalığa sahip olmalarına sebep olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, Karaman (1993), küçük yaşlarda çocuk hakları eğitiminin önemli olmasına rağmen sınıf öğretmenlerinin büyük bir kısmında bu alanda yeterli bilgi, beceri ve tutumun gelişmediğini belirtmiştir. Eğitim kurumlarında insan hakları, çocuk hakları ve demokrasi içerikli derslerin eğitimlerinin gerekli mesleki bilgi ve beceriye sahip nitelikli öğretmenler tarafından verilmesi oldukça önemlidir. Bu nitelik ancak hizmet öncesi eğitim fakültelerinde ya da hizmet içi eğitimlerle sağlanabilir.

Hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerde İHDE'ye olan gereksinimi belirleyebilmek için öncelikle bu içerikli eğitim programlarının varlığı incelenmelidir. Türkiye'de insan hakları ve demokrasi eğitimi (İHDE) ile ilgili eğitim programları zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. 2015-2016 eğitim öğretim yılı itibarıyla ilkokul dördüncü sınıf düzeyinde "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi haftada iki

saat olmak üzere uygulanmaktadır. Bir ders kitabına ve öğretim programına sahip olan bu ders ile ilgili en önemli soru sınıf öğretmenlerinin bu dersin öğretimini nasıl yapacaklarıdır (Balbağ, Gürdoğan Bayır, Ersoy, 2017; MEB, 2016; MEB, 2015).

MEB tarafından verilen hizmetiçi eğitim, seminer ve kurslar incelendiğinde 2001'de hizmetiçi eğitimle başlayan "Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Formatörlük Kursu"nun 2018 yılına gelindiğinde sadece "Kapsayıcı Eğitim" doğrultusunda planlandığı belirtilmiştir. Kurs ve seminerler incelendiğinde bütün kademelere yönelik ve süreklilik gösteren, insan hakları, demokrasi, çocuk hakları ve yurttaşlık alanlarını kapsayan hizmetiçi eğitimlerin olmadığı ortaya çıkmaktadır (MEB, 2019).

Alanda yapılan çalışmalar, bireyle birebir temasta bulunması ve toplumu doğrudan etkiliyor olması sebebiyle öğretmenlerin, insan hakları ve demokrasi eğitimi alanında farkındalık düzeylerinin yüksek ve nitelikli olması gerektiğini ortaya koymakta, bu sebeple öğretmen adaylarının eğitimine önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gömleksiz, Çetintaş, 2011; Kepenekçi, 1999; Özen, 2012). Bu bağlamda, hizmet öncesi eğitimde öğretmen adaylarının çocuk haklarını bilgi boyutunda kavramalarının yanında bu yönde olumlu tutum ve mesleki becerilerini geliştirmeleri de önem kazanmaktadır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine başladıkları zaman insan hakları ve demokrasi bilincine uygun okul ve sınıf ortamları sağlayabilmesi şüphesiz ki eğitim fakültelerinde alacakları insan hakları ve demokrasi eğitimleriyle mümkündür (Çarıkçı, 2010; Elkatmış, 2007; Kepenekçi, 1999). Öğretmen adaylarına yönelik hazırlanacak İHDE dersi öğretim programı hem insan hakları ve demokrasi eğitimi kavramları için gerekli konu alan bilgisini kazandıracak hem de bu alanda gereken olumlu tutumlarının gelişmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu sebeple, İHDE hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarının kalitesi ve niteliğinin oldukça iyi hazırlanması gerekmektedir (Çarıkçı, 2010). Bu alanda eğitilecek, gerekli mesleki bilgi ve becerileri kazanacak öğretmen adaylarının insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik kavramsal bilginin yanında dersin öğretimine yönelik öğretim yöntem ve teknikleri, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme konusunda da yeterli donanıma sahip olmaları gereklidir. Bütün bu nitelikli eğitimin mesleki kazanımı ise ancak hizmet öncesi eğitimle mümkün olabilmektedir (Elkatmış, 2007; Kepenekçi, 1999).

Öğretmen adaylarının insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konusundaki eğitimleri incelendiğinde bu kavramları zorunlu ve/veya seçmeli derslerde öğrendikleri

görülmektedir. Oysa ki bu kavramların bilgi düzeyinde öğretilmesinden çok uygulamalı olarak, temel eğitimde öğrencilere nasıl öğretileceği öğretmen adaylarına kazandırılmalıdır. YÖK "Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları" ile ilgili programların güncellenmesine yönelik olarak 2018 yılında "Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı" içerisinde alan eğitimine yönelik "Sosyal Bilgiler Öğretimi"nde demokrasi, insan hakları ve değerler eğitimine yer vermiştir. "Genel Kültür Seçmeli Dersler" içerisinde ise "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi" dersi ise seçmeli ders olarak eklenmiştir (YÖK, 2018). Fakat gerek derslerin içeriği, gerekse uygulanmasıyla ilgili bilgiler yeterli değildir. İlköğretimde verilecek İHYDD'nin günlük yaşam becerileriyle içselleştirmesi için aktif şekilde, çocukların deneyimleyerek öğrenmeleri gerekmektedir. Dolayısı ile öğretmenin aktif bir öğretim ortamını bu eğitim kapsamında nasıl sağlaması gerektiğini bilmesi, bunun için de öğretmen eğitiminde bu tür aktif öğretimin sağlanması önem kazanmaktadır.

Bu sebeple toplumu ilgilendiren insan hakları ve demokrasi kültürünün oluşturulmasına ilişkin gerek hizmetiçi eğitimlerin sürekli olmaması gerekse hizmet öncesi eğitim fakültelerinde seçmeli olarak teori ağırlıklı bu dersin öğretiminin yapılması istenen nitelikte İHDE için yeterli değildir. Bu sebeple, öğretmen adayları için aktif öğretim yöntemleri ile zenginleştirilmiş bir İHDE dersinin öğretim programının tasarlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasinin ilkokulda öğretimine yönelik mesleki bilgi ve becerilerin kazandırılması için Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretmen adaylarına yönelik "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı"nın geliştirilmesidir. Bu doğrultuda, İHDE dersinin tasarlanması, uygulanması ve öğretmen adaylarının mesleki bilgi, beceri ve performansları üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın problem cümlesi "Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretmen adaylarına yönelik İHDE dersinin tasarım, uygulama ve değerlendirme aşamaları nasıl gerçekleşmektedir ve sonuçları nelerdir?" olarak belirlenmiştir.

<u>İHDE dersi program tasarımına yönelik olarak; (İhtiyaç Analizi)</u>

1. Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı için tasarlanacak İHDE dersi programına

ilişkin ihtiyaçlar nelerdir?

1.1. Sınıf öğretmenleri, öğretim elemanı ve öğretmen adayları açısından, öğretmen adaylarına yönelik geliştirilecek olan İHDE dersinin ihtiyaçları nelerdir?

1.2. Öğretmen adaylarının İHDE dersinin öğretimine yönelik farkındalık ve yeterlilik düzeyleri nedir?

İHDE dersi uygulama sürecine yönelik olarak (Süreç Değerlendirme);

2. İHDE dersi nasıl uygulanmaktadır ve uygulamada karşılaşılan sorunlara yönelik alınan kararlar nelerdir?

İHDE dersi değerlendirme sürecine yönelik olarak (Sonuç Değerlendirme);

3. Uygulama sonrasında İHDE dersinin öğretmen adaylarının mesleki bilgi ve becerileri üzerindeki etkileri nelerdir?

3.1. Uygulanan İHDE dersi hedeflerinin kazanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?

3.2. Öğretmen adaylarının uygulanan İHDE dersinin etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada uygulamaya yönelik olarak hazırlanan ders programı ile:

- Öğretmen adaylarına insan hakları ve demokrasi kavramları ile ilgili farkındalık ve duyarlılık kazandıracağı,
- Eğitim fakülteleri'nde İHDE ile ilgili uygulama ağırlıklı aktif öğretim yöntem ve teknikleri ile zenginleştirilerek tasarlanan bir program olmasından dolayı dersin öğretimi açısından alana katkı sağlayacağı,
- Öğretmen adaylarına insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramlarının öğretimine yönelik mesleki bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan öğretim elemanlarına, hizmet öncesi eğitimlerde yol gösterici bir program olacağı,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde İHDE ile ilgili özellikle eğitim fakültelerine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ulusal düzeyde, dersin eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına İHDE'ye yönelik öğretim yöntemlerini öğrenmeleri, insan haklarının ve çocuk haklarının neler olduğunun farkında olmaları ve böyle bir programın nasıl uygulanacağı ile ilgili katkı sağlaması

beklenmektedir. eğitim fakültelerinde İHDE içerikli bir dersin öğretimi konusunda öğretim elemanlarına ders programı, materyal ve etkinlikleri içerisinde barındıran bir program olması sebebiyle kılavuz niteliğinde olacağı düşünülmektedir. Uluslararası düzeyde ise kapsayıcı eğitim ile ilgili etkinliklerin de yer alması sebebiyle özellikle uluslararası göç sonrası yaşanan adaptasyon, farkılıklara saygı ve hoşgörü alanlarında gerek eğitimciler gerekse mülteciler açısından katkı sağlayabilecek bir çalışma olacağı öngörülmektedir.

- Araştırmanın gerek karma yöntem araştırmalarından çok aşamalı desen doğrultusunda yürütülmesi gerekse eylem araştırması kullanıldığı için araştırmacılara yol gösterici nitelikte bir model olacağı düşünülmektedir.
- Program geliştirme alanında çalışma yapan araştırmacılara ve uzmanlara program geliştirmede eylem araştırma deseninin kullanımı konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- İHDE dersi uygulama sürecinin değerlendirme sonuçlarına göre öğretmen adaylarının niteliklerinin arttırılması ve öğretmen eğitimi programlarının geliştirilmesine yönelik önerilerin sunulması beklenmektedir.
- İHDE alanında çalışan eğitimciler, öğretmenler, STK'lar, eğitim programcıları, politika yapıcılar ve bu alanda çalışma yapan araştırmacılara kılavuz niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma,

- Sınıf öğretmen adaylarına yönelik İHDE programıyla,
- Uygulamaya yönelik ünite planı hazırlamada MEB 2018-2019 4. Sınıf İHYDD ders kitabı üniteleriyle,
- 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılı İstanbul'da bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalına kayıtlı üçüncü sınıf öğretmen adaylarıyla,
- Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarıyla,
- Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalında İHDE seçmeli dersi için sistemde

tanımlanmış olan iki ders saati ile sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmanın varsayımları şu şekildedir:

- Araştırmada katılımcılar veri toplama araçlarını, kendi görüşlerini doğru yansıtacak şekilde yanıtlamışlardır. Katılımcıların veri toplama araçlarına verdikleri cevapların doğru ve samimi olduğu kabul edilmiştir.
- İHDE'ye yönelik olarak tasarlanan dersin öğretim programı uygulanırken tasarım, uygulama ve değerlendirmede, öğretmen adayları yansız ve gönüllü katılım göstermişlerdir.

1.6. Tanımlar

Aşağıdaki tanımlar çeşitli kaynaklardan alınmıştır.

Ayrımcılık: Eşit haklardan yararlanılmasını engelleyen ve hakların korunmamasına neden olan her türlü ayrım, dışlama, kısıtlama ve tercih (Benedek Wolfgang. **İnsan Haklarını Anlamak, İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı**. 2014. 568).

Bildirge/ Beyanname: Tavsiye içeren ancak hukuken bağlayıcı olmayan resmî bildiri (Benedek Wolfgang. **İnsan Haklarını Anlamak, İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı**. 2014. 569).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Çocuklar için medeni, kültürel, ekonomik, toplumsal ve siyasal haklar ortaya koyan sözleşme (Flowers, Nancy. **Pusulacık: Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu.** 2010. 304).

Demokrasi: Kişilerin, grupların, sınıfların vb. kendilerini ilgilendiren ya da ilgilendirebilecek konularda alınacak kararların oluşumuna katılmalarıdır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 162).

Dijital Vatandaşlık: İnternet ağı üzerinden toplumsal yaşama katılma becerisidir (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 162).

Eşitlik: Kişilerin dil, din, ırk, cinsiyet, sınıf, yetenek veya statü ayrımı yapılmaksızın insan olarak aynı değere sahip olmasıdır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 163).

Hak: Genel olarak kişinin toplumdan isteyebileceği, talep edebileceği ve kullanabileceği meşru gerekçesi olan bir iddiadır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 163).

Hukuk: Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze (Zabun, Beyhan. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** 2019. 105).

İhlal: Yasa ve düzene uymama (Zabun, Beyhan. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** 2019. 105).

İhmal: Gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme (Zabun, Beyhan. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** 2019. 106).

İnsan Hakları: İnsanın dil, din, ırk, cinsiyet, sosyal statü, yetenek gibi farkılıkları dikkate alınmaksızın sırf insan olduğu için doğuştan sahip olduğu haklardır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 163).

İstismar: Birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme (Zabun, Beyhan. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** 2019. 106).

Kalıp Yargı: Belli bir nesneye ya da gruba ilişkin boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler, atıflar bütünü olarak zihnimizde oluşturduğumuz imgelerdir (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 164).

Ön Yargı: Bir kişi ya da grup hakkında gerçek bilgiye sahip olmadan varılan olumsuz duygular ve tutumlardır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 164).

Pozitif Ayrımcılık: Eğitim ve istihdam alanlarında tam katılım ve erişim fırsatına sahip

olmayan birey veya gruplara bu alanlarda fırsat tanınması için açık olarak tasarlanan eylem veya programlar dizisi (Benedek Wolfgang. **İnsan Haklarını Anlamak, İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı**. 2014. 572).

Siber Zorbalık: Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bireylere, toplumun bir bölümüne veya tamamına, kamu kurum ve kuruluşlarına zarar verme eylemleridir (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 164).

Sorumluluk: Kişilerin kendisine, diğer insanlara, devlete ve topluma karşı üstlendiği görevler ve bunlara karşı davranışlarının sonuçlarına sahip çıkmasıdır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 164).

Toplumsal Cinsiyet: Kadın ile erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsiyeti birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan kavramdır (Doğanay, Ahmet. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** 2014. 165).

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın kuramsal ve kavramsal çerçeve başlığı üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, insan hakları ve demokrasinin tarihsel süreci, eğitiminin önemi, genel ilkeleri ve zaman içerisinde şekillenmesinin yanı sıra, Türkiye'de yükseköğretimde insan hakları ve demokrasi eğitiminin sürecine de değinilmiş, ilköğretim düzeyinde 4. Sınıflarda okutulan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi (İHYDD) incelenerek öğretmen yetiştirmedeki mevcut durum ve ihtiyaç ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, eğitim programı ve program geliştirme ile birlikte insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik ders program geliştirme, üçüncü bölümde ise Türkiye ve yurtdışında bu alanda yapılan araştırmalar üzerinde durulmuştur.

2.1. İnsan Hakları ve Demokrasi

2.1.1. Demokrasinin Tarihçesi

Demokrasi kavramının ilk izlerine Antik Yunan ve Roma'da rastlanmaktadır. Orta Çağ döneminde feodal toplum yapısı ve kiliselerin etkisiyle varlığından söz edilemeyen ve halkın egemenliği anlamı taşıyan bu siyasi yönetim sisteminin tekrar doğuşu; "Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform" gibi olayların yol açtığı "Aydınlanma Çağı" ile olmuştur (Ateş, 2007). Aydınlanma felsefesi, Avrupa'da ulus devlet ve bu doğrultuda haklar ve hakları koruyacak hukuk mekanizmalarının temellerini oluşturmuştur. Böylece bu etkiler, liberal demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. 17. yüzyıldan başlayan liberal demokrasi bir çok düşünürü etkileyerek hak ve özgürlüklerin toplum ve siyasi otoriteler üzerindeki etkilerinin artmasını sağlamıştır (Turan, 2017).

12 Haziran 1776'da Amerika'da ilan edilen "Virginia Haklar Bildirisi" ve 26 Ağustos 1789'da Fransa'da ortaya çıkan, "Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ile 18. yüzyıl, insan hakları ve demokratikleşme hareketleri açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur (Doğan, 2001).

20. yüzyıl, I. ve II. Dünya Savaşları'nın etkisiyle demokratikleşme hareketlerinde değişimler yaşanmasını sağlamıştır. I. Dünya Savaşı sonunda demokratikleşme hareketleri, otoriter inanç ve yönetimlerinin yıkılmasıyla artarken; II. Dünya Savaşı demokrasi ve insan hakları açısından ağır bedeller ödenmesine sebep olmuş, sonunda ise sömürgeleşmenin giderek azalmasıyla bağımsız devletler kurulmaya başlamıştır. Bu dönem, özellikle Batı Avrupa demokrasinin yükselişe geçtiği bir dönem olması sebebiyle insan hakları ve demokrasi açısından tarihi bir öneme sahiptir. II. Dünya Savaşı sırasında insan haklarının tanınmaması ve hiçe sayılan durumların ortaya çıkması sebebiyle hakların evrenselliğinin oluşabilmesi ve ortak bir hukuk düzeninin oluşturulabilmesi için bir araya gelen devletlerle, 1945 yılında 51 üye ile Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur (Sur, 2013).

Osmanlı Devleti'nde demokrasinin ilerlemesi ise bazı belge ve fermanlarla ortaya çıkmıştır. Sened-i İttifak (7 Ekim 1808), Tanzimat Fermanı'nın ilanı (3 Kasım 1839), Islahat Fermanı (18 Şubat 1856), Kanun-i Esasi'nin ilanı (23 Aralık 1876) ve II. Meşrutiyetin ilanı (23 Temmuz 1908) padişahın egemenliğinin sınırlandırıldığı ve anayasa hukuku aşamaların ilk tohumlarının atıldığı önemli süreçlerdir. Özellikle bu dönemlerde yapılan değişikliklerle yurttaşların can ve mal güvenliğinin hukuk yoluyla güvence altına alınması, müslüman ve müslüman olmayan tebaanın vergiler ve askerlik konularında haklarının korunması, bir anayasal düzene geçilmesi, parlementer rejimin kurulması gibi gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte 20 Ocak 1921 tarihinde ilk anayasa ortaya çıkmış ve egemenliğin kayıtsız, şartsız Türk milletine ait olması temelinde cumhuriyet ilan edilmiş; saltanat ve halifelik kaldırılarak ilerleyen dönemlerde çok partili düzene geçilmiştir (Sakaoğlu, 2003; Turan, 2017).

Çok partili dönemin ilk anayasası olan ve en özgürlükçü anayasa olarak bilinen 1961 Anayasası'nda, 1924 Anayasası'na kıyasla temel hak ve özgürlüklere daha geniş yer verilmiştir. 1982 Anayasası'nda ise temel hak ve özgürlükler devletin vatanı, milleti ve egemenliği ile bölünmez bütünlüğü merkeze alınarak şekillenmiş, böylece temel hak ve özgürlükler kendi içerisinde bir şekilde sınırlandırmıştır. 1982 Anayasası'nda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri "İnsan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlanmıştır (Özbudun, 2019). Demokratik devlet tanımına göre, egemenliğin

millete ait olduğu ve halkın iradesi ile demokratik bir rejim sistemi içerisinde temel hak ve özgürlüklerin varlığı üzerine bir tanım yapılmıştır. Bu da insan hakları ve demokrasinin ayrılmaz bütünlüğünü gösteren en temel dayanaktır (Karaman Kepenekçi, 2014).

Demokrasi kavramı ilerleyen dönemlerde tanım olarak değişime uğramış ve farklı meslek grupları tarafından farklı yaklaşımlarla değerlendirilmeye başlamıştır. Yönetim alanında demokrasi kavramı karar, seçim, oy, katılma gibi aşamalar olarak anlaşılırken; hukuki alanda haklar, hürriyet ve sorumluluklar açısından önem kazanmaktadır. Eğitim alanında ise sosyal bilimler, insanı temele aldığı için dayanışma, kültürel değerler, uzlaşma gibi farklı boyutları ile demokrasiyi tanımlamıştır (Yeşil, 2002).

2.1.2. İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan hakları; dil, din, ırk, köken, mezhep, coğrafya, cinsiyet ayrımı gözetmeden devlet ya da bir otorite ile sınırlandırılamayan ya da bireylerin başka bireylere devredemeyeceği, doğuştan sahip oldukları evrensel haklarıdır (Bulut, 2009). İnsan hakları kavram olarak; kişisel haklar, özgürlükler, yurttaşlık hakları ile temel haklar gibi kavramları kapsamaktadır. Tarih boyunca haklarının ve özgürlüklerinin savaşını veren insanlık bu uğurda çok fazla kayıp verse de zaman zaman kazandığı bu savaşın her seferinde başına dönmüştür. İnsan hakları kavramının 20. yüzyıldan önce "İnsan Hakları" olarak terminolojide de yer almadığı görülmektedir. (Karaman Kepenekçi, 2014).

İnsan haklarının uzun ve yorucu tarihsel gelişimi insanlık açısından adeta bir sınav niteliğinde olmuştur. Sosyal hayatta ve ahlaki normlara göre zaman içerisinde kıymetlenen bu kavram, demokrasinin de vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Hukuk ve siyasi otoritelerin adeta yaslandığı insan haklarının önemi eski çağda Sofistlerin ve sonrasında Stoacı düşünürlerin savunduğu "insanın doğduğu andan itibaren haklara sahip olduğu" ve "doğal hukuk" ile sadece insanı merkeze alan ve devleti devlet yapanın insan olduğu savı ile ortaya çıktığı söylenebilir. Sofistlere göre sadece soylular değil bütün vatandaşlar, vatandaş olmanın erdemine erişmeli ve doğuştan bütün insanlar eşit ve özgür sayılmalıydı. Atina'dan yükselen Sofizm, insan haklarının ve dolayısıyla demokrasinin temellerinin atıldığı bir akımın öncüsü olması sebebiyle oldukça önemlidir. Demokrasi bu dönemde, Roma Hukuku'nda ve Antik

Yunan'da şekillenen fakat sadece Roma vatandaşları için geçerli sayılan, ilkel ama son derece önemli bir adımdı (Çeçen, 2000).

Ortaçağ'da insan hakları, krallar, kilise ve halk arasında sıkışmıştı. Devletin ve kilisenin otoritesi arasında kalan halkın baş kaldırmasıyla, bu dönemde insan hakları yeniden filizlenmeye başlamıştır. Bu dönem de İngiltere'de imzalanan "1215 Magna Carta Libertatum (Latince: Büyük Özgürlük Fermanı)" ile kral ilk kez yetkilerini sınırlandırmıştır. Böylelikle din adamlarına ve soylulara tanınan haklardan zamanla halkta yararlanmaya başlamıştır. Magna Carta sonucunda İngiltere parlamenter sisteme geçiş yaparken, halka özgürlükler tanınması ve kişisel hakların oluşması gibi sonuçları doğurmuştur. Bu dönemde temel hakların ve özgürlüklerin yer aldığı üzerinde her ne kadar durulsa da sadece yazılı belgelerde kalan, gerekli kuruluşların ve uygulayıcıların olmaması sebebiyle Orta Çağ'da da insan haklarının tam olarak varlığından söz etmek mümkün değildir (Ünal, 2001).

İlkçağ'da devletin, Ortaçağ'da ise kilisenin ve devletin sahip olduğu birey, Yeniçağ'da da temel hak ve özgürlüklerini elde etmede tam bağımsızlık kazanamasa da, kilisenin otoritesinin sarsılması ve devletin artık sahip değil bireyin hizmetinde ve bireyi koruyan bir kurum olması itibarıyla değişim göstermeye başlamıştır (Kapani, 2011). Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform Hareketleri, Fransız İhtilali ve Amerika'nın Bağımsızlık Savaşı ile mutlak egemenliğin devletin elinde olması anlayışı değişirken, insan hakları ve temel özgürlükler, pozitif hukuk çerçevesinde değerlendirilme sürecine girmiştir (Gözlügöl, 2002).

17. ve 18. yüzyıl, insan hakları alanında doktrinlerin ortaya çıkması ve insan haklarının uygulanması üzerine gelişmelere sahne olmuştur. İnsan hakları alanındaki doktrinler; insan hakları doktrinleri ve bireyci doktrin olarak tartışılmıştır. İnsan hakları doktrinini savunan John Locke, toplum-devlet ve doğal yaşam arasında temel hak ve özgürlüklerin bir toplum sözleşmesi ile sağlanabileceğini öne sürerken, Jean Jacques Rousseau'nun mutlak demokrasinin ortaya çıkmasına sebep olan devletin mutlak gücünün, insanın özgürlüğüne etkisi üzerine olan görüşleri, insan hakları alanında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireyci doktrinde ise, insan hakları varlığının devletten önce de olduğu, dolayısıyla devletin insan haklarını sağlaması değil, insan haklarına saygı duymasını gerektiren bir düşünceyi savunmaktadır (Kapani, 2011).

19. yüzyılda insan hakları açısından en önemli gelişme, 1848 yılında meydana gelen Fransız İhtilali'dir. Sanayi Devrimi sonrasında oluşan Avrupa işçi sınıfı özellikle hak ve özgürlükleri konusunda bir başkaldırı sergilemiş ve bu tavır bütün Avrupa'yı derinden etkilemiştir. Fransa'da ihtilal sonrası "Fransız Anayasası" kabul edilmiştir. Böylece özellikle halkın ve işçi sınıfının talep ettiği sosyal hak kavramının tam manada yerini bulduğu söylenilebilir (Reisoğlu, 2001).

20. yüzyılda ise I. ve II. Dünya Savaşları insan hakları açısından büyük ihlallerin yapıldığı dönemler olması sebebiyle bu durumdan büyük dersler çıkaran ülkeler birlikte "Birleşmiş Milletleri (BM)" kurmuşlardır. 10 Aralık 1948'de "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" BM Genel Kurulu'nda ilan edilmiştir. Bu bildirgede bütün insanların temel hakları olan özgürlük, eşitlik, adalet ve barışın sağlanması için 30 maddeye yer verilmiştir. Hukuki olarak bağlayıcılığı yoktur (Çırak, 2010). Sadece insan hakları her devletin kendi içerisinde çözmesi gereken bir husus olmaktan çıkmış ve bütün devletleri ilgilendiren bir evrensellik boyutuna taşınmıştır (Ünal, 2001).

Türkiye'de ise insan haklarının tarihsel gelişimi incelenmek istendiğinde eski Türklerden Osmanlı İmparatorluğu'na, Kurtuluş Savaşı ile cumhuriyetin ilanı ve sonrası dönemlere bakmak gereklidir. Eski Türkler'de İslamiyet'in kabulü öncesinde kişisel hak ve özgürlüklerin varlığına Orhun Yazıtları ve Kutadgu Bilig eserlerinde rastlanmaktadır. Özellikle hükümdarlar ve halk arasında güçlü bir bağın olduğuna, halka adil ve eşitlik içerisinde davranılmasıyla ilgili bilgilere bu kaynaklardan ulaşılabilmektedir (Akyüz, 2011). Türklerin İslamiyeti Kabulü'nden sonra islam bilginlerinin özgür düşünceye dayanan felsefesinden etkilenen ve Batı'daki ilerlemelere temel oluşturan bilimsel gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nda da devam etmiş fakat bir süre sonra siyasetin bilime olan baskısı sebebiyle önemini kaybetmeye başlamıştır (Mumcu, Küzeci, 2019). Oysa ki Anadolu Selçuklu Devleti zamanında savaşlar ve istilalardan yorgun düşen insanlara "Barış ve Hoşgörü Kültürü ve Eğitimi" felsefesi ile yeniden umut vermek üzerine eserler ortaya çıkmış ve o dönem toplumunu derinden etkilemiştir. Bu eserlerin öncüleri arasında "Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ, Nasreddin Hoca" gibi bilge insanların günümüze kadar gelecek ve kitleleri etkileyecek eserleri ortaya çıkmıştır (Doğan, 2010).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde insan hakları Batı'da olan Aydınlanma Felsefesi ve Fransız İhtilali gibi değişimlere kendisini kapatmış ve bu gelişmelerin ahlak ve

dini açıdan uygun olmadığı düşüncesiyle bu etkilerden uzak kalmaya çalışılmıştır. Fakat çok kültürlü bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu, içerisinde yaşayan gayrimüslimler sebebiyle zaman zaman Batılı devletler tarafından baskıya maruz kalarak, zaman zaman da bu devletler içerisinde kendine saygın bir yer edinmek ve olası tehditleri engellemek adına özgürlük ve insan hakları ile ilgili belgeler düzenleyerek müslüman olmayan halk ile müslüman olanlar arasında eşitlik sağlamaya çalışmıştır (Kapani, 2011).

Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak 2. Mahmut döneminde kralın derebeyliklerine karşı yetkilerinin sınırlandırıldığı Magna Carta ile benzerlikler gösteren Sened-i İttifak'ı imzalayarak insan hakları alanında ıslahat yapmıştır. Sened-i İttifak padişahın yetkilerini "ayan"lara (derebeyleri) karşı sınırlandıran ve genellikle bu çerçeve etrafında şekillenen maddeler doğrultusunda hazırlanmış bir belge özelliği taşımaktadır. Belgede halkın hak ve özgürlüklerine dair olan kısım, sadece halktan vergi alınırken toprak güvenliğini ve vergi adaletini sağlamaya yöneliktir. Bu belge uygulamaya koyulamamıştır (Akıllıoğlu, 2019).

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bir nevi batılı devletlere kendi gelişmişlik düzeyini ispat etme çabası içerisinde yapılmış bir reform hareketidir. Beş maddeden oluşan bu fermanda; kişilerin can güvenliğinin sağlanması ile yaşama hakkı; mal güvenliğinin sağlanması ile de mülkiyet hakkı sağlanmış ve din ayrımı yapılmadan Tanzimat Fermanı'ndan bütün halkın eşit şekilde yararlanması sağlanmıştır. Islahat Fermanı ise müslümanlar ve hristiyanlar arasında eşit hakların var olması için batılı devletlerin zorlamasıyla ortaya çıkmış bir belgedir. Fakat ilerleyen süreç içerisinde özellikle hristiyan kesimin bu belge ile verilen hakların kendilerini zora soktuğu gerekçesiyle şikayetlerde bulunması ve gerici toplulukların bu belgeye karşı çıkması sebebiyle tam anlamıyla istenilen hak ve özgürlükler sağlanamamış ve yaşantıya geçirilememiştir (Karaman Kepenekçi, 2014).

1876 tarihinde Kanun-i Esasi ile I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Anayasa olma özelliği taşıyan bu düzenlemede hak ve özgürlüklere sık rastlanılsa da halka bir güvence verilememesinden dolayı aslında padişah tarafından belirlenmiş bir anayasadır ve tam anlamıyla demokratik özellik taşıdığı söylenememektedir. II. Meşrutiyetin ilanı ile Kanun-i Esasi de padişaha yetki verilen bölüm çıkartılarak

düzenlemeye gidilmiş fakat bu dönemde de hakların ve özgürlüklerin hayata geçirilebilmesi pek mümkün olmamıştır (Mumcu, Küzeci, 2019).

II. Meşrutiyetin sona ermesiyle başlayan kaos, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen II. Dünya Savaşı dönemlerinde insan hakları ve özgürlükler adına büyük ihlallerin yapıldığı ve neredeyse hiç bahsedilmediği karanlık bir döneme denk gelmektedir. Kurtuluş Savaşı sonrasında başlayan yeniden yapılanma sürecinde 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile "halkın egemenliği halkın iradesindedir" denilmiş ve 1921'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" adı ile bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasanın temeli "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi benimsenerek yapılandırılmasıdır. Böylece parlementer sistem içerisinde yeni demoktarik bir devletin temeli atılmıştır (Özbudun, 2019). 1921 Anayasası "Temel Haklar ve Özgürlükler" başlığı altında 1876 Anayasası içeriğinde kalmış ve yeni düzenlemelere gidilmemiştir. 1924 Anayasası'nda sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlüklere değinilmemiştir. Hakların sadece yasalarla düzenlenebileceği üzerinde durulmuştur. 1961 yılında hazırlanan anayasa ile 1924 Anayasası'nda güvence altına alınmayan hakların güvence altına alındığı belirtilmektedir. Temel haklar ve özgürlüklere 1924 Anayasası'na göre daha geniş yer verilmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Fakat 1971 ve 1973 yıllarında 1961 Anayasası ile ilgili yapılan değişikliklerle, haklar ve özgürlüklerin kısıtlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Kapani, 2011). 1982 Anayasası ise halen yürürlükte olan anayasadır. Bu anayasanın 1961 Anayasası ile haklar ve özgürlükler açısından farklılaştığı hatta 1982 Anayasası'nda daha fazla sınırlandırıldığı ortaya çıkmaktadır. Hak ve özgürlüklerin, anayasa ile korunduğu fakat belirli durumlara göre sınırlandırılabileceği yer almaktadır (Turan, 2017).

Tarihsel süreçler içerisinde şüphesiz insan hakları açısından en önemli dönem II. Dünya Savaşı sonrasıdır. Hak ihlalleri sonucunda, insan haklarının korunmasının bütün dünya devletlerinin ortak sorunu olduğu anlaşılmıştır. Böylece insan hakları uluslarası alanda değerlendirilmeye ve çözümler üretilmeye başlandığı bir sürece girmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü 51 üye ile kurulmuştur ve Türkiye kurucu devletler arasında yer almaktadır. BM Örgütü'nün asıl hedefi uluslararası düzeyde dünya barışını ve güvenliğini korumak, uluslararası düzeyde ekonominin, kültürel ve toplumsal işbirliğinin sağlanmasıdır (Reisoğlu, 2001). BM Genel Kurulu Tarafından 10 Aralık 1948 yılında "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" imzalanmıştır. 10 Aralık günü bu

sebeple bütün dünyada "İnsan Hakları Günü" olarak kutlanmaktadır. Hukuki açıdan, imzalayan devletlere bir yaptırımı olmayan bu belge temel, kişisel, siyasal, sosyal ve ekonomik hakların yer aldığı 30 maddeden oluşmaktadır. İnsan hakları alanında uluslararası ilk belge olma özelliği taşıyan bu belge, hukuki bir yaptırım gücüne sahip olmadığı için ardından bazı sözleşmelerin oluşturulması için adım atılmasını sağlamıştır (Kapani, 2011). Bunlar; "BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi", "BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi" ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi"dir. Türkiye bu üç sözleşmeyi de imzalamıştır. Özellikle çocuk haklarına dair sözleşmenin uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve belgeleri arasında büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir çünkü sözleşme sadece yetişkinlerin söz sahibi olduğu bir dünya yerine ileride yetişkin bireyler olacak çocuklara da küçük yaştan itibaren haklarının öğretilmesi konusunda devlete sorumluluklar yüklemekte ve "çocuk yurttaş" kavramının öğretilmesinin öneminden bahsetmektedir (Akyüz, 2018). Burada nitelikli İHDE'nin topluma kazandıracağı yurttaşlık kavramı da önem kazanmaktadır.

Yurttaşlık kavramı, demokrasi ve insan hakları ile bağlantılı ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Yurttaşlık, hak ve sorumluluklar örüntüsüdür. Bu haliyle hak ile yurttaşlık arasında toplumda bireylere tanınan haklar, sorumluluk ve yurttaşlık ile de bireylerin toplum ve devlete karşı olan ödevleri akla gelmektedir. Demokrasinin sağlıklı yürüdüğü toplumlarda hak ve ödevler öncelikli sıralarda yer almaktadır. Demokratikleşmede geri kalmış toplumlarda, yurttaşların devlete karşı sorumluluklarını yerine getirilmesi beklenirken, hak kavramının geri planda kaldığı görülmektedir (Kıncal, 1998). Yurttaşlık, devletle bireyler arasındaki hukuki, sosyal ve politik süreçler arasında bir köprü niteliğindedir. Bu sebeple günümüz demokratik toplumları, evrensel olan değerlere göre şekillenmektedir. Yurttaşlık eğitimiyle bireylere, toplum ve devletle olan ilişkilerin en doğru şekilde aktarılması hedeflenmelidir (Elkatmış, 2007).

İnsan haklarının varlığı demokratik yönetimler ve yurttaşların arasındaki ince bir çizgidedir. Çünkü hiçbir insan hakkı bir diğerinden daha önemli değildir. Demokrasi ile yönetilen toplumlarda insan hak ve özgürlükleri hukuki temellere dayandırılarak varlığını sürdürebilmektedir. Bu sebeple devletin önceliği insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularında eğitimle yurttaşlarını bilinçlendirmesidir (Çeçen, 2000).

2.2. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi

2.2.1. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi

Eğitim, bireye kültürel mirasın aktarılmasını ve bireyin toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Toplum içerisinde nitelikli insan yetiştirilmesi, demokrasi ve insan haklarına yönelik kültürün oluşturulması; devletin yönetim biçimi, özgür ve mutlu vatandaşların yaşaması için de bir temel oluşturmaktadır. Demokrasi ve insan hakları, toplumda insanın, insanca yaşaması ve gelişmesini hedeflemektedir. Bu kavramlar, toplumsal bütünleşmeyi sağlayarak, karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörünün temelinde, bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaşların yer aldığı bir toplum düşüncesinin varlığına işarettir (Cılga, 2001; Kuçuradi, Peker, 2004). Bu sebeple hakların evrenselliğinin tanınması, belirli yasalarla korunması ile insan hakları ve demokrasi kültürünün oluşması için devletlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 10. yıldönümünde Eleanor Roosevelt BM'de, evrensel hakların nerede başladığıyla ilgili konuşmasında: İnsan haklarının aslında bireyin yaşamının tam da içerisinde yer aldığını, ihtiyaç duyulan bu hakların sadece belgeler ve sözleşmeler imzalamak ve bunların kabulü ile gerçekleşemeyeceğini, bunun ancak bireylere insan hakları ve demokrasi eğitimiyle kazandırılabileceğini savunmuştur. İnsan haklarını anlamak için evrensel ortak bir dil kullanılması gerektiğini ve insan hakları eğitiminin bütün amacının da bu ortak dili yaygınlaştırmak olduğunu öne sürmüştür (Universal Declaration of Human Rights, 1999).

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin toplumun her bireyine ulaştırılabilmesi için sadece imzalanan sözleşmeler yeterli değildir. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili her paydaşın, her kurum ve kuruluşun günlük yaşamda bu yaşam felsefesiyle hareket etmesi gerekmektedir. Burada en önemli rol eğitime ve dolayısıyla eğitimcilere düşmektedir. Dünya genelinde insan hakları ve demokrasi eğitiminin uluslararası düzeyde yaygınlaştırılması için BM'ye bağlı "UNESCO" ve "Avrupa Konseyi" tarafından projeler yürütülmektedir (Karaman Kepenekçi, 2000).

Bu projelerde öne çıkan temel unsur, eğitim ve demokrasinin bir bütün halinde ele alınması gerekliliğidir. Bunun en önemli sebebi birbirinin ön koşulu olması özelliği göstermesidir. Eğitim, demokrasinin birey-toplum-devlet üçgeninde en doğru haliyle benimsenmesine; demokrasi ise, eğitimde nitelikli yurttaşların yetişebilmesini ve

topluma faydalı bireyler olabilmelerine imkan sağlamaktadır (Peker, 2012). İnsan hakları eğitimi, insan hakları kültürünün oluşturulmasına yönelik bir süreçtir. İnsan haklarını merkeze alan, farklı kültürlere ve kültür çeşitliliğine saygılı çoğulcu bir demokrasi ile birlikte hak ihlallerine karşı bir kültür insan hakları kültürünü yansıtmaktadır. Bu kültürün devamlılığı, yaygınlaştırılması ve uluslararası standartlarda olabilmesi ise ancak eğitim ile mümkün olacaktır (Bellino, 2014).

İnsan hakları eğitiminde ise öne çıkan önemli başlıklara yer verilmelidir. İnsan hakları "Birinci kuşak haklar", "İkinci kuşak haklar" ve "Üçüncü kuşak haklar" başlıkları altında ayrılmıştır. Birinci kuşak haklar; kişisel ve siyasal hakları, ikinci kuşak haklar ise ekonomik ve sosyal hakları kapsamaktadır. Üçüncü kuşak haklar ise çevresel, kültürel ve gelişme haklarıdır. Bu hakların eğitiminde öncelikli olan üç önemli yaklaşım; insanı "insan hakları hakkında" eğitmektir ki burada insan hakları ile ilgili kavramsal bilgilerin öğretilmesi yer alır. Bir diğer yaklaşım insanı kendi haklarını korumak ve diğer insanların haklarına saygı gösterecekleri biçimde yani "insanı, hakları için eğitmek"tir. Son yaklaşım ise insan haklarının, eğitimin her aşamasında yer aldığı demokratik, katılımcı, hoşgörü ve saygı çerçevesinde eğitimciler ve öğrencilerin de yer aldığı "insan hakları ile eğitim" dir (Uluslararası Af Örgütü, 2010). Ancak insan haklarının var olduğundan sadece haberdar olmak yeterli olmayacaktır. Bu haklar hakkında bilgi sahibi olmak kadar, bu hakları bir yaşam felsefesi olarak gündelik hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline getirmek de son derece önemlidir. Bu sebeple her birey kendi haklarından sorumlu olduğu kadar, başkalarının haklarına saygı duyma ve kendi haklarının sınırlarını bilmekle de yükümlüdür ve insan hakları üzerine düzenlenecek eğitimlerde bu nedenle sadece bilgi aktarmak değil bilgiyi gündelik yaşama transfer edebilmekte önemlidir (Flowers, 2000).

Bireyleri kendi hakları ve başkalarının hakları hakkında eğitmenin yanı sıra yaşamsal faaliyetler içerisinde yer alabilecek pratik uygulamaları da insan hakları eğitimi içerisinde bir bütün olarak düşünmek önemlidir (Osler, Starkey, 1994). Flowers (2010), insan hakları ve demokrasi eğitiminde geliştirilmesi beklenen alanların bireylerde bilgi, beceri, tutum ve değerlerin günlük yaşantıya aktarılabilmesi olduğundan bahsetmiştir. Bu alanlarda verilecek eğitim hedefleri ise üç kategoriye ayrılmalıdır. Bilgi boyutunda; insan hakları hakkında öğrenme, hakların evrenselliği, hakları yorumlama, haklarla ilgili belge ve sözleşmeleri ve hakların uluslararası

boyutunu öğrenme yer almalıdır. Beceri boyutunda; insan haklarına eleştirel bir bakış açısı kazanma, ön yargı ve kalıp yargıları fark edebilme, fikir ayrılıklarına karşı demokratik olma, uzlaşı ve problem çözme becerileri kazandırılmalıdır. Tutum boyutunda ise bireyin kendi haklarına ve diğer bireylerin haklarına saygılı olma, sorumluluk alma ve yerine getirme, empati kurma, toplumsal ve kültürel değerlere saygılı, sosyal adalet ve sosyal sorumluluk geliştirme ile insan haklarını hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda geliştirme tutumları hedeflenmelidir. İnsan hakları eğitimini bilgi, beceri ve tutum boyutlarında ulusal ve uluslararası düzeyde öğretebilmek için bu nitelikleri kazanmış eğitimcilere büyük ihtiyaç vardır (UN, 2001).

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi hukuk alanı ile de doğrudan bağlantılıdır ve birlikte çalışılması gereken bir ortaklıkları vardır. İnsan hakları ve demokrasi denildiğinde uluslararası sözleşmeler, belgeler ve hakların korunması gibi yasal boyutlar algılansa da insan hakları ve demokrasi eğitiminin küçük yaşlardan itibaren eğitim kurumlarında öğretilmesi gerekliliği de hukuki açıdan oldukça önemlidir. BM ÇHS uyarınca eğitim bir haktır ve eğitim programları insan hak ve özgürlüklerinin temelinde hazırlanmalıdır. Böylece hakların küçük yaşlardan itibaren kazandırılmaya başlanmasıyla insan hakları ve demokrasi bilincine sahip çocuk yurttaşlar yetiştirilecektir. Oldukça soyut olan hukuki kavramların öğretiminden önce küçük yaşlarda demokratik bir çevre, okul ve sınıf iklimi oluşturmak, çocukların katılım haklarını öğrenmeleri ve haklara saygılı bireyler olmaları da bu eğitimin içerisine girmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde geçen hayat boyu insan hakları öğretimi, yaygınlaştırılması ve gerekliliği de bu sebeple önem kazanmaktadır (Carter, Osler, 2000).

Demokrasi eğitimi ve insan hakları eğitimi birbiriyle bağlantılı eğitimlerdir. Her iki eğitim de bireylerin yurttaş olarak hak ve sorumlulukları ile temel hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmalarını ve bu süreçlerde aktif katılımlarını hedeflemektedir. Bu noktada önem kazanan en önemli olgu ise kendi ülkesinin vatandaşı olmanın yanında dünya vatandaşı olabilmedir. Burada kendi yaşadığı ülkenin siyaseti, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan ama aynı zamanda insan hakları ve bu hakların sürdürülebilirliği ile ilgilenen evrensel bir vatandaş tanımından bahsedilmektedir. Bu süreç ancak demokrasi ve insan hakları eğitiminin bir arada verilmesi ile mümkün olabilir (Turan, 2017).

2.2.2. Dünya'da İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Tarihçesi

İnsan hakları ve demokrasi kavramları insanlık tarihi boyunca kendisine bir yer edinmeye ve varlığını kanıtlamaya çalışsa da, resmiyete "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" ile kavuşmuş ve devam eden süreçte BM, UNESCO, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği'nin desteklediği proje ve eğitimlerle yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Selvi, 2004).

İnsan haklarının öğretilebileceği dersler; İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1946 yılında "insan hakları herkes içindir ve evrenseldir" düşüncesi temelinde "dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeden" eğitim programları hazırlanmasını içine alır. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi kapsamında ayrıca bir ders olması gerekliliği ile birlikte tarih, yurttaşlık ve sosyal bilgiler derslerinde de uyarlamalar yapılarak öğretilmesi hakkında komisyon raporlar hazırlamıştır (Sluga, Clavin, 2016).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde insan hakları eğitimiyle ilgili maddelerin sadece belge üzerinde kalmaması için UNESCO, 1952 yılında insan hakları eğitimine yönelik bir programda neler olması gerektiğiyle ilgili öğretim yöntem teknikleri ve eğitim materyalleri ile ilgili eğitim alanındaki paydaşlardan bilgi toplamış ve bir rapor yayımlamıştır (Gülmez, 2001). Rapora göre insan hakları eğitimi nitelikli yetişmiş öğretmenler aracılığı ile okullarda deneyim yoluyla ve işbirlikli bir eğitimle kazandırılmalıdır. Aktif öğrenmelerin yer verildiği ve insan hakları ile ilgili içerikle uyumlu materyaller seçilerek karma bir şekilde eğitimler verilmeli ve öğrencilerin bütün okul yaşantısı boyunca devam etmelidir (UNESCO, 1952). UNESCO, 1953 yılında insan haklarının yaygınlaştırılması için okullar arası bir proje başlatmıştır. Bu projeye 15 ülke ile başlayan UNESCO, 2006 yılında gelindiğinde 176 ülkenin katılımıyla barış eğitimi, empati, farklı kültürlere karşı hoşgörü ve saygı üzerine içeriklerle öğrencilere ulaşmayı başarmıştır (UNESCO 2016; UNESCO 1997).

"Milletler Cemiyeti" tarafından 1924 yılında hazırlanan "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi" 20 Kasım 1959 tarihinde BM tarafından "Çocuk Hakları Bildirgesi" olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu bildiride ilköğretimin zorunlu olması, hakların benimsetilmesiyle, hoşgörü ve barış eğitiminin yanı sıra eşitlik ilkeleri üzerinde durulan ilkeler yer almaktadır (Merey, 2016). BM 1965, 1966, 1968 yıllarında insan hakları eğitimi konusunda raporlar hazırlamış ve insan hakları eğitiminin önemine

dikkat çekmeye çalışmıştır. 1973 yılında "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu" üniversitelerde insan hakları alanında çalışmalar yapılması konusunda bir çağrı yapmıştır. Hukuk, siyaset bilimi, fen ve tıp fakültelerinde bulunan öğretim üyelerine yönelik olarak yayınlar hazırlayan BM ve UNESCO, en kapsamlı çalışmalarını 1974-1978 yılları arasında gerçekleşmiştir. Uluslararası düzeyde barış ve insan hakları eğitimi ile ilgili tavsiye kararlarının olduğu rapor Paris'te düzenlenen konferansta büyük ilgi görmüştür (Gülmez, 2001).

1978 yılında Viyana'da düzenlenen "İnsan Hakları Öğretimi Uluslararası Kongresi"nde insan haklarının öğretiminde hazırlanan eğitim programlarının sadece tek bir disiplin üzerinde yoğunlaşması yerine disiplinler arası çalışmaların yapılması gerektiği belirtilmiştir. UNESCO 1980 yılında "İnsan Hakları Öğretimi" bültenini yayımlamış ve bu alanda çalışan kurum kuruluşlar ve tüm paydaşlarla yapılan bütün faaliyet raporlarını ve alınan kararları paylaşmaya başlamıştır. Bugün bu bülten halen bu görevle yayın yapmaktadır (Rogers, 1978; UNESCO 1978).

1986 yılından itibaren insan hakları öğretiminde eğitim programları açısından içerikler üretildiği ve bu içeriklerin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. BM tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde "Çocuk Hakları Sözleşmesi" kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. 1990'lı yıllarda ise insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik BM destekli eylem kararları alınmıştır (Selvi, 2004; UNICEF, 2004).

1994 yılı BM Genel Kurulu tarafından 1995-2004 yılları arası "İnsan Hakları Eğitimi BM On Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren "Dünya İnsan Hakları Eğitim Programı"nın uygulaması ve yaygınlaştırılması için bir seferberlik ilan eden BM, bütün dünyaya bir çağrıda bulunarak özellikle ilk ve orta öğretimde insan hakları eğitiminin uluslararası düzeye ulaşabilmesi için çağrıda bulunmuş ve uygulamalar başlatmıştır (Flowers, 2010).

Avrupa Konseyi 1997 yılında "Demokratik Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" projesini başlatmıştır. Projede Avrupa'da demokratik yurttaşlık ve insan haklarının yaygınlaştırılması ve gençlerin eğitimi için gerekli materyal, öğretmen eğitimi gibi kararlara yer verilmiştir (OSCE, 2009).

10 Aralık 2008 tarihi itibarıyla hakların evrenselliği ve devredilemezliği, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapmama, katılım ve içerme, hukukun üstünlüğü ve

hesap verilebilirlik gibi ilkeler doğrultusunda insan hakları eğitimini yaygınlaştırmak için BM Genel Kurulu tarafından "Uluslararası İnsan Hakları Öğrenimi Yılı" olarak ilan edilmiştir (Benedek, 2014). Günümüzde sözleşme ve bildirilerin hedeflerinin yaygınlaştırılması ve bu alanda yapılan araştırmaların çoğalması için uluslararası/ulusal kongreler ve konferanslar düzenlenmekte, kitaplar yazılmakta, raporlar sunulmaktadır.

2.2.3. Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Tarihçesi

Türkiye'de insan hakları ve demokrasi eğitiminde yaşanan tarihsel süreç incelendiğinde ise ilk resmî faaliyetlerin 5 Aralık 1990 tarihinde 3686 sayılı "İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu" ve TBMM'ne bağlı bir insan hakları inceleme komisyonunun kurulması ile başladığı yönündedir. Bu tarihi izleyen dönemde 1994 yılında "İnsan Hakları Başmüşavirliği" ve "İnsan Hakları Yüksek Danışma Kurulu", 1997 yılında ise Başbakanlık tarafından "İnsan Hakları Yüksek Koordinatör Üst Kurulu" kurulmuştur. Bu kurulun amacı insan haklarının ihlal edildiği durumları belirlemek, kamu kurum ve kuruluşlarının insan hakları açısından uygunluğunu belirlemek ve gerekli gördüğü yerlerde yasal düzenlemelere ilişkin Bakanlar Kurulu'na tavsiye ve önerilerde bulunmaktır (İHE Türkiye Programı, 1999).

2003 yılında "İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları" kurulmuştur. Bu kurulların amacı insan hakları ile ilgili ihlalleri belirlemek ya da vatandaşların şikayetlerini değerlendirerek gerekli birimlere iletmektir. Ayrıca insan hakları konusunda vatandaşların ve alanda çalışan eğitimcilerin eğitimlerini sağlamaktır. 2006 yılında "İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi" bir yönetmelikle düzenli ve daimi faaliyetlerine başlamıştır. İnsan hakları ile ilgili bugüne kadar yapılmış bütün çalışmaları analiz etmiş ve özellikle insan hakları eğitimi ile ilgili ihtiyaç analizi yaparak eğitimin hedefleri ve hedef kitlesini belirlemeye çalışmıştır (Atasoy, 2002).

Türkiye'de ders programlarına bakıldığında 1998 yılına kadar insan hakları ve demokrasi eğitiminde doğrudan bu dersin öğretimine rastlanılmamaktadır. Sadece belirli derslerde belirli hedefler içerisinde insan hakları, demokrasi ya da yurttaşlık konularına değinildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde yeniden yapılandırılmaya başlanılan ilköğretim programlarında "Yurt Bilgisi" ismiyle yer alan ders, ilkokul ve ortaokullarda ders çizelgelerinde yer almıştır (Sakaoğlu, 2003).

Bu ders içerisinde saygı duyma, farklılıkları takdir etme, dayanışma, yardımlaşma, işbirliği, sevgi, barış gibi insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik değerlerin verildiği dikkat çekmektedir (Coşkun Keskin, Keskin, 2009). 1948 İlkokul Programı'nda ise bu ders dördüncü ve beşinci sınıflar için "Yurttaşlık Bilgisi" adı altında görülmektedir (Akyüz, 2018). 1936 programına ek olarak 1948 programında demokrasi başlığı altında başkalarının hak ve düşüncelerine saygı gösterilmesi hedefine yer verilmiştir. Çok partili dönemde Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1949 yılında toplanan Dördüncü Millî Eğitim Şurası'nda "Demokrasi Terbiyesi" ile demokratik eğitimin gerekliliğinden bahsedilmiş ve özellikle öğretmenlerin eğitim kurumlarında vatandaşlık terbiyesi ile demokratik anlayış usulüne uygun bir şekilde çocukları yetiştirmeleri üzerinde durulmuştur (MEB, 1949).

MEB tarafından insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili yapılan değişiklikler incelendiğinde ise; 1962 İlkokul Programı Taslağı'nda yer alan dördüncü ve beşinci sınıf "Yurttaşlık Bilgisi, Tarih ve Coğrafya" dersleri "Toplum ve Ülke İncelemeleri" ders adı altında birleştirilmiştir. Programda ilköğretimin amaçları ve dersin hedeflerinde demokrasinin tanımı yapılarak, hak, özgürlük, saygı, hoşgörü ve barış kavramlarına değinilmiştir. 1968 tarihli programla da "Toplum ve Ülke İncelemeleri" dersinin adı "Sosyal Bilgiler" dersi olarak değiştirilmiş önceki programda yer alan demokrasi ile ilişkili değerlere yine yer verilmiştir (Keskin, 2002). Ayrıca 25 Mayıs 1983 tarihli ve 18057 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği" uyarınca 10 Aralık gününü içeren hafta "İnsan Hakları Haftası" olarak düzenlenmiştir (MEB, 1983). 1985 yılında ortaokul programında yer alan "Sosyal Bilgiler" dersi ise kaldırılarak yerine "Millî Tarih", "Millî Coğrafya" ve "Vatandaşlık Bilgisi" dersleri getirilmiştir. 1992 yılında ise "Vatandaşlık Bilgisi Programı" uygulanmaya başlanmış; 1993 yılında "Millî Tarih" ve "Vatandaşlık Bilgisi" programlarında değişikliğe gidilmiştir (Sözer, 1998).

BM Genel Kurulu'nun Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1989 yılında kabul etmesi sonrasında eğitim alanında yapılan çalışmalar hız kazanmaya başlamış, Türkiye'de ise özellikle insan hakları ve çocuk hakları eğitiminin önem kazanması 1990 yılında 43. ülke olarak sözleşmeyi imzalamasıyla, 27 Ocak 1995'te Resmî Gazete'de yayımlandıktan sonra resmiyet kazanmaya başlamıştır (Selvi, 2004). 1995 yılında "İnsan Hakları Eğitimi Protokolü" ile ortaokullarda okutulan ve zorunlu ders olan

“Vatandaşlık Bilgisi” dersinin adı “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” olarak değiştirilmiş, ayrıca tüm ortaöğretim kurumlarının programlarına “Demokrasi ve İnsan Hakları” dersinin seçmeli ders olarak eklenmesi öngörülmüştür (Bağlı, 2013). 2005 yılı öğretim programlarının yenilenmesi ve güncellenmesi çalışmaları sonucunda ise “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi kaldırılmıştır. Bu süreçten sonra “Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (MEB TTKB)” 14 Eylül 2010 tarihli ve 126 sayılı karar ile “İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı” tekrar uygulamaya konulmuştur (MEB, 2010). 2010-2011 eğitim-öğretim yılında sekizinci sınıfta seçmeli ve haftada bir ders saati olarak, 2011-2012 eğitim-öğretim yılından başlayarak ise yine sekizinci sınıflarda bu defa zorunlu ders olarak uygulanması karara bağlanmıştır. MEB TTKB tarafından 3 Ağustos 2011 tarihi 105 sayılı kararla yapılan değişikliklerle programa son şekli verilmiştir (Toraman, Gözütok, 2014). 2015-2016 eğitim-öğretim yılında “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı”nın adı ve içeriği değiştirilerek; İlkokul 4. Sınıf “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı (İHYDD)” olarak zorunlu ve haftada iki ders saati şeklinde uygulanması kararlaştırılmıştır (MEB, 2015). Ders, teoriye dayalı bilgi ile birlikte insan hakları ve demokrasiye temel olan değerleri kazandırmayı da amaçlamaktadır. Öğrencilerin derste kazandıklarını günlük yaşamla ilişkilendirmeleri bu sebeple de öğretmenlerin ders kitabında yer alan öyküler yoluyla öğretimi yapmaları önerilmiştir. Öğretim programı altı üniteden oluşmaktadır. Bu üniteler sırasıyla; “İnsan Olmak”, “Hak, Özgürlük ve Sorumluluk”, “Adalet ve Eşitlik”, “Uzlaşı”, “Kurallar”, “Birlikte Yaşama”dır. Ölçme ve değerlendirmede ise süreç değerlendirmeden yararlanılması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2015). 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğretim programlarında kapsamlı bir yenileme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda İHYDD Öğretim Programı, öğrenme-öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yeni gelişmeler dikkate alınarak yeniden yapılandırılmıştır (MEB TTKB, 2017).

MEB TTKB tarafından hazırlanan 2018-2019 İlköğretim öğretim programlarına bakıldığında okulöncesi eğitim programında sosyal ve duygusal gelişimle ilgili kazanımlar, göstergeleri ve açıklamalarıyla ilgili bölümde “Kazanım 6. Kendisinin ve başkalarının haklarını korur.” başlığı altında kendisinin ve başkalarının haklarını söyleme ve bu hakları korumak için neler yapması gerektiğini söyleme göstergeleri de yer almaktadır. Açıklama kısmında ise ÇHS temeline dayandırılarak çeşitli

etkinlikler ve özellikle hak temelli uygulamalarla çocuklara farkındalık kazandırılması üzerinde durulmuştur.

Bunun yanı sıra ilk ve ortaokul "4, 5, 6 ve 7. Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı"nda ise insan hakları ve demokrasi konularına yönelik ayrı bir ders başlığının mevcut olmadığı, bunun yerine programın özel amaçlarında "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri" ve "İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri" başlıklarına yer verilmiştir (MEB TTKB, 2018). Program içerisinde insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularının öğrenme alanları içerisinde yer aldığına ve disiplinler arası konular olarak öğretiminin yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Program incelendiğinde ise 5. sınıf kazanım ve açıklamalarında "Birey ve Toplum" öğrenme alanında çocuk "Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.", "Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir." ile "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında "Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır." ifadeleri geçmektedir. 7. sınıf kazanım ve açıklamalarında ise yine "Birey ve Toplum" öğrenme alanında "İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir." ifadesine yer verilmiştir. Ortaokul "T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı"nda ise sadece programın özel amaçlarında "İnsan haklarını bilen ve kavrayan öğrenciler yetiştirilmelidir." şeklinde maddeler yer almaktadır. İlkokul ve Ortaokul "1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı"nda ise "Hak ve Özgürlükler" seçmeli tema olarak belirlenmiş ve bu temanın kitaplarda yer alması kitap yazarlarının inisiyatifine bırakılmıştır. Ortaöğretim "T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı"nda ise kavram olarak insan hakları geçmekte ve 7. ünite "Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye" de insan haklarına yaklaşım tarzları açısından 1961 ve 1982 Anayasaları'nın karşılaştırılması verilmiştir (MEB TTKB, 2018). Öğretim programlarının çoğunun genel amaçlarında insan haklarının kavram olarak geçtiği ve uygulama esaslarıyla ilgili bölümlerde insan hakları ve demokrasi eğitiminin disiplinler arası çalışılması gerektiği vurgulanmasına

rağmen belirtilen dersler dışında konu alanı ve kazanım olarak yer almadığı söylenebilir.

İlköğretimde çocuk hakları eğitimi, temel vatandaşlık yeterliliklerinin kazanılması, bireysel tutumların ve değerlerin geliştiği bir dönem olması sebebiyle önemlidir. BM Genel Kurulu'nun Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1989 yılında kabul etmesi sonrasında eğitim alanında yapılan çalışmalar hız kazanmaya başlamış, Türkiye'de ise özellikle insan hakları ve çocuk hakları eğitiminin önem kazanması 1990 yılında 43. ülke olarak sözleşmeyi imzalamasıyla, 27 Ocak 1995'te Resmî Gazete'de yayımlandıktan sonra resmiyet kazanmaya başlamıştır (Selvi, 2004).

2.2.4. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Öğretmen Eğitimi

BM Genel Kurulu takip eden 2005-2009 yılları arasında da İnsan Hakları Eğitim Programı'nı uygulamaya devam ederek 2010 yılında bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre üye devletler tarafından yapılan çalışmaların her ülkede farklı etkilerinin olduğu ve ortak bir etki yaratılması için programların eksik kalan yönlerinin üye ülkeler tarafından giderilmesi belirtilmiştir. Rapora göre insan hakları eğitiminde açık politikaların oluşturulması ve uygulamalarda yetersiz kalan ülkelerin özellikle materyal üretimi, öğretmenlerin eğitimi ile insan hakları ve demokrasiye yönelik öğrenme ortamlarına yönelik eksiklerinin giderilmesi yönünde tavsiye kararlar açıklanmıştır (Robinson, Phillips, Quennerstedt, 2018).

"İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi" tarafından hazırlanan "1998-2004 İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı" incelenmiş ve hizmetiçi eğitim kurslarının bu programa olan uygunluğu ile ilgili MEB'e komite tarafından tavsiyelerde bulunulmuştur (İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 1999). Hizmetiçi eğitimin amacı daha önce mesleki beceri ve yeterlilik kazanılmış alanların geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Hizmetiçi eğitim alacak öğretmenlerin daha önce lisans düzeyinde bu alanda mesleki bilgilerinin olmadığı belirlenmiş ve komite bu sebeple, daha önce bu alanda hiç bilgisi olmayan öğretmenlere bu eğitimin verilmesini sakıncalı bulmuştur. Komite bunun yerine üniversitelerde felsefe grubu ders öğretmenleri, hukuk ya da siyasal bilgiler fakültelerinden mezun öğretmenlerin bu hizmetiçi eğitimlere alınmasının doğru olacağını belirtmiştir. Komite ayrıca MEB tarafından hazırlanan programların "İnsan Hakları Komitesi"nde, "Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü"nde ya da üniversitelerde yer alan insan hakları

merkezleriyle işbirliği kurularak uygulanması tavsiyelerini vermiştir. 1999 yılında yapılan planlama ile 2004 yılına kadar öğretmenlerin insan hakları eğitimiyle ilgili bir program dahilinde hizmetiçi eğitim alması önerilmiştir. Ayrıca üniversitelerde mevcut olan ya da yeni açılacak programlara devam eden öğretmen adayları yeterli düzeye ve sayıya ulaşıncaya kadar, MEB tarafından hazırlanan hizmetiçi programların, insan hakları eğitimi ile ilgili hizmetiçi eğitim almış öğretmenler tarafından verilmesi üzerine yine komite tarafından planlama yapılmıştır (İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi, 1999).

MEB "Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı" tarafından verilen hizmetiçi eğitim, seminer kurslar incelendiğinde 2001 yılı hizmetiçi eğitim planında "Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Formatörlük Kursu"nun vatandaşlık ve insan hakları dersi öğretmenlerine verilmek üzere planlandığı belirtilmiştir (MEB, 2019). 2002 yılında "Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Semineri"ne demokratik yurttaşlık eğitimi projesi kapsamında görevli öğretmenlerden oluşan 90 kişinin katılması planlanmıştır. Ayrıca "Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Eğitimi Kursu" mesleki eğitim merkezleri meslek dersi öğretmenlerinden, dilekçeyle başvuru yapanlar arasından seçilen 45 öğretmene verilmesi; 2003 yılında ise sadece "Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Eğitimi Kursu" mesleki eğitim merkezleri meslek dersi öğretmenlerinden 45 öğretmene verilmek üzere planlanmıştır. 2004 yılında bu kez "Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Kursu" adında vatandaşlık ve insan hakları dersini okutan öğretmenlerden oluşan toplamda 81 kişilik bir kurs, "İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı"nca koordine edilmek üzere planlanmıştır. "Çocuk Hakları Eğitimi Kursu" ise 30 kişilik bir katılımcı grup belirlenerek rehber öğretmenler ve sosyal bilgiler öğretmenleri arasından İlköğretim Genel Müdürlüğü'nce seçilenlerin katılımıyla yapılması üzerine planlanmıştır. Bu kurs, UNICEF işbirliği ile düzenlenmiştir (UNICEF, 1998). 2005 yılında ise "Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Kursu"nun mesleki eğitim merkezleri meslek dersleri öğretmenleri için 40 kişilik bir katılımcı grubu için yine dilekçeyle başvuranlar arasından seçilmesi kriteriyle yapılması planlanmıştır. "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Semineri" ise her ilden 1 felsefe grubu öğretmeninin belirlenmesiyle 81 kişilik katılımcı grubuna yönelik olarak planlanmıştır. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinden 30 kişiye "İnsan Hakları Demokrasi ve Yurttaşlık Eğitimi Semineri" planlanmıştır. 2006

yılında 81 kişilik sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşan katılımcı grubuna "Çocuk Hakları Eğitimi Semineri" planlanmıştır. Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinden oluşan 81 kişilik bir katılımcı gruba ise "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Semineri" ve "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi Semineri" İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin projeden sorumlu müdür yardımcısı veya şube müdürlerine verilmesi üzerine planlanmıştır. 2007 yılında "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Formatörlük Kursu", 2005 ve 2006 yıllarında düzenlenen kursa katılan öğretmenler için devam niteliğinde planlanmıştır. 2008 yılında planlanan "Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Formatörlük Kursu" ve "Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Proje Tanıtma Semineri" iptal edilmiştir. Ortaöğretim okullarında görevli felsefe grubu, sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerine yönelik planlanan "Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Formatörlük Kursu"nda ise katılımcı değişikliği yapılmıştır. 2009 yılında ortaöğretim okullarında görevli felsefe grubu ve tarih öğretmenlerine yönelik 100 kişilik kontenjanla "Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Kursu" planlanmıştır. 2010 yılında "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Tanıtma Semineri" pilot iller olarak seçilen "İstanbul, Edirne, Konya, Manisa, Sakarya, Mersin, Mardin, Elazığ, Yozgat ve Samsun"dan müracaat edenler arasından seçilen 35 kişilik bir katılımcı grubuna yönelik olarak düzenlenmiştir. 2011 yılında sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik olarak 40 kişilik "Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Tanıtım Semineri"; 2012 yılında Temel Eğitim Genel Müdürlüğü personeli için "Çocuk Hakları Semineri" planlanmıştır. 2013 yılında insan hakları, yurttaşlık, vatandaşlık, demokrasi ve çocuk haklarını içeren bir kurs ya da seminer planlanmamıştır. 2014 yılında sınıf öğretmenlerine yönelik olarak "İnsan Hakları Dersi Öğretim Programının Tanıtımı Semineri", "Mor Sertifika Semineri-BM Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı" 5 ilde liselerde görevli yönetici ve öğretmenlere yönelik olarak düzenlenmiştir. 2015 yılında ise "Mor Sertifika Semineri-BM Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı" 12 ilde liselerde görevli yönetici ve öğretmenlere yönelik olarak planlanmıştır. Katılımcı sayısı 100 kişi olacak şekilde sınıf öğretmenlerine yönelik olarak "İnsan Hakları Dersi Öğretim Programının Tanıtımı Semineri" ; 2017 yılında ise "Çocuk İhmali ve İstismarı Kursu" rehber öğretmenlere; "ETCEP Projesi Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kursu" ise ortaöğretim öğretmenlerinden seçilen 81 kişiye yönelik olarak planlanmıştır. 2018 yılında ise sadece "Kapsayıcı Eğitim" doğrultusunda özellikle UNICEF kapsamında

proje halinde belirli alanlarda ve belirli gruplara yönelik kursların düzenlenmesi planlanmıştır. Kurs ve seminerler incelendiğinde bütün kademelere yönelik ve süreklilik gösteren, insan hakları, demokrasi, çocuk hakları ve yurttaşlık alanlarını kapsayan hizmetiçi eğitimlerin olmadığı ortaya çıkmaktadır (MEB, 2019).

"MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı" tarafından verilen hizmetiçi eğitim, seminer kurslar Tablo 1 incelendiğinde 2001-2018 yılları arasında süreklilik göstermeyen ve belirli katılımcılara yönelik kurs ve seminerlerin yapıldığı ortaya çıkmaktadır (MEB, 2019).

Tablo 1: 2001-2018 Yıllarında Planlanan Hizmetiçi Faaliyet Bilgileri

Planlanan Faaliyet Yılı	Kurs, Seminer	Katılımcı Grup ve Sayısı
2001 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Formatörlük Kursu	Vatandaşlık ve insan hakları dersini okutan her ilden bir öğretmene verilmek üzere toplam 81 öğretmen
2002 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Semineri • Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Eğitimi Kursu	• Demokratik yurttaşlık eğitimi projesi kapsamında görevli öğretmenlerden 90 kişi • Mesleki eğitim merkezleri meslek dersi 45 öğretmen
2003 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Eğitimi Kursu	Mesleki eğitim merkezleri meslek dersi 45 öğretmen
2004 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Kursu • Çocuk Hakları Eğitimi Kursu	• Vatandaşlık ve insan hakları dersini okutan öğretmenlerden her ilden 1 kişi toplamda 81 kişi • 30 kişilik bir katılımcı grup rehber öğretmenler ve sosyal bilgiler öğretmenleri
2005 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Çocuk Hakları ve İş Güvenliği Kursu • İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Semineri • İnsan Hakları Demokrasi ve Yurttaşlık Eğitimi Semineri	• Mesleki eğitim merkezleri meslek dersleri öğretmenleri için 40 kişi • Her ilden 1 felsefe grubu öğretmeni olacak şekilde 81 kişi • Sosyal bilgiler öğretmenlerinden 30 kişi
2006 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Çocuk Hakları Eğitimi Semineri • İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Semineri • Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi Semineri	• 81 kişi sosyal bilgiler öğretmenleri • Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinden oluşan 81 kişi • İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin projeden sorumlu müdür yardımcısı veya şube müdürlerinden seçilecek 81 kişi

Planlanan Faaliyet Yılı	Kurs, Seminer	Katılımcı Grup ve Sayısı
2007 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Formatörlük Kursu	2005 ve 2006 yıllarında düzenlenen kursa katılan öğretmenler için devam niteliğinde planlanmıştır
2008 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Formatörlük Kursu **(İptal)**, Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Proje Tanıtma Semineri **(İptal)** Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Formatörlük Kursu **(Katılımcı değişikliği)**	
2009 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Demokratik Yurttaşlık Eğitimi Kursu	Ortaöğretim okullarında görevli felsefe grubu ve tarih öğretmenlerine yönelik 100 kişi
2010 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Tanıtma Semineri	Pilot il olarak seçilen İstanbul, Edirne, Konya, Manisa, Sakarya, Mersin, Mardin, Elazığ, Yozgat ve Samsun illerinden müracaat edenler
2011 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Tanıtım Semineri	Sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik olarak 40 kişi
2012 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Çocuk Hakları Semineri	Temel Eğitim Genel Müdürlüğü personeli
2013 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Planlama yapılmamıştır	
2014 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• İnsan Hakları Dersi Öğretim Programının Tanıtımı Semineri • Mor Sertifika Semineri-Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı	• Sınıf öğretmenleri • 5 ilde liselerde görevli yönetici ve öğretmenler
2015 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Mor Sertifika Semineri-Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Geliştirilmesi Ortak Programı • İnsan Hakları Dersi Öğretim Programının Tanıtımı Semineri	• 12 ilde liselerde görevli yönetici ve öğretmenler • Sınıf öğretmenleri 100 kişi
2016 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	Planlama yapılmamıştır	
2017 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Çocuk İhmali ve İstismarı Kursu • ETCEP Projesi Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kursu	• Rehber öğretmenler • Ortaöğretim öğretmenlerinden seçilen 81 kişi
2018 yılı Hizmetiçi Eğitim Planı	• Kapsayıcı Eğitim Projesi/UNICEF	• Katılımcılar belirli gruplardan seçilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı, MEB. [16.10.2019]. 2001-2018 Yıllarında Planlanan Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Planları. http://oygm.meb.gov.tr/www/hizmetici-egitim-planlari/icerik/28 adresinden uyarlanmıştır.

Türkiye'de hizmetöncesi öğretmen eğitiminde "MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı" tarafından verilen hizmetiçi eğitim, seminer kursların 2001-2018 yılları arasında İHDE'ye yönelik süreklilik göstermediği, katılımcıların belirli branşlara göre belirli bir kontenjana yönelik yapıldığı belirlenmiştir. Bu hizmetiçi eğitimlerin gerçekleştiğine dair bir resmî belge ve eğitimlerin içeriği de kamuoyu ile paylaşılmamıştır (MEB, 2019).

YÖK Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları" ile ilgili programların güncellenmesine yönelik olarak 2018 yılında "Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı" içerisinde alan eğitimine yönelik "Sosyal Bilgiler Öğretimi" ders içeriğinde sosyal bilgiler dersinde demokrasi, insan hakları ve değerler eğitimi konularına yer verilmiştir. "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi" dersi ise "Genel Kültür Seçmeli Dersler" içerisinde ise "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi" dersi ise seçmeli ders olarak eklenmiştir (YÖK, 2018).

Fakat gerek derslerin içeriği, gerekse uygulanmasıyla ilgili bilgiler sadece üniversitelerin ilgili internet sitelerinde bulunan bilgiler kadardır. Bu sebeple bütün toplumu ilgilendiren insan hakları ve demokrasi kültürünün oluşturulmasına ilişkin gerek hizmetiçi eğitimlerin sürekli olmaması gerekse hizmet öncesi eğitim fakültelerinde ilgili alana dair belirli üniversite ve fakültelerde seçmeli ve teori ağırlıklı olarak bu dersin öğretiminin yapılması için gerekli olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

2.2.5. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimine Yönelik Ders Programı

İnsan hakları eğitimi, kültürel bir yolculuk sürecidir. Bu süreç, demokrasi, hak ve özgürlük konularıyla ailede başlayıp, okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklar için okullarda devam etmektedir. Okul öncesi çağındaki çocukların devlet, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi gibi soyut kavramları özellikle 5-9 yaş grubu somut işlemler düzeyinde oldukları için anlamlandıramadıkları görülmektedir. Eğitim süreci bu doğrultuda çocukların aktif katılımı ile gerçekleşecek oyun ağırlıklı etkinliklerle düzenlenmelidir. Böylece çocuklar, insan haklarını öğrenerek bu doğrultuda beceri ve tutumlarını geliştirebileceklerdir (Ilgar, 2000; Kaldırım, 2005). İlköğretim düzeyinde ise, sadece sınıf içerisinde sınırlandırılmayan, okul ile ilgili tüm süreçleri içeren daha nitelikli ve kapsamlı bir programa yer verilmelidir.

BM ÇHS, çocuklara yönelik hakların tanımlanması ve bu kavramların çocuklarla ilk tanıştığı belge olması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Belge, çocukların çocuk haklarını öğrenmesi, anlaması ve bu haklardan nasıl yararlanabileceklerini günlük yaşantılarına aktarmalarına yardımcı olma niteliği taşımaktadır. Demokratik yurttaşlık eğitimi ile insan hakları eğitimi birbirini kapsayan boyutlarıyla ele alınmalıdır. Demokratik yurttaşlık eğitimi "çocuk yurttaş" kavramı ve çocukların toplumun birer parçası oldukları gerçeğinden yola çıkarak eğitilmelerini hedeflemektedir. İnsan hakları eğitimi ise insanın haklarını öğrenmesi topluma katılımı ve diğerlerine saygı gösterilmesini vurgulamaktadır. İnsan hakları eğitimi yurttaşlığı kapsarken; demokratik yurttaşlık eğitimi insan haklarını merkeze alır. İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili ders programlarında hedef belirleme ve içerik oluşturulmasında ÇHS maddeleri, temel hak ve özgürlükler, insan hakları ve demokrasinin tarihçesi, hak ihmal ve ihlallerine yer verilmelidir. Ayrıca günlük yaşamdan örneklere yer verilerek gerekli tutum ve becerilerin günlük yaşamla ilişkilendirmesi sağlanmalıdır (Çetinkaya, 1998; Değirmenci, 2011; Fazlıoğlu, 2007; Hotaman, 2010, Tibbitts, 2015). Oysa ki eğitim-öğretim sürecinde hakların genel çerçeve içerisinde öğretilmesi ve demokratik farkındalığın geliştirilmesi üzerinde mutabık olan eğitim uzmanlarının aynı süreçte eğitim politikalarına bakıldığında ÇHS'deki yüksek düzeyde öneme sahip olan temel çocuk haklarının öğretimi konusunda ortak paydada buluşamadıkları belirlenmiştir (Tunç, 2008). Özdemir Uluç (2008), çocuk hakları eğitimiyle ters düşmeyen ancak kazanımları yetersiz olan ilköğretim programlarına dikkat çekmiş ve bu programların çocuk haklarını merkeze alan programlar olmadığını belirtmiştir.

İlkokul düzeyinde insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi gibi kavramların öğretim sürecinde geleneksel yöntemler yerine aktif öğretim yöntem ve teknikleriyle öğrenciyi merkeze alan işbirlikli öğrenme, drama, örnek olay, proje temelli öğrenmelere göre düzenlenmelidir (Ersoy, 2007). Fazlıoğlu (2007), eğitim sürecinde, çocukların aktif katılımının sağlanmasıyla onların insan haklarını öğrenmelerine, ilgili konuları kavramalarına ve haklarını savunma beceri ve gerekli farkındalığı edinmelerine imkân verilebileceğini belirtmiştir. İnsan hakları, demokrasi ve çocuk haklarının öğretiminde ölçme ve değerlendirmede ise geleneksel yöntemlerle değerlendirme yapılması öğrenenlerde kazanılması hedeflenen bilgiyi ölçebilirken, beceri ve tutumların ölçülmesinde yeterli olmamaktadır. Bunun yerine alternatif

değerlendirmenin kullanılması beceri ve tutumların kazanımına yönelik daha sağlıklı değerlendirmeye yardımcı olacaktır (Balbağ, Gürdoğan Bayır, Ersoy, 2017).

Çocuklara insan hakları öğretiminde özellikle sınıf öğretmenlerine düşen pay oldukça fazladır. Küçük yaşlarda şekillenmesi gereken bu kavramın, okul ve sınıf içerisinde kazandırılması için özellikle sınıf öğretmenlerinin insan hakları ve demokrasi konularında teori ve uygulama alanlarında yetkinlik kazanması gerekmektedir. İnsan hakları ve demokrasi konularını diğer disiplinlerle ilişkilendirecek mesleki bilginin yanında bu kavramlar için kullanılacak doğru öğretim yöntem ve teknikleri hakkında yeterli niteliklere de sahip olmaları gerekmektedir (Elkatmış, 2007).

Öğretmenlerin aynı zamanda insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularını diğer disiplinlerle ilişkilendirecek mesleki bilginin yanında özel öğretim yöntem ve teknikleri konusunda gerekli niteliklere de sahip olması gerekmektedir (Elkatmış, 2007). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili konuların öğretimini yapacak öğretmenlerde, bireysel farklılıklara ılımlı yaklaşan, uzlaşmacı, demokratik, grup içerisindeki hassasiyetlerin farkında olan, hoşgörülü, işbirliğine önem veren, otoriteden uzak olmak gibi nitelikler bulunmalıdır (Flowers, 2002). İlköğretim düzeyinde insan hakları eğitimi okula başlanan ilk günden itibaren okul ile ilgili her etkinlik sürecinde yer almalıdır. Bu süreçte öğretmenlerin çocuklara kazandırmak istediği her davranışın öncelikle kendilerinde de var olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Karaman Kepenekçi, 2000).

Öğretmenlerin çocuk hakları ile ilgili mesleki bilgi, beceri ve farkındalıklarının yeterli olması ve hakların öğretimini nasıl yaptıkları önemli hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında, öğretmen adaylarının çocuk haklarını bilme düzeyleri ve öğretim yapabilmek için gereken mesleki becerilerini lisans düzeyinde mesleğe başlamadan önce kazanmış olmaları önem arz etmektedir. Karaman Kepenekçi (2006), yükseköğretim programlarındaki insan hakları derslerine katılan üniversite öğrencilerinin, çocuk hakları konusunda, bu içeriğe sahip dersleri almayan üniversite öğrencilerine kıyasla farkındalıklarının arttığını belirtmiştir. Leblebici ve Çeliköz (2017), ise araştırmalarında öğretmen adaylarının ÇHS'yi okumalarının bile çocuk haklarına olan bakış açılarını değiştirdiğini ve çocuk hakları içerikli derslerin öğretmen adaylarında olumlu yönde tutum geliştirdiğini ifade etmişlerdir.

Eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramlarını zorunlu ve/veya seçmeli derslerde öğrendikleri ve bu derslerin de sadece teoriye dayalı olarak verildiği görülmektedir (YÖK, 2018). Oysaki öğretmen adaylarına bu kavramların öğretilmesinin yanı sıra, uygulamalı olarak temel eğitimde öğrencilerine nasıl öğreteceklerinin kazandırılması da önemlidir. Bu da ancak insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramlarına yönelik olarak hazırlanacak bir dersin programı tasarımının teori ve uygulama ağırlıklı olarak yapılmasıyla kazandırılabilir. Böylece öğretmen adayları ilkokul öğrencilerine, bu kavramlara yönelik bir dersin öğretimini nasıl yapmaları gerektiğine dair mesleki bilgi ve beceri kazanırken aynı zamanda bu kavramların öğretimine yönelik farkındalık kazanmaları da sağlanabilecektir. Sınıf öğretmen adaylarına yönelik İHDE'nin, öğretim yapacağı kitle göz önünde bulundurularak yapılandırılması gerekir. Bu sebeple, öncelikle İlkokul 4.Sınıf İHYDD'nin yapısı belirlenip bu yapıya uygun ve tutarlı bir şekilde öğretmen adayları için İHDE dersi öğretim programı tasarlanmalıdır.

MEB TTKB tarafından 2018 yılında hazırlanan ve uygulamaya konulan İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretim Programı öğrencinin temelde kendisini korumasını ve kendisine zarar vermemesini, diğerlerini korumasını ve zarar vermemesini sağlayacak bir yapıya sahip olarak geliştirilmiştir. Ünite kazanımları yapılandırılmasında yaşama hakkı ve beden bütünlüğü, hak, özgürlük, sorumluluk, adalet, eşitlik, barış, uzlaşı, aktif yurttaşlık, birlikte yaşama, farklılıklara saygı, hukukun üstünlüğü gibi kavramları programın merkezine alarak oluşturulmuştur. Programın yapısı hem süreç hem de sonuç odaklı değerlendirme odaklı olarak planlanmıştır. Öğretim programın yapısı: "(1) İnsan Olmak, (2) Hak, Özgürlük ve Sorumluluk, (3) Adalet ve Eşitlik, (4) Uzlaşı, (5) Kurallar, (6) Birlikte Yaşama" olmak üzere altı üniteden oluşmaktadır. Programın uygulanmasına ilişkin öğrenci merkezli bir yaklaşım esas alınmaktadır. Programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar şöyle belirtilmiştir:

> "İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasiye ilişkin kavramlar birbirleriyle ilişkili olarak ele alınmalıdır. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasiye ilişkin eğitim içerikleri, konuları ve kavramları ele alınırken öğrencilerin gelişim özellikleri ve düzeylerine uygun terminoloji, örnek ve etkinlikler kullanılmalıdır. Birlikte yaşama kültürünün vatan, millet, bayrak ve devlet birliği ile gerçekleşeceği vurgulanmalıdır. Öğretmen, öğrencilerin millî, manevî, kültürel, insani, evrensel değerlerini pekiştirmeli; millî, üniter, çağdaş, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda onlara rol model veya yol gösterici olmalıdır. Gerekli durumlarda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi temel belgeler kullanılmalıdır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın ilgili konuları ile ilişki kurulmalıdır (MEB, 2018)."

MEB 2018 Öğretim Programı'nda yer alan hedefler ve ünitelere bakıldığında sadece bilgi düzeyinde kazanımlara yer verilmediği, hatta disiplinler arası bir kazanımla birlikte, hayat boyu öğrenme sürecinin yer alması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple sadece bilgi düzeyinde öğretim yaparak İHYDD öğretiminin yapılamayacağına dikkat edilmeli ve öğretmenler ve öğretmen adaylarının eğitimleri bu doğrultuda hazırlanmalıdır.

İHDE dersi bireyi, toplumu ve devleti hatta devletleri etkileme gücüne sahip olduğundan iyi planlanmış, gelişmelere ve yeniliğe açık olarak hazırlanmalıdır (Paykoç, 2005). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi bireylerde tutum ve değerlerin gelişmesine, sosyal adalet kavramının içselleştirilmesine, bireyin katılım hakkını kullanmasına ve problem çözme becerilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sadece bilgi düzeyinde davranış kazandırmakla kalmayıp tutum ve yaşamsal becerilerinde geliştiği bir eğitim olması sebebiyle teori ve pratik ağırlıklı bir öğretim programının oluşturulması önemlidir (Flowers, 2000). İnsan hakları eğitimi soyut kavram ve ifadelerin yer aldığı bir ders olarak planlanmaya çalışılmaktadır fakat insan hakları ve demokrasi, günlük hayatta bireyin bizzat uygulamada olduğu ve bireysel katılımını sağladığı bir yaşam biçimidir. Bu sebeple uygulamalı etkinliklerin yer alacağı öğretim programları insan hakları ve demokrasi eğitiminde daha etkili olacaktır (Elkatmış, 2007).

İnsan hakları ve demokrasi eğitim içeriği tarihsel olaylar, belgeler ve dokümanlar ile bilgi boyutunda olmasının yanı sıra insan haklarına yönelik tutum geliştirme ve farkındalık kazandırma gibi bir boyuta da sahip olmalıdır (Yeşil, 2002). İnsan hakları eğitimi, eğitimin her kademesinde bazen de farklı ülkelerde aynı zamanda barış, demokrasi, yurttaşlık ve çocuk hakları eğitimleri adı altında da verilebilmektedir. Bu sebeple aslında temelinde insan hakları eğitimi adıyla yapılan bütün insan hakları programlarının içerisinde bu kavramların yer alması, tam anlamıyla bu eğitimi içerik olarak yansıtacaktır (Çayır, 2003).

İHDE'ye yönelik hazırlanacak bir ders programında soyut ve somut bilgilere uygun yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Özellikle bilgi düzeyinde kavramların, ezbere dayalı olarak öğretilmesi öğrencilerin bu kavramları günlük yaşantılarında kullanmalarında pratiklik kazandırmayacaktır. Aksine somut ve soyut kavramlarla, tutum ve becerilerin tartışma, işbirlikli öğrenme, yaratıcı drama gibi öğrencilerin

aktif katılım sağladıkları, eleştirel düşünme becerilerini geliştirdikleri, problem çözme, tartışma gibi yöntemlerin kullanılabileceği eğitim durumları belirlemek kalıcı öğrenmeleri sağlayacaktır (Elkatmış, 2007; Tibbitts, 2015; UNESCO 1952).

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yapılacak değerlendirmede hem süreç hem de sonuç değerlendirmeye önem verilmelidir. Geleneksel değerlendirme yöntemlerinin yanında alternatif ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerinin kullanılması bireysel çalışmaların yanında grup çalışmaları, öğrenci ürünleri, proje çalışmaları, akran ve öz değerlendirmelerin yapılacağı bir değerlendirme insan hakları ve demokrasi eğitimi açısından olumlu ölçme ve değerlendirme ortamlarını sağlamayı kolaylaştıracaktır (Elkatmış, 2007; Flowers, 2000; Tibbits, 2002).

İHDE dersinin teori ve uygulama ağırlıklı olması üzerine alanda yapılan çalışmalar özellikle öğretmen adaylarına hazırlanacak öğretim programlarının da bu yaklaşımla hazırlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

2.3. Program Geliştirme

Türkiye'de program geliştirme çalışmaları 1924 yılında ilkokul programlarında yapılan çalışmalarla başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılan program geliştirme çalışmalarının ilki "1924 İlkokul Programı" ile başlamaktadır (Erdem, 2005). Bu programda cumhuriyet ile yeniden şekillenecek nesile yönelik genel ve özel amaçlara yer verilmiştir. Program yeni yönetim şekline adeta bir geçiş gibi hazırlanmıştır. Cumhuriyet öncesi programlara göre daha az dersin olması ya da değiştirilmesi ve cumhuriyete yönelik derslerin yer alması 1924 programının en belirgin özelliklerindendir (Başar, 2004).

"1926 İlkokul Programı" ise mevcut öğretim programlarının düzeltilmesi ve sorunların giderilmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu dönemde Türkiye için bir değerlendirme raporu hazırlayan John Dewey'in görüşleri de dikkate alınmıştır (Ergün, 1997). Toplu öğretimin yer verildiği programda ilkokulların iki kademeye ayrılması, yeni Türk alfabesi ile ilgili uyarlamaların yapılması, öğrencilerin yaşamsal becerilerinin yer aldığı, yaparak-yaşayarak öğrenmeyle ilgili derslere ağırlık verilmiştir (Çelenk, 2000). Bu program on yıl uygulamada kalmış fakat fiziksel koşulların yetersizliği, sınıf mevcutlarının çok olması, öğretmenlerin programı

uygulamada hazır olmamaları gibi sebeplerle programın uygulamasının çok etkili olduğundan bahsedilememektedir (Gülcan ve diğ., 2003).

"1936 İlkokul Programı" cumhuriyet ile başlayan gelişmelerin ve özellikle inkılapların doğrultusunda dönemin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir (Gözütok, 2003). "1948 İlkokul Programı" ise derslerin ve ders içeriklerinin fazlalığı, öğrenci düzeyinin üzerinde olması, bireysel farklılıkların dikkate alınmaması gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Cumhuriyetin kurulması ile 1924, 1926, 1936, 1948 İlkokul Programları'nın bilimsellikten öte öğretmenlere rehber nitelikte olduğu ve dönemin program geliştirme tekniklerinden uzak olduğu söylenebilir (Keskin, 2002).

1968 programında hedefler, ünite planlaması gibi açıklamalar yer almışsa da değerlendirme ve programın yeniden düzenlenmesi gibi durumların yeterince üzerinde durulmaması sebebiyle programın uygulanmasında sıkıntılar yaşanmıştır (Erdem, 2005). 1982 yılında MEB üniversitelerle işbirliği yapmış ve yeni bir program modeli ortaya konmuştur (Demirel, 2012). Programların hazırlanması ile ilgili uzmanlarla çalışılması ve her programın hedefler ve içerik olarak ayrı ayrı ele alınması üzerinde durulmuştur. 1990 yılından itibaren program geliştirmede ölçme ve değerlendirmeye ağırlık verilmiş, hedeflerin sıralaması ve davranışların açıklamalarının yapılması ile uluslararası program geliştirme standartlarına ulaşılmaya çalışılmıştır (Arslan, 2007). 2005 program geliştirme çalışmalarında bilimselliğe ağırlık verilmiş ve programlar felsefi temellere dayandırılmıştır. Öğrenciyi merkeze alan ve yapılandırmacılık anlayışının hakim olduğu programlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Davranışlarda bilgi, beceri, tutum ve değerlerin ortaya çıkması hedeflenmiştir. Uygulamada daha önce hazırlanan programlarda ortaya çıkan problemleri önlemek için öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerle niteliklerinin artırılması, sınıf mevcutlarının 30 öğrenci ile sınırlandırılması, eğitim ortamlarının programa uygun düzenlenmesi gibi önlemler alınmıştır (Gözütok, 2004). MEB 2018 yılında tüm kademelerde öğretim programlarında düzenlemeler yapmıştır. 2017 yılında taslak halinde hazırlanan ve 2017-2018 yılında pilot uygulaması yapılan programlar, ilgili paydaşlar, kamu ve özel sektör temsilcilerinin de görüşü alınarak güncellenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır (MEB TTKB, 2018). MEB tarafından yapılan bu düzenlemeler doğrultusunda hizmet öncesi yükseköğretimde bu programları uygulayacak nitelikte öğretmen adaylarının da yetişmesi beklenmektedir.

Yükseköğretimde yapılan program çalışmaları, eğitim-öğretim yapılmasının yanı sıra bilimsel araştırmalarla bilime ve topluma katkı sağlamaktadır. Yükseköğretim programlarının tasarlanması her ülkede farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıklara rağmen hepsinin ortak paydasında eğitimin öğrenme amaçları doğrultusunda tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve kalite standartlarını sağlıyor olması vardır. Bu standartlar, "Avrupa Yükseköğretim Alanı/Bologna Süreci" ile sağlanmaktadır (Elmas, 2012). "Bologna Bildirgesi" ile Avrupa'da yükseköğretim çalışmalarının uluslararası ortak bir düzeyde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Böylece yükseköğretimde belirli standartlara uygun ve mesleki yeterliliklere yönelik bireyler yetiştirilmesi beklenmektedir (Korkut, Mızıkacı, 2008). Türkiye'de 2001 yılında Bologna Süreci'ne dahil olarak yükseköğretimde yeterliliklerin belirlenmesine yönelik çalışmalar başlatılmış ve yükseköğretim programları, alan ve program yeterlilikleri çerçevesinde hazırlanmaya başlamıştır (Yağmur, 2016). Bu alan yeterliliklerinde en çok ihtiyaç duyulan alan şüphesiz öğretmen yetiştirme ve dolayısıyla eğitim alanında olmuştur. Nitelikli öğretmen yetiştirmenin topluma olan katkısı ve toplumun gelişmişlik seviyesini doğrudan etkileyeceği yapılan çalışmalar sonrasında bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple yükseköğretim kurumları ana bilim dalı ve ilgili bölümler doğrultusunda gerekli programların faaliyete geçirilebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmıştır (YÖK, 2011). Türkiye'de gerekli öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için Yükseköğretim Kurumu ve Millî Eğitim Bakanlığı ortak bir çalışma yürüterek "Pedagojik Formasyon Eğitimi Programı"nı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca belirlenen öğretmenlik alanları doğrultusunda başlatarak öğretmen yetiştirmenin yolunu açmıştır (Erdem, 2013).

2.3.1. Program Geliştirmede Temel Kavramlar

Eğitim programı yaygın olarak "izlenen yol" anlamında olsa bile Türkiye'de programı geliştirme çalışmalarının öncülerinden Varış'a göre "bir eğitim kurumunun, çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, millî eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekleşmesine dönük tüm faaliyetler" eğitim programının kapsamına girmektedir (Varış, 1996). Ertürk, eğitim programını "yetişek" olarak adlandırmış, öğrenci ve eğitimci açısından yetişek durumlarını ayrı ayrı tanımlamıştır. "Yetişek, öğrenci açısından öğrenme yaşantıları düzeni, eğitimci açısından ise eğitim durumları düzenidir" (Ertürk, 2013).

Eğitim ve öğretim programlarında yer alan içerikler ve etkinliklerle öğrenciler, kültürel değerler ve toplumsal kuralları kazanıp, aile ve yakın çevresi ile bu kazandıklarını gündelik yaşamda uygulayarak şekillenmektedir (Erden, 2007).

Posner (1995), belirli bir alanda hazırlanacak eğitim programı tanımını "belirlenen hedefler doğrultusunda hazırlanan içerik ve buna uygun ölçme ve değerlendirmenin planlanması" olarak açıklamıştır.

Resmî Program: Programın hedefleri, ders planları, araç-gereçler, materyaller, ölçme ve değerlendirme gibi ögelerini gösteren yazılı programdır.

İşevuruk Program: Öğretme-öğrenme sürecini kapsayan ve öğrenme ürünlerinin yer aldığı programdır.

Örtük Program: Resmî programda yazılı olmayan fakat toplumsal değerlerin ve kuralların öğrencilerin yaşantılarında kazandırılmak istendiği içeriğe sahip olan programdır.

İhmal Edilen Program: Resmî ya da işevuruk programda yer almayan konuların ve gerekçelerinin açıklandığı programdır.

Ekstra program: Resmî program dışında öğrencilerin ilgi alanlarına göre hazırlanan ve gönüllülük kapsamında öğrenme yaşantılarını destekleyen programdır (Demirel, 2012).

Eğitim Programı: Öğrencilerin belirlenen hedeflere ulaşmaları için planlanan ve uygulanan her türlü öğrenme yaşantısıdır. Eğitim programı, bir eğitim sürecindeki en kapsamlı programdır.

Öğretim Programı: Eğitim programının amaçları dikkate alınarak öğrencide geliştirilmesi planlanan bilgi, beceri, tutum ve davranışların ders grupları halinde planlı biçimde düzenlenmesidir. Bir eğitim basamağındaki çeşitli sınıf ve derslerde ele alınan konularla ilgili yapılacak tüm öğretim etkinliklerini kapsar. Bu nedenle öğretim programı, okulda veya okul dışında bireye kazandırılması planlanan derslerin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel, 2012).

Ders Programı: Bir dersin amacı, içeriği, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme bölümlerinden oluşan, bir ders ile ilgili öğrenmelerin gerçekleşmesinin nasıl olacağının planlandığı ve etkinliklerin yer aldığı plandır.

Öğretim programının parçalara veya alt birimlere ayrılması ders programı olarak kabul edilir (Demirel, 2012).

Program Geliştirme: Programının hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Program geliştirmenin dört aşaması vardır. Bu aşamalar sırası ile programın tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi, programın yeniden düzenlenmesidir (Demirel, 2012). Eğitim programı tasarımı ise bir programı oluşturan ögelerin düzenlenmesi ve belirli bir anlamlı bütünlük içerisinde ele alınmasıdır.

2.3.2. Eğitim Programı Tasarımı ve Modeller

Eğitim programı tasarlanırken içerisinde yer alacak ögeler belirlenmeli ve buna uygun planlama yapılmalıdır. Programın hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme basamakları olan temel yapı taşları mutlaka planlamanın içerisinde yer almalıdır. Burada hedef ne yapılmalı sorusuna cevap bulurken, içerik ise tasarımı yapılacak programın konu alanını belirlemelidir. Eğitim durumları hangi öğrenme yöntem ve teknikleri ile etkinliklere yer verilmesi gerektiğine cevap ararken, değerlendirme ögesi için hangi ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanılacağı sorularını cevaplamalıdır (Demirel, 2012).

Eğitimde program geliştirme planlanırken önce programın içerisinde yer alacak hedef, içerik, öğrenme yaşantıları ve değerlendirmeden oluşan programı oluşturacak temel ögelerin yer aldığı bir planlama program tasarımcısı tarafından hazırlanır. Böylece programa ait bir model ortaya çıkmış olur. Tasarımlarda farklı modellerin ortaya çıkma sebebi ise bu dört temel ögeden hangisinin programın asıl temeli olacağı ile ilgili olmasıdır. İçerik ağırlıklı bir program ile öğrenme yaşantıları ağırlıklı bir program tasarımının farklı olma sebebi temelde bu noktaya dayanmaktadır (Demirel, 2012).

Amerika, Avrupa ve Türkiye'de program geliştirme modelleri incelendiğinde belirli farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Amerika'da 1949 yılında Ralph Tyler tarafından geliştirilen modelde hedefler, öğrenme yaşantıları ve değerlendirme boyutları yer almıştır (Hunkins, 1985).

1962 yılında Hilda Taba ise Tyler'ın modelini esas almış ve program geliştirme basamaklarının sırayla izlenmesi gerektiğini belirterek öğretmenlerin yani öğretenlerin programı geliştirmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Taba, program

modelinde Tyler'ın modeline ek olarak ihtiyaç analizini eklemiş ve bunu program geliştirmenin ilk basamağı olarak belirlemiştir. Bunun yanında içerik basamağının da ayrıca ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Program; ihtiyaç analizi, hedeflerin belirlenmesi, içerik oluşturma, öğrenme yaşantılarının planlanması ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır (Oliva, 2008). "Taba-Tyler Modeli" ise iki modelin sentezlenerek yeniden şekillendirildiği bir alt model olarak ortaya çıkmıştır. Şekil 1'de Taba Tyler Modeli'nin aşamaları görülmektedir.

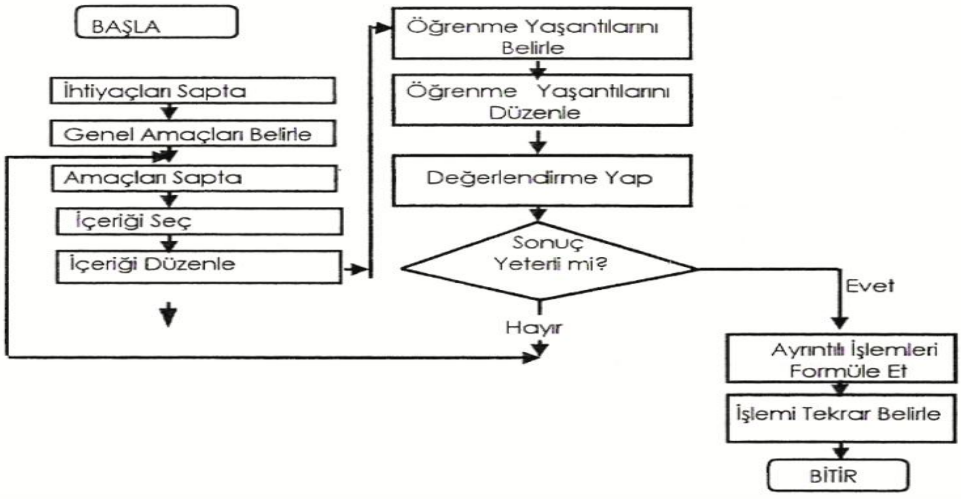

Şekil 1: Taba Tyler Modeli

Demirel, Özcan. 2012. **Eğitimde Program Geliştirme.** 19. bs. Ankara: Pegem Akademi. s. 50'den alınmıştır.

Türkiye'de program geliştirme çalışmalarında Demirel, Özgen ve Gönentürk'ün 1988 yılında oluşturdukları model önerisi ise Taba-Tyler Modeli çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu modelde de amaçlar (hedefler), içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme boyutları yer almaktadır. Ayrıca öğrenci merkezli bir programın gerekliliği üzerinde durulmuştur. 2004 yılında hazırlanan "MEB Program Geliştirme Modeli" ise daha önce hazırlanan modellerle benzerlik göstermektedir. (Demirel, 2012). Genel hedeflerden, becerilere ve oradan özel hedeflere doğru bir sıra ile ilerleyen ayrıca materyal geliştirmenin ağırlıklı olduğu, disiplinler arası bir yaklaşımla hazırlanan modelde özellikle vatandaşlık ve insan hakları gibi ara disiplin alanlarına yer verilmiştir (Demirel 2012; Ertürk, 2013; Varış, 1996). Şekil 2'de Yeni MEB Program Geliştirme Modeli'nin aşamaları verilmiştir.

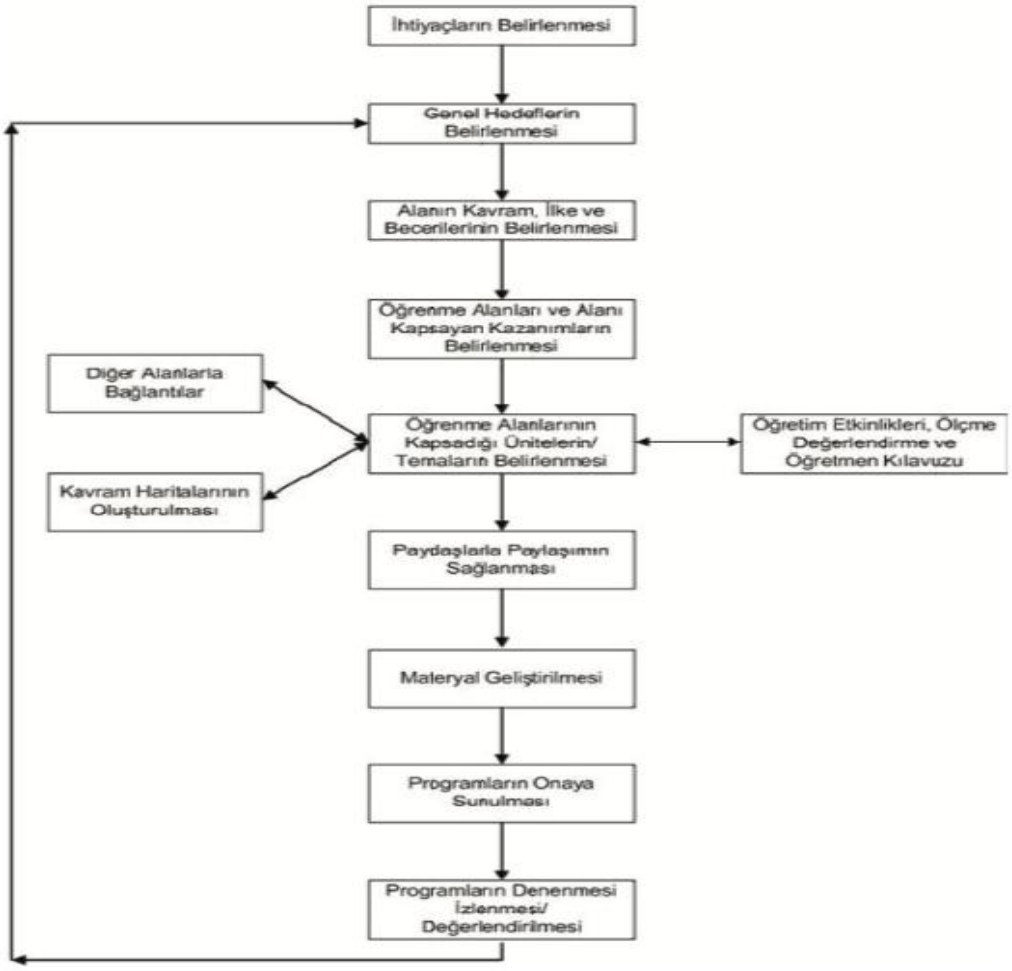

Şekil 2: MEB Yeni Program Geliştirme Modeli

Demirel, Özcan. 2012. **Eğitimde Program Geliştirme.** 19. bs. Ankara: Pegem Akademi. s. 57'den alınmıştır.

Bu program geliştirme modelleri incelendiğinde, yeni program geliştirme süreçlerinde genellikle önceden var olan bir program modeli üzerinden, ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirmeler yapıldığı ya da var olan program modelleri üzerinden tasarımcının sürecini ilerlettiği veya düzenlemeler yaptığı söylenebilir (Arslan, 2007).

2.3.3. Eğitimde Program Geliştirme Süreci

Program geliştirmenin tarihsel süreçleri içerisinde yapılan çalışmalar, program geliştirmenin tasarlanması ve uygulanmaya başlanması sonrasında kendi içerisinde

sürekli ilerleyen, değerlendirmeler ve yeniden yapılan düzeltmelerle gelişen ve dönüşen bir sürece sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Külahçı, 1995).

Program Geliştirmenin Planlanması

Program geliştirmenin planlanmasında program geliştirme çalışma gruplarının oluşturulması, bir çalışma planı hazırlanması ve ihtiyaç analizi yapılmalıdır. Program geliştirme çok boyutlu bir alandır ve toplumun hemen hemen her kesimini yakından ilgilendirmektedir. Bu sebeple program geliştirme çalışma grupları uzmanların, yöneticilerin, çalışanların, eğitimcilerin hatta ailelerin ve öğrenenlerin katılımı ile kapsayıcı özellikte olacaktır (Şeker, 2014). Program süreci bilimsel, felsefi ve politik temellere de dayandırıldığından çalışma gruplarında karar verme süreci ile ilgili kişilerin bulunması son derece önemlidir. Programın sürekliliği önemli olduğundan bu süreçte gerekli çalışmaları, ilerlemeleri, değerlendirme çalışmalarını takip edecek bir çalışma grubu da mutlaka yer almalıdır. Bu sebeple program geliştirme çalışmalarında üç grup görev almaktadır. Bu gruplar: Karar ve koordinasyon grubu, program çalışma grubu ve program danışma grubudur (Ertürk, 2013).

Program geliştirme çalışmalarının süresi ve detaylı işlem basamaklarının yer aldığı bir zaman çizelgesi oluşturulmalıdır. Bu işlem-zaman çizelgesi PERT-işlem ağı şeklinde ya da bir akış şeması ile gösterilebilir (Demirel, 2012).

İhtiyaç analizi program geliştirme sürecinin en önemli basamağıdır. Programın neden hazırlanması gerektiği ile ilgili sorular ihtiyaç analizi ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca programın tasarım aşamasında belirlenecek hedef, içerik eğitim durumları ve değerlendirme gibi basamakların tespiti için gerekli bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır. İhtiyaç analizi çalışmalarında toplum, birey ve konu alanı dikkate alınarak yapılmalıdır. Çünkü program sadece öğrenenlerle ilgili olmamakla birlikte toplumu da dolaylı yoldan ilgilendirmektedir. Bu sebeple toplumun ve bireyin ihtiyaçları mutlaka dikkate alınmalıdır. Böylece bireyin topluma adapte olması bu dikkate alınan ihtiyaçlar doğrultusunda daha sağlıklı olacaktır (Doğan, 1997). Birey toplumun ihtiyaçları ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda alacağı eğitimle toplumda kabul görüp, bu doğrultuda verimli olacaktır. Bu sebeple toplum ve bireyin ihtiyaçlarına paralel hazırlanan eğitim programlarının önemi oldukça fazladır (Varış, 1996).

Birey ve toplumun ihtiyaçlarının dikkate alınarak hazırlanması tek başına yeterli olmayacaktır. Programın hedefleri ile konu alanı arasındaki tutarlılık ilişkisi de oldukça önemlidir. Konu alanı seçilirken hedeflere ulaşılması ve bilgilerin bilimsel değişkenliğine dikkat edilmesi gereklidir (Ertürk, 2013).

Program tasarımı öncesinde yapılacak ihtiyaç analizi için kullanılabilir dört temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan biri 'farklar' yaklaşımıdır. Farklar yaklaşımında bireyin mevcut düzeyde bulunan yeterliliği ile bireye kazandırılması planlanan yeterlilik arasındaki fark ortaya konulmaktadır. Demokratik yaklaşımda, belirlenen ihtiyaçlar toplumun üstün gruplarının istekleri doğrultusunda belirlenmektedir. Böylece çoğunluğun üstün olması gerekliliğinden doğan demokratik yaklaşım devreye girer. Analitik yaklaşımda, ulusal ve uluslararası çağın gereklilikleri doğrultusunda oluşabilecek ihtiyaçlar, mevcut durum içerisinde değerlendirilerek ileriye yönelik bir ihtiyaç saptanmaya çalışılır. Betimsel yaklaşımda ise eğitim yaşantılarından hareketle, öğretim ortamlarında, ortama eklenecek veya çıkarılabilecek nesne ya da durumlar karşısında gelişebilecek olasılıklarla ilgili tespitlerin yapılmasına yönelik ihtiyaçların belirlenmesi esas alınır (Demirel, 2012).

Bütün bu ihtiyaç belirleme yaklaşımlarıyla ihtiyaçları belirleyebilmek için farklı yöntem ve teknikler kullanılır. Bunlardan birisi delphi tekniği/anket geliştirmedir. Bu teknikle, belirlenen uzmanlardan görüşler alınarak ihtiyaçların ortaya çıkarılması sağlanır. Açık uçlu sorularla ya da hazırlanan anket ile hedefler belirlenmeye çalışılır (Şimşek, 2014). Bir diğer teknik ise Progel/Dacum tekniğidir. Genellikle mesleklere yönelik yeterliliklerin belirlenmesinde kullanılır. Meslek analizi ise mesleğin her açıdan ele alınarak bu doğrultuda bilgi, beceri, mesleki tutum ve mesleki becerilerin analiz edilmesini sağlar. Ölçme araçları ve testler ise belirlenen ihtiyacı bireyin karşılayıp karşılayamadığının belirlenmesinde kullanılan diğer bir yöntemdir. Hazır bulunuşluk düzeyini belirlemeye ve buna göre programın ihtiyaçlarını saptamaya yarayan bir tekniktir. Başarı, performans testleri ve psikometrik testler kullanılabilir (Demirel 2012; Şeker 2014). İhtiyaç analizini yaparken görüşme ya da gözlem tekniklerinden de yararlanılmaktadır. Yüz yüze görüşme veya anket kullanılarak uygulanabilen bu yöntemde toplanan veriler analiz edildikten sonra rapor halinde ihtiyaçlar belirlenebilmektedir. Kaynak taraması ile de ihtiyaç analizi için gerekli olan mevcut durumlar ve bilimsel araştırma sonuçları ortaya konularak ihtiyaçlar saptanabilmektedir (Atasönmez, 2008).

Program Tasarısı Hazırlama

Programın ihtiyaç analizi yapıldıktan sonra bu ihtiyaçlara yönelik bir taslak program oluşturulur. Bu taslak programda hedefler belirlenir. Hedeflere yönelik içerik seçildikten sonra içeriğin kazandırılmasına yönelik öğretim yöntem tekniklerinin belirlenmesi, uygun materyallerin seçimi, ölçme ve değerlendirmeye ilişkin çalışmalar ile programın taslağı uygun hale getirilir. Program tasarımı hazırlanırken toplumun, konu alanının ve bireyin analizi oldukça önemlidir. Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda belirlenecek hedefler bir eğitim programının işlevselliği açısından önem taşımaktadır (Erden, 1998). Konu alanındaysa bilim ve teknolojinin gelişmesi ile paralel doğrultuda ve bilginin ne düzeyde aktarılması gerektiğiyle ilgili analizlerin yapılması önem taşımaktadır. Bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyecek ya da işlevsel olmayan bilgiler bir eğitim programı tasarısında yer aldığında o eğitim programı çok uzun ömürlü olmayacaktır (Doğan, 1997). Bireyin analizi aslında öğrenenin analizinin yapılması anlamı taşımaktadır. Bireyin hazır bulunuşluk düzeyi, yaşantıları ve ihtiyaçları bir eğitim programına büyük oranda yol göstermektedir. Birey, toplum ve konu alanı analizleri programın dört temel ögesine karar vermede önemli role sahiptir. Hedeflerin, içeriğin, eğitim durumlarının ve değerlendirmenin planlanmasında bu analizlerden hareket edilmelidir (Erden, 1998).

Hedefler bir eğitim programında varılacak noktayı işaret etmektedir. Uzak, genel ve özel hedeflerin oluşturulmasıyla bir eğitim programı tasarımında, ülkenin eğitim hedefleri, genel olarak toplumun beklentileri ve ihtiyaçları, bireye kazandırılmak istenen bilgi, beceri, yetenek, ilgi, tutum gibi özellikler yer alır (Ertürk, 2013).

İçerik ise belirlenen hedeflerin kazandırılmasında ilgili ünite ve konuların seçilmesi anlamına gelmektedir. İçerik belirlenirken hedeflere ve öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi dikkate alınmalıdır. İçerik aşamalı ve birbirinin önkoşulu olacak bir sırada verilmelidir (Erden, 1998). İçeriğin belirlenmesinin ardından hedeflere ulaşılması sürecinde ilgili eğitim durumlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu eğitim durumları öğretim yöntem ve tekniklerinin yanı sıra uygun materyallerin belirlenmesi ile mümkün olmaktadır. İçerik seçimi ile paralel eğitim durumları belirlenirken öğrencilerin öğrenme yaşantılarına olan uygunluğu da dikkate alınmalıdır (Fidan, Erden, 2013).

Program tasarımının en son basamağı olan değerlendirmede ise hedeflere ulaşma düzeyi belirleneceğinden, uygun ölçme ve değerlendirme araçlarının tespiti oldukça önemlidir (Erden, 1998).

Programın Uygulanması

Hazırlanan taslak programın pilot uygulaması yapıldıktan sonra program ile ilgili varsa düzeltmeler yapılır. Gerekli düzeltmeler sonrasında programın uygulanması aşamasına geçilir. Programın sadece tasarım aşamasında kalması bir programın etkililiği hakkında bilgi vermez. Programın uygulayıcılar tarafından uygulanması, programın aksayan ya da iyileştirilmesi gereken kısımları ile ilgili en iyi bilgiyi bu süreçte ortaya çıkarmaktadır (Demirel, 2012; Özçelik 2013).

Programın Değerlendirilmesi

Uygulanan program, gerekli değerlendirme yöntemlerinden yararlanılarak değerlendirilmelidir. Değerlendirme, hedeflere ulaşılma durumu, öğrenenlerin aktif katılımı, materyallerin uygunluğu varsa öğrenci ürünlerinin değerlendirilmesi, uygulayıcıların karşılaştığı problemler gibi program ile ilgili net bilgileri programı tasarlayanlara sunacaktır. Değerlendirme sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması imkanı ortaya çıkmaktadır (Hunkins, 1985). Program değerlendirme, hem öğrenenler açısından hem de programın etkililiği açısından yapılmalıdır. Öğrenenler için çeşitli ölçme ve değerlendirme araçları kullanılarak hedeflere ulaşma düzeyi belirlenebilirken, programın değerlendirilmesinde gözlemler, tüm paydaşların görüşlerinin alındığı formlar, anketler gibi değerlendirme araçları kullanılabilmektedir. Programın değerlendirilmesiyle hedeflerin günlük yaşama ne kadar adapte edilebildiği, programın uygulanma süreci, toplum, konu alanı ve bireyin ihtiyaçlarını ne derecede karşıladığı ortaya koyulabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bir sonraki uygulama için dönüt ve düzeltme yapılarak, gerekiyorsa program yeniden düzenlenerek bir sonraki uygulamaya devam edilir (Litrell, Bailey, 1983).

2.4. İlgili Araştırmalar

İnsan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik olarak yapılan yurtiçi ve yurtdışındaki ilgili bazı araştırmalar bu bölümde yer almaktadır.

2.4.1. Yurtiçinde Yapılan İlgili Araştırmalar

İHDE hakkında yapılan çalışmalarda genellikle mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. İHDE'nin ilkokul ve ortaokul gibi kademelerde eğitim programları ve ders kitapları incelenmiş, sınıf öğretmenleri ve branş öğretmenlerinin görüşlerinin alındığı çalışmalar yapılmıştır. Alanda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak çocuk haklarıyla ilgili program geliştirme doğrultusunda olduğu dikkat çekmektedir. Bu araştırmalar kronolojik sıra dahilinde verilmiştir.

Karaman (1993), ilkokullarda görev yapmakta olan öğretmenlerin, anne, baba ve çocuğa bakmakla yükümlü kimseler tarafından çocuk ihmal ve istismarı konusunda yaşayacakları sıkıntılar ve öğretmenlerin başa çıkma durumları üzerine çalışmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çocuk hakları konusunda yeterli düzeyde bilgiye sahip olmadıklarını belirten araştırmacı, öğretmenlerin çocuk hakları ve demokrasi iklimi oluşturma ile ilgili mesleki bilgi, beceri ve farkındalığa sahip olmadan nitelikli bir öğretimin sağlanmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinde alacakları hizmet öncesi eğitimin çocuk hakları ve demokrasi kavramları açısından önemli olduğu ile ilgili önerilerini çalışmasında belirtmiştir.

Yeşil (2001), ilköğretim düzeyinde okul ve ailenin demokratik davranışları kazandırmadaki etkisini incelemiştir. Öğrenci, veli ve öğretmenlere yönelik üç farklı türde anket uygulanan çalışmada ailelerin demokrasi ve dolayısıyla insan hakları eğitiminde tek başına yeterli olmadığı ve okullarla işbirliği içerisinde olmaları gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca demokrasi eğitiminin ilköğretimden itibaren zorunlu olarak verilmesi ve diğer derslerle mutlaka ilişkilendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yeşil, ayrıca öğretmenlere bu eğitimlerde çok büyük sorumluluk düştüğünü belirtmiş, gerek hizmet öncesi eğitimlerin verildiği eğitim fakültelerinde gerekse hizmetiçi eğitimlerle öğretmenlerin demokrasi kültürünü ve insan hakları bilincini kazanmaları gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Özbek (2004), İlköğretim 8. Sınıflarda öğretimi yapılan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminde ders amaçlarının gerçekleşme düzeyini öğrenci, öğretmen tutumları sosyo-ekonomik düzey ve eğitim düzeyi gibi farklı değişkenler açısından ele almıştır. Çalışmada ortaya çıkan en çarpıcı bulgu, öğretmen ve öğrencilerde vatandaşlık ve insan hakları eğitim hedeflerinin gerçekleşmesinde sadece bilgi boyutunun yüksek

düzeyde olduğu, uygulamaya yönelik hedeflere ise düşük düzeyde ulaşıldığıdır. Bu sebeple çalışmada vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili bir dersin sadece teoriye yönelik olarak değil, uygulama ağırlıklı bir ders olması gerektiği belirtilmiştir.

Karaman Kepenekçi (2005), araştırmasında, Türkiye'de ilköğretim düzeyinde "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programı"nı içerik, eğitim durumları, öğretim yöntem teknikleri, kullanılan materyaller, ölçme ve değerlendirme açısından ele almış ve dersin insan hakları eğitimi açısından etkililiğini incelemiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler, programın etkili olmadığını ve içeriğin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu dersin eğitim fakültelerinde ya da hizmetiçi eğitimlerle öğretmen adaylarına ve öğretmenlere kazandırılması gerektiği, ilgili ders kitabının uygun hale getirilmesi ve eğitim materyallerin sağlanmasının ihtiyaçı üzerinde durulmuştur.

Karaman Kepenekçi (2006), üniversite öğrencilerinin Türkiye'de çocuk haklarına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Öğrencilerin tutumlarını belirlemek amacıyla bir ölçek geliştiren araştırmacı, lisans düzeyinde insan hakları ile ilgili ders alanların bu alanda ders almayan öğrencilere göre tutumlarının daha olumlu olduğunu tespit etmiş ve lisans düzeyinde insan hakları eğitiminin önemini vurgulamıştır.

Ersoy (2007), sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi ile ilgili gerçekleştirdikleri uygulamalar ve eğitim sürecinde karşılaştıkları problemlerin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi ve bu eğitimle ilgili insan hakları ve demokrasi alanlarının öğretiminde öğretmenler tarafından oldukça önemli bulunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmenler dersin öğretiminde bilgi eksikliğinin yanı sıra dersin öğretimi ile ilgili doğru planlama, uygun öğretim yöntem ve teknikleri, etkinlikler, materyaller, ölçme değerlendirme gibi mesleki bilgi ve beceri gerektiren alanlarda da zorlandıklarını bu sebeple bu alanla ilgili uygulama ve bilgi ağırlıklı eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir.

Tunç (2008), ÇHS'nin eğitim politikalarına yansımaları ile ilgili MEB uzmanlarıyla görüşmeler yaptığı çalışmasında sözleşmede yer alan hakların eğitim politikalarına yansıtılmasının gerekliliği ve önemi üzerinde ortak karar veren uzmanların, ÇHS'nin

özellikle üzerinde durduğu yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılım haklarının eğitim politikalarına yansımaları konusunda görüş farklılıklarının ortaya çıktığını belirtmiştir.

Uyangör (2008), "İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programı"nın değerlendirmesini yaptığı çalışmasında, programın hedeflerine ulaşılma düzeyini tarama modeline göre tespit etmeye çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre programın hedeflerine ulaşılma düzeyi oldukça düşük olarak ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin bu dersin hedeflerine ulaşmada güçlük yaşadıkları da belirlenmiştir. Programın yeniden gözden geçirilerek dersin hedeflerinin öğrencilerin günlük yaşamla ilişkilendirebilecekleri ve bilgi düzeyinden çok uygulamaya yönelik hedeflere yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin dersin uygulanmasında aktif öğretim yöntemlerini kullanmaları ve dersin materyallerinde çeşitlilik sağlamaları, dolayısıyla da bu nitelikte öğretim yapmaları üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Akbaşlı, Yelken ve Sünbül (2010), öğretmen adaylarının demokratik eğilimlerini belirlemek amacıyla "Demokratik Eğilim Ölçeği" geliştirdikleri çalışmalarında öğretmen adaylarının demokratik algıları, demokratik eğitim ortamı ve sınıflarda demokratik öğretmen eğilimini dikkate almışlardır. Eğitim fakültesinde öğretmen adaylarına uygulanan ölçekten elde edilen bulgulara bakıldığında ölçeğin, öğretmen adaylarının demokratik eğilimlerini ölçmede kullanılabileceği ve eğitim fakültelerinde bu eğilimin belirlenmesinin öğretmen adayları açısından önemli bir gereksinim olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çarıkçı ve Er (2010), Eğitim fakültesi öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında uygulanan tutum ölçeği sonuçlarını şöyle özetlemişlerdir: Öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine karşı tutumlarının olumlu yönde olduğu, okudukları farklı bölümlere göre tutumlarında farklılaşma olmadığı ve cinsiyete göre tutumlarında anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı yönündedir. Araştırmacılar ayrıca eğitim fakültelerinde bütün bölümlerde İHDE'nin çekirdek programlara konulması gerektiğni çünkü bu dersin öğretmenlik mesleğine hazırlayıcı evrensel hedeflerden oluştuğunu belirtmişlerdir.

Dolanbay (2011), ilköğretim sosyal bilgiler öğretmen adaylarının "İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi"nin uygulanmasına yönelik görüşlerinin alındığı çalışmasında İnsan Hakları ve Demokrasi Dersi'nin Etkililiği Anketi'ni uygulamıştır. Öğretmen adayları ders öncesi yapılan ön hazırlığın derse karşı başarılarını arttırdığı, ders konularının güncel olması sebebi ile ilgilerini çektiği, derste kullanılan drama ve rol oynama gibi öğretim yöntem ve tekniklerin öğrenmelerinde etkili olduğu, dersin değerlendirmesinde bağıl değerlendirmenin uygun olduğu, öğretmen adayları ve öğretim elemanının ölçme ve değerlendirme sürecine birlikte karar vermelerinin daha anlamlı olacağına inandıkları, düz anlatım yönteminin etkili olmadığı ve sınıf mevcudunun fazla olduğu sınıfları öğrenme ortamı açısından doğru bulmadıkları sonuçları ortaya çıkmıştır.

Genç ve Güner (2012), çalışmalarında, MEB ile TBMM'nin ortaklaşa imzaladığı 2004-2005 öğretim yılı itibarıyla ilk ve ortaöğretim kurumlarında uygulanmaya başlayan "Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi" hakkında ilköğretim öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin projeyle ilgili tutumlarının olumlu yönde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmenler projenin, öğrencilere demokratik becerileri kazandırmasıyla ilgili olumlu katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Araştırma ayrıca, projeyle ilgili hizmetiçi eğitim seminerlerinin düzenlenmesinin öğretmenlerin bu konulara ilişkin ilgilerini artıracağı sonuçlarını ortaya çıkartmıştır.

Elkatmış (2013), "1998 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı ile 2010 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programlarının" karşılaştırılmasını yapmıştır. 1998 yılından 2010 yılına kadar uygulamada olan "7 ve 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programı"nı 2010 yılında uygulamaya konulan "8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı"yla karşılaştırmıştır. Doküman incelemesi yöntemi ile yapılan araştırmada programlar dört temel öge üzerinden karşılaştırılmıştır. Bu temel ögeler hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirmedir. Araştırmanın sonuçlarına göre benzerlik ve farklılıkların ortaya konulduğu bulgulardan en dikkat çekeni, 1998 programının bilgi düzeyinde ve ülkenin genel hedeflerine göre vatandaşlar yetiştirmeye yönelik hazırlanmış olması, 2010 programının ise beceri ve toplumsal değerlerin ön plana çıkarıldığı, aktif ve

katılımcı dünya standartlarında vatandaşların yetiştirilmesi doğrultusunda hazırlandığı sonuçlarıdır.

Kayhan ve Yıldırım (2015), Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programlarının İHDE açısından karşılaştırılmasının yapıldığı çalışmalarında mevcut derslerin verildiği dönem, kredi ve içeriklerine göre doküman incelemesi yapmışlardır. Çalışmada, ülkeler arasında bu dersin kredi ve dönem kriterleri doğrultusunda farklı seçeneklerinin olduğu ortaya konulmuştur. İsveç'in, araştırma sonucunda, gerek derse verilen kredinin fazlalığı gerekse lisans düzeyinde dört yıl süresince öğretmen adaylarına insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik zorunlu derslerin verilmesiyle ilgili araştırmaya dahil edilen ülkeler arasında öne çıktığı belirtilmiştir. AB ülkeleriyle ders içeriği açısından yapılan karşılaştırmada ise diğer ülkelerde hakların evrenselliği, farklılıklara saygı, fırsat eşitliği, adalet ve eşitlik konularına ağırlık verildiği, Türkiye'de ise sadece siyasi, hukuki, toplumsal düzen, yurttaşlık gibi içeriklerin varlığı ortaya çıkmıştır.

Nasırcı (2016), sınıf öğretmenlerinin demokrasi algıları ve demokrasi eğitimine yönelik görüşlerini incelediği çalışmasında, öğretmenlerin demokrasi konusunda sadece bilgi düzeyinde öğretim yaptıklarını, demokrasiyi günlük yaşamla ilişkilendirmede sadece ailelerin demokrasi konusunda eğitimi, okul ve sınıf içerisinde demokrasi gibi konuların üzerinde durduklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin sınıf içerisinde yaptıkları demokrasiye yönelik tek etkinliğin ise sınıf başkanlığı seçimiyle sınırlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin lisans düzeyide hizmet öncesi eğitim ve mesleğe başladıklarında ise hizmetiçi eğitim almamaları sebebiyle kendilerini yeterli hissetmedikleri bunun yanında demokrasi ile ilgili algılarının medya, sosyal çevre, yetiştirildikleri ailenin tutumu ve kültür yoluyla oluştuğu çıkan sonuçlar arasında yer almaktadır. Öğretmenler, nitelikli bir demokrasi eğitiminin uygulama ağırlıklı ve günlük yaşamla ilişkilendirilmiş eğitim programlarıyla nitelikli olacağı ve bunun için mesleki bilgi ve becerilerinin yanında demokrasi konusunda tutum ve değerlerinin de geliştirilmesi yönünde eğitimler almaları gerektiğine dair görüşlerini belirtmişlerdir.

Aslantürk (2018), İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretim Programı'nı uygulayan sınıf öğretmenlerinin görüşlerini aldığı çalışmasında, programın hedeflerinin yaş düzeyine uygun olmadığı, sadece bilgi düzeyinde öğretim yapılabildiği, dersin uygulaması ve

değerlendirilmesi ile ilgili kendilerini yeterli hissetmedikleri bu sebeple programın uzmanlar tarafından yeniden düzenlenerek öğretmenlere bu ders doğrultusunda eğitim verilmesi gerekliliği ile ilgili sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca ders saatinin azlığı sebebi ile öğrencilerde derse yönelik gelişim gözlemlenemediği ve hedeflerin gerçekleşme düzeyinin öğretmenler tarafından belirlenemediğini vurgulamıştır.

Öztürk (2019), okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik geliştirilen çocuk hakları eğitim programının öğretmen adaylarının anlayış, beceri ve tutumları üzerindeki değişimlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Uygulama sonucunda, okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk hakları ve ÇHS'ye yönelik anlayış ve tutumlarında olumlu yönde değişimler olduğu belirtilmiş ayrıca çocuk haklarına uygun bir eğitimle ilgili etkinlik düzenleme ve materyal tasarlayabilme becerilerinin ortaya çıktığını belirtmiştir.

Öztürk, Eren ve Topçu (2019), sınıf öğretmenlerinin çocuk hakları eğitiminin etkililiğiyle ilgili görüşlerinin alındığı durum çalışmasında çocuk hakları eğitimi konusunda sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları problemleri belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucuna okul ve sınıflarda çocuk hakları eğitiminin öncelikli olmadığı, öğretmenlerin çocuk hakları ve bunun eğitimiyle ilgili mesleki bilgi, beceri ve farkındalıklarının yetersiz olduğu sonuçları ortaya konulmuştur. Öğretmenlere mutlaka çocuk hakları konusunda hizmetiçi eğitimler verilmesi gerektiği, eğitim fakültelerinde ise çocuk hakları eğitimi içerikli derslerin konulması ve hatta öğretmenlerin atama kriterlerinde çocuk haklarıyla ilgili bilgilerinin temel koşullardan biri olması gerektiği önerilerinde bulunulmuştur.

Hareket (2020), çocuk hakları perspektifinden Türkiye'de eğitim unsurlarını incelediği çalışmasında doküman incelemesi ile mevcut durumu belirlemeye çalışmıştır. Genellikle çocuk haklarıyla ilgili farkındalık, tutum geliştirme; çocuk haklarının öğretiminde içerik ve materyal geliştirilmesiyle hakların eğitiminde çocuk, aile, eğitimci ve diğer paydaşlara yönelik çalışmalar olduğunu belirtmiştir. Çalışmada öğrencilerin bütün eğitim hayatı süresince çocuk haklarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olamadıkları ve bu alanda gereken gündelik yaşam becerisi, farkındalık ve tutumu da kazanamadıklarını mevcut durum olarak ortaya koymuştur. Ayrıca öğretmen ve okul yöneticilerinin çocuk hakları hakkında bilgi, farkındalık ve tutumlarına yönelik incelenen çalışmalarda öğretmen ve okul yöneticilerinin de

çocuk hakları konusunda yeterli mesleki bilgi, beceri ve farkındalığa sahip olmadıkları sonucu da belirtmiştir.

2.4.2. Yurtdışında Yapılan İlgili Araştırmalar

Melton (1980), okullarda küçük olan çocuklarla daha büyük sınıflarda eğitim gören çocukların haklarını bilme ve haklarını savunmaları arasında bir fark olup olmadığını incelemiş ve araştırmaya sosyo ekonomik durum değişkenlerini de eklemiştir. Daha büyük yaşlarda, gelir düzeyi daha iyi olan ailelerde yetişen çocukların yaş olarak daha küçük ve gelir düzeyi düşük çocuklara kıyasla haklarını savunduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmacı bu noktadan hareketle küçük yaşlarda haklarının öğretiminin yapılmaya başlanmasının önemine ve hazırlanan bir programın nitelikli eğitmenlerle birlikte, ilkokul üçüncü sınıftan itibaren verilmesinin doğru olacağını belirtmiştir.

Morine (2000), çocuklar ve aileleriyle yaptığı araştırmasında aile içerisinde çocuk haklarına yönelik tutumları incelemiştir. Buna göre aileler çocuk hakları konusunda yaşam ve gelişim haklarının önemi üzerinde dururken çocuklarınsa aile içerisinde demokratik katılım ve söz sahibi olmalarının kendileri açısından önemi ile ilgili bulgulara ulaşmıştır.

Hornberg (2002), insan hakları eğitiminin gerekli olmasıyla ilgili araştırmasında, insan hakları eğitiminde teorinin küreselleşme ve çokkültürlü alt yapısı içerisinde nasıl şekillenebileceği, insan haklarının eğitim programı politikalarına yansıması, insan hakları eğitiminde eğitim programlarının içeriği ve bu alanda öğretmen yetiştirmenin Alman Eğitim Sistemi içerisindeki yapısını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre eğitim programları içerisinde insan hakları temelli içeriklere yer verilmesi ve nitelikli öğretmen yetiştirmenin önemi belirtilmiştir.

Yamasaki (2002), ilkokul düzeyinde insan hakları eğitimini incelediği bir vaka çalışması yapmış ve ilkokul düzeyinde insan hakları eğitiminin önemi üzerinde durmuştur. Bir ilkokulda zaman içerisinde yayılan insan hakları eğitimiyle insan hakları ve demokrasi kültürünün yarattığı olumlu etkileri araştırma sonuçlarına yansıtan araştırmacı, insan hakları eğitiminin özellikle küçük yaşlarda başlaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu noktada önemli role sahip olan öğretmenlerin eğitiminin de üzerinde durulmasını tavsiye etmiştir. Öğretmenlerin özellikle küçük yaş gruplarında meydana gelebilecek hak ihmal ve ihlalleri doğrultusunda eğitim almalarının ve bu eğitimi öğrencilerinin günlük yaşantılarına aktarabilmelerini

sağlamalarının ne derece önemli olduğundan da bahsetmiştir ve mesleğe başlamadan önce öğretmen adaylarının mutlaka bu alanda eğitim alması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Levin Goldberg (2008), insan hakları eğitim programının öğrenci tutum ve davranışlarına olan etkisini inceleyerek değerlendirmiştir. Amerika'nın Arizona eyaletinde kırsal bölgede bir devlet okulunda 8. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi içerisinde sekiz haftalık bir program uygulamıştır. Özellikle okullarda gelişen şiddet olaylarının ve gençlerde gittikçe azalan empati kurma becerisinin üzerinde durulan programda öğrencilerin tutum ve davranışlarında olumlu yönde değişiklikler olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca günlük hayatla ilişkilendidilebilecek ve uygulama ağırlıklı programların var olması gerekliliği üzerine kendi uyguladığı program üzerinden göndermelerde bulunmuştur.

Leung, Yuen ve Chong (2011), Hong Kong ortaöğretim okullarında okul temelli insan hakları eğitimi vaka çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Uygulamada olan programın merkezinde, içeriğin odağa alındığını, özellikle insan hakları ve demokrasi eğitiminin temelinde yer alan eleştirel düşünme becerisi, empati kurma ve toplumsal değerleri kazandırmayı yansıtmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca okullarda öğretmenlerin programı uygulamada yetersiz kalmaları sebebiyle program hedeflerinin istenilen düzeye gelemediğini, bunun için öğretmen yetiştiren üniversitelerde hizmet öncesi eğitimle ya da öğretmenlere hizmetiçi eğitimler verilerek öğretmen yeterliliklerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Tibbitts (2014), Amerika Birleşik Devletleri ve diğer uluslararası süreçlerde insan hakları eğitimini incelediği çalışmasında insan hakları alanında eğitimin, eğitim programlarında uluslararası bir standart oluşturulması, öğretmenlerin eğitimi ve uygun okul ortamlarının merkezde olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu sonuçlara göre bir "Amerika İnsan Hakları Eğitimi Modeli" ortaya çıkarmış ve yaygınlaştırılmasını önermiştir.

Froman (2015), "Uluslararası Bakalorya Diploma Programı" kursunun etkililiğini ölçmek için yaptığı araştırmasında içerik olarak uygun olan programın pedagojik uygulama alanlarından yeterli olmadığını ve insan hakları eğitimi açısından geliştirilmesi gereken yönlerinin olduğunu belirtmiştir.

Robinson, Philips ve Quennerstedt (2018), insan hakları eğitiminde öğretmenlerin sorumluluklarına ilişkin teorik bir anlayış geliştirmek üzere yaptıkları çalışmalarında okullarda verilen insan hakları eğitiminin sınırlı bir bilgi düzeyinde olduğu ve okullardaki insan hakları eğitimi hizmetlerinin değerlendirilmesinin belirlenmiş bir yolu olmadığını mevcut bir durum olarak belirtmişlerdir. Çalışmada, öğretmenlerin insan hakları eğitimiyle ilgili sorumluluklarının belirlenmesi için teorik bir çerçeve önerilmiş ve insan hakları eğitiminin daha kapsamlı ve tutarlı bir şekilde gerçekleştirilmesiyle ilgili önerilerde bulunmuşlardır. Öğrencilerin insan hakları konusunda eğitilmelerine yönelik öğretmen sorumluluklarını belirlemek için üç ülkenin-Avustralya, İngiltere, İsveç-eğitim programlarının analiz edildiği çalışmada: İnsan hakları eğitiminin okullarda ve eğitim sistemlerinde daha belirgin, tutarlı ve yaygın bir şekilde yer alması için öğretmenlerin sorumluluklarının sınıflandırılması, düzenlenen eğitim programlarının içerisinde pedagojik uygulamalara yer verilmesi, sınıflarda ve okullarda öğrencileri insan hakları hakkında eğitmek için okul yöneticilerinin liderlik ve organizasyon stratejilerine, öğretmenlerinse insan hakları eğitimi için lisans düzeyinde hizmet öncesi eğitimlerle nitelikli profesyoneller olarak gelişimlerinin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İlgili yurtiçi ve yurtdışında yapılan çalışmalarda İHDE'ye yönelik mevcut durum okul yöneticileri, öğretmenler, ebeveynler, ve çocuklar açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğretim programlarının İHDE içerikli olup olmadığı ya da İHDE'nin doğrudan ders olarak verilmesine yönelik öğretmen yetiştiren kurumlara ve programcılara yönelik tespitlerde bulunulmuştur. İlgili araştırmalarda insan hakları, demokrasi, yurttaşlık ve çocuk haklarına yönelik eğitimlerin bilgi düzeyinde kaldığı, uygulamaya yönelik öğretim programlarının düzenlenmesi, özellikle öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bu alanda çocuklarla doğrudan temas eden kişiler oldukları için nitelikli eğitim almaları gerektiği ortaya koyulmuştur.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcılar, veri toplama araçları, verilerin analizi, iç ve dış geçerlik başlıkları altında araştırmanın yöntem kısmı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Program geliştirme, tasarım, uygulama ve değerlendirme olmak üzere 3 aşamalı bir süreçtir ve her bir aşamasında gerçekleştirilen araştırma aynı zamanda programın değerlendirilmesine yönelik yapılan bir araştırmadır. Daha açık bir ifade ile, program tasarımı yapılırken yapılan araştırma ihtiyaç analizine, program uygulanırken yapılan araştırma süreç değerlendirmeye, program tamamlandığında yapılan araştırma ise sonuç değerlendirmeye hizmet etmektedir. Bu kapsamda mevcut araştırmanın araştırma soruları ile program geliştirme ve değerlendirme ilişkisi Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Süreci

Araştırma Soruları	**Program Geliştirme Aşaması**	**Program Değerlendirme Aşaması**
1. Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı için tasarlanacak İHDE dersine ilişkin ihtiyaçlar nelerdir? 1.1. Sınıf öğretmenleri, öğretim elemanı ve öğretmen adayları açısından, öğretmen adaylarına yönelik geliştirilecek olan İHDE dersinin ihtiyaçları nelerdir? 1.2. Öğretmen adaylarının İHDE dersinin öğretimine yönelik farkındalık ve yeterlilik düzeyleri nedir?	Tasarım	İhtiyaç Analizi
2. İHDE dersi nasıl uygulanmaktadır ve uygulamada karşılaşılan sorunlara yönelik alınan kararlar nelerdir?	Uygulama	Süreç Değerlendirme
3. Uygulama sonrasında İHDE dersinin öğretmen adaylarının mesleki ve becerileri üzerindeki etkileri nelerdir? 3.1. Uygulanan İHDE dersi hedeflerinin kazanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir? 3.2. Öğretmen adaylarının uygulanan İHDE dersinin etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?	Değerlendirme	Sonuç Değerlendirme

Dolayısı ile, İHDE öğretim programının geliştirildiği bu araştırma, nitel ve nicel araştırma desenlerinin birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırmalarından, çok aşamalı karma desene dayalı olarak yürütülmüştür. Çok aşamalı karma desende amaç, program geliştirme, program değerlendirme ve maliyeti yüksek kapsamlı projeler gibi aşamalı ilerleyen çalışmalarda aynı anda ya da sıralı bir şekilde nitel ve nicel verilerin toplanarak bir araya getirilmesi ve araştırma soru/sorularını anlamak için kullanmaktır (Creswell, 2012). Çok aşamalı karma yöntem deseni, program geliştirme ve program değerlendirme gibi aşamaların fazla ve sürenin uzun olduğu çalışmalarda araştırmacıya esnek olma ve daha kapsamlı çalışma imkanı sağlayabilmektedir. Araştırmacı nitel veya nicel verileri eş zamanlı ya da sıralı olarak topladıktan sonra rapor haline getirerek bir sonraki aşamaya geçmek için gerekli hazırlığı yapar. Birinci aşamada elde edilen bulgular, ikinci aşamanın oluşturulmasının öncülü olacak şekilde sürece dahil edilir (Teddlie, Tashakkori, 2015).

İHDE dersi öğretim programı geliştirilmesinin her aşamasında nitel ve nicel veriler aynı zamanda toplanarak karşılaştırılmıştır. Buradan hareketle de bir diğer basamağa geçiş yapılmıştır. Her aşamada gerçekleştirilen araştırma süreci aşağıda açıklanmıştır:

1. Tasarım (İhtiyaç Analizi) Aşaması: Bu aşamada, araştırma sorularından hareketle nitel ve nicel veriler birlikte toplanmıştır. Böylece iki tür veri, farklı veri ölçme araçları kullanılarak paralel değişkenler, yapılar veya kavramlar aracılığıyla toplanmıştır. İHDE dersinin ihtiyaç analizi kısmında nitel veriler için görüşme formları; nicel veriler içinse de anket formu kullanılarak veriler toplanmıştır. İçerik analizi ve betimsel istatistik analizlerinin yapılmasının ardından bulgular birleştirilerek birbiriyle örtüşme durumlarına bakılmış ve raporlama kısmına geçilmiştir. Dersin lisans düzeyinde öğretimini yapan ve/veya yapmakta olan öğretim elemanları, İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi'nin (İHYDD) öğretimini yapan ve/veya yapmakta olan sınıf öğretmenleri ve İHDE ile ilgili daha önce bir ders almamış öğretmen adaylarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen nitel verileri güçlendirmek amacıyla hazırlanan İHDE dersi tasarımına yönelik "İhtiyaç Analizi Anketi" 80 öğretmen adayına uygulanmış ve bu uygulama sonunda nicel veriler elde edilmiştir. Bu nitel ve nicel veriler ayrı ayrı analiz edildikten sonra karşılaştırılarak birleştirilmiş ve

sonucunda İHDE dersi öğretim programı tasarımı için gerekli olan dersin hedefleri ortaya çıkmıştır.

2. Uygulama (Süreç Değerlendirme) Aşaması: Programın ikinci basamağı olan İHDE dersinin uygulanması aşamasında nitel ve nicel veriler ilgili ölçme araçlarıyla paralel zamanda toplanarak analiz edilmiştir. Programın uygulanması sırasında eylem araştırmasından yararlanılmıştır. Eylem araştırmaları; araştırmacı, uygulayıcı ve katılımcıların süreci birlikte eleştirel açıdan değerlendirdikleri ve daha iyi hale getirmek için uygulama sürecinde müdahale edilen, düzenlenme gerektiren durumlarda önlemlerin alındığı araştırmalardır (Karasar, 2010).

Eylem araştırmalarında teoriye yönelik değil, uygulamaya yönelik bir hedef söz konusudur. Ayrıca uygulayıcı araştırmaya doğrudan dahil olmakta, böylece uygulama sürecinin yakından takipçisi olabilmektedir. İHDE dersi uygulama ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Araştırmacı aynı zamanda programın uygulayıcısı olmuştur. Eylem araştırmalarıyla ilgili diğer önemli detay ise gerçek sorunları çözmeye odaklanan araştırmalar olduğu için süreç sonunda var olan bir problemi ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaların yapılabilmesine imkan sağlayabilmesidir. Ayrıca uygulayıcı, araştırmacı ve katılımcılar arasında güçlü bağların oluşmasına ve işbirliğine imkan tanıdığı için pozitif yönde gelişmeler açısından iyi bir zemin oluşmasını sağlayabilmektedir (Johnson, 2019).

Böylece programa ilişkin hem araştırmacının aynı zamanda uygulayıcı olduğu hem de öğretmen adaylarının dahil olduğu süreçle ilgili nitel veriler yansıtma günlükleri ve araştırmacı notları kullanarak; nicel veriler ise programda yapılan ders etkinliklerinden ortaya çıkan ürünlerin analitik dereceli puanlama anahtarı (rubrik) ile değerlendirilmesinden elde edilmiştir. 14 haftalık uygulama süresince, her hafta için bir eylem araştırması planı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu plan doğrultusunda yapılan etkinlikler, uygulama sırasında ortaya çıkan problemler ya da programı pozitif etkileyecek geri bildirimler değerlendirmeye alınmış ve bir sonraki hafta yapılacak öğretim için tasarımda gerekli düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlanmıştır.

3. Değerlendirme (Sonuç Değerlendirme) Aşaması: Programın üçüncü basamağı olan sonuç değerlendirme aşaması, süreç değerlendirmeden elde edilen sonuçlar dikkate alınarak planlanmıştır. Nitel ve nicel veriler, ölçme araçları doğrultusunda, eş

zamanlı toplanarak birbiriyle ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Nicel veriler "İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi" sonuçlarından elde edilmiştir. Nitel verilerse öğretmen adaylarının son yansıtma günlükleri ve öğretmen adaylarıyla uygulama sonrasında yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

Araştırma soruları ile ilişkilendirilerek gerçekleşen tüm araştırma modeli aşağıda yer alan Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Modeli

	Araştırma Soruları	Araştırma Deseni	Veri Kaynakları	Veri Toplama Araçları	Veri Analizi	Uygulama Zamanı
TASARIM (İhtiyaç Analizi)	1.soru (1.1.)	Karma Desen (Nitel Boyut)	-Öğretmen Adayları -Sınıf Öğretmenleri -Öğretim Elemanları	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları	İçerik Analizi	2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar Dönemi
	(1.2.)	Karma Desen (Nicel Boyut)	Öğretmen Adayları	İhtiyaç Analizi Anketi	Betimsel İstatistik	2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar Dönemi
UYGULAMA (Süreç Değerlendirme)	2.soru	Karma Desen (Nitel-Nicel)	-Öğretmen Adayları -Araştırmacı - Öğrenci Ürünleri	-Öğretmen adayları yansıtma günlükleri -Araştırmacı notları Rubrik	Betimsel Analiz Betimsel İstatistik	2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Güz Dönemi
DEĞERLENDİRME (Sonuç Değerlendirme)	3. soru (3.1.)	Karma Desen (Nicel Boyut)	Öğretmen Adayları	İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi	Betimsel İstatistik	2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Güz Dönemi
	(3.2.)	Karma Desen (Nitel-Nicel)	-Öğretmen Adayları	Son Yansıtma Günlüğü	Betimsel Analiz	2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Güz Dönemi
		Karma Desen (Nitel Boyut)	-Öğretmen Adayları	Uygulama Sonrası YarıYapılandırılmış Görüşme Formu	İçerik Analizi	

3.2. Program Geliştirme Süreci

Program geliştirme modelleri incelendiğinde, yeni program geliştirme süreçlerinde genellikle önceden var olan bir program modeli üzerinden, ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirmeler yapıldığı ya da var olan program modelleri üzerinden tasarımcının sürecini ilerlettiği veya düzenlemeler yaptığı söylenebilir (Arslan, 2007). İHDE dersi tasarlanırken Taba-Tyler Program Geliştirme Modeli ve MEB Program Geliştirme Modeli'nden esinlenerek, bir akış oluşturmuştur. Şekil 3'de İHDE Program Geliştirme Modeli'ne yer verilmiştir.

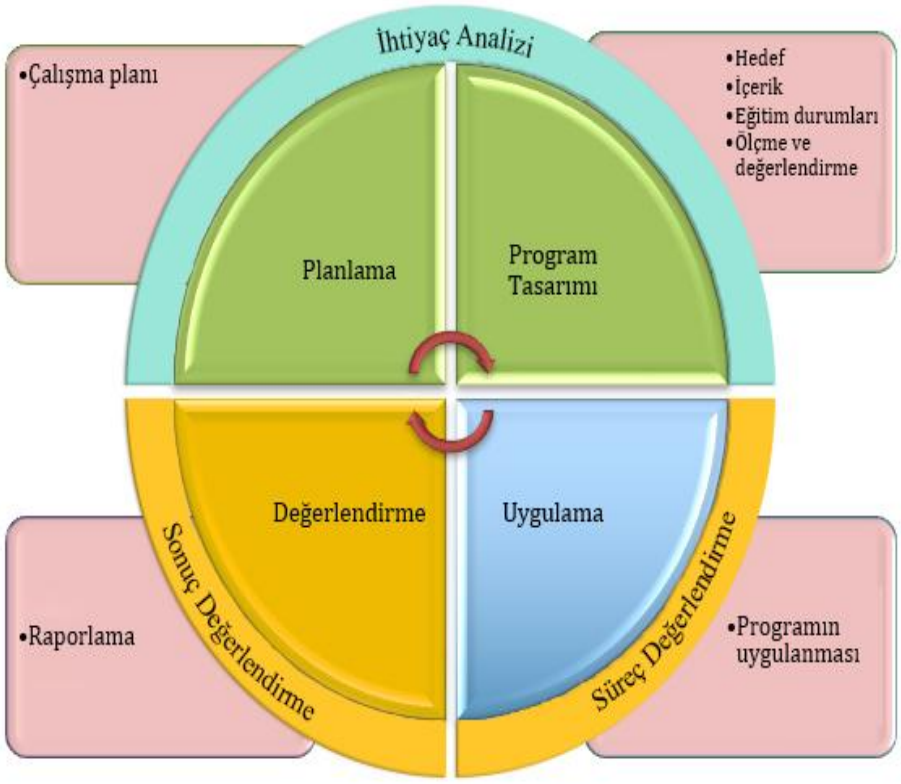

Şekil 3: İHDE Program Geliştirme Modeli

Şekil 3'e göre İHDE dersi sürekli gelişmeye ve yenilenmeye açık bir süreç olduğu için dairesel bir model kurgulanmıştır. Ayrıca programın her aşaması kendi

içerisinde birbirini etkilediği için orta kısımda da birbirini izleyen dairesel oklar modelde kullanılmıştır.

1. Program Planlanması ve Tasarımı (İhtiyaç Analizi): İlk aşama olan program geliştirmenin planlanmasında, çalışma planı hazırlanmış, ihtiyaç analizi yapılmış ve sonuçlarına dayalı olarak programın tasarısı hazırlanmıştır. Hazırlanan çalışma planı Ek 4'te verilmiştir. İhtiyaç analizi yaklaşımlarından farklar yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda, olması gereken beceri düzeyi ve mevcut beceri düzeyi arasındaki fark ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan problemin ortadan kaldırılmasına ilişkin çözüm yolları bulmaya çalışılır (Şeker, 2014). Farklar yaklaşımı ile bireylerden beklenen bilgi, beceri ve tutumlar ile gerçekte var olan becerilerin arasındaki farkı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Beklenen durumlar için; ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra yükseköğretimde Türkiye'de bulunan eğitim fakültelerinde İHDE ders programı ile ilgili ders içerikleri incelenmiştir. Sonrasında paydaşlarla görüşmeler yapılmıştır. Paydaşlar ile yapılan görüşmeler doğrultusunda aday hedefler, içerik, öğretim yöntem-teknikleri ve ölçme değerlendirme yöntemleri belirlenmiştir. Belirlenen aday hedeflerin, program geliştirme uzmanı iki kişi tarafından uygun bulunması sonrasında görüşme bulgularından yola çıkılarak geliştirilen anket uygulanmıştır. Geliştirilen ihtiyaç analizi anketi de bu yaklaşıma uygun olarak hazırlanmıştır. Öğrencilere sahip olması gereken hedeflerin önemi ve hedeflerdeki yeterlik düzeyleri sorulmuştur. Ayrıca beklenen öğretim yöntem-teknikleri ile ölçme-değerlendirme yöntemlerindeki yeterlik düzeyleri de sorulmuştur. Beklenen ile öğretmen adaylarının verdiği yanıtlarla ortaya çıkan mevcut durum arasındaki fark ihtiyaçları ortaya koymuştur. İhtiyaç analizinden çıkan sonuçlara göre ders öğretim programının hedefleri, içerik, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme aşamaları belirlenmiş ve buna yönelik etkinlikler tasarlanmıştır. Programın tasarısı için eğitimde program geliştirme uzmanı olan iki uzman da bu süreçlerde geri bildirimlerde bulunmuşlardır.

2. Programın Uygulanması (Süreç Değerlendirme): Programın uygulama aşamasında, araştırmacı bizzat programın uygulayıcısı rolünde görev almıştır. Uygulama süreci boyunca, yansıtma günlükleri, araştırmacı notları ve öğretmen adaylarının yaptıkları ürünleri değerlendirerek süreç değerlendirmeyi sağlamıştır.

3. Program Değerlendirme ve Sonuç Değerlendirme: Programın değerlendirme aşaması ise hem süreç hem de sonuç değerlendirmeyi içermektedir. Bu değerlendirme program değerlendirme yaklaşımları içerisinde yer alan Stufflebeam'in bağlam, girdi, süreç ve ürün (CIPP) modeline göre değerlendirilmiştir. CIPP modelinde süreç ve beraberinde ürün-çıktı değerlendirmesi yapılır. Süreç değerlendirmede, program geliştirme aşamasında verilen kararların değerlendirmesi yapılırken, ürün-çıktı değerlendirilmesinin yapıldığı sonuç değerlendirmede ise programın hangi hedeflerine ulaşıldığı, karşılaşılan sorunların ne düzeyde çözüldüğü gibi programa yönelik durum ortaya konulmaya çalışılır (Demirel, 2012; Şeker, 2014). Uygulama boyutunda öğrenci ürünlerinin değerlendirilmesi ile süreç değerlendirme sağlanmıştır. Sonuç değerlendirme için, bir anket uygulanmış, görüşme yapılmış ve son yansıtma günlükleri değerlendirilmiştir.

3.3. Veri Kaynakları

Bu bölümde İHDE dersinin bütün aşamalarında yer alan veri kaynakları her aşama için ayrı ayrı açıklanmıştır.

3.3.1. Tasarım (İhtiyaç Analizi) Aşaması

Bu aşamada İHDE dersine ilişkin ihtiyaçları belirlemek amacıyla, İstanbul'da bir devlet üniversitesinin Eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği programı dördüncü sınıfta kayıtlı altı öğretmen adayı, İHYDD'nin İlkokul 4. Sınıflarda öğretimini yapmış ve/veya yapmakta olan sekiz sınıf öğretmeni ve İHDE ile ilişkili bir dersin eğitim fakültelerinde öğretimini yapmış ve/veya yapan üç öğretim elemanı ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin ardından öğretmen adaylarının kayıtlı olduğu aynı programda dördüncü sınıfta bulunan 80 öğretmen adayına ise "İhtiyaç Analizi Anketi" uygulanmıştır.

Görüşmeye katılan öğretmen adayları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesine göre belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde, aynı durum üzerinden farklı bakış açıları ya da çeşitlilik sağlanarak daha detaylı ve geniş sonuçlar elde etmek söz konusudur (Flick, 2014). Öğretmen adaylarının cinsiyet ve genel not ortalamaları dikkate alınarak, alt-orta-üst başarı grubundan birer kadın ve erkek olmak üzere sınıf öğretmenliği dördüncü sınıf öğretmen adayı toplam altı kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Öğretmen adaylarının genel not ortalamaları

araştırmanın izin yazısı alındıktan sonra Eğitim fakültesi bölüm sekreterliği ile iletişim kurularak belirlenmiştir.

Bir diğer nitel katılımcı grubu olan sınıf öğretmenleri ise, gönüllü olarak sekiz ilkokul dördüncü sınıf öğretmeninden ölçüt örneklemeye göre belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenmiş bazı önemli kriterleri karşılayan örneklem grubunun araştırma için belirlenmesidir (Balcı, 2010). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ders konuları ve bu dersin öğretiminde bilişsel, duyuşşal ve mesleki alanlarda yaşanan sorunların derinlemesine tespit edilebilmesi için ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt ise, ilkokul dördüncü sınıf dersi olan İHYDD'nin 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğretimini yapmış ve 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğretimini yapacak sınıf öğretmenleri olarak belirlenmiştir. Görüşmelerin yapılacağı sınıf öğretmenlerinin görev yaptığı okullar belirlerken ise alt-orta-üst gelir düzeyinde olmaları dikkate alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinin görev yaptığı okulların belirlenmesinde İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden okulların bölgelere göre gelir dağılımlarına yönelik alınan bilgiler doğrultusunda hareket edilmiştir.

Öğretim elemanlarının belirlenmesinde ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yaklaşımında amaç, belli bir alanda en çok bilgi sahibi olan kaynağa, yani problem için en çok fayda sağlayacak kişiye ulaşmaktır. Süreç içerisinde tavsiye edilen belirli kişilerle görüşmeler yapılarak araştırma için en önemli temasların kurulması sağlanır (Merriam, 2009). Bu yöntemle, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalında görevli olan ve insan hakları ve demokrasi konularında ilgili bir dersin yürütücülüğünü yapmış ve/veya yapmakta olan üç öğretim elemanına ulaşılmıştır. Tablo 4'te araştırmanın nitel boyutta katılımcı grubu görülmektedir.

Tablo 4: Nitel Boyutta Katılımcı Grubu

Katılımcılar	Okul Türü	Bölge	Okul Gelir Düzeyi	Meslek	Cinsiyet
ÖE1	Devlet Üni.	İst-Göztepe	Orta Gelir	Öğretim Elemanı	Kadın
ÖE2	Devlet Üni.	Eskişehir	Orta Gelir	Öğretim Elemanı	Kadın
ÖE3	Vakıf Üni.	İst-K.Çek.	Üst Gelir	Öğretim Elemanı	Kadın
SÖ1	Devlet Okulu	İst-Tuzla	Alt Gelir	Sınıf Öğretmeni	Kadın
SÖ2	Devlet Okulu	İst-Tuzla	Alt Gelir	Sınıf Öğretmeni	Kadın
SÖ3	Devlet Okulu	İst-BeylikD.	Orta Gelir	Sınıf Öğretmeni	Erkek
SÖ4	Devlet Okulu	İst-Şişli	Üst Gelir	Sınıf Öğretmeni	Kadın

Katılımcılar	Okul Türü	Bölge	Okul Gelir Düzeyi	Meslek	Cinsiyet
SÖ5	Devlet Okulu	İst-Şişli	Üst Gelir	Sınıf Öğretmeni	Erkek
SÖ6	Özel Okul	İst-Esenyurt	Alt Gelir	Sınıf Öğretmeni	Kadın
SÖ7	Özel Okul	İst-Sarıyer	Orta Gelir	Sınıf Öğretmeni	Erkek
SÖ8	Özel Okul	İst-Şişli	Üst Gelir	Sınıf Öğretmeni	Kadın
Katılımcılar	**Okul Türü**	**Bölge**	**Öğrenci Başarı Düzeyi**	**Statü**	**Cinsiyet**
ÖA1	Devlet Üni.	İst-Esenler	Alt Başarı	Öğretmen Adayı	Kadın
ÖA2	Devlet Üni.	İst-Esenler	Alt Başarı	Öğretmen Adayı	Erkek
ÖA3	Devlet Üni.	İst-Esenler	Orta Başarı	Öğretmen Adayı	Kadın
ÖA4	Devlet Üni.	İst-Esenler	Orta Başarı	Öğretmen Adayı	Erkek
ÖA5	Devlet Üni.	İst-Esenler	Üst Başarı	Öğretmen Adayı	Kadın
ÖA6	Devlet Üni.	İst-Esenler	Üst Başarı	Öğretmen Adayı	Erkek
Toplam					**17**

Çalışmanın nicel boyutunda, öğretmen adaylarına "İhtiyaç Analizi Anketi" uygulanmıştır. Bu anket için katılımcıların seçiminde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede katılımcılar belirli niteliklere sahip kişi, olay, nesne ya da durumlardan seçilebilir ve bu haliyle örnekleme dâhil edilirler (Merriam, 2009). Bu araştırmanın ölçütü: sınıf öğretmenliği programından mezun olma durumunda, dördüncü sınıf öğrencisi olmaktır. Anket, dördüncü sınıfa kayıtlı 14'ü erkek, 66'sı kadın olmak üzere toplam 80 öğretmen adayına uygulanmıştır.

3.3.2. Uygulama (Süreç Değerlendirme) Aşaması

Tasarlanan İHDE dersi İstanbul ilindeki bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliğinde uygulanmıştır. Uygulamaya 2018-2019 eğitim öğretim yılı güz döneminde sınıf öğretmenliği 3. sınıfta okuyan ve seçmeli bu derse kayıt yaptıran 3 erkek 16 kadın olmak üzere 19 öğretmen adayı katılmıştır. Grup özelliklerine bakıldığında adayların daha önce insan hakları ve demokrasi eğitimi konularıyla ilgili bir ders almadıkları ayrıca program tasarımı içerisinde geçen öğretim yöntem teknikleri ile ölçme ve değerlendirme derslerini almış oldukları belirlenmiştir. Bu aşamada öğretmen adaylarının uygulama süresince ortaya koydukları ürünler ve yansıtma günlükleri ile araştırmacı notları birlikte değerlendirilmiştir.

3.3.3. Değerlendirme (Sonuç Değerlendirme) Aşaması

Uygulamaya katılan 19 öğretmen adayı hem süreç içerisinde hem de süreç sonunda değerlendirmeye alınmıştır. Bu aşamada 19 öğretmen adayından nicel veri toplama araçlarından "İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi"ni gönüllü olarak yanıtlamaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının tamamı gönüllü olarak anketi yanıtlamıştır. Son hafta öğretmen adaylarından dersin genel değerlendirmesini yaptıkları yansıtma günlükleri toplanmış ve öğretmen adaylarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde öğretmen adaylarından ölçüt örnekleme yöntemine göre altı öğretmen adayı belirlenmiştir. Ölçüt ise devamsızlık yapmadan 14 hafta boyunca İHDE dersine katılmış, dersteki bütün etkinlikleri yapmış ve yansıtma günlüklerini eksiksiz olarak yazmış olan üç kadın ve üç erkek öğretmen adayı olarak belirlenmiştir. Öğretmen adaylarını aynı zamanda dersin uygulayıcısı olan araştırmacı belirlemiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde, program geliştirme süresince kullanılan nitel ve nicel veri toplama araçlarına yer verilmiştir.

3.4.1. Tasarım (İhtiyaç Analizi) Aşaması

Araştırmanın bu aşamasında ihtiyaç analizi için nitel ve nicel veriler bir arada toplanmıştır. Nitel veriler, sınıf öğretmenlerine, öğretmen adaylarına ve öğretim elemanlarının her birine ayrı ayrı olarak hazırlanmış ve uzman görüşü alınan yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Verilerin nicel olarak toplanmasında ise "İhtiyaç Analizi Anketi" kullanılmıştır. Şekil 4'te İHDE dersi tasarım aşamasında yer alan katılımcılar ve kullanılan veri toplama araçlarına yer verilmiştir.

Şekil 4: İHDE Dersi Öğretim Programı Tasarım Aşaması Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırmanın nitel boyutunda sınıf öğretmenleri, öğretmen adayları ve öğretim elemanlarıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler için katılımcı gruplarına göre üç ayrı, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve formların geçerliği için uzman görüşü alınmıştır (Ek 5a, Ek 5b, Ek 5c). Yarı yapılandırılmış görüşme, nitel araştırma yöntemlerinde en çok tercih edilen, araştırmacıların önceden belirlediği ya da görüşme sırasında ortaya çıkan boyutlara göre yeni soruların sorulabildiği bir yöntemdir (Güler, Halıcıoğlu, Taşğın, 2013). Görüşme formlarında sınıf öğretmenlerine; ilkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretim Programı, kullanılan ders kitabı ve dersin öğretimi sırasında yaşanan sorunlar ile tecrübelerini aktarmaya yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Öğretim elemanlarına yönelik hazırlanan açık uçlu sorular ise Eğitim fakültelerinde İHDE ve bu konuların ilkokulda öğretimiyle ilgili bir dersin ihtiyacını belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Öğretmen adaylarına yapılan görüşmelerde, ilkokulda İHDE'ye yönelik farkındalıkları, İHDE içeriğine hakimiyetleri ve öğretimine yönelik yeterlilikleri ile ilgili açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Görüşme sorularının kapsam ve görünüş geçerliği için üniversitelerin eğitim programları ve öğretim programı alanından üç öğretim elemanı ve iki araştırma görevlisinden oluşan toplam beş kişiden uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlar görüşme formlarını uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri

ile yapılan görüşmelerde İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden (Ek 3), öğretmen adaylarına uygulanan görüşme formları içinse ilgili birimlerden de yasal izinler alınmıştır (Ek 1).

İhtiyaç Analizi Anketi

"İhtiyaç Analizi Anketi"nde öğretmen adaylarına İHDE'nin öğretimine yönelik farkındalık ve yeterlilik düzeyleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Anket hazırlanırken farklı üniversitelerde verilen benzer derslerin programları ile ilkokul dördüncü sınıf İHYDD Öğretim Programı incelenmiş ve ilgili alanyazın dikkate alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgularla bu dersin aday hedefleri belirlenmiştir. İhtiyaç Analizi Anketi ile bu aday hedefleri ne derecede önemli buldukları ve kendilerini ne derecede yeterli gördükleri mezun durumdaki öğretmen adaylarına sorulmuştur (Ek 6). Bu ifadeler 5'li likerte göre derecelendirilmiştir: 1= önemsiz, 2 =az önemli, 3 =kısmen önemli, 4 =önemli, 5 =çok önemli. Öğretmen adaylarına kendilerini, dersin aday hedeflerinde yer alan davranışları bu dersin öğretimi ile ilgili ne derecede yeterli gördükleri sorulmuştur. İlgili yeterlilik düzeyini belirlemek için 5'li likert dereceleri kullanılmıştır: 1= yetersiz, 2= az yeterli, 3= kısmen yeterli, 4= yeterli, 5= çok yeterli. Anket, kapsam ve görünüş geçerliği için beş uzmanın görüşü alınarak nihai hale getirilmiştir. Ankete katılan uzmanlar, devlet üniversitelerinin eğitim fakülteleri ile eğitim programları ve öğretim programlarında görevli üç öğretim elemanı ve iki araştırma görevlisi toplam beş kişiden oluşmaktadır. Uzman görüşü alınan yarı yapılandırılmış görüşme formları ve İhtiyaç Analizi Anketi devlet ve özel okullarda görevli üç sınıf öğretmeni ve uygulamanın yapılacağı Eğitim fakültesi 4. sınıf öğretmen adaylarından gönüllü beş kişiye okutulmuş ardından gerekli görülen maddelerde yapılan düzenlemelerle veri toplama aşamasına geçilmiştir. Öğretmen adaylarına uygulanan anket formu için ilgili birimlerden yasal izinler alınmıştır (Ek 2).

3.4.2. Uygulama (Süreç Değerlendirme) Aşaması

Bu aşamada nitel ve nicel veriler uygulama sürecinde bir arada toplanmıştır. Nitel veriler; öğretmen adayları tarafından yazılan yansıtma günlükleri (5 adet) ve araştırmacı notlarından oluşmaktadır. Nicel verilerin toplanmasına ilişkin olarak derslerde yapılan etkinliklerden ortaya çıkan ürünlerin her biri için hazırlanan

rubriklerden yararlanılmıştır. Şekil 5'te İHDE dersi uygulama aşamasında kullanılan veri toplama araçları görülmektedir.

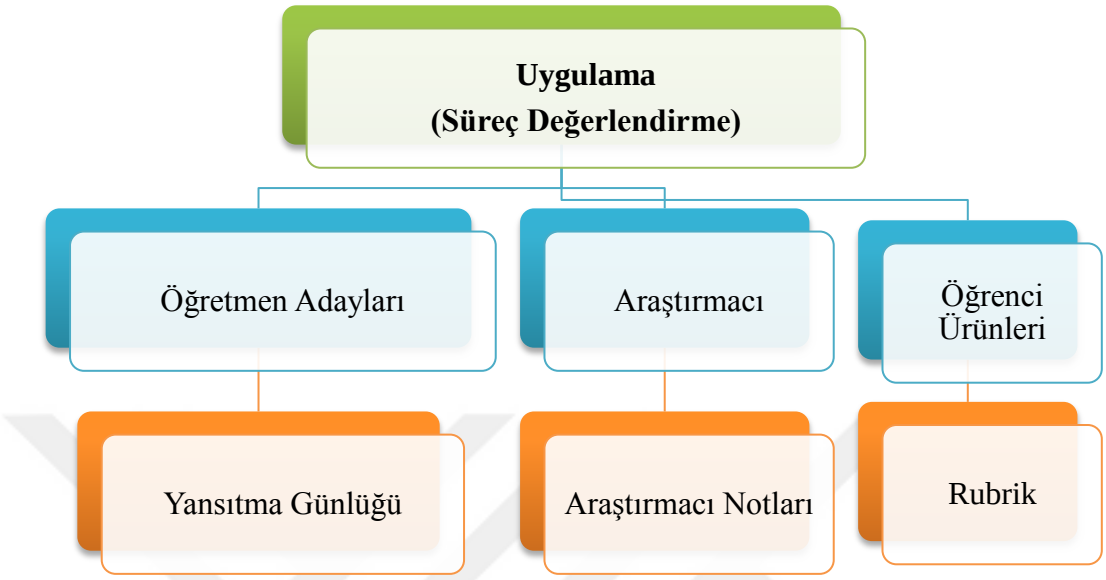

Şekil 5: İHDE Dersi Öğretim Programı Uygulama Aşaması Veri Toplama Araçları

Öğretmen Adaylarının Yansıtma Günlükleri

Öğretmen adayları uygulama sürecinde her iki haftada bir olmak üzere toplamda beş adet yapılandırılmamış yansıtma günlüğü yazmıştır. Bu günlüklerde genellikle dersin içeriği, kullanılan yöntemler, uygulayıcıya yönelik notlar ve derse yönelik tutumlara yer vermişlerdir. Yansıtma günlüklerinde, öğretmen adaylarından dersin etkinlikleri, bu etkinlikleri uygularken zorlandıkları veya kolay buldukları kısımları, grup çalışmasındaki rolleri ve ders içerisinde öğrendikleri bilgi düzeyindeki hedefleri, dersle ilgili olumlu ya da olumsuz duygularını yazmaları belirtilmiştir. Öğretmen adaylarına herhangi bir sınırlama getirilmek istenmediği için yansıtma günlüklerinde yapılandırılmış sorulara yer verilmemiştir. Öğretmen adayları yansıtma günlükleriyle dersin olumlu ve olumsuz yönlerinden bahsederek uygulama süresince karşılaşılan problemlere anında aksiyon alınması ve süreç içerisinde oluşan değişimlerin incelenmesini sağlamıştır. Gay, Mills ve Airasian (2009), katılımcıların bir süreç içerisinde tuttukları günlüklerin hem deneyimlerini paylaşmalarına hem de kendilerinde olan değişimi görmelerine imkan sağlayabildiğini belirtmişlerdir. İHDE dersinin uygulama süresince öğretmen adaylarından alınan yansıtma günlükleri

hemen analiz edilmiş, gereken durumlarla ilgili eylem araştırması sürecinde aksiyon alınmış ve derslerin uygulanmasına devam edilmiştir. Her yansıtma günlüğü sonrasında araştırmacı notları ve öğrenci ürünlerinden o hafta alınan rubrikler de karşılaştırarak verilerin güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmacı Notları

Yin (2011), araştırmacının gözlem yaptığı sırada tutmuş olduğu notlarının verilerin analizi sırasında ve bulguların anlaşılmasında yardımcı olabileceğini belirtmiştir. İHDE dersinin uygulama süresince araştırmacı, eylem araştırması sırasında ortaya çıkabilecek olumsuzluklara karşı hemen çözüm üretmek ve olumlu giden kısımlarda ise süreci bu doğrultuda yönlendirmek için alan notları tutmuştur. Araştırmacı, 14 hafta boyunca İHDE dersi uygulama esnasında ve sonrasında aldığı notları sürecin değerlendirmesini yaparken incelemiştir. Gerek anket ve rubriklerle ürünlerin değerlendirilmesinde, gerekse yansıtma günlükleri ve görüşmelerden ortaya çıkan verilerin tutarlılığı konusunda kendi notlarından yararlanmıştır.

Öğrenci Ürünleri Analitik Dereceli Puanlama Anahtarları (Rubrik)

Dereceli puanlama anahtarları (Rubrik), kontrol listelerinin aksine, performans değerlendirmelerinde kullanılan derecelendirme ölçekleridir. Öğrenci çalışmalarını değerlendirmede kullanılan önceden belirlenmiş belirli performans ölçütlerinden oluşan puanlama kılavuzları olarak tanımlanmıştır. Genellikle öğrenci performanslarını veya bir performans görevinden kaynaklanan ürünleri değerlendirirken kullanılan özel bir puanlama aracıdır. Rubrikler, bütünsel veya analitik olarak hazırlanır. Bütünsel bir rubrik, öğretmenin bileşenin parçalarını ayrı ayrı değerlendirmeden süreç veya ürünü bütün olarak puanlamasını gerektirir (Nitko, 2001). Buna karşılık, analitik bir rubrikle öğretmen ayrı ayrı puanlama yapar. Önce ürünün ya da performansın belirlenen ölçütlerini puanlar, ardından toplam puan almak için bütün ölçütlerden alınan puanları toplar (Moskal, 2000; Nitko, 2001). Tablo 5'te rubrik ölçütlerinin oluşturulması görülmektedir.

Tablo 5: Rubrik Ölçüt Oluşturma Basamakları

	Başlangıç 1	İlerleyen 2	Başarılı 3	Örnek 4	Puan
Ölçüt #1	Performansın başlangıç seviyesini yansıtan tanım	Başlangıç seviyesinden daha usta seviyeyi yansıtan tanım	Yeterli başarıyı yansıtan tanım	En yüksek performans seviyesini yansıtan tanım	
Ölçüt #2	Performansın başlangıç seviyesini yansıtan tanım	Başlangıç seviyesinden daha usta seviyeyi yansıtan tanım	Yeterli başarıyı yansıtan tanım	En yüksek performans seviyesini yansıtan tanım	
Ölçüt #3	Performansın başlangıç seviyesini yansıtan tanım	Başlangıç seviyesinden daha usta seviyeyi yansıtan tanım	Yeterli başarıyı yansıtan tanım	En yüksek performans seviyesini yansıtan tanım	
Ölçüt #4	Performansın başlangıç seviyesini yansıtan tanım	Başlangıç seviyesinden daha usta seviyeyi yansıtan tanım	Yeterli başarıyı yansıtan tanım	En yüksek performans seviyesini yansıtan tanım	

Mertler Craig A. 2001. Designing Scoring Rubrics for Your Classroom. **Practical Assessment Research and Evaluation.** c. 7. s. 25: 1-8'den uyarlanmıştır.

Tablo 5'e göre rubrik, biçimlendirici bir geri bildirim amaçlandığında ölçüt oluşturmak için kullanılmalıdır. Böylece her puan düzeyinde beklenen bir tanımı sağlayan ölçütler oluşturulduğunda öğrenciler, ilerleyen zamanlarda performanslarını arttırmak için bu tanımlar doğrultusunda kendilerini geliştirebilirler. Öğretmenler için aynı zamanda esneklik sağlayan bu tablolarda değerlendirme ölçütlerinin ne olacağının belirlenmesi gerekir. Seviyeler artırılabilir ya da azaltılabilir. Ölçütler ise beklenen performans üzerinden biçimlendirilebilir. Burada öğretmenden tam olarak değerlendirmek istediği ölçütleri oluşturması beklenmektedir (Moskal, 2000). Dereceli puanlama anahtarlarının kullanımı, puanlama sürecinin büyük ölçüde daha yavaş olmasına neden olabilir çünkü temel olarak birkaç farklı beceri veya özelliği değerlendirmek, bir öğretmenin ürünü birkaç kez incelemesini gerektirmektedir.

Hem yapımı hem de kullanımı oldukça zaman alabilir. Bu sebeple öğrencinin çalışması değerlendirilirken, belirli performans görevleri veya puanlama ölçütleri için ayrı bir zaman verilerek incelenmesi gerekir (Mertler, 2001).

Öğrenciler, rubriklerden aldıkları puanlarla performansları hakkında özel geri bildirim alırlar. Bu geri bildirim, en açık şekilde ölçme ve değerlendirilme ölçütlerini görerek kendi öğrenme süreçlerinde gösterdikleri performanslarını detaylı incelemelerine imkan sağlar (Nitko, 2001). Bu çalışmada derste yapılan etkinliklere ve ürünlere yönelik olarak rubrikler hazırlanmıştır. Her etkinlikten önce öğretmen adaylarına ölçüt tanımları verilmiş ve performanları süresince dikkat etmeleri gereken kısımlar yönergelerle açıklanmıştır. Böylece öğretmen adayı rubriğe baktığında performasın sonunda ortalama olarak ne kadar puan alabileceğini görmüştür. İHDE dersinin uygulama sürecinde, altı adet rubrik ve iki adet puanlama cetveli, öğretmen adaylarının grup çalışmalarıyla ortaya çıkarmış oldukları etkinlik ürünlerini ve performanslarını değerlendirmek için kullanılmıştır. Bunlar;

- "2. Hafta İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Rubriği" (Ek 11)
- "3. Hafta Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Rubriği" (Ek 12)
- "4. Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı Yaratıcı Drama Etkinliği ve 6. Hafta Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinlik Rubrikleri" (Ek 13)
- "4. Hafta Grup Çalışması Puanlama Cetveli" (Ek 14)
- "5. Hafta Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesine İlişkin Puanlama Cetveli" (Ek 15)
- "9. Hafta Materyal Geliştirme Sergi Rubriği" (Ek 16)
- "10. Hafta Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Değerlendirme Rubriği" (Ek 17)
- "14. Hafta Ünite Planı Sunumları Rubriği" (Ek 18)

Rubriklerin ve puanlama cetvellerinin geçerlik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla üniversitelerin eğitimde ölçme ve değerlendirme alanından iki öğretim elemanından uzman görüşü alınarak Kappa katsayısı belirlenmiştir. Uzmanların rubrikler ve puanlama cetvellerini değerlendirmede aralarındaki uyum %100 çıkmıştır. Bunun sebeplerinden birisi rubriklerin ve puanlama cetvelinin bir ölçme ve değerlendirme uzmanı ile birlikte hazırlanmış olmasıdır. Ayrıca taslak rubrikler öğretmen

adaylarından iki kişiye okutularak anlaşılırlığı kontrol edilerek rubrik formlarına son hali verilmiştir.

3.4.3. Değerlendirme (Sonuç Değerlendirme) Aşaması

Bu aşamada nitel ve nicel veriler bir arada toplanmıştır. Nitel veriler; öğretmen adayları tarafından son hafta yazılan, dersi bütünüyle değerlendirmelerinin istendiği yansıtma günlükleri ve uygulama sonrası öğretmen adayları ile yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Nicel veriler ise, son hafta İHDE dersi öğretiminin hedeflerin kazanımına sağladığı katkıyı belirlemeye yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen "İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi" ile toplanmıştır. Şekil 6'da İHDE dersi değerlendirme aşamasında kullanılan veri toplama araçları görülmektedir.

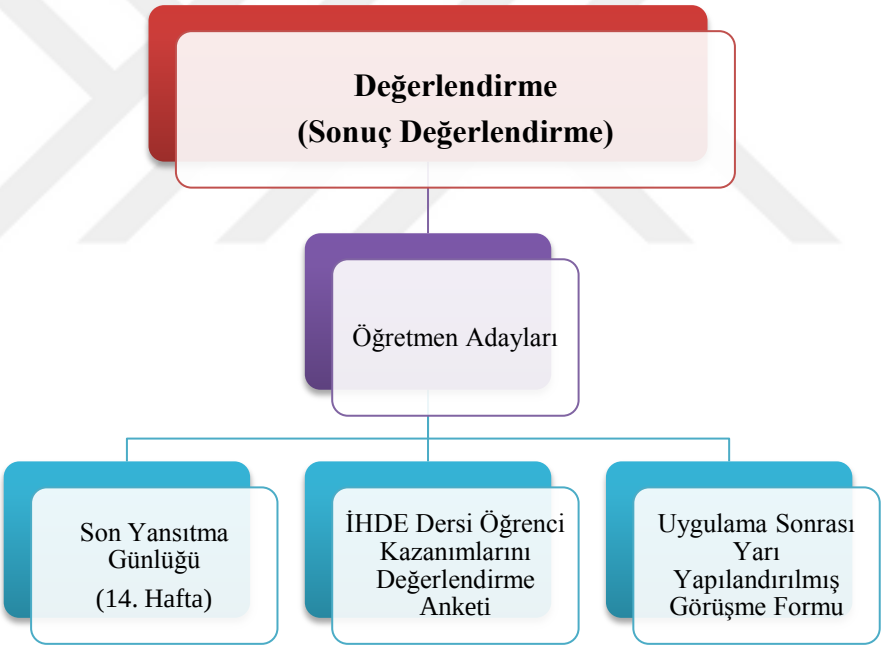

Şekil 6: İHDE Dersi Öğretim Programı Değerlendirme Aşaması Veri Toplama Araçları

Son Yansıtma Günlüğü

Öğretmen adaylarından İHDE dersi uygulama süresi boyunca toplam beş adet yansıtma günlüğü alınmıştır. Bununla birlikte 14. hafta öğretmen adaylarından son bir yansıtma günlüğü daha alınarak bütün öğretim sürecini değerlendiren bir günlük yazmalarının kendilerinden beklendiği iletilmiştir. Son yansıtma günlüğünden elde

edilen veriler değerlendirme sürecinde diğer nitel ve nicel verileri destekler nitelikte çeşitliliği sağlamıştır.

İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi

İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi, dersin öğretiminin hedeflerin kazanımına sağladığı sağladığı katkı düzeyini ölçmek amacıyla programa katılan öğretmen adaylarına uygulamıştır (Ek 7). İHDE dersinin uygulama süreci sonrasında öğretmen adayları bu anketle dersin öğretiminin öğrenci kazanımlarını değerlendirmede kendilerine olan katkı düzeyini belirtmişlerdir. Bu ifadeler 5'li likerte göre derecelendirilmiştir: 1= Hiç, 2= Biraz, 3= Orta, 4= Oldukça, 5= Çok. Anketin kapsam ve görünüş geçerliği için Eğitim Programları ve Öğretim Programı ile Ölçme ve Değerlendirme alanında üç öğretim üyesi ve iki araştırma görevlisinden uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşü alınan anket, Eğitim fakültesi öğrencilerinden gönüllü beş öğrenciye okutulmuş ve düzenledikten sonra uygulanmıştır.

Uygulama Sonrası Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

İHDE dersi uygulama sonrasında öğretmen adaylarıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak, uygulanan ders programının etkililiği ile ilgili görüşleri alınmıştır. Görüşmeler için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve görüşme sorularının kapsam ve görünüş geçerliği için Eğitim Programları ve Öğretim Programı alanından üç öğretim elemanı ve iki araştırma görevlisinden oluşan toplam beş kişiden uzman görüşü alınıp forma son hali verilmiştir (Ek 5d). Görüşme sorularıyla İHDE dersinin öğretmen adaylarının mesleki bilgi, tecrübe ve kişisel gelişimlerine olan katkıları belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde özellikle lisans programında İHDE dersinin gerekliliği, dersin tasarımı, uygulaması ve değerlendirilmesi süreçlerinin yanı sıra, uygulama sonrasında dersin konularına ne kadar hakim oldukları, bu dersin öğretimi konusunda kendilerini ne derece yeterli gördükleri, insan hakları ve demokrasiyle ilgili farkındalıklarını ortaya koymaya yönelik açık uçlu görüşme soruları yöneltilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmada nitel ve nicel veriler bir arada toplanmış ve analizlerin birbiriyle örtüşüp örtüşmediği karşılaştırılmıştır.

3.5.1. Nitel Verilerin Analizi

Ders programının tasarımı (ihtiyaç analizi) ve uygulama sonrası değerlendirilmesinde yapılan derinlemesine görüşme verileri için içerik analizi yapılmıştır. Ders programının uygulanması sürecinde öğretmen adaylarından alınan yansıtma günlükleri ve araştırmacı notlarından elde edilen nitel verilerin analizlerinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Corbin ve Strauss (1990) nitel veri analizinde kullanılan betimsel analizin içerik analizine göre daha az detaylı olduğunu, içerik analizininde verilerin derinlemesine analiz edilerek araştırma ile ilgili boyutlar, temalar ve kodlar ortaya koyulduğunu belirtmişlerdir.

Betimsel analiz sırasında öğretmen adaylarından elde edilen yansıtma günlükleri ve araştırmacı notları süreç değerlendirmesi kapsamında ele alınmıştır. Eylem araştırması sürecinde programın uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve alınan eylem kararları da değerlendirilmiştir. Her hafta yapılan etkinlikler ve sonrasında ortaya çıkan ürünlerin ya da performansların rubrikle değerlendirilmesi rapor edilmiştir. Aynı anda öğretmen adaylarının yansıtma günlükleri ve araştırmacı notlarından elde edilen veriler bulgular da paylaşılmış ve programın her hafta aşama aşama nasıl ilerlediği okuyucuya açık bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Her yansıtma günlüğü tek tek okunmuş ve öğretmen adaylarının hem dersin hedeflerini ne kadar kazandığı incelemiş hem de mesleki becerileriyle ilgili yazmış oldukları duygu ve düşünceleri araştırmacı notlarıyla karşılaştırılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan bir yığın veri içerisinden anlaşılabilir ve genel kavramlarla, bu kavramlar arasındaki ilişkileri açıklamak amacındadır (Teddlie, Tashakkori, 2015). İçerik analizinde betimsel analizden daha ayrıntılı bir biçimde veriler analiz edilmiş ve veriler arasında fark edilmeyen detaylar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler, önce ses kayıt ortamından yazıya çevirilmiş ve daha sonra NVivo11 analiz programına aktarılan verilerden birbiriyle bağlantılı veya benzer olan ifadeler kodlanmıştır. Verilerden ulaşılan sonuçlara göre; kodlama, kategori ve temalara ulaşma ardından temalara göre raporlama aşamaları birbirini takip etmiştir. Şekil 7'de İHDE dersinin uygulanması sonrasında öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerin içerik analizi örneği verilmiştir. Ses dosyalarının yazıya akratılmasından sonra her bir görüşme Word dosyası halinde "Internals" içerisinde açılan "Aday Öğretmenler" dosyası altında toplanmıştır. Dosyaların

üzerine tıklandığında açılan alt pencerede öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde yer alan sorular ve öğretmen adaylarının verdiği cevaplar görülmektedir. Öğretmen adaylarının verdiği cevaplar, benzer kavramlar, ilişkiler, kelime ya da cümleler halinde seçilerek kodlanmıştır. Oluşan kodlar ise sağ tarafta yer alan NVivo11 Programı tarafından kırmızı renk ile işaretlenmiştir.

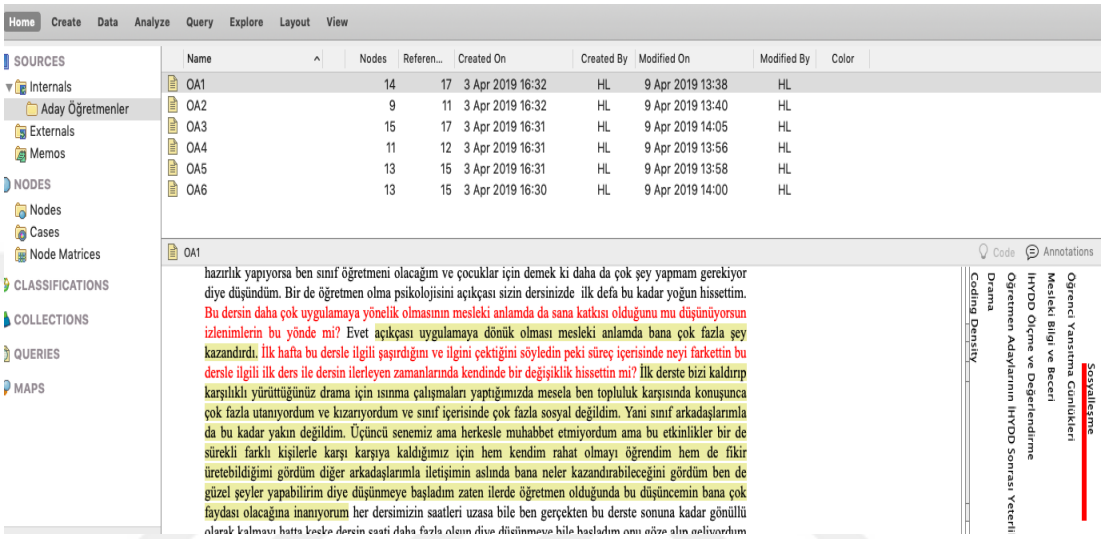

Şekil 7: Nvivo11 Programı Görüşmelerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen kodlar Şekil 8'de olduğu gibi pencerenin sol tarafında yer alan "Nodes" kısımında gösterilmiştir. Örneğin "Sosyalleşme" teması tıklanırsa bir önceki aşamada seçilen alıntının bu kod içerisinde yer almış olduğu görülecektir. Ayrıca kodlamalar bittikten sonra benzer kodlar belirli temalar altında toplanmış ve böylece kategorize edilmiştir. NVivo11 Programı aracılığıyla aynı veriler farklı bir araştırmacıyla da kodlanarak analizlerin birbiriyle örtüşüp örtüşmediği kontrol edilmiştir. Araştırma soruları ile ilgili olmayan veriler kodlama dışı bırakılmıştır.

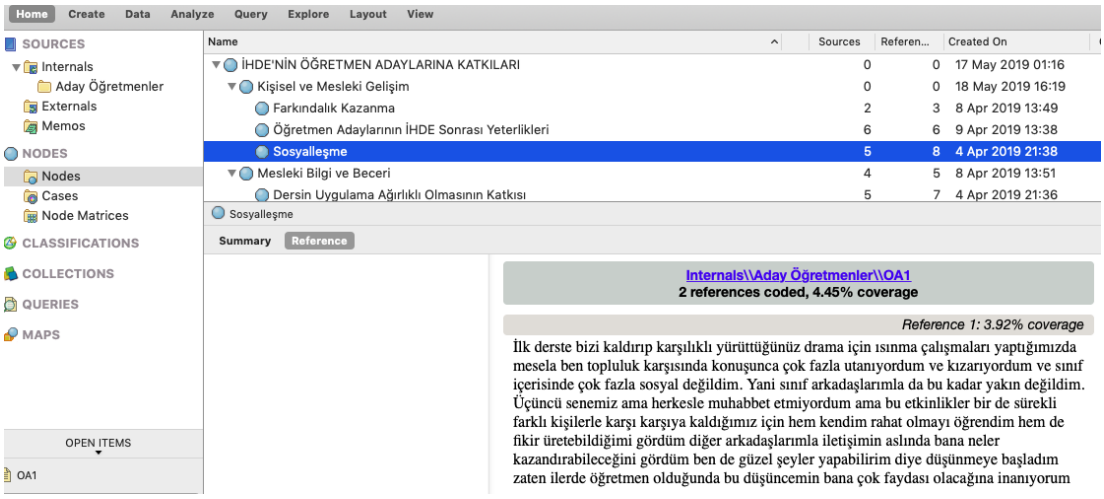

Şekil 8: Nvivo Programı Kod ve Temaların Gösterimi

3.5.2. Nicel Verilerin Analizi

Katılımcı grubunu oluşturan öğretmen adaylarına uygulanan "İhtiyaç Analizi Anketi" ve İHDE dersinin uygulama sonrasında yapılan İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketinden elde edilen verilerin analizi için SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Veri setindeki kayıp verilerin belirlenmesi ve düzeltilmesinin ardından frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma istatistikleri kullanılarak veriler betimlenmiştir (Ural, Kılıç, 2013).

3.6. İç ve Dış Geçerlik

İHDE dersinin geliştirilmesinde ihtiyaç analizi, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde bulgulara müdahale edilmemiş ve tarafsız kalmaya özen gösterilmiştir. Nitel araştırmalarda araştırmacının verileri ve bulguları teyit etmesi, ek bazı yöntemlerle sağlanabilmektedir. Araştırmacının bu yöntemleri kullanması araştırmada bir bütünlük sağlamasına imkan verebilmektedir (Lee, Greene, 2007; Yıldırım, Şimsek, 2016).

İhtiyaç analizi ve programın uygulanması sonrasında yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerde iç geçerlik; çeşitleme, katılımcı teyidi ve meslektaş teyidi kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. İHDE dersinin uygulanması aşamasında ise katılımcılarla uzun süreli etkileşim kurulmuş ve araştırmacı

programın uygulamasına bizzat katılarak iç geçerliği sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarından alınan yansıtma günlüklerini inceleyerek ve ortamda gözlem yaparak kendi araştırmacı notlarını tutmuş böylece uygulama yapılan ortamın doğal bir parçası haline gelerek, bağlamı daha iyi anlamaya ve objektif olmayı sağlamaya çalışmıştır. Derinlik odaklı veri toplamayı da süreç içerisinde ek veriler toplayarak ve bunlar arasındaki örüntüleri kurarak sağlamaya çalışmıştır. Araştırmacı ihtiyaç analizini yaparken farklı özelliklere sahip katılımcılardan veri toplamış, uygulama ve değerlendirme aşamalarında ise farklı yöntemlerle verileri toplayarak çeşitlemeyi sağlamaya çalışmıştır. İHDE dersinin tasarım, uygulama ve değerlendirilmesi aşamalarında uzman incelemesine başvurulmuştur. Yazıya aktarılan görüşme kayıtları katılımcılara okutulmuş ve bu sayede katılımcı teyidi sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular doğrudan alıntılar yapılarak araştırma raporunda betimlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın iç güvenirliği için verilerinin birbiriyle tutarlı olması ve araştırma soruları çerçevesinde veri toplama araçlarının geliştirilmesi ve bulguların birbiriyle örtüşmesine dikkat edilmiştir.

Dış geçerliği sağlamak için, yöntem kısmı oldukça detaylı şekilde aktarılmıştır. Dış güvenirliğin sağlanması amacıyla bütün veri toplama araçlarından elde edilen veriler ve araştırmacı notları kayıt altına alınmış ve teyit edilebilmesi için arşivlenmiştir.

3.7. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, İHDE dersini hem tasarlayan hem de uygulayan rolüyle araştırmayı yürütmüştür. Dersin uygulayıcısı olması, süreç değerlendirmede, eylem araştırması sırasında karşılaşılan sorunlara anında müdahale edebilme ve öğretmen adaylarını gözlemleme imkanı sağlamıştır. Araştırmacı, aynı zamanda sınıf öğretmenliği tecrübesine sahip olduğu için öğretmen adaylarıyla mevcut deneyimlerini paylaşmış, öğretmen adaylarının mesleki becerilerine de katkı sağlamaya çalışmıştır. Araştırma süresince bizzat araştırmanın içinde yer almış bununla birlikte bireysel ön yargılardan ve yönelimlerden uzak kalmıştır. Öğretmen adaylarıyla birebir iletişim kurmuş ve bu iletişim sonucunda ortaya çıkmış olan verileri daha iyi analiz edebilme şansı yakalamıştır. Üniversite içerisinde öğretmen adaylarıyla kurduğu iletişimde kuruma ve kişilere zarar verecek her türlü davranış, tutum ve ön yargıdan uzak kalmıştır. Araştırma süresince etik bir yaklaşım içerisinde veri toplanan ortamın doğallığını bozmadan, katılımcılara empati kurarak yaklaşmıştır. Verileri toplarken

önyargıdan uzak, objektif bir şekilde verileri toplamış ve analiz ederken de abartıdan ya da verileri araştırma doğrultusunda manipüle etmekten kaçınmıştır. Araştırmacı ayrıca uzun emek gerektiren ve stresli bir dönemde olduğunun farkında olup, verilerin doğru ve güvenilir bir şekilde toplanması, analiz edilmesi ve raporlanması gibi süreçlerde zaman ve stresi doğru şekilde yönetmeye çalışmıştır. İhtiyaç duyduğu zamanlarda da meslektaşlarından yardım istemiştir. Araştırmacı ayrıca araştırma soruları çerçevesinde ilerlemiş ve araştırmanın sınırlılıklarını göz önünde bulundurarak çalışmasını devam ettirmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde İHDE dersinin tasarım aşamasına (ihtiyaç analizi) yönelik bulgularla birlikte sırasıyla uygulama (süreç değerlendirme) ve programın değerlendirilmesiyle (sonuç değerlendirme) ilgili bulgulara da yer verilmiştir.

4.1. İHDE Dersi İhtiyaç Analizi Bulguları

4.1.1. Sınıf Öğretmenleri, Öğretim Elemanları ve Öğretmen Adayları Açısından İHDE'ye Yönelik Bir Dersin İhtiyaçları

Araştırmanın bu bölümde öğretmen adayları, sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrasında; insan hakları ve demokrasi eğitimine yönelik bir dersin ihtiyaçlarına ilişkin bulgular sunulmuştur. Bulgularda verilen doğrudan alıntılarda sınıf öğretmeni (SÖ), öğretmen adayı (ÖA) ve öğretim elemanı (ÖE) kısaltmalarıyla adlandırılmıştır. Tablo 6'da İHDE ders tasarımına yönelik ihtiyaç analizinden elde edilen temalar ve kodlar yer almaktadır.

Tablo 6: İHDE Ders Tasarımına Yönelik Elde Edilen Tema ve Kodlar

Temalar	Kodlar
İlkokulda İHYDD Eğitimi: Mevcut Durum	Sınıf Öğretmenlerinin Yeterliği Dersin İçeriği Dersin Öğretimi Suriyeli Öğrencilerin Varlığı
Sınıf Öğretmenliği Programında İHDE Dersi: Mevcut Durum	Dersin Gerekliliği Öğretmen Adaylarının Yeterliği
Sınıf Öğretmenliği Programı İçin Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Hedefler	Çocuk Hakları ve Sözleşmeler Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi Çocuk Haklarında Yaşanan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çocuk Hak İhlalleri • Cinsel İstismar • Şiddet ve Akran Zorbalığı • Mülteci Öğrenciler ve Irkçılık • Engelli Öğrenciler Ders Kitabı İncelemesi İHDE Dersi İçin Materyal Tasarlama İHYDD'ye Yönelik Ders Planı Hazırlama

Temalar	Kodlar
Sınıf Öğretmenliği Programı İçin Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Öğretim Yöntem ve Teknikler	Düz Anlatımın Uygun Olmaması İşbirlikli Öğrenme Proje Tabanlı Öğrenme Drama Beyin Fırtınası Bireysel ve Grup Çalışmaları Uzman Daveti
Sınıf Öğretmenliği Programı İçin Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Ölçme ve Değerlendirme	Grup Değerlendirmesi Öz Değerlendirme Proje Süreç Değerlendirme Portfolyo

Tema 1. İlkokulda İHYDD Eğitimi: Mevcut Durum

Öğretmen eğitiminde İHDE dersine yönelik ihtiyaçların belirlenmesi sürecinde, ilkokul dördüncü sınıf düzeyinde bu dersin öğretimi ile ilgili mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada hem öğretmen adaylarının okullarda yapmış oldukları gözlemler hem de sınıf öğretmenlerinin yaşadığı deneyimlerin, eğitim fakültelerinde bu dersin öğretiminine yönelik tasarlanacak bir ders programıyla verilmesinin ne derecede önemli olduğuna işaret edilmiştir.

İlkokullarda "Sınıf Öğretmenlerinin Yeterliliği" kapsamında sınıf öğretmenleri, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi'nin (İHYDD) öğretimine yönelik hazırlık yapmadıklarını, görev yaptıkları okulların bu konuda kendilerini zorlamadığını, öğretmen olmadan önce eğitim fakültelerinde hizmet öncesi eğitim ve öğretmen olduktan sonra hizmetiçi bu derse yönelik bir eğitim almadıkları için dersin öğretiminde kendilerini yeterli görmediklerini belirtmişlerdir.

> "Sadece öğretimi yapabilmek adına evet aldığımız mesleki bilgi ve becerilerle bir şekilde bunu aktarmaya çalışıyoruz ama ne kadar sağlıklı oluyor bunu tartışmak gerekir. Çünkü benim de bu konuda farkındalığım çok gelişmiş düzeyde değil." **(SÖ1)**
>
> "Çok büyük bir hazırlık ya da bir etkinlik planlama içerisinde değilim açıkçası okulun kendi sisteminden dolayı. Okul benden bunu beklemiyor." **(SÖ2)**
>
> "Çocuklara kazandırılması durumunda evet yeterliyim ama bunun eğitimini alsaydım daha farklı bir bakış açısı geliştirebilirdim. Bilgi düzeyinde kendimi yeterli görüyorum ama çocuklara bu konuda yani nasıl anlatım yapacağım konusunda tam olarak yeterli hissetmiyorum." **(SÖ3)**

"Dersin İçeriği" ile ilgili olarak öğretmen adayları; ders konularının soyut olması sebebiyle bu dersin staja gittikleri okullardaki ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dikkatlerini çekmediğini, öğretimin sadece ders kitabına bağlı kalınarak yapılmasının

bu soyut hedeflere ulaşmayı zorlaştırdığını, kavramların yaş düzeyine uygun hale getirilmesi için düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. İlkokul sınıf öğretmenleri ise dersin İHYDD adıyla olmasının bile öğrenciler tarafından anlaşılması zor bir ders gibi algı yarattığını ve ders adının yaş düzeyine göre oldukça soyut kavramlardan oluştuğunu vurgulamışladır.

> "Bu dersin konuları daha soyut. O yüzden ben ayrıca bir ders olmasının gerekli olduğunu düşünüyorum." **(ÖA1)**
>
> "Bu ders kitaptan işlenmese ve hedefler somut olsa ders dışında değil ders içinde kazanırlar davranışları. Staja gittiğim okulda dersi yapan öğretmende soyut olduğunu söyledi." **(ÖA5)**
>
> "Biraz daha soyuttan somuta aktarılmasını isterdim. Bence çok güzel bir ders. Gerekli düzenlemeler yapılsa ve bunu daha somut olarak işleyebilirsek çok da güzel şeyler anlatılabilir ve kalıcı bir öğrenme sağlanabilir. Ayrıca dersin adı bile anlaşılır gibi değil. Çocuklara göre çok ağır." **(SÖ6)**

"Dersin Öğretimi" ile ilgili öğretmen adayları staja gittikleri ilkokullarda İHYDD'nin öğretiminin çok önemsenmediğini belirtmişlerdir. Staj sınıflarında öğretmenlerin, öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamadan, sadece kitap içerisindeki etkinliklerin okunduğu soru-cevap şeklinde bir öğretim ortamının gerçekleştiğini, bu sebeple de öğrencilerin bu konuların öneminin pek farkında olmadıkları öğretmen adayları tarafından ifade edilmiştir. Görüşme yapılan sınıf öğretmenleriyse oldukça soyut kavramlardan oluşan bu dersin günlük hayatla ilişkilendirilirse kalıcı öğrenmelerin gerçekleşebileceğini ve öğrencilerin daha aktif katılımlarının sağlanabileceğini belirtmişlerdir.

> "Staja gittiğim okulda öğretmen kitaptan çocuklara hikayeleri okutup daha sonra kitaptaki soruları sınıfta cevaplatıyordu. Öğrenciler dersin pek farkında değiller. Bence sadece kitaptan okutulacak bir ders değil. Öğrencilerin uygulamaya dönük olarak etkinlikler yaptığı bir ders olarak gösterilse, öğrenme ortamının daha iyi olacağını düşünüyorum. Öğrencilerin bu derse aktif katılımları bence oldukça önemli." **(ÖA1)**
>
> "Öğretmen gelip sadece konuyu anlatıp kitabı okutup daha sonra sınıftan çıkıyor. Dolayısıyla bu öğrencilerin bu davranışları ve bu kavramları kazanmasının zor olduğunu kanaatindeyim." **(ÖA2)**
>
> **"**Günlük hayattan örneklerle bu ders işlense çok daha fazla katılım olur ve kalıcı öğrenmeler oluşabilir." **(SÖ3)**

Sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde "Suriyeli Öğrencilerin Varlığı"nın da bu dersle ilişkilendirildiği görülmüştür. Öğretmen adaylarından staja gidip gözlem yapanlar, özellikle Suriye'den gelen mülteci öğrencilerin tam anlamıyla kapsayıcı bir eğitim görmediklerini, bu doğrultuda İHYDD'nin yapıldığı bir sınıf ikliminde bile öğretmenin ayrımcılık yapabildiğini ve tam da bu noktada bu dersin öğretiminin ne derece önem kazandığını belirtmişlerdir.

Sınıf içerisinde meydana gelen çatışma, şiddet ve zorbalığın ancak insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları bilinci kazandırılmış sınıf öğretmenleriyle önlenebileceği, hak ihlallerinin ortadan kaldırılabileceği ve demokratik bir sınıf ikliminin bu yolla kazandırılabileceği öğretmen adayları ve sınıf öğretmenleri tarafından ifade edilmiştir.

> "Öğretmen ne kadar ilgilenirse ilgilensin yine de mutlaka sınıfta Suriyeli mülteci öğrencilere bir ayrımcılık oluşuyor. Bence onlara kesinlikle ayrı sınıflar oluşturulmalı. Oluşturulamıyorsa kapsayıcı bir eğitim ile onları da içine alan bir eğitim ortamı sağlanmalı. Sonuçta eğitim hakkı varsa bu çocuklara da, çocuk hakları konusunda okul böyle bir yaklaşımda bulunabilir diye düşünüyorum." **(ÖA5)**

> "Suriyeli öğrenciler sınıfta sol tarafa dizilmişti, diğer öğrenciler orta tarafa ve sağ tarafa doğru oturtulmuştu. Bunun neden bu şekilde olduğunu sınıf öğretmenine sorduğumda; 'Onlar Türkçe bilmiyor. Onların buradaki ilk amacı zaten Türkçe öğrenmeleri' diye bir cevap vermişti. Öğretmen sınıfta sadece orta tarafa ve sağ tarafa dönerek hem de insan hakları dersi anlatıyordu. Burada bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum." **(ÖA6)**

> "Bir öğretmen arkadaşım bahsetti: Suriyeli öğrenciye bir şey göstermek istediğinde tahtaya çık dediğinde, çocuk ellerini havaya kaldırarak tahtaya çıkmış. Bu çocuğun psikolojisini bir öğretmen olarak düşündüğüm zaman çocuğun öfkesi bana doğal geliyor. Bunu kendi öğrencime aktarmak zorundayım. İşte ben burada insan haklarını kullanıyorum, birbirimize saygı duymayı kullanıyorum. Ben bunu kazandırabilirsem ve bu derste örnek olaylar üzerinden gidersem sınıf içi çatışma, şiddet ve zorbalık yok olur." **(SÖ5)**

Tema 2. Sınıf Öğretmenliği Programında İHDE Dersine Yönelik Mevcut Durum

Öğretmen adayları, sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanlarıyla yapılan görüşmelerde üç katılımcı grubu da lisans düzeyinde "Dersin Gerekliliği" ile ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. İHDE dersinin öğretmen adayları tarafından, öğretmenliğe başladıklarında ilkokul dördüncü sınıflarda İHYDD'nin öğretimini yapacak olmaları sebebiyle gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularının, toplum ve toplumun her ferdini doğrudan etkilediği ve bu sebeple eğitiminin her yaşta ve her eğitim kurumunda verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanları da öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinden bu dersin hedeflerini edindikleri takdirde daha bilinçli ve farkındalık düzeyleri yüksek öğretmenler olacaklarını, daha kalıcı öğrenmeler sağlayacaklarını ifade ederek lisans düzeyinde İHDE dersinin gerekliliğine işaret etmişlerdir.

> "Bence okulun her alanında, hatta bütün sınıflarda bu dersin üniversitede bile gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü bu çok önemli bir konu. Öğretmen olduğumda ben ne anlatacağım?" **(ÖA2)**

> "Ben öğretmen adaylarının özellikle ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Hem öğretmen olarak hem de bir vatandaş olarak haklarımızın ne olduğu konusunda herhangi bir fikrimiz yok. Bu bilgisizlikle ilkokulda dersi olan bir konuyu öğrencilerime nasıl anlatacağım?" **(ÖA3)**

"Bence bir öğretmen adayı ileride öğretmen olduğunda anlatacağı her dersten zorunlu olarak eğitim almalıdır. Eğer ben mezun olup gittiğimde dördüncü sınıfta bu dersi anlatacaksam kesinlikle bu dersin üniversitede zorunlu olarak görülmesi gerektiğini düşünüyorum." **(ÖA4)**

"Öğretmen adayları için daha da önemli olduğunu düşünüyorum, sonuçta çocuk hakları da geçiyor içinde biz de geleceğin nesilleri olan çocukları yetiştireceğimiz için bence daha da önemli bir konu. Mutlaka öğrenmem gerektiğini düşünüyorum." **(ÖA5)**

"Açıkçası biz uygulama kısmında çok sıkıntıya düşüyoruz dolayısıyla eğitim fakültelerinde bu dersin eğitiminin olması bence çok büyük bir ihtiyaç. Dolayısıyla biz nasıl öğreteceğimizi bilirsek çok daha verimli bir şekilde dersi işleyebiliriz." **(SÖ4)**

"Bugünün çocukları, yarının yetişkinleri sonuçta. Vatandaş olarak topluma nasıl katılacağını erken çocuklukta, yani o dönemde ele alması gerekiyor ve onuda öğretecek kişiler kimler? Sınıf öğretmenleri. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin böyle konulara ilişkin bakış açısını geliştirmek bu tür bilgi beceri ve değerleri kazandırabilecek yeterliliklere sahip olabilmeleri için lisans döneminde böyle dersler almaları gerekiyor." **(ÖE2)**

Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde ortaya çıkan bir diğer bulgu ise "Öğretmen Adaylarının Yeterliği" ile ilgili bulgulardır. Öğretmen adayları daha önce insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili herhangi bir eğitim almadıkları için konu alan bilgisine sahip olmadıkları gibi mezun oldukları takdirde ilkokul 4. sınıf dersi olan İHYDD'nin öğretimini yapmaları konusunda da kendilerini yeterli hissetmediklerini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri ise bilgi düzeyinde yeterlikleri olmadığı gibi konuları öğrenciye nasıl aktarmaları gerektiğini de öğrenmedikleri için eğitim fakültelerinden başlayan bir yetersizlik durumu olduğu bu sebeple mutlaka İHDE dersinin olması gerektiği görüşünü desteklemişlerdir.

"Üniversitede bu dersin öğretimini görmedik. Buradaki aldığım diğer derslerdeki eğitimle sadece bu derse yönelik bir beceriye sahip olabileceğimi düşünmüyorum. Sadece derse hazırlanabilirsem, yeterli hazırlık yaparsam anlatabileceğimi düşünüyorum ama şu andaki bilgi ve becerimin yeterli olduğunu düşünmüyorum." **(ÖA1)**

"Ben açıkçası hayatım boyunca bu kavramlarla ilgili hiçbir bilgi almadım dolayısıyla kendi öğrencilerime bu dersi verebileceğimi düşünmüyorum. Son zamanlarda sadece konu çok gündemde olduğu için kaynak kitap ve gazete okudum. Bunlar sayesinde belki de zorunlu olarak bilgi edindim diyebiliriz." **(ÖA2)**

"Açıkçası yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünmüyorum. Eğitim fakültesinde bize bu dersin eğitimini vermediler oradan itibaren bir yetersizlik var. Bilgiyi geçtim ama nasıl anlatabiliriz onu bile bilemiyorum." (**SÖ1)**

"Dersin öğretiminde zorlanıyoruz. Hem öğretmen adayı iken hem de öğretmenliğe başladığımızda yeterli bilgi almadık. Dolayısıyla orada bir sıkıntı çıkıyor." **(SÖ4)**

Tema 3. Sınıf Öğretmenliği Programı için Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Hedefler

İHDE ders tasarımı için yapılan ihtiyaç analizi sürecinde özellikle tasarlanacak bu dersin hedeflerinin ne olması gerektiğiyle ilgili gerek öğretmen adayları gerekse sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanları pek çok görüş belirtmişlerdir. Öğretmen adayları

"Çocuk Hakları ve Sözleşmeler" konusunda özellikle küçük yaş grubuna öğretim yapacakları için daha somut ve anlaşılır bir şekilde bu hedefin kendilerine kazandırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

> "Çocuk haklarını detaylı olarak öğrenebilirsek bence bize çok daha faydalı olacaktır." **(ÖA1)**
>
> "Çocuklara, hakları bence detaylı bir şekilde öğretilmelidir. Öğretmenlere de bu düzeyde öğrencilere anlatabilecekleri her türlü bilgi verilmelidir diye düşünüyorum." **(ÖA2)**
>
> "Bence çok fazla bilgi karmaşası yaratmadan küçük yaş grubu olması da dikkate alınarak; örneğin çocuk haklarının tarihi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi temel bilgileri somut, kolay ve anlaşılır haliyle her öğretmen adayı bilmeli diye düşünüyorum." **(ÖA3)**

"Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi" ile ilgili olarak, İHDE dersinin sadece sınıf ve okul düzeyinde kalmaması gerektiği, aile ve sosyal çevreyi de kapsayan konuların bütünü olduğu, bu sebeple, öğretmenlerin insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları bilincini velilerine kazandırmalarının çok önemli olduğu belirtilmiş olup eğitim fakültelerinin bu alanda öğretmen adaylarını hazırlaması gerektiği yönünde görüşler de ortaya çıkmıştır.

> "Aynı zamanda çocuk haklarının aile ile olan bağlantısı çok önemli aslında ailede başlıyor bu süreç. Ben öğretmen olduğum zaman velilerime de bu konuları anlatabilecek onlara da gerekirse eğitim verebilecek durumda olmayı beklerim bu dersten." **(ÖA1)**
>
> "Sadece okul olarak değil çevre ve ailelerin de bu eğitime ortak edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu konular oldukça zor ve kapsamlı." **(ÖA6)**
>
> "Öğretmen aslında kendi çocuklarının ailesini tanıyarak eksikliklerini belirleyerek belki bu konuda onlara da bir katkı sağlayabilir. Okulda verdiğimiz eğitim eve girince değişebiliyor. İşte bunu yapabilmeleri için de öğretmenin ailelere bilgi vermesi gerekiyor. Bunun temeli de eğitim fakültelerinde bu dersin eğitiminin verilmesiyle en doğru şekilde aktarılabilir." **(ÖE2)**
>
> "Bence kesinlikle velilere de bunun eğitimi verilmeli. Mesela seminerler düzenlenmeli. Çocuk haklarıyla ilgili olabilir, insan hakları ile ilgili olabilir. Velilerin de bilinçlenmesi gerekir. Biz çocuğa diyoruz mesela: "Annen, baban sana vuramaz, hiç kimse sana vuramaz. Bir şey olduğu zaman konuşarak halletmemiz gerekiyor." diye çocuğa ama evde en ufak bir şeyde çocuğa vuruluyor. Sürekli dayakla büyüyor." **(SÖ4)**

Öğretmen adayları "Çocuk Haklarında Yaşanan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri"nin de kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Onlara göre, İHDE dersi sadece öğretmen adaylarını bilinçlendirmeye yönelik bir ders içeriği olarak kalmamalıdır. Bir öğretmenin sınıf içerisinde, okulda ve aile içerisinde çocuk haklarıyla ilgili karşılaşılabileceği temel sorunlar ve bu sorunlar karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiğiyle ilgili gerekli bilgi ve becerileri kazandıran bir ders olmalıdır.

> "Sadece çocuk hakları, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi değil, bir sınıf içerisinde öğretmenin karşılaşabileceği sorunlara ve bunların çözümlerine yönelik bir ders içeriği de olursa bizim için çok daha faydalı olacağını düşünüyorum." **(ÖA1)**

> "Okullardaki zorbalık ve ırkçılık, istismar ve kapsayıcı eğitim... Bunlarla bir öğretmen olarak nasıl başa çıkabilirim? Bana bunları çok daha iyi aktarmasını istediğim bir ders programı olursa, bu beni çok daha fazla memnun eder." **(ÖA3)**

> "Bence böyle bir ders verilecekse bize, çocuk haklarından bahsedildiği için, çocukların başına gelebilecek her türlü olumsuz ve problem olabilecek durumlar, bu durumlarla ilgilenen kurumlar ve bunun sonrasında neler yapılması gerektiği ile ilgili konular olabilir. Nerelere başvurmamız gerektiği ile ilgili ne tür önlemler almamız gerektiği ile ilgili bilgi sahibi olmak isterim." **(ÖA5)**

> "Özellikle çocukların mahremiyeti ve cinsel istismar, şiddet ve akran zorbalığı, engelli öğrenciler ve mülteci öğrencilerin hakları konularında detaylı bilgilerin olduğu, uygulamaya dönük nasıl öğretebileceğimize dair bilgilerin sunulduğu bir ders olsa..." **(ÖA1)**

Öğretmen adayları, tasarlanması planlanan İHDE ders tasarımının özellikle son dönemde artan "Çocuk Hak İhlalleri"nden cinsel istismar, şiddet, akran zorbalığı, mülteci öğrenciler, ırkçılık ve engelli öğrenciler konularını da içine alması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenliğe başladıkları zaman sınıf ortamında, "Çocuk Hak İhlalleri" ile karşılaştıklarında öğrencilerine nasıl davranmaları gerektiğinin, sınıf içi şiddet ve akran zorbalığını nasıl önleyebileceklerinin, mülteci öğrencileri olduğunda sınıf içerisindeki iklime nasıl adapte edebileceklerinin, ırkçılığı nasıl önleyebileceklerinin ve engelli öğrencilerin haklarını nasıl koruyabileceklerinin bu ders kapsamında öğretilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

> "Çocuk hakları ile ilgili engelli öğrenciler ya da cinsel istismara uğrayan öğrencilere nasıl davranılmalı bu gibi durumlarda bilgi sahibi olmalıyım ve ailelerine anlatmalıyım." **(ÖA6)**

> "Okullardaki zorbalık, ırkçılık ve istismar...Bunlarla bir öğretmen olarak nasıl başa çıkabilirim? Bana bunları çok daha iyi aktarmasını istediğim bir ders programı olursa, bu beni daha fazla memnun eder." **(ÖA3)**

> "Çocuk hakları ile ilgili engelli öğrenciler ya da cinsel istismara uğrayan öğrencilere nasıl davranılmalı... Bu gibi durumlarda bilgi sahibi olmalıyım ve ailelerine anlatmalıyım." **(ÖA6)**

"Ders Kitabı İncelenmesi" görüşmeler sırasında okullarda yaygın olarak kullanılan materyaller olmasından dolayı tasarımı yapılacak İHDE dersinde mutlaka derste kullanılan ders kitabının öğretmen adayları tarafından gerek yazı dili gerekse etkinlik ve görselleri açısından incelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde de okulların bulundukları bölgelere göre çok kültürlü eğitime ihtiyaç duyulabildiği ve bu konuda tematik kitaplar hazırlanmadığı için her sınıf öğretmeninin gittiği okula, sınıfa ya da sınıf iklimine göre ders kitabını insan hakları, çocuk hakları gibi alanlara göre uyarlaması gerektiği ve bu uyarlamayı nasıl yapabileceğinin ancak eğitim fakültelerinde verilebilecek İHDE dersi kapsamında, ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi açısından incelenmesiyle mümkün olabileceği görüşü aktarılmıştır.

"Bu konularla ilgili ders kitaplarının incelenmesini isterdim. Bazen kullanılan öyküler ya da resimler uygun olmayabiliyor. Bu durumda sınıfta buna nasıl müdahale etmeliyim bilemiyorum. Sonuçta sınıfımda her etnik kökenden öğrenci olabilir." **(ÖA2)**

"İlkokulda kullanılan bu dersin kitapları da incelenebilir ders içerisinde." **(ÖA4)**

"Bu dersin kitabının da incelenmesi gerekiyor. Ders kitabında kullanılan içerik, etkinlik ve görselleri bazen açıklayamıyoruz. Ama bunu her öğretmen arkadaşım yapamayabilir. Eğitim fakültesindeyken ders kitapları bu anlamda iyice incelenmeli." **(SÖ4)**

Öğretmen adaylarının özellikle derslerde öğrencinin dikkatini çekebilecek materyallerin olmasının derse olan ilgiyi ve öğrenmelerde kalıcı olmayı sağladığı için "İHDE Dersi İçin Materyal Tasarlama"nın ders içeriğinde olması gerektiği ifade edilmiştir.

"Biz materyal tasarlasak çok daha güzel olur." **(ÖA1)**

"Materyal nasıl hazırlayabilirim bunlarda çok önemli bence." **(ÖA2)**

"Dersle ilgili materyal hazırlama ve elbette yaş grubu için etkinlikleri olan bir ders içeriği olsun isterim." **(ÖA3)**

"Materyal tasarlamayı çok isterim. Bu derse yönelik nasıl materyal tasarlanır ya da kitap haricinde ne kullanabilirim bunları öğrenmem iyi olacaktır." **(ÖA4)**

"İHYDD'ye Yönelik Ders Planı Hazırlama" özellikle öğretmen adaylarının dersin daha çok uygulamaya yönelik olarak yapılması, dersin bilgi düzeyinde öğretimini yapabilmenin yanında etkinlik hazırlama, eğitim durumlarına uygun bir ders planı geliştirme ihtiyaçlarından ortaya çıkmaktadır. Sınıf öğretmeni (SÖ1) Eğitim fakültesinde İHYDD'ye yönelik bir dersi planlama ve hangi etkinlikleri kullanması gerektiği yönünde eğitim almadığı için İlkokul 4. sınıf İHYDD'nin öğretimini yaparken zorlandığını belirtmiştir.

"Bu dersin hep böyle ikinci planda olan, okutulması gerektiği için okutulan bir ders olarak görüldüğünü ve buna rağmen üzerinde çalışılıp planlanması gereken bir ders olduğunu düşünüyorum. Belki Eğitim fakültesinde bu dersi görseydik nasıl planlamalıyız nasıl etkinliklerle yürütmeliyiz? Şimdi bu kadar bocalamazdık." **(SÖ1)**

"Bence konular bize verilebilir ve biz de onlara uygun ders planları ve etkinlikler hazırlayabiliriz. Yani hem konuyu bilmeliyiz hem de konuya uygun etkinlikler düzenliyor olmalıyız." **(ÖA4)**

"Materyal ve ders planı hakkında bilgi sahibi olmak yani kısacası bu dersin baştan sona eksiksiz öğretimini yapabilecek duruma gelmeyi isterim. Hedefler bu şekilde olmalı." **(ÖA5)**

Tema 4. Sınıf Öğretmenliği Programı için Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Öğretim Yöntem ve Teknikler

"Sınıf Öğretmenliği Programı için Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Öğretim Yöntem ve Teknikler"le ilgili olarak öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden "Düz Anlatımın Uygun Olmaması", "İşbirlikli Öğrenme", "Proje

Tabanlı Öğrenme", "Drama", "Beyin Fırtınası", "Bireysel ve Grup Çalışmaları", "Uzman Daveti" gibi İHDE ders tasarımında kullanılabilecek öğretim yöntem ve tekniklerin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları teori ağırlıklı değil, uygulama ağırlıklı bir ders olması gerektiğini belirtirken, düz anlatımın özellikle İHDE dersinin öğretimi için geleneksel bir yapıda olduğu ve sunuş yoluyla öğretimle kalıcı öğrenmelerinin gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca, konu alan bilgisini öğrenmenin yanında, öğrencilerine bu dersi nasıl öğretecekleri bilgisini kazanmayı istedikleri ve bu noktada öğretim elemanının da rehber konumda olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarına göre dersin öğretimi sırasında kullanılabilecek en uygun yöntemlerin başında özellikle beyin fırtınası, drama, işbirlikli öğrenme yöntem ve teknikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanları da insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramlarını öğretirken, genellikle bu öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlandıklarını ve kalıcı öğrenmeyi gözlemlediklerini belirterek bu bulguyu destekler nitelikte görüş belirtmişlerdir.

> "Bana göre sadece düz anlatım veya slayt anlatımlarının olmadığı uygulamaya dönük bu kavramları içeren bir ders verilirse çok daha iyi bir öğrenme ortamının oluşacağını düşünüyorum." **(ÖA1)**
>
> "Dersi anlatan öğretim görevlisinin bize sadece rehberlik yapmasını isterim." **(ÖA2)**
>
> "Beyin fırtınası, farklı fikirlerin ortaya çıkmasını ve özgür bir ortamda gerçekleşmesini sağlıyor. Derste bu yöntem ağırlıklı olabilir."**(ÖA2)**
>
> "Daha çok benim öğrenmem, bilgimin artması değil de çocuğa bunu nasıl kazandıracağıma dair uygulamalı bir eğitim alırsam çok memnun olurum." **(ÖA3)**
>
> "Projeler yaparak ve öğrenciye nasıl projeler yaptıracağımızı öğrenebiliriz. Projelere daha uygun bir ders olduğunu düşünüyorum." **(ÖA3)**
>
> "Hem bireysel hem de grup olarak çalıştığımız etkinliklere yer verilmesi uygun olabilir. İşbirlikli öğrenme gibi. O zaman daha fazla etkileşim kurabiliyoruz sınıf arkadaşlarımla." **(ÖA4)**
>
> "Ben açıkçası bu ders anlatılacaksa drama yöntemi olsun isterim. Hem ilkokul seviyesine daha uygun olur hem üniversitede de görmemiz bizim açımızdan da iyi olur." **(ÖA4)**
>
> "Alanında uzman kişileri sınıfa davet etmek ve konu ile ilgili bilgi almak faydalı olacaktır." **(ÖA5)**
>
> "Sınıfta drama etkinliklerinden yararlanırsak, aslında kazandırdığımız bilgiler de anında beceriye dönüşmüş olur. Mesela bir empati kurma drama yoluyla kazandırılacak bir şey. Farklılıklara saygı duyma drama yoluyla kazandırılabilecek bir vatandaşlığın gereğidir." **(ÖE2)**
>
> "Drama şeklinde, oyunlaştırarak daha somut şekilde dersi verebiliriz." **(SÖ4)**
>
> "Okuyalım cevaplandıralım gibi bir şey çok fazla ilgilerini çekmiyor. Düz anlatım yaptığım zamanda çok sıkılıyorlar. Bu ders zaten düz anlatımla olmaz. O yüzden de bir öğretmenin bu dersin öğretimini yapabilmesi önemli." **(SÖ1)**
>
> "Çocuğun kendi hakkını öğrenmesi, çocuğun yaparak yaşayarak yapabileceği etkinlikler olmalı. Ayrıca hepsinin kaynaşması için işbirlikli öğrenmede bu ders için çok yapıcı bir teknik." **(SÖ7)**

Tema 5. Sınıf Öğretmenliği Programı için Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Ölçme ve Değerlendirme

"Sınıf Öğretmenliği Programı için Tasarlanan İHDE Dersinde Olması Gereken Ölçme ve Değerlendirme" ile ilgili olarak öğretmen adaylarının "Grup Değerlendirmesi", "Öz Değerlendirme", "Proje", "Süreç Değerlendirme" ve "Portfolyo"yu tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. İHDE dersi uygulanırken öğretmen adayları bireysel olarak değerlendirilirken, öz değerlendirmeyle ders içerisindeki performanslarının dikkate alınmasının, geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden daha iyi olacağını belirtmişlerdir. Süreç değerlendirmenin öğrencinin istek ve katılımını daha fazla artırdığı, ayrıca dersle ilgili proje hazırlama ve portfolyo oluşturmanın da yapılan etkinlikler açısından daha aktif ve kalıcı öğrenmeleri destekleyeceği yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri de öğretimini yaptıkları İlkokul 4. Sınıf İHYDD'de süreç değerlendirme yöntem ve tekniklerinin bu dersin ölçme ve değerlendirilmesinde daha iyi sonuçlar ortaya koyduğunu, dersin hedefleri itibarıyla geleneksel yöntemlerle ölçme ve değerlendirmenin bu derste yetersiz kalabildiği görüşünü belirtmişlerdir.

> "Ben kesinlikle grup çalışmalarında, hem grubun, hem de grup içerisindeki diğer grubu oluşturan kişilerin bireysel olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum." **(ÖA2)**
>
> "Dersin değerlendirmesini belki bir sosyal sorumluluk projesi ya da çocukların yapacakları grup etkinlikleri ve bunu sergileme ya da portfolyo çalışması gibi etkinliklerden yapılabilirse çok daha işin içinde olacakları ve keyif alacaklarını düşünüyorum." **(SÖ1)**
>
> "Dönemin başından itibaren yaptığımız bütün etkinlik ürünlerinin ve ders içerisindeki aktif katılımlarımızın da olduğu bir değerlendirmenin daha iyi olabileceğini düşünüyorum." **(ÖA1)**
>
> "Bu derse ve önemine bakacak olursak bu şekilde dersin değerlendirmesi yanlış. Çoktan seçmeli sınav yerine süreç değerlendirilebilir, projeler yaptırılabilir." **(SÖ6)**
>
> "Bu dersin hedeflerine ulaşmak için sonuç değil, sürecin değerlendirmesini isterdim çünkü neyin değiştiği çok önemli ama bu değişme sürecinde öğrencinin ne kadar istekli olduğu, etkinliklere ne kadar katıldığı daha önemli." **(ÖA3)**

4.1.2. Öğretmen Adaylarının İHDE Dersinin Öğretimine Yönelik Farkındalık ve Yeterlik Düzeyleri

Bu bölümde, "İhtiyaç Analizi Anketi"nden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Tablo 7'de öğretmen adaylarının çocuk haklarıyla ilgili farkındalıklarına ilişkin sorulardan elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 7: Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları ile İlgili Farkındalıklarına İlişkin Verilen Yanıtların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Çocuk Haklarından Haberdar Olma Durumları	**N**	**%**
Evet	30	37
Hayır	8	10
Kısmen	42	53
Toplam	**80**	**100**
Çocuk Haklarının En İyi Öğrenildiği Yer	**N**	**%**
Okul	56	70
Aile	19	24
Medya/Sosyal Medya	2	2
Diğer (Hastane, avukat, polis)	3	4
Toplam	**80**	**100**
İnsan Hakları, Yurttaşlık, Demokrasi ve Çocuk Hakları Kavramlarını Öğretmenlerin Bilme Gerekliliği	**N**	**%**
Az Gerekli	1	1
Kısmen Gerekli	2	3
Gerekli	5	6
Çok Gerekli	72	90
Toplam	**80**	**100**
İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi	**N**	**%**
Kısmen Önemli	4	5
Önemli	11	14
Çok Önemli	65	81
Toplam	**80**	**100**

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının %53'ü çocuk haklarından "kısmen" haberdar olduklarını, %37'si haberdar olduklarını ve %10'u ise haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu verilerden hareketle öğretmenliğe başladıklarında İlkokul 4. Sınıf İHYDD'nin öğretimini yapmak zorunda oldukları bir süreçte özellikle çocuk haklarından "kısmen" haberdar olma yüzdesinin fazla çıkması bu derse yönelik ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Öğretmen adaylarının çocuk haklarının en iyi nerede öğrenilebileceğine dair verdiği cevapların yüzdesi incelendiğinde, %70'inin çocuk haklarının en iyi şekilde okulda, %24'ünün ailede, %4'ünün diğer (hastane, avukat, polis), %2'sinin ise medya ya da sosyal medya aracılığıyla öğrenilebileceklerini belirttikleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu kavramların öğretiminin eğitim kurumlarında en iyi şekilde verilebilmesi için başta öğretmen

adaylarının bu eğitimi almaları ihtiyacı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu öğretmenlerin insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramlarını bilmelerinin "çok gerekli"; İHDE'nin ise "çok önemli" olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, bu dersin öğretiminin eğitim fakültelerinde yapılması ihtiyacını destekler niteliktedir. İHDE dersi "İhtiyaç Analizi Anketi'nde, görüşmelerden elde edilen nitel bulgulardan, ilgili alanyazın ve uzman görüşlerinden elde edilerek belirlenen hedeflere de yer verilmiş ve bu hedeflerin ne derece önemli olduğuna ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri alınmıştır. Elde edilen görüşlerin yüzde dağılımı Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: İHDE Dersi ile İlgili Hedeflere Öğretmen Adaylarının Önem Verme Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Önem Düzeyi (%)	**Önemsiz (%)**	**Az Önemli (%)**	**Kısmen Önemli (%)**	**Önemli (%)**	**Çok Önemli (%)**	$\overline{X}$	*SS*
1. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.	-	-	6	28	66	4.60	.61
2. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.	-	-	-	16	84	4.83	.37
3. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	-	4	20	32	44	4.16	.88
4. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.	-	-	2	25	73	4.70	.51
5. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.	-	2	5	33	60	4.50	.71
6. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	-	-	1	20	79	4.77	.45
7. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	-	-	1	33	66	4.65	.51
8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).	-	-	2	20	78	4.75	.49
9. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.	-	-	2	19	79	4.76	.48
10. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	-	-	1	21	78	4.76	.46
11. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	-	-	8	26	66	4.58	.63
12. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	-	-	13	26	61	4.48	.71
13. İnsan hakları eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.	-	-	9	29	62	4.53	.65
14. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.	-	-	5	36	59	4.53	.59
15. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	-	-	2	30	68	4.65	.53
16. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.	-	-	10	30	60	4.50	.68
17. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerin içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	-	-	5	34	61	4.56	.59

Önem Düzeyi (%)	Önemsiz (%)	Az Önemli (%)	Kısmen Önemli (%)	Önemli (%)	Çok Önemli (%)	$\bar{X}$	*SS*
18. Öğrencilerde hedeflerinin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.	-	-	5	30	65	4.60	.59
19. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik bir ders planı geliştirebilme.	-	2	6	31	61	4.52	.67
20. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme. (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik).	-	-	1	10	89	4.87	.37
21. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.	-	1	-	10	89	4.86	.44
22. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.	-	-	-	15	85	4.85	.36
23. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularında eğitim hazırlayabilme.	-	-	3	14	83	4.78	.49

Tablo 8'de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu bütün maddelerin "önemli" veya "çok önemli" olduğunu belirtmiştir. Burada dikkat çeken en önemli nokta dersin tasarımı açısından öğretim yöntem ve teknikleri, ders planı hazırlayabilme ve materyal geliştirme gibi mesleki bilgi ve becerilerle ilgili maddelerin (Madde 12,13,14,16,17,19 vb.) çok önemli olduğunu düşünen öğretmen adaylarının oranının diğer maddelere göre daha düşük yüzde olarak ortaya çıkmasıdır. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme, bu durumlarda gereken önlemleri alabilme, hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme, temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma ve insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularında eğitim hazırlayabilme ile ilgili hedefler, öğretmen adayları tarafından öğrenilmesi çok önemli görülen hedeflerdir. Bu noktadan hareketle öğretmen adaylarına yönelik tasarlanacak olan İHDE dersinin; temel çocuk haklarıyla ilgili bilgi sahibi olma, problem çözme, mevcut durumlarda ve hak ihlallerinde başa çıkma yöntemleriyle ilgili eğitim hazırlayabilme hedeflerini içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitel görüşmelerden çıkarılan sonuçlara göre hazırlanan bu 23 hedefin, öğretmen adayları tarafından çok önemli bulunması, İHDE dersinin tasarımında bu hedeflerin yer almasının gerekliliğini de destekler durumdadır.

Tablo 9'da ise, İHDE dersi geliştirmede ortaya çıkan bu hedefleri gerçekleştirmede öğretmen adaylarının kendilerini ne derecede yeterli görüp görmediğine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Özellikle hedeflerin hepsinin ortalama olarak "önemli"

veya "çok önemli" olarak görüldüğü durumda, öğretmen adaylarının kendilerini aynı hedefleri gerçekleştirmede yeterli bulmamalarının önemli ihtiyaç noktalarına işaret edeceği düşünülmüştür.

Tablo 9: İHDE Dersi ile İlgili Hedeflerde Öğretmen Adaylarının Kendilerini Yeterli Görme Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Yeterlik Düzeyi (%)	Yetersiz (%)	Az Yeterli (%)	Kısmen Yeterli (%)	Yeterli (%)	Çok Yeterli (%)	$\bar{X}$	*SS*
1. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.	1	16	49	33	1	3.16	.75
2. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.	4	17	50	24	5	3.08	.87
3. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	14	30	40	14	2	2.61	.97
4. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.	-	12	38	40	10	3.47	.84
5. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.	9	36	35	15	5	2.71	.99
6. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	1	21	39	33	6	3.21	.89
7. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	3	14	41	31	11	3.35	.94
8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).	-	7	46	34	13	3.51	.81
9. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.	3	10	32	45	10	3.50	.90
10. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	-	11	26	50	13	3.63	.84
11. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	1	23	36	31	9	3.23	.94
12. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	2	18	39	35	6	3.25	.91
13. İnsan hakları eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.	5	26	43	20	6	2.96	.96
14. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.	7	35	39	14	5	2.73	.96
15. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	1	24	38	30	7	3.18	.93
16. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.	6	24	36	26	8	3.05	1.03
17. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerin içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	2	16	38	35	9	3.31	.93
18. Öğrencilerde hedeflerin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.	4	28	36	26	6	3.03	.97
19. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik bir ders planı geliştirebilme.	6	31	38	17	8	2.88	1.02
20. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme. (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik)	1	9	34	35	21	3.66	.95
21. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.	1	10	35	40	14	3.55	.89

Yeterlik Düzeyi (%)	Yetersiz (%)	Az Yeterli (%)	Kısmen Yeterli (%)	Yeterli (%)	Çok Yeterli (%)	$\bar{X}$	*SS*
22. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.	5	15	36	34	10	3.28	1.01
23. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularında eğitim hazırlayabilme.	5	17	43	24	11	3.18	1.02

Tablo 9'da öğretmen adaylarına yönelik "İhtiyaç Analizi Anketi"nde yöneltilen İHDE dersine yönelik 23 hedefi gerçekleştirmede kendilerini ne derecede yeterli bulduklarını belirtmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının yeterlik algılarına yönelik ortalamalar incelendiğinde bu hedeflerde kendilerini ortalama olarak "kısmen yeterli" gördükleri görülmüştür. 8, 9, 10, 20 ve 21. maddelerde ise ortamala olarak "yeterli" görmektedirler. Yüzdeler incelendiğinde konu alan bilgisi açısından öğretmen adaylarının kendilerini diğerleriyle kıyasladıklarında daha fazla oranda yetersiz ya da az yeterli görmektedirler. Bu hedefler: İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilmedir. Alan öğretim bilgi ve becerisi açısından ise, en çok bu ders için kullanılabilecek öğretim yöntem-teknikleri, derse uygun öğretim materyalleri tasarlayabilme, derse uygun bir ölçme-değerlendirme yöntemi belirleyebilme ve İHYDD'ye yönelik bir ders planı hazırlayabilme hedeflerinde yetersiz ya da az yeterli olduğunu düşünenlerin oranında artış gözlenmektedir. Hedeflerin önemi açısından, öğretmen adayları tarafından bu aday hedefler çok önemli görülmesine rağmen, kendilerini bu hedefleri gerçekleştirme düzeyinde yeterli görmemeleri ihtiyaç analizi açısından bu hedeflerin İHDE ders tasarımında yer alması gerektiğine işaret etmiştir.

Tablo 10'da mesleğe başladıklarında bu dersin öğretimini yapacak olan öğretmen adaylarının ders için belirlenen öğretim yöntem teknikleriyle, ölçme değerlendirme yöntem tekniklerini uygulayabilmede kendi yeterliklerine ilişkin yanıtlarına yer verilmiştir**.**

Tablo 10: Öğretim Yöntem Teknikleri ile Ölçme Değerlendirme Yöntem Tekniklerini Öğretmen Adaylarının Uygulayabilme Yeterlilik Düzeyleri Yüzde Değerleri

Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Çok Yetersiz (%)	Yetersiz (%)	Kısmen Yeterli (%)	Yeterli (%)	Çok Yeterli (%)	$\overline{X}$	*SS*
Düz Anlatım	4	1	24	41	30	3.92	.96
Soru-Cevap	1	3	29	39	28	3.87	.90
Tartışma	1	2	33	39	25	3.83	.88
Örnek Olay	1	6	30	34	29	3.82	.96
Gösterip Yaptırma	3	6	31	40	20	3.68	.95
Problem Çözme	1	6	44	43	6	3.46	.76
Beyin Fırtınası	2	6	33	38	21	3.68	.96
Proje Tabanlı Öğrenme	2	16	44	29	9	3.25	.92
İşbirlikli Öğrenme	1	6	29	41	23	3.77	.91
Rol Oynama/Drama	6	9	25	35	25	3.63	1.14
İstasyon	3	19	34	30	14	3.31	1.05
Ölçme-Değerlendirme Yöntem ve Teknikleri	**Çok Yetersiz (%)**	**Yetersiz (%)**	**Kısmen Yeterli (%)**	**Yeterli (%)**	**Çok Yeterli (%)**	$\overline{X}$	*SS*
İzleme/Ünite Testleri	2	9	39	36	14	3.50	.93
Rubrik	2	10	44	34	10	3.38	.89
Öz ve Akran Değer.	1	11	31	44	13	3.55	.89
Proje	3	15	45	31	6	3.23	.87
Grup Değerlendirmesi	1	12	25	48	14	3.60	.92
Gözlem Formları	1	11	31	38	19	3.61	.96
Portfolyo	5	12	29	44	10	3.41	1.00
Performans Görevi	1	12	31	41	15	3.57	.92
Kavram Haritası	-	5	35	40	20	3.75	.83

Tablo 10'da öğretmen adaylarına İlkokul 4. sınıf İHYDD'nin öğretiminde, verilen öğretim yöntem ve teknikleri uygulayabilmeleri konusunda yeterlilik düzeylerine ait bulgular görülmektedir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde öğretmen adayları problem çözme, proje tabanlı öğrenme ve istasyon yöntemlerinde ortalama olarak kendilerini "kısmen yeterli" görürken, diğer yöntem ve tekniklerde ortalama olarak kendilerini "yeterli" görmektedir. Öğretmen adaylarının kendilerini yeterli gördükleri düz anlatım, işbirlikli öğrenme ve gösterip yaptırma öğretim yöntem ve tekniklerine bakıldığında, daha çok yaygın olan geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerinde kendilerini "yeterli" gördükleri, problem çözme ve proje tabanlı öğrenme gibi aktif öğretim yöntem ve tekniklerinde ise kendilerini "kısmen yeterli"

olarak gördükleri sonucuna ulaşılabilir. Aslında araştırmanın nitel boyutunda öğretmen adayları lisans derslerinde genellikle düz anlatım bazen ise işbirlikli öğrenme ve gösterip yaptırma yöntemlerinin yaygın olarak kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu sebeple, öğretmen adaylarının bu yöntemlerde kendilerini yeterli hissetmeleri konusunda öğretmen eğitimi süresince geleneksel yöntemlere daha aşina oldukları düşünülebilir. Bu durum, aktif öğretim yöntem ve tekniklerine tasarımda yer verilmesi gerektiğinin önemine işaret etmektedir.

Tablo 10'da ayrıca öğretmen adaylarına İHYDD'nin öğretimini yapmaları durumunda, ankette sunulan ölçme ve değerlendirme yöntemlerini uygulamada kendilerini ne derece yeterli gördükleri sorusuna ilişkin bulgulara da yer verilmiştir. Öğretmen adayları, sadece grup değerlendirmesi, gözlem formları ve kavram haritalarında kendilerini ortalama olarak "yeterli"; diğer ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerinde ise ortalama olarak "kısmen yeterli" görmektedirler. İlköğretimde İHYDD'de tamamlayıcı ölçme değerlendirme araçlarına yer vermenin önemli olması ve kendilerini bu konuda yeterli görmemeleri söz konusu ölçme değerlendirme araçlarının bu dersin tasarımı kapsamında gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğretmen adayları, sınıf öğretmenleri ve öğretim elemanlarıyla yapılan ihtiyaç analizi sonrasında ortaya çıkan hedeflerin öğretiminde, araştırma bulgularından hareketle, geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri yerine aktif öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Öğretmen adayları için düz anlatım ve geleneksel yöntemlerle bu dersin öğretiminin gerçekleştirilmesi yerine uygulamaya yönelik, aktif katılımın sağlandığı işbirlikli öğrenme, rol oynama/drama, soru-cevap, problem çözme, tartışma, örnek olay, beyin fırtınası, proje tabanlı öğrenme, istasyon, uzman daveti yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca dersin öğretiminde ölçme ve değerlendirme yöntem ve teknikleri de tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme araçları olarak belirlenmiştir. Rubrik, öz ve akran değerlendirmeleri, grup değerlendirmesi, proje, performans görevi, portfolyo ve gözlem formları bu ölçme ve değerlendirme araçlarıdır. Öğretmen adaylarının mesleki bilgi ve becerilerinin yanında, öğrencilerine dersin öğretiminde kullanabilecekleri öğretim yöntem ve teknikleri, dersle ilgili materyal geliştirme, ders kitaplarının incelenmesi, derse uygun bir ders planı geliştirme, uygun ölçme ve değerlendirme planlayabilme ve derse yönelik proje üretebilme imkanları sağlanmıştır. Böylelikle öğretmen

adaylarına İlkokul 4. Sınıf İHYDD'ye yönelik olarak öğrencilerine dersi nasıl anlatabilecekleriyle ilgili becerilerin de kazandırılması hedeflenmiştir. Sonuç olarak, öğretmen adaylarına yönelik İHDE dersi programının tasarımı ortaya çıkmıştır (Ek 8).

4.1.3. İHDE Ders Programının Tasarlanması

Bu bölümde ihtiyaç analizi doğrultusunda geliştirilen İHDE ders programı tasarımı bütün süreçleri ile sunulmuştur.

Programın Amaçları

İHDE dersi öğretim programının geliştirilmesindeki genel amaç, öğretmen adaylarının İHDE dersi ve öğretimi ile ilgili temel bilgi ve becerilere sahip olabilmesi ayrıca İHDE ile ilgili öğrenme planı tasarlama becerisi kazanmalarıdır.

Programın Dayandığı Felsefe

Eğitim programları geliştirilirken her aşamada yön belirlemeyi sağlayan ve Niçin? sorusuna aranacak cevapları bulurken bilinçli ilerlemeyi gösteren bir felsefe belirlenmelidir (Şeker, 2014). İHDE ders programı geliştirilirken ilerlemecilik felsefesine göre program geliştirme süreci şekillendirilmiştir. İlerlemecilik felsefesine göre eğitim sürekli gelişmeye ve yeniliklere açık olmalıdır. Böylece toplumda ve dünyada olan yeniliklere ve değişimlere göre yeniden şekillenebilmelidir. Eğitim süreci öğrenenlerin aktif olduğu, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri doğrultusunda bireyleri yaşama hazırlamalıdır. İşbirliğini merkeze alan öğretmenin rehber olduğu demoktarik eğitim ortamlarının oluşmasına ve böylece öğrenenlerin kendilerini ilgilendiren bütün eğitim süreçlerine katılmasına imkan sağlanmalıdır (Demirel, 2012). İHDE ders programı tasarısında öğretmen adaylarının işbirliği içerisinde aktif olarak katılımlarının sağlandığı ve işbirlikli öğrenmelerle mesleğe başladıkları zaman İlkokul İHYDD'de nitelikli bir öğretim yapabilmeleri sağlanmaya çalışılmış ve bütün program ögeleri bu felsefeye göre şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Programın Dayandığı Kuram

Öğrenme kuram yaklaşımlarından ise yapılandırmacılık, MEB İHYDD öğretim programı bu doğrultuda hazırlandığı için İHDE ders programında da öğretmen adaylarına dersin öğretiminde gereken tecrübeyi sağlayacağı düşünülerek

belirlenmiştir. Yapılandırmacılık öğrenenlerde var olan bilgilerin yeniden yapılandırılması yoluyla içselleştirilmesini ifade etmektedir. Bu da bilginin yaşantıya geçirilmesi yani günlük hayatla ilişkilendirmesi anlamına gelmektedir. İHDE'de bilginin yanında beceri, tutum ve değerlerin de kazanılarak günlük hayatla ilişkilendirilmesi önemli olduğundan yapılandırmacılık öğrenme kuram yaklaşımı olarak belirlenmiştir (Şeker, 2014).

Program Tasarısı

İHDE dersine yönelik program tasarımı yapılırken konu merkezli program tasarım yaklaşımlarından konu tasarımı belirlenmiştir. Bu tasarıma göre konular birbirinin önkoşulu olacak şekilde basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru ilerlemektedir. Evrensel bilgilerin derinlemesine öğretimi esastır. Özellikle yükseköğretim programlarında kullanılan tartışma ve soru-cevap gibi yöntemlerin yer verildiği bir tasarımdır (Şeker, 2014). Bu tasarım özellikle yükseköğretimde ders programı tasarımlarına uygun olduğu için uygun görülmüştür.

Hedefler

İhtiyaç analizi doğrultusunda ders programının hedefleri belirlenmiştir. Hedefler birbirinin önkoşulu olacak şekilde basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru sıralanmıştır. Bu hedefler aşağıda sıralanmıştır:

1. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.

2. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.

3. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.

4. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.

5. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.

6. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.

7. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.

8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).

9. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik).

10. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.

11. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.

12. Sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere 8, 9, 10 ve 11. hedeflere yönelik eğitim hazırlayabilme.

13. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.

14. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.

15. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.

16. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.

17. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.

18. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.

19. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.

20. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.

21. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.

22. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi hedeflerinin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.

23. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.

Hedeflerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlara göre sınıflanması yeni sınıflamaya göre belirtke tablosunda kategorilendirilmiştir (Ek 9). Belirtke tablosunda alanlara göre becerilere yatay boyutta, hedeflerin yer aldığı konulara ise

dikey boyutta yer verilerek ilgili alanları içeren becerilerle kesişme durumları yüzdelik dilime göre hesaplanmıştır. Belirlenen hedeflerden sonra sırasıyla içerik oluşturma, öğretim planlarının hazırlanması, eğitim durumlarının belirlenmesi, uygun materyal seçimi, ölçme ve değerlendirmenin planlanması gibi aşamalar gerçekleştirilmiştir.

İçerik

İçerik oluşturulurken, doğrusal programlama yaklaşımına göre basitten karmaşığa, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene ve kuramdan uygulamaya doğru ilerleme gerçekleştirilmiştir. İçerikte yer alan konular şöyledir:

- İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların tanımı ve tarihsel gelişimi.
- Çocuk hakları.
- Okulda ve ailede insan hakları ve demokrasinin yeri ve önemi.
- Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlali ve çözüm önerileri (dijital vatandaşlık, zorbalık, şiddet, cinsel istismar, engellilik, göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği).
- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin önemi.
- İlkokul eğitim programında demokrasi ve çocuk hakları.
- İnsan hakları, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili öğrenme planı tasarlayabilme (öğretim yöntem ve teknikleri, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme yöntemleri).

Öğretme-Öğrenme Süreci

Hedeflere uygun içerik oluşturulduktan sonra eğitim durumları düzenlenmiştir. Eğitim durumları belirlenirken öğreneni merkeze alan aktif öğrenme yöntemlerine göre yaratıcı drama, soru-cevap, tartışma, beyin fırtınası, problem çözme, işbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarının yer aldığı etkinlikler hazırlanmıştır. Böylece öğretmen adaylarının öğretim bilgi ve becerilerini deneyimleyerek kazanmaları amaçlanmıştır. Programın uygulama esasları şu şekilde belirlenmiştir:

- İHDE dersinin etkinlikleri, öğretmen adaylarında bilgi, beceri ve tutum geliştirme üzerine hazırlanmıştır. Bu sebeple dersin uygulayıcısı rehber konumundadır ve öğretmen adaylarının aktif katılımları önemlidir.
- Derse öğretmen adaylarının hazırlıklı gelebilmeleri için öğretmen adaylarına ön okumalar gönderilmelidir.

- Bütün etkinliklerin öğretiminde aktif öğretim yöntem-tekniklerinden yararlanılmalıdır. Bu yöntem-teknikler: Yaratıcı drama, soru-cevap, beyin fırtınası, tartışma, örnek olay, problem çözme, işbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarıdır.
- Öğretmen adaylarının İHDE dersinde teori ile birlikte uygulama ağırlıklı bir öğretim süreci geçirmeleri esastır. Bunun nedeni mesleki bilginin yanında mesleki beceriyi kazanarak İlkokul 4. Sınıf İHYDD'nin öğretimini yapabilecek yetkinliğe ulaşmalarını sağlayabilmektir. Bu sebeple İlkokul 4. Sınıf İHYDD'ye yönelik ders planı hazırlama, materyal tasarlama, uygun öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme ve değerlendirmeyı planlamaya yönelik uygulamalara yer verilmelidir. Bu uygulamalar için gereken süre üç hafta olarak belirlenmiştir.

Ölçme ve Değerlendirme

Ölçme ve değerlendirmede ise bilgi ve becerilerin anlamlı şekilde yapılandırılıp yapılandırılmadığının süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan yapılandırmacılığa dayalı olarak performans görevleri, rubrik, yansıtma günlüğü vb. gibi tamamlayıcı ve yansıtıcı ölçme değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Ölçme ve değerlendirme esasları şu şekilde belirlenmiştir:

- Öğretmen adaylarından yansıtma günlüğü alınabilir. Böylece derste yapılan tüm süreci yeniden gözden geçirme imkanı verilen öğretmen adaylarında kalıcı öğrenmenin sağlanması beklenmektedir.
- Öğretmen adaylarına verilen ders izlencesinde her hafta öğretimi yapılacak konu, hedefler, etkinlikler, ürünler ve ölçme-değerlendirmenin nasıl gerçekleşeceği açıklanmalıdır. Böylece öğretmen adayları, haftalık olarak hangi etkinlikten, hangi üründen, nasıl değerlendirileceği ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır.
- İlgili haftalarda ortaya çıkan ürünlerin değerlendirilmesine yönelik rubrikler etkinliklerden önce öğretmen adayları ile paylaşılarak hangi boyutlardan değerlendirilecekleri açıklanmalıdır. Böylece öğretmen adaylarının ortaya çıkartacakları ürünlerden tahmini olarak ne kadar puan alacaklarını açıkca görmeleri sağlanmalıdır.

Her bir konu ile ilgili hedeflerin, etkinlikleri ve ölçme-değerlendirmenin belirtildiği çarşaf programı içeren ders programı hazırlanmıştır (Ek 8). Ders programı dikkate alınarak İHDE dersi ile öğretmen adaylarında bilgi, beceri, tutum geliştirmeye yönelik uygulamalı etkinliklerin aktarıldığı ayrıntılı ders planları hazırlanmıştır (Ek 10a, 10b, 10c, 10d, 10e, 10f).

4.2. İHDE Dersinin Uygulamasına İlişkin Süreç Değerlendirme Bulguları

Bu bölümünde İHDE dersinin uygulama sürecinin değerlendirilmesine ilişkin 14 haftalık bulgular sunulmuştur. Bulgular, öğretmen adaylarıyla haftalık ders uygulamaları sırasında elde edilen ürünlerin değerlendirilme sonuçları, öğretmen adaylarından alınan yansıtma günlükleri ve araştırmacının her ders sırasında aldığı araştırmacı notları birlikte analiz edilerek hafta hafta sunulmuştur. Bulgularda verilen doğrudan alıntılar için İHDE dersi uygulanan öğretmen adayları (UÖA) olarak adlandırılmıştır.

1. Hafta

Öğretmen adaylarının tamamı (19 kişi) ilk derse katılmıştır. Tanışma dersinde, bütün öğretmen adaylarının bu dersi, seçmeli ders kredilerini doldurmak için almış oldukları ve dersin özellikle adıyla ilgili önyargılarının olduğu ders sırasında yapılan soru cevap etkinliklerinde ortaya çıkmıştır. Dersin izlencesi üzerinden dersin içeriği, kullanılacak öğretim yöntemleri, ders materyalleri ile dersin ölçme ve değerlendirmesi üzerine detaylı bir açıklama yapılmış daha sonra ikinci derse yönelik ön okumalar sınıf mevcudu kadar dağıtılmıştır. Dersin değerlendirmesinin geleneksel yöntemlerle yapılmayacağı, tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılacağı öğretmen adaylarına açıklanmıştır. Öğretmen adayları da sınav stresiyle başa çıkmakta oldukça zorlandıklarını bu sebeple tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle sürecin değerlendirilmesinin bu ders açısından daha iyi olacağı yönündeki görüşlerini belirtmişlerdir. Dersin izlencesi üzerinde konuşulduktan sonra öğretmen adaylarıyla tanışma ve ısınma oyunları oynanmıştır. Öğretmen adaylarının birlikte geçirdikleri üçüncü yılları olmasına rağmen oldukça çekingen oldukları, sınıf içi gruplaşmaların ve iletişim problemlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Dersin sonunda yapılan soru cevap bölümünde öğretmen adaylarının izlence sonrası derse yönelik görüşleri sorulmuştur. Öğretmen adayları dersi sadece kredi doldurmak için aldıklarını fakat ilk ders itibarıyla bu dersin farklı

bir içerikle öğretiminin yapılacağı açıklandığı için derse karşı olan önyargılarının değiştiği ve motivasyonlarını artırdığını belirtmişlerdir.

Öğretmen adayları ilk dersle ilgili olarak görüşlerine 1. yansıtma günlüklerinde de yer vermişlerdir. İlk dersle ilgili olarak, sürecin nasıl ilerleyeceğini açıkça gördüklerini ve izlencenin bir rehber niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen adayları ayrıca ilk dersten önce derse karşı olumsuz bir düşünce içerisinde olduklarını, dersi seçmek zorunda kaldıkları için aldıklarını, insan hakları ve demokrasi gibi soyut kavramların yer aldığı bir ders sürecinin sıkıcı olabileceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Dersin izlencesinin detaylı bir şekilde açıklanması, tanışma ve ısınma oyunları sonrasında bahsettikleri olumsuz düşüncelerin ilk dersten sonra daha olumlu düşüncelere dönüştüğü, ilerleyen haftaların günlüklerinde öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir. Ayrıca öğretmen adayları, ilk haftadan itibaren dersin ilgilerini çektiğini; dersin izlencesinin detaylı anlatılmasıyla derse dair gerekli bilgileri ve dersin işleyişini kavradıklarını, tanışma, ısınma oyunları ve izletilen kısa filmlerle derse olan ilgilerinin arttığını belirtmişlerdir.

> "Bu dersin adını ilk duyduğumda çok moralim bozulmuştu. Çünkü genelde bu tarz dersler, okul hayatım boyunca hep sıkıcı ve anlaması güç derslerdi. Dersin ilk günü birbirimizi tanımak için yaptığımız etkinlik çok hoşuma gitti. Isınma çalışmalarında yaşlı, genç, çocuk tiplemeleri sınıf içerisinde rahat olmamı ve kendimi karşı tarafa yansıtabilmemi sağladı." **(UÖA1)**
>
> "İlk hafta yaptığımız tanışma etkinliği, yaşlı, genç, çocuk şeklinde donuk ifadelerde sinirli, üzgün, sevinçli çocukları canlandırmamız empati yapmamı sağladı. İleride meslek hayatımda karşılaşacağım ya da karşılaşabileceğim kişilere farklı bir açıdan bakabilmemi sağladı. Ayrıca bunu sınıf içerisinde gerçekleştirmiş olmak da cesaretlenmemi sağladı." **(UÖA2)**
>
> "Dersin tanıtımının yapıldığı ilk derste çok fazla şey öğreneceğimin farkına vardım. Oysa ki dersi seçerken çok olumsuz düşüncelere sahiptim. Gerçekten bu dersin hem meslek, hem de günlük hayatımda bana faydalı bilgiler sunacağı görüşündeyim." **(UÖA3)**
>
> "Dersi seçmeli olarak aldığımda sıkıcı, slayttan anlatılıp geçilecek olduğunu düşünmüştüm. Fakat dersin ilk günü hiç de sıkıcı geçmeyeceğini anladım." **(UÖA4)**
>
> "Derse girmeden önce dersin alışılagelmiş bir demokrasi dersinden beklenebilecek şekilde geçeceğini sanıyordum. Aşırı sıkılacağımı bile bile dersi seçtim. Ders başladığı andan itibaren ise çok dinamik, dolu dolu ve çok keyifli geçti. Dersin ilk günü dersin izlencesini hocamız çok detaylı açıkladı. Bütün dönem neler yapacağımızı adım adım belirttiği bu izlencenin bize yol gösterici olacağını anladım. Her şey çok açıktı. Neyi?, Niçin?, Nasıl? ve Ne şekilde? öğreneceğimizi görebiliyorduk. Hatta hocamız izlenceyi açıkladıktan sonra üzerinde konuştuk ve neleri değiştirebiliriz bunları bile demokratik bir ortamda yaptık. Bu bile oldukça önemli bir detay bence!" **(UÖA5)**
>
> "Dersin sadece anlatılmayla, vizeler ve finallerle geçirileceğini zannediyordum. Ama dersin izlencesinde yer alan etkinliklerin, drama ve oyunlarla öğretiminin yapılacağını hocamız açıkladığında kendimi daha iyi hissettiğimin farkına vardım. Aklımdaki olumsuz düşünceler ilk dersten itibaren değişmeye başladı. Değerlendirmemiz bile süreç içerisinde yapılacaktı. Sınav stresini yenmekle birlikte bu dersin her vatandaş tarafından alınması ve özümsenmesi gerektiği kanaatindeyim." **(UÖA7)**
>
> "Bu dersi ilk seçtiğimde bırakmayı düşünüyordum fakat ilk derse girdikten sonra dersin izlencesinde yer alan ve bize verilecek konuların bir öğretmen ve insan olarak ne kadar önemli

olduğunu görünce fikrim tamamen değişti. Dersin öğretimi alışkın olduğumuz ders işleme tarzlarından farklı olduğu ve bir sürü öğretim yöntem ve tekniği aynı ders içerisinde harmanlandığı için öğrenmemi kolaylaştıracağı düşüncesindeyim." **(UÖA8)**

Araştırmacı notlarında ise eylem araştırması için uygulamaya ilişkin değerlendirmelerde ve alınan eylem kararlarında derste sınıf içerisinde alınan kararlar ve yapılan etkinliklerde demokratik bir sınıf iklimi oluşturulmasının İHDE dersi ile ilgili öğretmen adaylarında farkındalığın oluşması açısından önemli olduğu, bu sebeple mutlaka her aşamayı birlikte konuşarak kararlaştırmanın demokratik bir sınıf ortamının nasıl oluşturulabileceği açısından da öğretmen adaylarına örnek teşkil edeceği görüşlerine yer verilmiştir. Sınıf içerisinde ayrıca sosyal iletişimin zayıflığının gözlendiği ve sürekli aynı grup içerisinde yer almak isteyen öğretmen adaylarının mutlaka diğer öğretmen adaylarıyla da etkileşim kurmasına imkan tanınması gerekliliği belirtilmiştir. Öğretmen adaylarının birbirlerini tanımamaları sebebiyle sınıf içerisinde sosyalleşmeleri için etkinlik gruplarının her etkinlikte farklı kişilerden oluşturulmasına karar verilmiştir.

2. Hafta

Dersin ikinci haftasında insan hakları ve demokrasinin tanımı ve tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. İnsan hakları ve demokrasiyle ilgili temel kavramlar olan "demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk ve devlet" öğretmen adaylarına sınıf içi grup etkinlikleri, tartışma ve soru cevap yöntemleriyle kazandırılmaya çalışılmış, insan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimi yaratıcı drama etkinlikleriyle ilişkilendirilmiştir (Ek 10a). Öğretmen adaylarından dersin son bölümünde 4'er gruba ayrılmaları istenmiştir. Gruplara insan haklarının önemli olduğu günlerin belirtildiği şablon ve gerekli malzemeler dağıltıldıktan sonra öğretmen adaylarıyla insan haklarıyla ilgili özel günlerin öğrenilmesi ve İlkokul 4. sınıf düzeyinde bir sınıf içi etklinlik planlanmasına yönelik "İnsan Hakları Takvimi Etkinliği" yapılmıştır (Pusulacık, 2010). Ortaya çıkan ürünler, rubrikle değerlendirilmiştir (Ek 11). Dereceler: İçerik, tasarlama, işbirliği ve zamanlama gibi boyutlardan 1-3 arası puan alacak şekilde hazırlanmıştır. Rubriğin derecelendirmesi ise: 3 puan yeterli, 2 puan kısmen yeterli ve 1 puan yetersiz olarak hesaplanmıştır. Ölçüt sayısı 4 olduğu için öğretmen adaylarının grup olarak bu etkinlikten ortaya çıkan üründen alabilecekleri en yüksek puan 4x3=12'dir. "Grup 4" bu etkinlikten 12 tam puan alırken, "Grup 1" ve "Grup 2" 11'er puan almışlardır.

"Grup 1" içerik boyutunda ülkemizde kutlanan diğer bayram günleriyle bu günlerin çocuk ve insan hakları açısından ilişkilendirilmesinde eksiklere sahipken, "Grup 2" ise zamanlama boyutunda etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanmış fakat takvimi tam olarak tamamlayamamıştır. "Grup 3" ise hem içerik hem de zamanlama boyutlarından eksikleri olduğu için toplamda rubrikten 10 puan almıştır. İçerik boyutunda ülkemizde kutlanan diğer bayram günleriyle bu günlerin çocuk ve insan hakları ile ilişkilendirilmesinde eksikliklere sahip "Grup 3", bununla birlikte zamanlama boyutunda etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanmış fakat takvimi tam olarak tamamlayamamıştır. Tablo 11'de İHDE dersi 2. hafta "İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Rubriği"nden grupların aldıkları puanlar görülmektedir.

Tablo 11: İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
İçerik	2	3	2	3
Tasarlama	3	3	3	3
İşbirliği	3	3	3	3
Zamanlama	3	2	2	3
Toplam	**11**	**11**	**10**	**12**

Öğretmen adaylarının gruplar halinde hazırladıkları takvimlere ait örnekler Şekil 9'da verilmiştir. Dört mevsim hazırlanacak şekilde dağıtılan malzemeler her grup tarafından tamamlanmıştır. Değerlendirme ölçütleri etkinlik başlamadan önce öğretmen adaylarına açıklanmıştır.

İlkbahar

Yaz

Sonbahar Kış

Şekil 9: İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Ürünleri

Öğretmen adayları 2. haftaya yönelik olarak yansıtma günlüklerinde, özellikle drama çalışmalarının empati kurmalarını sağladığını bununla birlikte dersin konularıyla ilgili kalıcı öğrenmeye de yardımcı olduğunu fark ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca etkinliklerin sınıf içerisinde işbirlikli öğrenmeye ve grup çalışmalarına yönelik olmasının sınıf içi iletişim becerilerini geliştirdiği ve böylece derse olan motivasyonlarını artırdığını paylaşmışlardır. Dersin farklı öğretim yöntem ve teknikleriyle yapılması, derse olan ilgilerinin artması ve kalıcı öğrenmeyi sağlaması açısından öğretmen adayları tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Ön okumaların öğretmen adaylarının derse hazırlıklı gelmelerini ve böylece ders içerisinde daha aktif olmalarını sağladığı ve bilgi boyutunda dersin hedeflerini kazanmaya yardımcı olduğu da yine yansıtma günlüklerinde öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir.

> "Drama ile daha çok cesaretlendiğimi küçükte olsa bir topluluk önünde daha rahat hareket edebileceğimi gördüm. Dersin ilerleyişinde video ve slaytların olduğu kısımlarda da konuyu pekiştirdiğimi düşünüyorum. İlk haftaların üzerinden zaman geçse de rahat bir şekilde hatırlayabiliyorum ve bu durum ben de bir şeyler öğrendim hissi yaratıyor. Her derste yaptığımız farklı türden etkinlikler kısa sürede aslında çok yaratıcı, güzel şeyler ortaya koyabileceğimizi kısa sürede koordine olup grup çalışması yapabileceğimizi gösterdi." **(UÖA2)**

> "Bu derse gelmeden önce okuduğum ön okuma yazılarını (ders yürütücümüz tarafından önce okuyup, sonra derse gelmemiz için konuyla ilgili verilen notlar) okuduğumuzda demokrasi ve insan hakları hakkında bilmediğim çok şey olduğunun farkına vardım. Yaptığımız ilk etkinlikte demokrasi ve insan hakları hakkında bildiğim ama açıklayamadığım bir çok kelimeyi açıklar hale geldim. Dersin sonunda yaptığımız "İnsan Hakları Takvimi" bana bu konuda önemli gün ve haftanın bilgisini kazandırdı. İleride kendi sınıfımda da uygulayabilirim." **(UÖA3)**
>
> "Bir önceki ders, konu ile ilgili verilen notları okuyarak konuya ve derse hazırlıklı gelmemiz, derste daha aktif olmamızı sağlıyor. Hem arkadaşlarımla iletişim kurup sosyalleşiyorum, hem öğretmen adayı olarak yeni yöntem ve stratejiler öğreniyorum. Aynı zamanda da insan hakları ve demokrasi adına dersin tüm hedeflerini kazanmış oluyorum." **(UÖA4)**

Araştırmacı notlarında ise; insan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların ve tarihsel gelişiminin verildiği derste, kavram öğretiminin düz anlatım yerine soru-cevap şeklinde verilmesinin öğretmen adaylarının aktif katılımlarını sağladığı için ilgi çekici olduğu belirtilmiştir. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişiminde tarihsel dönemlerin sunuş yoluyla anlatım ve görsel araçlarla desteklenmiş olmasına rağmen dikkatlerinin dağıldığı gözlemlenmiştir. Sunum sonrasında tarihsel dönemlerin donuk imge ve yaratıcı drama etkinliğiyle pekiştirilmesinin, sınıfın tekrar derse adapte olmasına ve ders içi verilen hedeflere ulaşılmasına yardımcı olduğu düşünülmektedir. Gruplara ayrılan öğretmen adayları "İnsan Hakları Takvimi" etkinliğini yaparken; grup çalışması altında ilk etkinlikleri olduğu ve materyal tasarladıkları için süreyi iyi kullanamadıkları gözlemlenmiştir. Diğer taraftan grupların karşılıklı karar verme ve fikir üretme konusunda başarı sağladıkları görülmüştür. Öğretmen adayları tarafından ortaya çıkarılan ürünlerin tasarlanması ve sunumunun yapılması sırasında, bilgi boyutunda hedeflerin gerçekleşme düzeyi de gözlemlenmiştir. Eylem araştırması sürecinde bu dersin uygulamasına ilişkin karşılaşılan bir sorun öğretmen adaylarının grup içi iletişim kurmada zorlandıkları ve 3. sınıfta olmalarına rağmen bazı sınıf arkadaşlarının isimlerini bile bilmedikleridir. Bu sebeple sürekli aynı kişilerin aynı gruplarla birlikte çalışmak istedikleri farkedilmiştir. Bu konu hakkında gruplarla bir konuşma gerçekleştirilmiş ve farklı kişilerle çalışmanın hem farklı bakış açıları kazandırabileceği, hem de sosyalleşmek açısından sınıfa ve kendilerine katkı sağlayacağı açıklanmıştır. Diğer derslerde tekrar aynı durumla karşılaşıldığı takdirde grupların demokratik bir şekilde belirlenmesi yöntemine bütün öğretmen adaylarıyla birlikte karar verilmiştir. Diğer bir sorun ise öğretmen adaylarının derste verilen etkinliği gerçekleştirmede süreyi verimli bir şekilde kullamamalarıdır. Bu sebeple etkinlik sürelerini yetiştirebilmeleri için çok detay içeren etkinliklerin yeniden gözden düzenlenmesine karar verilmiştir.

3. Hafta

Üçüncü hafta aile, okul ve sosyal çevrede demokrasi konu başlığı altında aile okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlamayla; aile, okul ve sosyal çevrenin demokrasiyle aralarındaki ilişkileri analiz edebilme hedefleri üzerinde durulmuştur. İşbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarıyla yürütülen derste öğretmen adaylarına itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış aile tutumlarının tanımları yaratıcı drama etkinlikleriyle anlatılmıştır. Toplumda farklı aile tipleri ve farklı aile tutumları olduğu aktarılmış daha sonra farklı aile tutumları ve tiplerine göre hoşgörü ve farklılıklara saygı etkinliği ve afişi etkinliği yapılmıştır. Öğretmen adayları 4 gruba ayrılmış, her grubun bir sınıf zümresini temsil edeceği belirtilmiştir. Bu derste öğrendikleri aile tutumları ve farklı aile tiplerini içerisine alan, hoşgörü ve farklılıklara saygı çerçevesinde bir proje taslağı hazırlamaları ve bu projenin etkinlik afişini tasarlamaları yönergesi verilmiştir (Ek 10b). Etkinlik sonrasında gruplar, bu etkinliğin ölçme aracı olarak, "Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Rubriği"ne göre değerlendirilmişlerdir. Dereceler: İçerik, tasarlama, işbirliği, zamanlama ve sunum gibi boyutlardan 1-3 arası puan alacak şekilde hazırlanmıştır. Ölçeğin derecelendirmesi ise: 3 puan yeterli, 2 puan kısmen yeterli ve 1 puan yetersiz olarak hesaplanmıştır (Ek 12). Ölçüt sayısı 5 olduğu için öğretmen adaylarının grup olarak bu etkinlikten ortaya çıkan üründen alabilecekleri en yüksek puan 5x3=15'dir. "Grup 1" ve "Grup 2" bu etkinlikte tasarladıkları üründen tam puan almışlardır. "Grup 3" ve "Grup 4" içerik boyutunda itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış aile tutumlarına etkinlik afişinde az yer verdikleri, hazırladıkları afişin ailelere yönelik hoşgörü ve farklılıklara saygıyı bazen vurguladığı, kullandıkları sloganların ve afişin insan hakları ve çocuk haklarına çok az değinen bir içeriğe sahip olması nedeniyle bu boyuttan 2'şer puan almışlardır. "Grup 3" afişinde, tasarlama boyutunda farklı aile tiplerine ve farklı aile tutumlarına yönelik görsellere az yer vermiştir. Ayrıca görsellerin çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını tam olarak yansıtmaması, kullanılan renklerin, tasarım açısından etkinliğe biraz uygun olması, afişin diğer afişlere göre daha az dikkat çekici olması, hoşgörü ve farklılıklara, saygıya yönelik bir etkinliği biraz yansıtması gibi maddelerden dolayı 2 puan almıştır. Tablo 12'de

İHDE dersi 3. hafta farklı aile tutumları ve tiplerine göre hoşgörü ve farklılıklara saygı etkinlik afişi rubriğinden alınan grup puanları verilmiştir.

Tablo 12: Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
İçerik	3	3	2	2
Tasarlama	3	3	2	3
İşbirliği	3	3	3	3
Zamanlama	3	3	3	3
Sunum	3	3	3	3
Toplam	**15**	**15**	**13**	**14**

Şekil 10'da ise grupların yaptıkları afiş çalışmalarına ait örnekler verilmiştir. Değerlendirme ölçütleri etkinlik başlamadan önce öğretmen adaylarına açıklanmıştır.

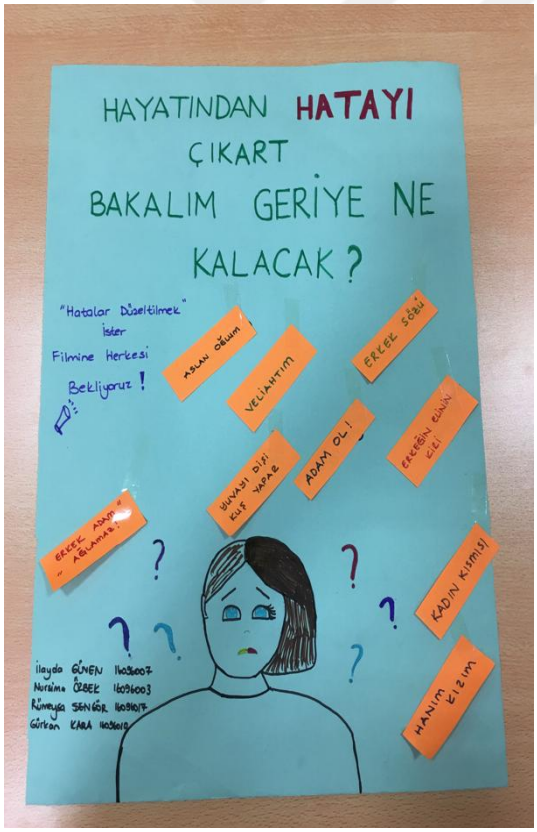

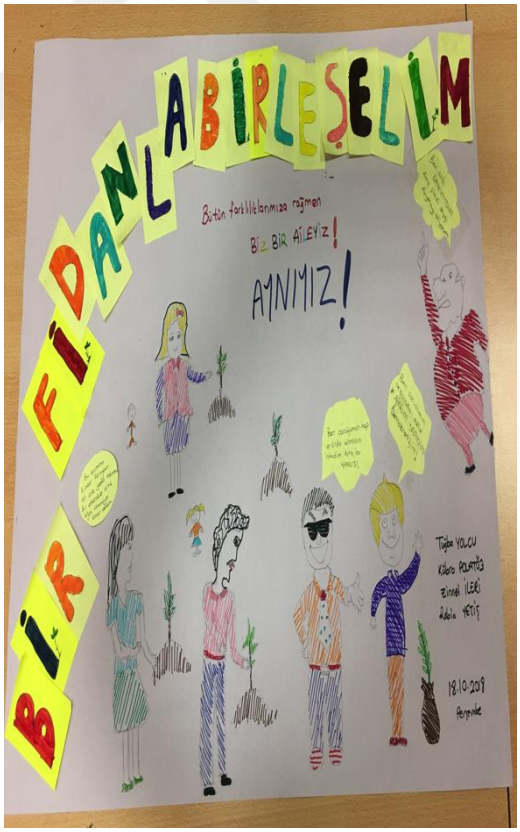

Şekil 10: Farklılıklara Saygı Etkinliği Ürünleri

Öğretmen adayları 3. haftaya ilişkin yansıtma günlüklerinde, derste kullanılan yaratıcı drama etkinlikleriyle empati kurabilme yeteneklerinin geliştiğini, ayrıca insan hakları ve demokrasi gibi konuların yanında aile ve sosyal çevreyle bu kavramların ilişkilerini içeren bir ders öğretiminin bilgi ve farkındalıklarını artırdığını belirtmişlerdir. Meslek hayatlarına başladıkları zaman velilerini tanıma konusunda bu derste öğrendiklerinin oldukça faydalı olacağını vurgulamışlardır. Bunun yanında etkinliklerde hazırlanan materyallerin adeta öğretmenlik mesleğine bir hazırlık süreci gibi olmasından dolayı derse olan yaklaşımlarının ve motivasyonlarının son derece yüksek olduğu yansıtma günlüklerinden elde edilen bulgular arasında yer almıştır.

> "Bu derste karşılaştığım ailelerin ve kendi ailemin hangi tutum içerisine girdiğini ve öğrencilerin bu tutumlar karşısında hangi davranışları sergilediklerini, bir öğretmen adayı olarak neler yapmam gerektiğini öğrendim. Dersin sonunda yaptığımız etkinlik afişi ise her ne kadar insanların farklı tutum ve davranışları olsa da birbirleriyle iletişim kurarak, birbirlerini anlayarak hoşgörü ve saygı ile bu durumun üstesinden gelebileceğini göstermiştir. Genel olarak bu üç hafta bana, öğretmenlik hayatımda nasıl bir öğretmen olacağım konusunda yeni fikirler sundu ve beni geliştirdi. Bir öğretmen olarak nasıl davranmam gerektiği, demokratik olmanın önemini anlamamı sağladı." **(UÖA9)**

> "Bu hafta etkinlikte beyin fırtınası yaparak kavramları daha kalıcı öğrenmemiz sağlandı. Aile tutumlarını işlediğimiz bu derste yaptığımız etkinlikler sonucunda ailelerin ne kadar önemli

olduğunu, çocukların aile tutumlarına göre davranışlarının nasıl şekillendiğini görüp, farkındalık kazandım. Meslek hayatımda çocuklarda karşılaşabileceğim her türlü olumlu ve olumsuz davranışlarda daha demokratik ve duyarlı davranmam gerektiğini öğrendim. Yaratıcı drama etkinliğinin de bu derslerde bana olumlu katkılar sağladığını söyleyebilirim." **(UÖA10)**

"Drama yaparken derste öğrendiklerimizi farklı perspektiflerden görmeye çalışmak empati duygumuzu geliştirmesi açısından önemli olduğu kadar, bu şekilde yaşıyormuşçasına ele almak ve canlandırmak, yıllardır okuyup geçtiğimiz bu kavramları nispeten de olsa içselleştirebilmemiz adına faydalı oldu. Ayrıca meslek hayatımızda da bu gibi problemlerle karşılaştığımızda olaya farklı açılardan bakabilmek, sorunu algılayıp çözebilmemiz açısından da önemli." **(UÖA5)**

Araştırmacı notlarına bakıldığında ise, yansıtma günlükleriyle paralel bulgular elde edildiği ortaya çıkmıştır. Üçüncü derste, öğretmen adaylarının daha fazla katılım gösterdikleri ve kendilerini daha açık ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca drama etkinliklerine ilk ve ikinci derse göre daha fazla adapte oldukları fakat bazı öğretmen adaylarının yine de çekimser davrandığı farkedilmiştir. Mesleğe başladıkları zaman karşılarına çıkabilecek öğrenci durumlarından her derste örnek verilmesinin derse ilgilerinin artmasını sağladığı öğretmen adayları tarafından ifade edilmiştir. Bu dersi tamamen bir ihtiyaç olarak algıladıkları için öğretmen adayları derse tam katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının dersin hedeflerine yönelik olarak hazırladıkları etkinlik afişlerinde ise farklı aile tutumlarını ve tiplerini kapsayan hoşgörü ve farklılıklara saygıya yönelik çalışmalar yaptıkları ve bu afişlerle ilgili diğer gruplara anlatım yaparken aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasında en önemli bağ olan hoşgörü ve farkılıklara saygı üzerinde önemle durdukları gözlemlenmiştir. Eylem araştırmasına göre bu hafta yapılan dersin uygulanmasında öğretmen adaylarının ısınma çalışmalarında aile tipleri ve aile tutumları üzerinde konuşmaktan çekindikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun, sınıfta demokratik olmayan aile tutumlarına sahip öğretmen adaylarının rahatsızlık duymasıyla ilgili olabileceği anlaşılmıştır. Öğretmen adaylarından bazılarının yansıtma günlüklerinde bu duruma açıklık getirdiği görülmektedir.

"Isınma çalışmalarında ailelerle ilgili sorulan sorularda çekindim hatta biraz yapmak istemedim. Çünkü kendi ailemin pek demokratik olduğunu söyleyemem. Sonra bir kısa animasyon film izledik ve biraz olsun rahatladım aslında zaten sadece iyi davranmak değil, başka açılardan da demokratik olunmalıymış!" **(UÖA5)**

"Kendi çevremizde ve ailelerimizde yeterince demokratik olmak üzerine sınıf içerisinde konuşurken çekindim. Bu konuda rahatsız oldum ama sonra dersin sonunda gördüm ki aslında hepimizin evlerinde benzer durumlar yaşanıyormuş. bu benim çekimserliğimi giderdi ve diğer arkadaşlarımdan daha kötü durumda olanlarla aramızda bağ kurulmasını sağladı. Bu ders hepimizin farkındalığını artırıyor." **(UÖA8)**

Eylem araştırmasına göre uygulanan bu hafta ki derste öğretmen adaylarının ders sırasında not tutmaya çalışmaları için yeterli zamanın verilmesine ve etkinlik sürelerinin yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Özellikle öğretmen adaylarının mesleğe başladıklarında karşılaşabilecekleri öğrenci durumlarıya ilgili paylaşımların derse aktif katılımlarını sağlaması sebebi ile diğer derslerde çoğaltılmasına karar verilmiştir.

4. Hafta

Dördüncü hafta temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme ve çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma hedefleri üzerinde durulmuştur. Çocuk haklarına dair hedeflerde; tartışma, soru-cevap ve grup çalışması yöntemleriyle verilen dramatik durumlara göre rol yapma teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca; Kimin için en önemli? etkinliği en önemli çocuk haklarını belirlemek üzere öğretmen adaylarına yaptırılarak, sunulmuştur (Pusulacık, 2010). Bu etkinlik: ÇHS ve çocuk hakları ile ilgili öğretmen adaylarının detaylı bilgi sahibi olma ve mesleğe başladıkları zaman kendi sınıflarında öğrencilerine nasıl uyarlama yapabilecekleri hakkında hazırlanmıştır. Etkinliğin amacı: ÇHS'nin tanıtımı, hakların evrenselliği, geri alınamazlığının ve karşılıklı bağımlılığının kavranması, sözleşmenin belirli maddelerinin bir kenara bırakılması halinde ortaya çıkabilecek sonuçların tartışılmasıdır. Öğretmen adaylarının gruplar halinde çalıştıkları bu etkinlikte kendilerine dağıtılan çocuk hakları kartlarından "daha az önemli" olanları belirlemeleri istenmiştir. Bu şekilde kartlar dört tane "en önemli" hak kalıncaya kadar devam etmiş, etkinlik bitiminde iki tane dört kişiden oluşan iki tane de beş kişiden oluşan gruplara, kalan bu en önemli kartlarda yer alan çocuk haklarını bir televizyon programında neden en önemli gördüklerine dair savunmaları istenmiştir (Ek 10c). Etkinlik bitiminde uygulamaya ilişkin değerlendirme, "Çocuk Hakları Televizyon Programı Yaratıcı Drama Etkinlik Rubriği" (Ek 13) ve "Grup Çalışması Puanlama Cetveli" (Ek 14) kullanılarak yapılmıştır. Tablo 13' te grupların televizyon programını hazırlama, canlandırma ve tartışma boyutlarından aldıkları puanlar verilmiştir. Ölçeğin derecelendirmesi ise: 3 puan yeterli, 2 puan kısmen yeterli ve 1 puan yetersiz olarak hesaplanmıştır. Ölçüt sayısı 3 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 3x3=9' dur. "Grup 1" ve "Grup 4" bu etkinlikten tam puan alırken "Grup 2" ve "Grup 3" 8'er puan almışlardır. Bu gruplar "Canlandırma" boyutunda; donuk imgeyle

canlandırmaya başlama, rollerinin gereğini yerine getirme, yaratıcı dramanın bileşenleri olan dramatik gerilim, odak, mekan, zaman, dil (sözcük ve beden dili), hareket, atmosfer, semboller ve dramatik anlama uygun davranma ve verilen süreyi tam zamanında kullanma gibi basamaklarda "Kısmen Yeterli" puan almışlardır. Tablo 13'te İHDE dersi 4. hafta çocuk hakları televizyon programı yaratıcı drama etkinliği rubriğinden grupların aldığı puanlar verilmiştir.

Tablo 13: Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı Yaratıcı Drama Etkinlik Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
Hazırlık	3	3	3	3
Canlandırma	3	2	2	3
Tartışma	3	3	3	3
Toplam	**9**	**8**	**8**	**9**

"4. Hafta Grup Çalışması Puanlama Cetveli"nde ise gruplar 12 ölçüt üzerinden 1-5 ("5-Çok", "4-Oldukça", "3-Orta", "2-Biraz", "1-Hiç") arası derecelendirmeye göre değerlendirilmiştir (Ek 14). Ölçüt sayısı 12 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 60 dır. Bu ölçme aracında, İHDE dersine yönelik yapılan etkinliklerdeki grup dinamiklerini belirlemek için gruplar gözlemlenmiş ve puanlanmıştır. Tablo 14'de yer alan sonuçlara göre, grupların düşüncelerini özgürce ifade edebildikleri, birbirlerine saygılı davrandıkları, yaşanan fikir ayrılıklarına karşı uzlaşı gösterdikleri, karşılıklı güven ve işbirliği içerisinde hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanında birbirlerini motive ederek, demokratik tutum içerisinde davranışlar sergilemişlerdir. Birbirleriyle verimli çalışmanın yanında, birbirlerine karşı insan hakları temelli (ifade özgürlüğü, farklılıklara saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği) yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Grup üyelerinin sadece iki ölçütte kendilerini geliştirmeleri gerektiği rapor edilmiştir. Bu ölçütler; birbirleriyle bilgi paylaşımlarının artması ve bireysel sorumluluklarını daha fazla üstlenmeleri olarak belirlenmiştir. Gruplar içerisinde geri planda kalan öğretmen adaylarının ilk derslere göre grup çalışmalarında daha fazla katılım gösterdikleri fakat bunun daha fazla geliştirilmesi gerektiği gözlemlenmiştir.

Tablo 14: Grup Çalışması Değerlendirme Puanları

Ölçütler	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Grup 4
1. Grup üyelerinin birbirlerinin düşüncelerini ifade özgürlüğü kapsamında dinlemesi.	5	5	5	5
2. Grup üyelerinin birbirlerine saygı göstermesi.	5	5	5	5
3.Grubun kendi içerisindeki fikir ayrılıklarını uzlaşı içerisinde çözmesi.	5	5	5	5
4. Grup üyelerinin bireysel sorumlulukları yerine getirmesi.	3	2	2	2
5. Grup üyelerinin birbirleri ile bilgi paylaşımında bulunması.	4	3	2	2
6. Grup üyelerinin karşılıklı güven içerisinde bulunması.	5	5	5	5
7. Grup üyelerinin işbirliğine dayalı hareket etmesi.	5	5	5	5
8. Grup üyelerinin birbirlerini motive etmesi.	5	5	5	5
9. Grup üyelerinin birbirlerinin başarılarını takdir etmesi.	5	5	5	5
10.Grup üyelerinin birbirlerine karşı demokratik tutum sergilemeleri.	5	5	5	5
11.Grup üyelerinin birbirlerine karşı insan hakları temelli (ifade özgürlüğü, farklılıklara saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği) yaklaşımlarında bulunmaları.	5	5	5	5
12.Grup üyelerinin birbirleriyle verimli çalışması.	5	5	5	5
Toplam	**57**	**55**	**54**	**54**

Öğretmen adayları 4. hafta ile ilgili ders sonrası yazdıkları yansıtma günlüklerinde ise bu dersin öğretiminde kullanılan görsel araçlar ve medya ile ilgili görüşlerinden bahsederek, konularla ilgili seçilen videoların, konuların daha kolay anlaşılmasını sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları ayrıca mesleki anlamda kendi öğrencilerine bu dersin öğretimi sırasında görsel araç ve video seçimlerinde nelere dikkat edilmesi gerektiğiyle birlikte ileride bu dersi verdikleri zaman materyal bulma konularında rehber olabilecek düzeyde bir ders öğretimi gerçekleştirdiklerinden bahsetmişlerdir. Ayrıca bu derste üzerinde durulan ÇHS maddeleriyle ilgili detaylı bilgiye sahip olan öğretmen adayları, ders sonunda kendilerini bilinçlenmiş ve çevrelerine karşı farkındalıkları artmış olarak hissettiklerini paylaşmışlardır. Daha önce insan hakları ve çocuk haklarıyla ilgili bir ders almayan öğretmen adayları yansıtma günlüklerinde bu dersin önemine de değinmişlerdir.

> "Ders sırasında yaptığımız etkinlikler ve özellikle izlediğimiz videolar hem kendi öğrencilerimize izletebileceğimiz videolar hem de çok öğretici. Bu videoları izleyip üzerinde sınıf olarak tartışmamız bizim için oldukça önemli. Sınıfımızda izletebileceğimiz videoların seçimi konusunda da bize rehber oluyor. Çocuk hakları konusunda bilmediğimiz bir sürü hak ve ihlali olduğunu gördük. Konuya bakış açım bir öğretmen olarak çok değişti ve gelişti." **(UÖA11)**

> "Derste yaptığımız etkinlikler ve izletilen videolar hem kendimi hem de çevremi etkileyecek görüşündeyim. Artık çocuk haklarına ve hak ihlallerine karşı daha farklı bakıyorum. Bilinçlendiğim hissi bana bir kuvvet veriyor." **(UÖA12)**

> "Dersimizde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin maddelerine değindik. Bu ben de büyük bir farkındalık oluşturdu. Çocukların hangi haklarının önemli olduğu konusunda bir oyun oynadık ve aynı zamanda ayrımcılıkla ilgili bir farkındalık yarattık. Çocukların haklarının ihlal edildiği

durumlarda hangi kurumlara başvurmamız gerektiğini öğrendik. Bu bir öğretmen adayı olarak beni çok bilinçlendirdi." **(UÖA6)**

"Çocuk hakları konusunda bildiğim çok az madde vardı. Yaşama, barınma, korunma gibi. Bu dersten önce sadece bu kadar bilgiye sahiptim. Fakat derste çocuk haklarını öğrendim ve hatta bu hakları bilmeden ihlal ettiğimin bile farkına vardım." **(UÖA4)**

"Bu hafta Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilgili bilgilendirici bir video izledik. Bir çocuğun gözünden anlatıldığı için sınıfta öğrencilerimize izletebileceğimiz bir video olduğunu fark ettim. Günlük hayattan örneklerle birlikte çocuk haklarına uygun olan ve olmayan durumlarda neler yapabileceğimize dair etkinlikler yaptık. Ayrıca demokratik olma sürecinin sınıf içerisinde nasıl olması gerektiğini de öğrendik. Yaptığımız canlandırmalarla öğrendiğimiz konuyu pekiştirdiğimizi düşünüyorum." **(UÖA8)**

"Dersimizde toplumsal konulara önem verdik. Bu beni bir öğretmen adayı olarak çok etkiledi ve önemli geldi. Üzerinde durduğumuz her konu toplumun her kesimini ilgilendiriyor. İnsan hakları ve çocuk hakları ve bunun öğretiminin yapılması oldukça önemli. Derste yaptığımız etkinlikler de hem bize yol gösteriyor mesleki açıdan hem de farkındalığımız artıyor." **(UÖA13)**

Araştırmacı ise notlarında, çocuk hakları ve ÇHS üzerinde konuşmanın ve yapılan sınıf içi etkinliklerin öğretmen adaylarının oldukça dikkatini çektiği ve sınıfın tamamının derse aktif katılım sağladığını belirtmiştir. Çocuk hakları ile ilgili izletilen animasyon filmse oldukça dikkatlerini çekmiştir. Bu türden filmler öğretmen adaylarına bir yandan dersi nasıl yapabilecekleri hakkında fikir verirken, bir yandan da derse ilişkin materyal kullanımı konusunda örnek teşkil ederek, öğretmen adaylarının materyal seçimi hakkında sınıf içerisinde soru-cevap ile bilgi alışverişinde bulunmalarını sağlamıştır. Animasyon film izlendikten sonra kendi sınıflarında öğretmen olduklarında nasıl etkinlikler düzenleyebilecekleri hakkında beyin fırtınası yapılmış ve tartışılmıştır. Soru-cevap ile öğretmenliğe daha yakın hissettikleri ve özgüvenlerinin arttığı görülmüştür. Eylem araştırmasına yönelik alınan aksiyon kararlarında ise ilerleyen haftalarda da etkinliklerin bu derste kullanılabilecek materyal örneklerine yönelik içeriklerle hazırlanmasına karar verilmiştir.

5. Hafta

5. hafta sınıfta çocuk hakları ihlalleri ve çözüm önerileri konularının üzerinde durulmuştur. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb.), sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik), sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme ve böyle durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini

bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme hedefleri belirlenmiştir. Bunun yanında sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere bu haftanın içeriği doğrultusunda eğitim hazırlayabilme hedefleri üzerinden öğretmen adaylarına öğretim yapılmıştır. Öğretmen adayları 4 gruba ayrılarak 5. haftanın hedefleri içerisinden seçtikleri bir konu üzerinden kendilerine verilen çocuk hak ihlalleri içerikli eğitim hazırlama projesine ilişkin şablonlar üzerinde çalışmışlardır (Ek 10d). Çalışmalarını bitiren her grup, eğitim içeriğini diğer gruplara anlatmıştır. Bu sunumlar sonrasında proje puanlama cetveli kullanılarak uygulamaya ilişkin 5. haftanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Öğretmen adaylarından gruplar halinde ilköğretim düzeyinde sınıf içerisinde ya da okulda 5. haftanın hedeflerinden seçecekleri konu ve/veya konularla ilgili bir eğitim düzenlemeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarına ilgili eğitimi hazırlayabilmeleri için bir etkinlik formu oluşturulmuş ve grup sayısı kadar dağıltılmıştır. Etkinlik formunda gruplardan verecekleri eğitimin adı, konusu, neden ihtiyaç duyulduğu, hedefleri, gerçekleştirileceği mekan, katılacak kişiler, planlanan etkinlikler, materyaller, öğretim yöntem ve teknikler, ölçme ve değerlendirilmesini planlamaları istenmiştir. Gruplar çalışmalarını yaptıktan sonra her grup, planladığı eğitimin sunumunu gerçekleştirmiştir. Puanlama cetveliyle ortaya çıkan ürünler değerlendirilmiştir. Buna göre: "İHDE Dersi 5. Hafta Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesine İlişkin Puanlama Cetveli" iki boyuttan oluşmaktadır. Gruplar hem planladıkları eğitimlerin içerik ve tasarımından puan alırken hem de bu eğitimlerin sözlü sunumlarından değerlendirmeye alınmışlardır. Ölçeğin derecelendirmesi ise: 3 puan "yeterli", 2 puan "kısmen yeterli" ve 1 puan "yetersiz" olarak hesaplanmıştır (Ek 15). Ölçüt sayısı 16 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 48 dir. Tablo 15'e göre "Grup 4" hazırladığı "Çocuk ve İnternet" başlıklı eğitimden her iki boyut ve boyutların ölçütlerinden tam puan alırken; "Grup 2" ise "Siber Zorbalığa Karşı Mücadele; İnternet ve Sosyal Medya" başlıklı eğitimlerden bu eğitime duyulan ihtiyacın anlaşılır biçimde ifade edilmesi ölçütünde "kısmen yeterli" olarak değerlendirilmişlerdir. "Grup 1" ise içerik ve tasarım açısından hazırladığı "Cinsel İstismar" başlıklı eğitimden tam puan alırken; sözlü sunum boyutunda kendinden emin bir ifadeye sahip olma ve konuşurken dinleyicilerin ilgisini canlı tutabilme ölçütünde "kısmen yeterli" olarak değerlendirilmişlerdir. "Grup 3" ise hazırladığı "Akran Zorbalığına Hayır!" isimli eğitimde, eğitime duyulan ihtiyacın anlaşılır biçimde ifade edilmesi, etkinlik için belirlenen materyallerin, öğretim yöntem ve

tekniklerinin uygunluğu ve eğitimin amaçlarına ulaşılması ile ilgili değerlendirmenin planlanması ölçütlerinde "kısmen yeterli" olarak değerlendirilmişlerdir.

Tablo 15: Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesi Puanları

	Ölçüt	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Grup 4
İçerik ve Tasarım	Belirlenen eğitimin ilköğretimde çocuk hak ihlalleri içeriğine uygunluğu.	3	3	3	3
	Eğitim adının anlaşılır ve açık ifade edilmesi.	3	3	3	3
	Eğitimin konusunun eğitim adı ile uyumlu olması.	3	3	3	3
	Eğitimin konusunun açık bir şekilde tanımlanması.	3	3	3	3
	Eğitime duyulan ihtiyacın anlaşılır ifade edilmesi.	3	2	2	3
	Eğitim hedeflerinin ulaşılabilirliği.	3	3	3	3
	Eğitimin yapılacağı ortamın eğitime göre uygunluğu.	3	3	3	3
	Eğitime katılacak hedef kitlenin belirlenmesi.	3	3	3	3
	Planlanan etkinliğin eğitimin hedeflerine göre uygunluğu.	3	3	3	3
	Etkinlik için belirlenen öğretim yöntem ve tekniklerinin uygunluğu.	3	3	2	3
	Etkinlik için seçilen materyallerin uygunluğu.	3	3	2	3
	Eğitimin hedeflerine ulaşılması ile ilgili değerlendirmenin planlanması.	3	3	2	3
Sözlü Sunum	Öğretmen adayının projeyi anlatırken kendinden emin bir ifadeye sahip olması.	2	3	3	3
	Öğretmen adayının projeyi anlatırken önemli noktalara değinmesi.	3	3	3	3
	Öğretmen adayının konuşurken dinleyicilerin ilgisini canlı tutabilmesi.	2	3	3	3
	Verilen sunum süresini aşılmaması.	3	3	3	3
Toplam		**46**	**47**	**44**	**48**

Öğretmen adaylarından 5. haftaya ilişkin alınan yansıtma günlüklerindeyse siber zorbalık, sosyal medya kullanımı, akran zorbalığı ve cinsel istismar gibi meslek hayatları boyunca sınıfta ya da okullarda karşılaşabilecekleri çocuk hak ihlalleriyle ilgili problemler ve bu problemlere yönelik çözüm önerileri içeren bir dersin, öğretmenlik mesleğine kendilerini hazırladığını ve mutlaka kendi öğrencilerini ve velilerini bu konularla ilgili bilgilendirecekleri görüşleri yer almaktadır. Ayrıca ders esnasında gruplar halinde çalışarak hazırladıkları eğitimlerin kendilerine mesleki anlamda bilgi, beceri ve deneyim kazandırdığını belirtmişlerdir.

> "Siber zorbalık, sosyal medya kullanımı, akran zorbalığı, cinsel istismar gibi konularda bir öğretmenin nasıl olması gerektiği hakkında bilgiler öğrendik. Bu konular hakkında bilinçlenmek bana farklı bir bakış açısı kazandırdı. Dersin sonunda bu konularla ilgili eğitim hazırlamamız beni çok rahatlattı. İleride bu konular üzerinde durmam gerektiğini iyice özümsedim." **(UÖA14)**

> "Beşinci hafta olan dersimizde şiddetin okulda ve ailede ne derece önemli olduğunu ve sınıflandırılması gerektiğini öğrendim. Duygusal istismarın, çocukların bütün hayatı boyunca

> iyileşemeyen bir yara bıraktığını biliyorum ve zaten bunu da tecrübe ettiğim için öğrencilerimin böyle bir durumla karşılaşmaması için elimden geleni yapacağımı düşünüyorum. Siber zorbalığın herkesin başına gelebilen bir şey olması durumundan dolayı ailelerin de bu konu hakkında bilgilendirilmesi gerektiğinin farkına vardım. Bu konularda eğitim hazırlamak da bize mesleki anlamda bir deneyim sağladı." **(UÖA9)**
>
> "Kabadayılık, zorbalık, şiddet gibi kavramları tartıştığımız dersimizde yapılan etkinlikte aslında etrafımızdaki insanların tutum ve davranışlarının bizi ne kadar etkilediğini gördük. Kendi sınıfımızda öğretmen olduğumuz zaman çocuk hakları ile ilgili ihlallerde neler yapmamız gerektiğini konuştuk. Bir öğretmen olarak bu konularda nasıl bir eğitim verebileceğimizi düşündük ve bir eğitim düzenledik. İleride kendi velilerime de böyle bir program hazırlayıp, insan hakları ve çocuk hakları ile ilgili onları da bilgilendirmeyi düşünüyorum." **(UÖA15)**

Araştırmacı 5. hafta ile ilgili notlarında ise İHDE'ye yönelik eğitim hazırlamada özellikle bu hafta yer alan hedeflerin, öğretmen adayları tarafından mesleğe başladıkları zaman kendileri için iyi bir örnek olabileceğini belirttiklerini gözlemlemiştir. Etkinliği hazırlarken, öğretmen adayları gruplar halinde çalışmışlardır. Bu aşamada grupların kendi içerisinde birbirleriyle çalışırken demokratik davrandıkları ve karşılaşılan anlaşmazlıklar karşısında uzlaşı içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Eylem araştırmasında bu hafta karşılaşılan dersin uygulamasına yönelik sorun, etkinliklerde çalışılan gruplarda hep aynı öğretmen adaylarının sözcü olarak seçilmesi olmuştur. Öğretmen adaylarına her grup üyesinin mutlaka söz alması ve katılım sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Etkinliklerin, öğretmen adaylarının sunum becerilerinin gelişmesi açısından önemli nitelikte etkinlikler olduğu ve ilerleyen haftalarda grupların, gerekirse kura yöntemiyle kendi sözcülerini belirlemesine oy birliğiyle karar verilmiştir. Derste hazırlanan eğitimler değerlendirildiğinde bu haftanın hedeflerinin kazandırılmasında ilerleme olduğu belirlenmiştir.

6. Hafta

Demokrasi eğitimi ve önemi konusunun öğretiminin yapıldığı bu hafta demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme ve çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme hedefleri üzerinde durulmuştur. Yaratıcı drama etkinliklerinin planlanması kapsamında bir yaratıcı drama lideri derse davet edilmiştir. Uzman, ısınma çalışmaları, canlandırma ve drama sonrası değerlendirme kısımlarında nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında öğretmen adaylarına hem bilgi vermiş hem de kendi deneyimlerinden bahsetmiştir. Dersin uygulayıcısı öğretmen adaylarına "Demokrasi olmasaydı neler değişirdi?" sorusunu yöneltmiş ve aldığı cevaplar üzerinden tartışma yaptırarak demokrasi eğitiminin önemi için ön

bilgileri harekete geçirmiştir. Bu derste, öğretmenliğe başladıkları zaman sınıflarında demokratik bir ortam oluşturabilmek için yaratıcı drama yöntemi kullanarak bir etkinlik yapacakları açıklanmıştır. Hazırlanan etkinlikle adil ve demokratik seçimlerin anlamını kavrama, adil seçim pratiği edinme, demokratik oylama mekanizmalarını öğrenme, yurttaş katılımının önemini tanıma ve bütün bu süreci çocuk hakları bakımından kendi sınıf iklimine adapte edebilmeyi kazanacakları öğretmen adaylarına açıklanmıştır. Her Oy Önemlidir! etkinliği uyarlanarak (Pusulacık, 2010) yaratıcı dramayla dersin uygulayıcısı tarafından öğretmen adaylarına demokratik bir karar alma süreci geliştirmeleri için uygulanmış, öğretmen adaylarına bu ve benzeri etkinlikleri kendi sınıflarına nasıl uygulayacakları hakkında bilgi verilmiştir. Çocukların yetişkin yaşa erişinceye dek genel seçimlerde oy kullanamasalar bile, kendi yaşamlarındaki işlere karar vermek için çeşitli biçimlerde yapılacak seçimlere katılabilecekleri, ev, okul ve sosyal çevrelerinde demokrasinin bir gerekliliği olarak bu tür etkinliklerle karşılaşabilecekleri ve kendi sınıflarında demokrasi eğitiminin bu gibi etkinliklerle nasıl desteklenmesi gerektiği hakkında açıklamalar yapılmıştır. Öğretmen adaylarına bu etkinlikte demokratik karar alma yöntemleri oluşturacakları söylendikten sonra 4'er kişilik gruplara ayrılmaları sağlanmıştır. Planlamalar bittikten sonra her grubun geliştirdikleri karar alma sürecini diğer gruplara anlatması sağlanmıştır (Ek 10e). Uygulamaya ilişkin değerlendirme 6. Hafta "Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinliği Rubriği" kullanılarak yapılmıştır. Rubrik üç boyuttan oluşmaktadır. Hazırlık, canlandırma ve tartışma boyutlarından 1-3 arası puan almak mümkündür. Belirlenen ölçütlere göre 3 puan yeterli, 2 puan kısmen yeterli ve 1 puan yetersiz olarak belirlenmiştir (Ek 13). Ölçüt sayısı 3 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 3x3=9'dur. "Grup 1" ve "Grup 2" bu etkinlikten tam puan alırken, "Grup 3" tartışma boyutunda canlandırma sonrası diğer grup arkadaşlarıyla oturumu değerlendirme, izleyicilere canlandırdıkları dramatik durumla ilgili belirleyici sorular sorma, konuya hakimiyet ölçütlerinde "kısmen yeterli" olarak bulunmuştur. "Grup 4" ise canlandırma boyutunda donuk imge ile canlandırmaya başlama, rolünün gereğini yerine getirme, yaratıcı dramanın bileşenleri olan dramatik gerilim, odak, mekan, zaman, dil (sözcük ve beden dili), hareket, atmosfer, semboller ve dramatik anlama uygun davranma ve verilen süreyi tam zamanında kullanma ölçütlerinde "kısmen yeterli" bulunup 2 puan alarak etkinliği tamamlamışlardır. Tablo 16'da İHDE Dersi

6. hafta da yapılan "Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinliği"nden grupların aldıkları puanlar görülmektedir.

Tablo 16: Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinlik Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
Hazırlık	3	3	3	3
Canlandırma	3	3	3	2
Tartışma	3	3	2	3
Toplam	**9**	**9**	**8**	**8**

Öğretmen adaylarından alınan 6. haftaya ait yansıtma günlüklerinde özellikle sınıf içerisinde yapılan yaratıcı drama etkinliklerinin konuları anlama ve empati kurma becerilerini geliştirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca konusunda uzman kişilerin davet edilmesinin hem derse karşı ilgiyi artırdığı hem de anında dönüt ve düzeltme alabildikleri için kalıcı öğrenmeleri sağladığı öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir. Etkinliklerde ayrıca demokratik sınıf iklimi oluşturmanın ve demokrasi eğitiminin öneminin farkına vardıklarını belirten öğretmen adayları, mesleğe başladıkları zaman süreci nasıl yürütebileceklerine dair fikir sahibi olmalarının önemini de belirtilmişlerdir.

> "Derse gelen uzman sayesinde yaratıcı drama etkinliklerini planlama, ders ve hedeflerle ilişkilendirme üzerine çok fazla şey öğrendik. Özellikle insan hakları ve demokrasi eğitiminde, kapsayıcı eğitimde de mülteci öğrencilerle çalışırken ya da çocuk hakları konusunda nasıl canlandırmalar yapabileceğimiz üzerinde konuştuk." **(UÖA14)**
>
> "Derse bir uzman davet ederek o konu hakkında bilgi sahibi olmanın ne derece etkili olduğunu gördüm. Bence ilkokullarda da dersler böyle verilebilir. Ayrıca derste bir demokratik oylama gerçekleştirdik. Kendi sınıflarımızda öğretmen olduğumuzda mutlaka sınıf başkanı seçeceğiz ya da demokratik karar verme süreçlerimiz olacaktır. Bu bizim için bir prova oldu." **(UÖA12)**
>
> "Drama uygulamaları, üzerinde düşünüp, konuşup, çözüm ürettiğimiz faaliyetler bu yüzden bizim için çok faydalı oluyor." **(UÖA11)**
>
> "Bu dersimizde öğrendiğim en önemli şey; bazı durum ve olaylarla karşılaştığımızda nasıl demokratik çözümler üretebileceğimizdi. Bence sınıf içerisinde demokratik bir sınıf iklimi oluşturabilmek oldukça önemli. Bu dersin konuları ve işleniş şekliyle sürekli nasıl ve ne yapmamız gerektiğini görüyor olmamız bize büyük tecrübeler kazandırıyor." **(UÖA16)**
>
> "Bu haftaki dersimize alanında uzman biri geldi. Derse onunla birlikte yaptığımız drama etkinlikleriyle başladık. Sınıf içerisinde ve okulda karşılaşılan durum ve olaylarla ilgili demokratik bir süreci nasıl yönetebileceğimize dair bazı etkinlikler yaptık. Bu etkinliklerde de demokratik bir öğretmen nasıl olur ve süreci nasıl yönetir bunu canlandırmalar yaparak ve bir seçim gerçekleştirerek sınıf içerisinde öğrenmiş olduk. Bu tür canlandırmalar bizim gerçeği yakından görmemizi sağladığı için çok daha aktif bir katılım sağlıyor ve kalıcı bir öğrenme gerçekleştiriyor diye düşünüyorum. Ayrıca bu gibi etkinliklerin sınıfta nasıl yapılacağı hakkında da bana bir ipucu vermiş oldu. Öğretmen olduğumda bu etkinliği gerçekleştirirken nerelere vurgu yapman gerektiğinin farkına vardım." **(UÖA9)**

Araştırmacı notlarında ise; bu derste yaratıcı drama ve öneminden bahsedilerek, derslerde yaratıcı dramanın uygun şekilde kullanımı üzerine örneklerle anlatımına yer verilip, uygulamalar yapıldığı belirtilmiştir. Uzman davetiyle gerçekleşen bu derste, alanında uzman kişilerin derse olan katkılarının, öğretmen adayları üzerinde oldukça etkili olduğu gözlemlenmiştir. Alanında uzman kişilerle yapılan uygulamalarda anında geri bildirim alabilmenin aktif katılımı sağladığı ve derse olan ilgiyi artırdığı söylenebilir. Sınıf içerisinde yapılan ısınma çalışmalarının sınıf içi sosyalleşmeye katkısı olduğu da açıkça gözlemlenmiştir. Her Oy Önemlidir! etkinliği sırasında mevcut bir durum üzerinden demokratik oylamanın nasıl yapıldığı, koşullarının nasıl sağlandığı ve ilkokul dördüncü sınıf düzeyine bu etkinliğin nasıl adapte edilebileceği canlandırmayla gerçek bir seçim ortamı yaratılarak deneyimlenmiştir. Bu şekilde günlük hayatta mesleğe başladıkları zaman kendi sınıflarında kullanabilecekleri bilgilerin verilmesinin öğretmen adaylarında mesleki bir özgüven yarattığı izlenimi edinilmiştir. Eylem araştırması sürecinde İHDE dersi uygulanmasına ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır ve uygulamaya devam edilmesine karar verilmiştir.

7. Hafta

İlkokul programlarında insan hakları ve demokrasi konusu içerisinde, ilkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasiyle ilişkilendirebilme, insan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme hedefleri 7. haftanın öğretim planını oluşturmuştur. Bu doğrultuda öğretmen adaylarıyla birlikte İlkokul 4. Sınıf İHYDD'de kullanılan ve kullanılmış olan ders kitaplarının incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarını derse hazırlamak için değiştirilmiş bir masal örneğini sınıfta okumuştur. Burada amaç bilinen masal kahramanlarının cinsiyetini değiştirerek yeniden anlatma, buradan hareketle cinsiyete dair kalıplaşmış yargıları tartışmaktır. Genellikle herkes tarafından iyi bilinen öykü, roman, masal ve film karakterlerinde yer alan ve gündelik yaşamda ders kitaplarında karşımıza çıkan karakterlerle ilgili öğretmen adaylarının farkındalık kazanması ve bu aşamada insan hakları ve demokrasi kavramlarına yönelik sınıf içerisinde karşılaşılan kalıplaşmış yargı ve ön yargı durumlarıyla ilgili kendi ders tasarımlarını yapabilmeleri amaçlanmıştır. Dersin uygulayıcısı öğretmen adaylarına ilkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler kitaplarından hazırladığı görselleri gösterdikten sonra; kadın ve erkeğin toplum içerisinde

yapabilecekleri mesleklerden görseller paylaşıp aradaki fark üzerinde tartışma yapmalarını sağlamıştır. Burada amaç, öğretmen adayının bir ders kitabı ya da öykü kitabı içerisinde geçen demokratik olmayan, çocuk hakları ve insan hakları ihlallerinin geçtiği bu materyallere nasıl müdahale edebilecekleri ve doğrusunu sınıfına nasıl aktarması gerektiğiyle ilgili bir ders anlatımı olarak belirlenmiştir. Tarih Vakfı tarafından hazırlanan "Ders Kitaplarında İnsan Hakları Proje" sonuçları öğretmen adaylarıyla paylaşılmıştır. Ders anlatımı sırasında ders kitaplarında üzerinde durulan konu başlıkları şu şekildedir: Yeni ders kitaplarında insan hakları eğitimi, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet, sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ölçütlerine göre değerlendirilmesi, medya okuryazarlığı ve "İnsan Hakları Türkiye Örneği" sonuçları. Ayrıca öğretmen adaylarıyla medya okuryazarlığı ile özellikle sosyal medya üzerinden yapılan çocuk istismarı ve hak ihlalleri üzerinde karşılaşabilecekleri görsel ya da yazılı basın içeriklerinde dikkat etmeleri gereken hususlar da paylaşılmıştır. Bununla birlikte ilkokul programında yer alan derslerin insan hakları ve demokrasiyle nasıl ilişkilendirilebileceği üzerine örnekler paylaşılmıştır. Öğretmen adaylarının 4 gruba ayrılması ve her gruptan sınıfa getirilen İlkokul 4. Sınıf ders kitaplarını incelemeleri istenmiştir. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı görseller, tema ve metinlerin hedeflere göre uygunluğu açısından incelendikten sonra sınıf içerisinde kitapları incelemenin bir öğretmen adayı olarak kendilerine neler kazandırdığı soru-cevap yöntemiyle konuşulmuştur.

Öğretmen adayları, bu dersle ilgili yansıtma günlüklerinde meslek hayatlarına başladıkları zaman kullanacakları ders materyallerini incelemenin kendilerinde derse hakim olma açısından mesleki bir motivasyon sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca ders kitapları, sosyal medya, dijital ve basılı medya araçları açısından çocuk haklarına dair nelere dikkat edilmesi gerektiğiyle ilgili bilgi sahibi olup farkındalıklarının arttığını da ifade etmişlerdir.

> "Bu hafta dersimizle ilgili ilkokul ders kitaplarını inceledik. Cinsiyet ayrımcılığı yapılan, çocuk hakları ihlali yapılan, çocuklara uygun olmayan içerikler nelerdir bu gibi durumları fark ettik. Böyle durumlarda farkına varmalı ve öğrencilerimize bu durumun yanlış olduğunu söyleyebilme bilincini kazanmış olmalıyız ve olduk bence." **(UÖA4)**

> "Bu hafta dersimizde gördüğümüz ilkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi eğitimiyle ilişkilendirme ve bu konuları diğer derslerle ilişkilendirmeydi. Açıkçası bu konuları sadece İlkokul dördüncü sınıflara öğretmen olursak dersi anlatmamız kolay olur ve biz de farkındalık kazanırız öğretmen olarak diye düşünmüştüm. Fakat bu ders daha iyi anladım ki bu konu bir çocuğun bütün eğitim hayatının içerisinde bütün okul iklimine ve bütün derslere bağlanabilir." **(UÖA8)**

> "Bu derste o kadar çok dikkat etmediğimiz ve gözümüzden kaçan çocuk hakları ihmali ve uygun olmayan içerikle karşılaştık ki! Sonra ayrıca İlkokul dördüncü sınıf ders kitaplarını inceledik. Böylece nasıl bir materyalle çalışabileceğimizi ve çocuklardan bize gelebilecek sorulara nasıl yanıtlar vermemiz gerektiğini öğrendik. Çok donanımlı hissettim bu dersin sonunda kendimi." **(UÖA7)**

Araştırmacı ise notlarında ilkokul programlarında kullanılan ve kullanılmış olan İHYDD, ders kitaplarının incelendiğini ayrıca kitaplarda yer alan her bir üniteyi çocuk hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları açısından olduğu kadar metinler ve kullanılan görseller açısından da incelendiklerini belirterek, öğretmen adaylarının bu derse ilgilerinin oldukça fazla olduğunu ifade etmiştir. Eylem araştırması sürecinde İHDE dersi uygulanmasına ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır ve uygulamaya devam edilmesine karar verilmiştir.

8. Hafta

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin öğretimi konusunun işlendiği bu haftada konu ile ilgili uygun öğretim yöntem ve teknikleri ele alınmıştır. Derste insan hakları eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme, İlkokul 4. Sınıf İHYDD öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme ve ilkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme hedefleri üzerinde durulmuştur. Öğretmen adayları gruplara ayrılarak İlkokul 4. Sınıf İHYDD'de kullanılabilecek öğretim yöntem ve teknikleri notlar halinde katılımcı sayısı kadar verilmiştir. Ayrılıp birleşme (Jigsaw) tekniği kullanılarak her gruptan seçilen uzmanlara probleme dayalı öğrenme, proje tabanlı öğrenme, tartışma yöntemi, örnek olay, problem çözme, proje, soru-cevap, rol oynama, drama, eğitsel oyun, istasyon, konuşma halkası, uzman daveti, işbirlikli öğrenme, grup çalışmaları yöntem ve tekniklerinin yer aldığı okuma notları dağıtılmış ve bu şekilde öğrenmeleri sağlanmıştır. Gruplardan belirli öğretim yöntem ve tekniklerinde uzmanlaşan öğretmen adaylarına İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretim Programı'nda yer alan hedefler verilerek uzmanlaştıkları öğretim yöntem ve tekniklerine göre bir ders saati planlamaları istenmiştir. Gruplara ayrılan öğretmen adayları verilen öğrenme planı şablonundan yararlanarak belirlenen sınıf, ders, ünite ve hedeflere yönelik olarak kendi uzmanlaştıkları öğretim yöntem ve tekniklerine uygun İlkokul 4. Sınıf İHYDD'ne yönelik bir ders planı yapmıştır. 9. hafta aynı planın materyalini geliştirme, 10. hafta ise yine devam eden plana uygun bir performans görevi belirleme ve bu performans görevini değerlendirmeye yönelik bir

rubrik geliştirecekleri öğretmen adaylarına açıklanmıştır. Ders planlarında kendilerine ait olan hedeflere yönelik uzmanlaştıkları öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili çalışan öğretmen adayları, sınıf içerisinde sunum yapmış ve diğer sınıf arkadaşları ile birlikte tartışarak ders planlarını değerlendirmişlerdir. İlerleyen derslerde bu ders planlarına aynı gruplarda devam edileceği, aynı plan için materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme formları da hazırlayacakları öğretmen adaylarına hatırlatılmıştır. Ayrıca hazırlayacakları materyal sergisi hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmacı notlarına göre, ayrılıp birleşme tekniği ile İlkokul 4. Sınıf İHYDD için belirlenen uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin öğretmen adaylarına dağıtıldığı, her öğretmen adayına belli bir öğretim yöntem ve tekniğinin verildiği, aynı öğretim yöntem ve tekniğine sahip olan öğretmen adaylarının bir araya gelerek ilgili konuya çalıştıktan sonra kendi gruplarına geri dönerek kendi konularını anlattığı belirtilmiştir. Böylece gruplar arasında iletişimin kuvvetlendiği ayrıca akran öğretiminin olumlu yanlarının da bu ders içerisinde gözlemlendiği ifade edilmiştir. Öğretmen adaylarının hem kendi aralarında öğrenme durumlarını deneyimledikleri hem de konuyu bir öğretmen gibi anlatmaya çalışarak mesleki bir deneyim sağlamış oldukları gözlemlenmiştir. İlerleyen haftalarda ders planı hazırlamaya yönelik çalışmalar yapılacağı için her gruba ders planı hazırlayacakları konular dağıtılmıştır. Eylem araştırması sürecinde dersin uygulanmasında bazı öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri konusunda henüz yeterlik kazanmamış olmaları nedeniyle gruplar arası işleyişin özellikle ders planı hazırlama konusunda yavaşladığı gözlemlenmiştir. Öğretim yöntem ve teknikleri açısından gerekli yeterliğe ulaşmadığı tespit edilen öğretmen adaylarıyla bu konuda okumaları için gerekli okuma notları paylaşılmış ve yeterli düzeye ulaşıp ulaşamadıkları dersin uygulayıcısı tarafından takip edilmiştir.

9. Hafta

İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi öğretimi konusuna devam edildiği bu haftada, İlkokul 4. Sınıf İHYDD öğretiminde materyal geliştirme konusu öğretmen adaylarına anlatılmıştır. Öğretmen adaylarıyla anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme, dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyalleri içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme hedefleri üzerinde çalışılmıştır. Öğretmen adaylarının gruplar halinde çalışmaları istenmiştir. İlkokul 4. Sınıf İHYDD öğretimi ile ilgili bir derse hazırlanmaları

gerekirse ne tür materyaller kullanabileceklerini grup içerisinde tartışarak neden bu materyalleri seçtiklerini gerekçeleriyle açıklamaları istenmiştir. Öğretmen adaylarına ayrıca insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularında özellikle küçük yaşlarda materyal kullanımına neden dikkat edilmesi gerektiği ve bu materyalleri seçerken nelere öncelik verilmesi gerektiği hakkında sorular yöneltilerek tartışma ortamı sağlanmıştır. Bu bölümden sonra İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) tarafından geliştirilen "Söz Küçüğün" ve "Neden Olmasın?" kutu oyunlarının uygulanması ile ilgili kısa videolar öğretmen adaylarına izletilmiştir. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) Görevlisi Gözde Durmuş uzman olarak ders saatine davetli olarak katılmıştır. Kutu oyunlarının nasıl hazırlandığı, insan hakları, demokrasi ve çocuk hakları gibi konularda materyal geliştirmenin ve uygulama yapmanın önemi ve dikkat edilmesi gereken hususları öğretmen adayları ile paylaşmıştır. Kutu oyunları oynatılarak, öğretmen adaylarının deneyimlemesi sağlanmıştır. Dersin son aşamasında gruplar tarafından hazırlanan materyal sergisi için grupların hazırladıkları materyaller değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirme rubrik kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tablo 17'ye göre "9. Hafta Materyal Geliştirme Sergi Rubriği" beş boyuttan oluşmaktadır. İçerik, tasarlama, işbirliği, zamanlama ve sunum boyutlarından 1-3 arası puan almak mümkündür. Belirlenen ölçütlere göre 3 puan "yeterli", 2 puan "kısmen yeterli" ve 1 puan "yetersiz" olarak belirlenmiştir (Ek 16). Ölçüt sayısı 5 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 5x3=15'dir. Grupların hepsi hazırladıkları materyallerden 15'er tam puan alarak etkinliği tamamlamışlardır.

Tablo 17: Materyal Geliştirme Sergi Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
İçerik	3	3	3	3
Tasarlama	3	3	3	3
İşbirliği	3	3	3	3
Zamanlama	3	3	3	3
Sunum	3	3	3	3
Toplam	**15**	**15**	**15**	**15**

İlkokul 4. Sınıf İHYDD kapsamında özellikle çocuk hakları kavramı üzerinde yoğunlaşan öğretmen adaylarından oluşan "Grup 1" çocuk hakları haftası okul panosu hazırlarken, "Grup 2" çocuk hakları okul gazetesi, "Grup 3" çocuk hakları kutu oyunu, "Grup 4" çocuk hakları kapsayıcı eğitim öykü kitabı, "Grup 5" ise çocuk

işçiliğine dikkat çektikleri bir kamu spotu kısa filmi çekerek materyal sergisine katılmışlardır. Şekil 11'de öğretmen adaylarının materyal sergisi için tasarladıkları ürünler verilmiştir.

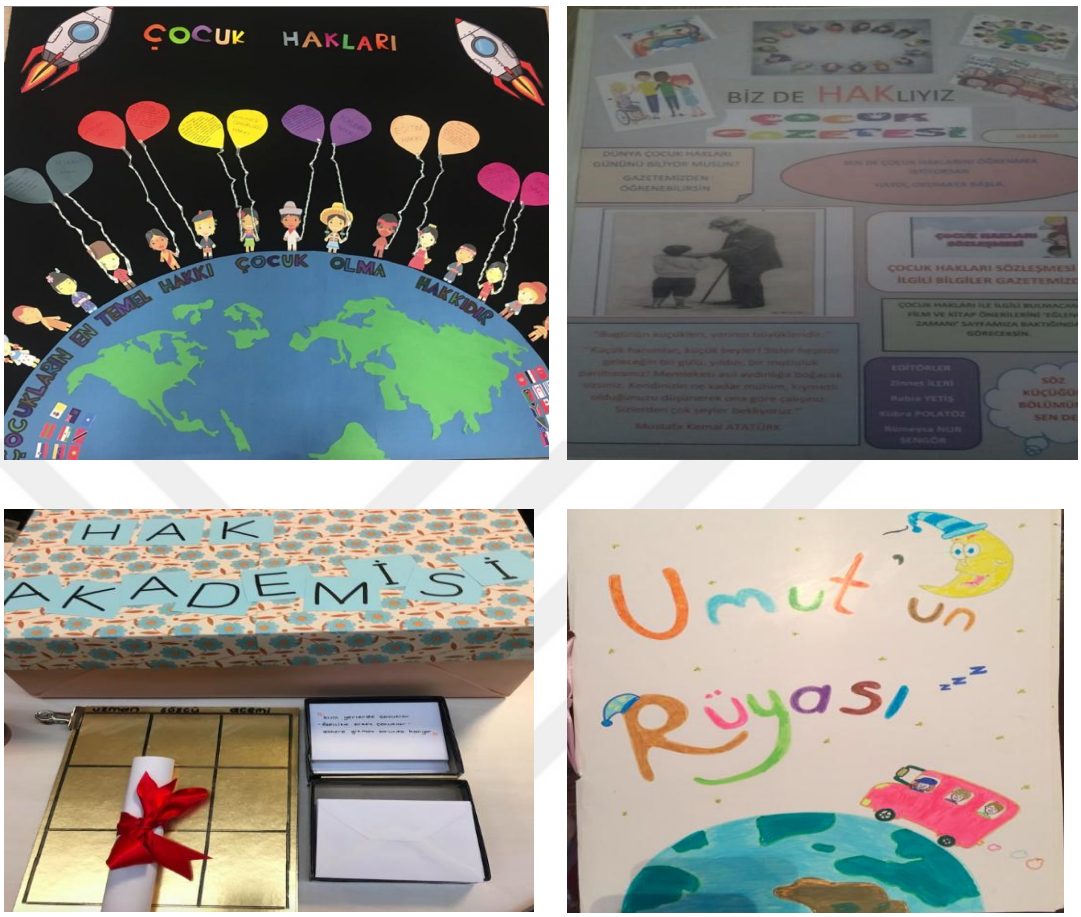

Şekil 11: Materyal Sergisi Ürünleri

Rubriğe göre değerlendirilen öğretmen adaylarının, hazırladıkları "Çocuk Hakları Gazetesi", "Çocuk Hakları Panosu", "Çocuk Hakları Kutu Oyunu", "Çocuk Hakları Kamu Spotu" ve "Çocuk Hakları Öykü Kitabı" materyallerinin tamamen insan hakları ve çocuk hakları ile ilgili bir içeriğe sahip oldukları belirlenmiştir. Tasarım boyutunda kullanılmış olan görsellerin çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını içerdiği, kullanılan renklerin ve tasarımınsa biçim olarak uygun ve dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır. Hazırlanan materyallerin farkındalık yaratmaya ve dikkat çekmeye yönelik bir etkinliği, tam anlamıyla yansıttığı anlaşılmaktadır. Öğretmen adayları işbirliğinde bulunma boyutundaysa, ders içerisinde ve hazırlık sürecinde dersin uygulayıcısı ve grup arkadaşlarından yardım istemişlerdir. Gruplar arasında hazırlık süresi boyunca işbirliği gözlemlenmiştir. Gruplar zamanlama boyutunda

sergi için verilen süreyi doğru şekilde kullanmış, sergi günü bütün gruplar materyallerini eksiksiz ve bir arada sergilemişlerdir. Sunum boyutundaysa grup olarak hazırladıkları materyalin kurgusuna ve hazırlık aşamasına hakim oldukları için sergi ziyaretçilerine materyallerini anlatırken akıcı ve yalın bir dil kullandıkları, gelen soru ve eleştirilere net, konuya hakim bir şekilde cevap verdikleri gözlenmiştir. Rubrikler ortaya çıkan ürünleri değerlendirme aşamasında kullanılırken; öğretmen adaylarından alınan yansıtma günlükleriyle de her öğretmen adayından materyal geliştirme ve grup çalışmalarına dair görüşlerini belirttikleri veriler toplamıştır. Öğretmen adaylarından toplanan yansıtma günlüklerinde; 9. hafta yapılan derse davet edilen uzman davetinin katkılarından, bu derse uygun materyal seçimi hakkında bilgilenmenin ve oyunları deneyimlemenin kazandırdığı motivasyondan; bunun yanında yapılan sergi çalışmasıyla ilgili hazırlık süreci ve ürettikleri materyallerin mesleki katkılarından bahsetmişlerdir.

> "Derslerimize özellikle alanda uzman kişilerin davet edilmesi derse ayrı bir renk katıyor. Uzman tarafından çocuk haklarıyla ilgili oyun materyalleri çok dikkatimi çekti." **(UÖA7)**
>
> "Bu hafta dersimize gelen uzman sayesinde çocuk haklarıyla ilgili hazırlanan materyallerin doğru kullanımını ve kutu oyunlarını ilk ağızdan dinleme fırsatımız oldu. Derse gelen uzmanların bu konuda etkisi büyük oluyor. Oyunları hep birlikte oynadık, öneminden bahsettik; ne kadar etkili olduklarını, ortaya çıkma sürecini, hedeflerini anlamış olduk. Ayrıca öğretmen olduğumuzda sınıfımıza nasıl adapte edebileceğimizi de konuştuk." **(UÖA13)**
>
> "Dersimize gelen uzman sayesinde çocuk hakları ve dersimizle ilgili materyal geliştirmenin aslında ne kadar keyifli ve öğretici olacağını gördük. Bir kutu oyununun nasıl tasarlanabileceği hakkında fikir sahibi olduk ve uzman tarafından sınıfa getirilen oyunları oynayarak deneyimledik." **(UÖA17)**
>
> "Çocuk haklarıyla ilgili farklı materyalleri incelemek ve deneyimlemek, hem eğlendirici, hem öğretici oldu. Dersin bu şekilde öğretiminin yapılması bizim daha farklı bakış açıları kazanmamızı ve üretken olmamızı sağlıyor." **(UÖA4)**
>
> "Derste materyal kullanmanın öğrenenler üzerinde ne kadar ilgiyi çektiğini bugün dersimizde biz oyunları deneyimlerken görmüş olduk. Hem eğlenerek öğrendik hem de sınıf içerisinde sosyalleşme, birlikte karar verme gibi becerilerimizi geliştirdik." **(UÖA9)**
>
> "Çocuk haklarıyla ilgili materyaller inceledik bu dersimizde. Materyaller oldukça ilgi çekiciydi. Derste aynı zamanda nasıl materyal tasarlamamız gerektiği ile ilgili örneklerde gösterildi. Derse uzmanların çağrılması zaten oldukça aktif geçirdiğimiz bu ders sürecini iyice renklendirdi diyebilirim." **(UÖA14)**
>
> "Sergi çalışmaları grup çalışması halinde olduğu için aramızda görev paylaşımı yaptık ve bu bizim için iyi de oldu. Birbirimizle olan iletişimimiz kuvvetlendi aynı zamanda bir sürü şey öğrendik." **(UÖA14)**
>
> "Derse gelen, alanında uzman kişilerin bize katkıları yanında, yaptığımız çalışmaları sergi halinde sunmamız da biz de çok büyük bir motivasyon etkisi yarattı. Öğretmen olabileceğime ve fikri hür, hayal gücü kuvvetli çocuklar yetiştirebileceğime beni inandırdı." **(UÖA16)**

Araştırmacı ise notlarında, İlkokul 4. Sınıf İHYDD ile ilgili kutu oyunları ve çocuk haklarına yönelik materyal tasarlama üzerine gerçekleşen derste, kutu oyunlarının nasıl ortaya çıktığı ve nasıl oynandığı hakkında bilgi sahibi olan ve oyunları deneyimleyen öğretmen adaylarının, materyal tasarlama konusunda heyecan duyduklarını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının uzman daveti sonrası derse olan ilgilerinin arttığı, oyunları deneyimlerken keyif aldıkları ve öğrenmek için aktif katılım sağladıkları gözlenmiştir. Sergi materyallerinin sunumu sırasında gruplar arasında işbirliği ve yüksek motivasyonun dikkat çektiği, grup içerisinde görev alan öğretmen adaylarının konuya ve materyale hakim oldukları gözlemlenmiştir. Eylem araştırması sürecinde İHDE dersi uygulanmasına ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır ve uygulamaya devam edilmesine karar verilmiştir.

10. Hafta

İlkokul 4. Sınıf İHYDD ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle ilgili öğretmen adaylarıyla; öğrencilerinde hedeflerin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme üzerinde çalışılmıştır. Dersin öğretimi sırasında öğretmen adaylarından eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden bildiklerini grup halinde yazmaları istenmiştir. Yöntemlerden hangilerinin İlkokul 4. Sınıf İHYDD için uygun olacağı üzerine tartışılmıştır. 8. hafta öğretmen adaylarının üzerinde çalıştıkları taslak öğrenme planına yönelik ölçme ve değerlendirme araçları kısmını bu derste geliştirecekleri açıklanmıştır. MEB İlkokul 4. Sınıf İHYDD ders kitabında yer alan ölçme ve değerlendirme durumları birlikte incelendikten sonra gruplara, üzerinde çalıştıkları öğrenme planlarında yer alan hedeflere ve etkinliklere uygun bir performans görevi ve bu performans görevinin değerlendirilmesi için bir rubrik geliştirmeleri söylenmiştir ve gruplara hazırlanan şablonlar dağıtılmıştır (Ek 10f). Çalışma süresince gruplara gereken yerlerde dönüt ve geri düzeltme verilmiş ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Gruplar, verilen süre bitiminde öğrenme planlarını, materyallerini ve ders planlarının değerlendirme basamaklarını sınıf içerisinde diğer gruplara sunum yaparak açıklamışlardır. Grupların 8, 9 ve 10. haftalardan elde ettikleri grup çalışmalarına dair değerlendirme, rubrikle sağlanmıştır. Rubrikten grupların aldıkları puanlar Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18'e göre "10. Hafta Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Değerlendirme Rubriği" altı boyuttan oluşmaktadır. Öğrenme planı, performans görevi, rubrik, işbirliği, zamanlama ve sunum boyutlarından 1-3 arası puan almak

mümkündür. Belirlenen ölçütlere göre 3 puan "yeterli", 2 puan "kısmen yeterli" ve 1 puan "yetersiz" olarak belirlenmiştir (Ek 17). Ölçüt sayısı 6 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 6x3=18'dir. "Grup 1", "Grup 2" ve "Grup 4" bu etkinlikten tam puan alırken "Grup 3" öğrenme planı boyutunda öğrenme planı taslağını eksiksiz hazırlama, kendisine verilen konu ve hedeflere yönelik olarak dersi planlama; öğrenme planına yönelik olarak hazırlanması beklenen performans görevinde ise performans görevi formunda belirtilen bütün kısımları hedeflere yönelik olarak hazırlama ve rubrik hazırlama ölçütlerinden "kısmen yeterli" olarak değerlendirilmiştir. "Grup 3" katılımcılarına değerlendirildikleri ölçütlerle ilgili geri bildirim verilmiş ve ilgili alanlarda düzeltmelerde bulunulmuştur.

Tablo 18: Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
Öğrenme Planı	3	3	2	3
Performans Görevi	3	3	2	3
Rubrik	3	3	2	3
İşbirliği	3	3	3	3
Zamanlama	3	3	3	3
Sunum	3	3	3	3
Toplam	**18**	**18**	**15**	**18**

Öğretmen adaylarında alınan yansıtma günlüklerinde derse yönelik verilen hedeflerden bir performans görevi ve performans görevine uygun ölçme ve değerlendirme aracı hazırlamanın öğretmen adaylarında mesleki motivasyonu artırdığı bilgisine ulaşılmaktadır. Ayrıca, öğretmen adayları, insan hakları ve demokrasi eğitimi konularında farkındalıklarının artmasının yanında mesleki beceriler de kazandıklarını belirtmişlerdir.

> "Farklı öğretim yöntem ve tekniklerini deneyimlemek ve ölçme aracı geliştirmek bizi bu derse karşı oldukça motive etti. Mesleki bilgi ve becerilerimi destekleyen bir ders oldu." **(UÖA18)**

> "Derslerimizde işlediğimiz öğretim yöntem ve tekniklerini birbirimize anlatarak, üzerinde tartışarak bir de verilen bir konuyla ilgili grup halinde anlattığımız öğretim yöntem ve tekniğine göre bir performans görevi ve buna uygun ölçme aracı geliştirmek çok katkı sağladı. Artık kendi kendime bir derse yönelik rubrik oluşturabileceğime inanıyorum." **(UÖA13)**

> "Dersle ilgili proje geliştirmek, ölçme ve değerlendirme araçları hazırlamak, bizi mesleki bilgi ve beceri konusunda bir üst basamağa taşıdı diye düşünüyorum. Çünkü kendimi bu konularda çok bilgisiz hissediyordum. Rubrik nedir? Nasıl hazırlanır? İlk defa bu derste duydum. Aslında insan hakları dersi ama bütün mesleki öğretim sürecini kapsıyor." **(UÖA15)**

> "Ölçme ve değerlendirme araçları geliştirme gibi çok önemli işleri kendim yapmayı öğrendim. Tüm bunların bana mesleki anlamda katkısının büyük olduğunu düşünüyorum." **(UÖA19)**

Araştırmacı notlarında eylem araştırmasına yönelik dersin uygulanmasında bu hafta özellikle bazı öğretmen adaylarının daha önce dersini aldıkları halde, ölçme ve değerlendirme alanlarında diğer katılımcılardan daha az yeterli oldukları belirtilmiştir. Öğrenme planı hazırlama, performans görevi belirleme ve rubrik geliştirmede daha az yeterli olan öğretmen adaylarına verilen dönüt ve düzeltmelerle diğer öğretmen adaylarının yeterlik düzeyine ulaşmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

11, 12 ve 13. Haftalar

İlkokul 4. Sınıf İHYDD öğretiminde ünite planı hazırlamaya yönelik uygulamalara yer verilmiş olan bu üç haftalık süreçte gruplara ayırılan öğretmen adayları ve dersin uygulayıcısı bir arada çalışmıştır. MEB İlkokul 4. Sınıf İHYDD ders kitabında yer alan ve 6 grubun her birine ayrı ayrı paylaştırılan altı ünite için ders planı geliştirme üzerinde durulmuştur. Öğretmen adaylarına öğrenme planı taslakları grup sayısı kadar dağıtılmış ve bilgi verilmiştir. Öğretmen adayları MEB İlkokul 4. Sınıf İHYDD ders kitabında yer alan; "İnsan Olmak", "Hak, Özgürlük, Sorumluluk", "Adalet ve Eşitlik", "Uzlaşı", "Kurallar" ve "Birlikte Yaşama" üniteleri için 11, 12 ve 13. haftalarda ünitelere yönelik ders planı hazırlama, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirmeyi planlama çalışmaları yapmışlardır. Araştırmacı notlarında bu sürecin öğretmen adayları için oldukça verimli geçtiği, anında dönüt ve düzeltme aldıkları için de kalıcı öğrenmelerine yardımcı bir öğretim sürecinin gerçekleştiği belirtilmiştir. 8, 9 ve 10. haftalarda İlkokul 4. Sınıf İHYDD için hedeflere uygun öğretim yöntem ve teknikleri belirleme, uygun materyali seçme ya da tasarlama ve kazanımların gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme aracı hazırlama aşamaları öğretmen adayları tarafından tamamlanmıştır. 11, 12 ve 13. haftalarda MEB İlkokul 4. Sınıf İHYDD ders kitabı içerisinde yer alan ünitelere yönelik olarak öğretmen adaylarından gruplar halinde uygun öğretim yöntem ve tekniklerini belirlemeleri, materyal tasarlamaları, ünite hedeflerine uygun ölçme aracı geliştirmeleri istenmiştir. Hazırlanan öğretim planı taslakları gruplara dağıtılmış ve grupların üç hafta boyunca araştırmacıyla birebir çalışmaları sağlanmıştır. Eylem araştırması sürecinde İHDE dersi uygulanmasına ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır ve uygulamaya devam edilmesine karar verilmiştir.

14. Hafta

Son haftada dersin tüm kazanımlarını da kapsayacak şekilde öğretmen adaylarının gruplar halinde kendilerine verilen ünitelere yönelik hazırladıkları ünite planlarının

sunumları gerçekleşmiştir. Öğretmen adaylarının sunumları ve ünite planları rubrikle değerlendirilmiştir. Sunumların bitiminde öğretmen adaylarının grup içi ve gruplar arası performansları sözlü olarak sınıf içerisinde tartışılmıştır. Tablo 19'da öğretmen adaylarının ünite planı sunumlarının değerlendirilmesi rubriğinden aldıkları grup puanları verilmiştir.

Tablo 19: 14. Hafta Ünite Planı Sunum Puanları

	Grupların Aldıkları Puanlar			
Boyutlar	**Grup 1**	**Grup 2**	**Grup 3**	**Grup 4**
İçerik	3	3	3	3
Tasarlama	3	3	3	3
İşbirliği	3	3	3	3
Zamanlama	3	3	3	3
Sunum	3	3	3	3
Toplam	**15**	**15**	**15**	**15**

Hazırlanan "Ünite Planı Sunumları Rubriği" beş boyuttan oluşmaktadır. İçerik, tasarlama, işbirliği, zamanlama ve sunum boyutlarından oluşan rubrikten 1-3 arası puan almak mümkündür. Belirlenen ölçütlere göre 3 puan "yeterli", 2 puan "kısmen yeterli" ve 1 puan "yetersiz" olarak belirlenmiştir (Ek 18). Ölçüt sayısı 5 olduğu için grupların bu formdan alabileceği en yüksek puan 5x3=15'dir. Grupların dördüde bu değerlendirmeden tam puan almıştır. Öğretmen adayları içerik boyutunda, kendilerine verilen ünitelerde bulunan hedeflere yer vermiş, seçilen etkinlikleri, hedeflerin kazandırılmasına yönelik olarak belirlemişlerdir. Etkinliklere uygun materyal seçimi yapmış ve uygun öğretim yöntem ve teknikleri belirlenmiştir. Hazırlanan ölçme aracı hedeflerin tamamına yöneliktir. Tasarlama boyutunda ise öğretmen adayları hazırlanan öğretim planı taslağı formunu bütün basamakları dikkate alarak planlamışlardır. İşbirliği boyutunda ise etkinlik sürecinde ihtiyaç duydukları yerlerde araştırmacıdan ve diğer öğretmen adaylarından yardım almış ve gerekli olduğunda grup arkadaşlarıyla işbirliği yaparak arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etmişlerdir. Zamanlama boyutundaysa etkinlik sunumu için verilen 20 dakikayı doğru ve verimli şekilde kullanan bütün gruplar, sunumlarını tamamlamışlardır. Sunumların yapıldığı sırada öğretmen adayları öğretim planlarını diğer gruplara anlatırken akıcı, açık ve yalın bir dil kullanmışlardır. Ayrıca öğretim planlarını anlatırken konuya hakim olma, gelen sorulara ve eleştirilere net bir şekilde cevap vermeyi sağlayarak çalışmalarını tamamlamışlardır.

İHDE Dersi Uygulama Süreci Boyunca Karşılaşılan Sorunlar ve Alınan Eylem Kararları

Tablo 20'de haftalık konular, öğretme-öğrenme süreci, İHDE dersinin uygulanması sırasında karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara karşı alınan eylem kararları verilmiştir. Her hafta karşılaşılan sorunlara dair alınan eylem kararları sonraki hafta uygulanmıştır. Böylece ders programında karşılaşılan problemlere anında müdahale etme imkanı bulunmuştur.

Tablo 20: İHDE Dersi Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Alınan Eylem Kararları

	Konular	Öğretme-Öğrenme Süreci	Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler ve Karşılaşılan Sorunlar	Alınan Eylem Kararları
1.Hafta	Dersin Tanıtımı	Dersin izlencesi sunuş yoluyla öğretmen adaylarıyla paylaşılmıştır. Dersin geneli hakkında bilgi verilmiştir. Öğretmen adaylarının soruları yanıtlanmıştır. İzlencenin detaylı açıklanması sonunda öğretmen adaylarının derse yönelik olumlu düşüncelere sahip olduğu gözlemlenmiştir.	Öğretmen adayları ilk derste bu derse karşı çok istekli olmadıkları ve ön yargılı olduklarını belirtmişlerdir. 3. sınıfta olmalarına rağmen öğretmen adaylarının tamamına yakınının birbiriyle tanışmadığı hatta ısınma etkinliklerinde arkadaşlarının isimlerini bile bilmedikleri fark edilmiştir.	İHDE dersi ile ilgili öğretmen adaylarında farkındalığın oluşması için sınıf içerisinde alınacak her kararın birlikte tartışarak karar verilmesine böylece demokratik bir sınıf iklimi oluşturulmasına karar verilmiştir. Öğretmen adaylarının birbirlerini tanımamaları sebebiyle sosyalleşmeleri için etkinlik gruplarının her etkinlikte farklı kişilerden oluşturulması gerektiğine karar verilmiştir.
2.Hafta	İnsan Hakları ve Demokrasi'nin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	Kavramlar ve tarihsel gelişim dönemleri soru-cevap ve yaratıcı drama yöntem ve teknikleriyle desteklenerek anlatılmıştır. Dersin sonunda İnsan Hakları Takvimi hazırlanmıştır. Dersin hedeflerine yönelik yapılan etkinlik öğretmen adaylarının derse olan ilgilerinin artmasına sebep olmuştur.	Öğretmen adaylarının ders içerisinde kullanılan aktif öğrenme yöntemleriyle dikkatlerinin uzun süre dağılmadığı ve derse etkin katılımlarını sağladığı gözlemlenmiştir. Öğretmen adayları grup çalışması sırasında yine aynı kişiler birlikte çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının etkinlik için verilen süreyi verimli kullanamadığı gözlenmiştir. Ders öncesi verilen ön okumaların ders içerisinde öğretmen adaylarının aktif katılımını sağladığı gözlemlenmiştir.	Etkinlik sürelerini yetiştirebilmeleri için çok detay içeren etkinlikler yeniden gözden geçirilmiştir. Sınıf içi işbirlikli öğrenme sürecinde grupların demokratik bir şekilde belirlemesine oy birliği ile karar verilmiştir.
3.Hafta	Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi	Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama ve aralarındaki ilişkileri analiz edebilme tartışma yöntemi ve soru-cevap tekniği kullanılarak aktarılmıştır. Farklı Aile Tutumlarına ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinliği Afişi dersin sonunda öğretmen adaylarına hazırlatılmıştır. Böyle bir etkinlikle, öğretmen adaylarının derste yapabilecekleri sınıf içi etkinlikler hakkında deneyim kazanmaları sağlanmıştır.	Öğretmen adaylarının bu derste yapılan drama etkinliğinde daha rahat oldukları fakat bazılarının çekimser davrandığı farkedilmiştir. Etkinlik sırasında ve diğer etkinliklere geçişlerde not tutmak için yeterli süre verilmediği fark edilmiştir. Özellikle sınıf içinde karşılaşabilecekleri öğrenci durumlarından örnekler verilmesi öğretmen adaylarının dağılan dikkatlerini canlı tutmak açısından faydalı olmuştur.	Öğretmen adaylarının ders sırasında not tutmaları için gerekli zamanın ayırılmasına ve etkinlik sürelerinin buna göre düzenlenmesine karar verilmiştir. Özellikle öğretmen adaylarının mesleğe başladıklarında karşılaşabilecekleri öğrenci durumlarıyla ilgili paylaşımların derse aktif katılımlarını sağlaması sebebi ile diğer derslerde çoğaltılmasına karar verilmiştir.

	Konular	Öğretme-Öğrenme Süreci	Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler ve Karşılaşılan Sorunlar	Alınan Eylem Kararları
4.Hafta	Çocuk Hakları	Temel çocuk hakları konusunda bilgi verilmiş ve Çocuk Hakları Sözleşmesi tartışılmıştır. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlar üzerinde konuşularak günlük hayattan örnekler verilmiştir. Çocuk hakları içerisinden en önemli olanların belirlenebilmesiyle ilgili etkinlik yapıldıktan sonra bu hakları tartışabildikleri Çocuk Hakları Televizyon Programı Etkinliği yaratıcı drama ile öğretmen adayları tarafından canlandırılmıştır.	Uygulamaya ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. Derse yönelik materyal seçiminde kısa film ve animasyon filmlerin kullanılması öğretmen adaylarının derse olan ilgilerini artırmıştır.	Materyal seçimleriyle ilgili bu derse yönelik daha fazla örneğin sınıfa getirilmesine karar verilmiştir.
5.Hafta	Sınıfta Çocuk Hakları İhlalleri ve Çözüm Önerileri	Öğretmen adaylarına bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemi (akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması) hakkında bilgi verilmiştir. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları nasıl fark edebileceklerine ilişkin (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik) örnek durumlar verilmiştir. Hakların ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme ve bu gibi durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğiyle ilgili soru cevap ve tartışma yoluyla anlatım yapılmıştır. Dersin sonunda öğretmen adaylarına bu derste öğrendikleri bilgiler doğrultusunda ailelere ya da öğrencilere yönelik bir eğitim hazırlama grup çalışması ile yaptırılmıştır.	Grup çalışmalarının sunumlarında sözcü olarak seçilen öğretmen adayının hep aynı kişilerden seçildiği gözlemlenmiştir. Bu durum diğer öğretmen adaylarının grup içerisindeki görev dağılımının demokratik olmaması açısından bir sorun olarak görülmüştür.	Grup çalışmalarında sürekli aynı kişilerin grup sözcüsü olmaması diğer öğretmen adaylarının da sunum becerilerine hakim olması ve eşit görev dağılımı yapılmasının önemi öğretmen adaylarına açıklanmıştır. İlerleyen haftalarda gerekirse grupların sözcülerini kura yoluyla belirlemelerine oy birliği ile karar verilmiştir.
6.Hafta	Demokrasi Eğitimi ve Önemi	Öğretmen adayları "Her Oy Önemlidir" etkinliğini yaratıcı drama ile sergilemişlerdir. Öğretmen adayları böylece sınıf içerisinde demokratik ortam sağlama ve bir seçim pratiğinin nasıl yapıldığını deneyimlemişlerdir.	Uygulamaya ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.	İHDE dersi uygulamasına devam edilmiştir.

	Konular	Öğretme-Öğrenme Süreci	Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler ve Karşılaşılan Sorunlar	Alınan Eylem Kararları
7.Hafta	İlkokul Programların da Demokrasi ve Çocuk Hakları	Öğretmen adaylarıyla ilkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirme üzerine bir öğretim yapılmış ve Millî Eğitim Bakanlığı İlkokul 4. Sınıf İHYDD ders kitabı insan hakları ve demokrasi açısından incelenmiştir. Öğretmen adayları bu etkinlikle ders materyallerini daha etkili kullanmaya yönelik bilgi ve beceri kazanmışlardır.	Uygulamaya ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.	İHDE dersi uygulamasına devam edilmiştir.
8.Hafta	İnsan Hakları, Yurttaşlık, Demokrasi ve Çocuk Haklarının Öğretimi: Öğretim Yöntem ve Teknikleri	İHYDD öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleme üzerine yapılan derste öğretmen adaylarının ilkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilmeleri tartışma ve soru-cevap yöntem ve teknikleri ile anlatılmıştır. Öğretmen adayları İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretim Programı'nda yer alan hedeflere yönelik uygun öğretim yöntem ve tekniklerine göre bir ders saati planlamışlardır.	Bazı öğretmen adaylarının, öğretim yöntem ve teknikleri konusunda henüz yeterlik kazanmamış olmasının gruplar arası işleyişi, ders planı hazırlama ve süreyi verimli kullanmaları açısından yavaşlattığı gözlenmiştir.	Öğretim yöntem ve teknikleri açısından gerekli yeterliğe ulaşmadığı tespit edilen bazı öğretmen adaylarıyla okuma notları paylaşılmış ve yeterli düzeye ulaşıp ulaşmadıkları uygulayıcı tarafından takip edilmiştir.
9.Hafta	İnsan Hakları, Yurttaşlık, Demokrasi ve Çocuk Haklarının Öğretimi: Materyal Geliştirme	İHYDD öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri belirleyebilme ya da tasarlayabilme üzerine yapılan derste sınıfa örnek olarak getirilen öğretim materyalleri üzerinde konuşulmuştur. Gruplar halinde hazırlanacak "İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Dersi Materyal Sergisi" üzerinde beyin fırtınası yapılmış ve ne gibi materyaller hazırlanması gerektiği sonuçları sınıf içerisinde paylaşılmıştır. Eğitim fakültesinde 19 Aralık 2018 tarihinde açılan sergide materyallerini sergilemeleri sağlanmıştır.	Uygulamaya ilişkin herhangi bir sorun ile karşılaşılmamıştır.	İHDE dersi uygulamasına devam edilmiştir.

	Konular	Öğretme-Öğrenme Süreci	Uygulamaya İlişkin Değerlendirmeler ve Karşılaşılan Sorunlar	Alınan Eylem Kararları
10.Hafta	İnsan Hakları, Yurttaşlık, Demokrasi ve Çocuk Haklarının Öğretimi: Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri	Öğretmen adaylarıyla İHDE ile ilgili kazanımların gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirlemeyle ilgili öğretim yapıldıktan sonra İHYDD performans görevi ve buna uygun rubrik hazırlama üzerinde gruplar halinde çalışmalar yapılmıştır. Öğretmen adayları işbirlikli öğrenme ve grup çalışmaları yaparak çalışmalarını devam ettirmişlerdir.	Bazı öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme konusunda henüz yeterlik kazanmamış olmasının gruplar arası işleyişi yavaşlattığı gözlenmiştir. Bu öğretmen adaylarının dereceli puanlama yönergesi anahtarı (Rubrik) geliştirme konusunda zorlandıkları da fark edilmiştir.	Ölçme ve değerlendirme açısından gerekli yeterliğe ulaşmadığı tespit edilen bazı öğretmen adaylarına bu konuda okumaları için gerekli okuma notları paylaşılmış ve uygulayıcı tarafından geri bildirimlerle öğretmen adaylarına gerekli yeterlik kazandırılmaya çalışılmıştır.
11-13.Hafta	Ünite Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar	İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine yönelik bir ünite planı geliştirme üzerine gruplar halinde çalışan öğretmen adaylarına dersin uygulayıcısı geri bildirimlerde bulunmuştur. İlgili ders planı örnekleri üzerine incelemeler gerçekleştirilmiştir.	Uygulamaya ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.	İHDE dersi uygulamasına devam edilmiştir.
14.Hafta	Öğrenci Sunumları	Grupların çalışmalarını diğer gruplara sunum yoluyla aktarmaları sağlanmıştır.	Öğretmen adayları içerik boyutunda, kendilerine verilen ünitelerde bulunan hedeflere yer vermiş, seçilen etkinlikleri, hedeflerin kazandırılmasına yönelik olarak belirlemişlerdir. Etkinliklere uygun materyal seçimi yapılmış ve uygun öğretim yöntem ve teknikleri belirlenmiştir. Ölçme aracı hedeflerin tamamına yönelik olarak hazırlanmıştır. Tasarlama boyutunda ise öğretmen adayları hazırlanan öğretim planı taslağı formunu bütün basamakları dikkate alarak planlamışlardır. İşbirliği boyutundaysa etkinlik sürecinde ihtiyaç duydukları yerlerde dersin uygulayıcısından ve diğer öğretmen adaylarından yardım almış ve gerekli olduğunda grup arkadaşlarıyla işbirliği yaparak arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etmişlerdir. Zamanlama boyutundaysa etkinlik sunumu için verilen 20 dakikayı doğru ve verimli şekilde kullanan bütün gruplar, sunumlarını tamamlamışlardır. Sunumların yapıldığı sırada öğretmen adayları öğretim planlarını diğer gruplara anlatırken akıcı, açık ve yalın bir dil kullanmışlardır. Ayrıca öğretim planlarını anlatırken konuya hakim olma, gelen sorulara ve eleştirilere net bir şekilde cevap vermeyi sağlayarak çalışmalarını tamamlamışlardır.	

4.3. İHDE Dersi Sonuç Değerlendirmesine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öğretmen adaylarıyla İHDE dersinin uygulama sonrasında yapılan, İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anket sonuçları, dersin geneline yönelik son yansıtma günlükleri ve yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular sunulmuştur.

4.3.1. İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Kazanımlarına Katkısına İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri

İHDE dersinin son haftasında, öğretmen adaylarına araştırmacı tarafından İHDE dersi sürecinde yer alan hedeflerden oluşan 23 maddelik İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi uygulanmıştır (Ek 7). Tablo 21'de İHDE dersinin öğretmen adaylarının kazanımlarına katkı düzeyleriyle ilgili maddelerden elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 21: İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anket Sonuçlarına İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları

Dersin Hedefleri (N)	Hiç (N)	Biraz (N)	Orta (N)	Oldukça (N)	Çok (N)	$\bar{X}$	*SS*
1. İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.	-	-	-	10	9	4.47	.51
2. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	-	-	-	5	14	4.73	.45
3. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.	-	-	-	4	15	4.78	.42
4. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	-	-	-	5	14	4.73	.45
5. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.	-	-	-	14	5	4.26	.45
6. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.	-	-	-	3	16	4.84	.37
7. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	-	-	-	9	10	4.52	.51
8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).	-	-	-	3	16	4.84	.37
9. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme. (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik).	-	-	-	8	11	4.58	.51
10. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.	-	-	-	5	14	4.74	.45
11. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.	-	-	-	9	10	4.53	.52
12. Sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere **8, 9, 10 ve 11.** hedeflere yönelik eğitim hazırlayabilme.	-	-	-	10	9	4.47	.52

Dersin Hedefleri (N)	Hiç (N)	Biraz (N)	Orta (N)	Oldukça (N)	Çok (N)	$\bar{X}$	*SS*
13. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.	-	-	-	5	14	4.73	.45
14. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	-	-	-	9	10	4.52	.51
15. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	-	-	-	8	11	4.58	.50
16. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	-	-	-	7	12	4.63	.50
17. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.	-	-	-	2	17	4.90	.32
18. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.	-	-	-	3	16	4.84	.37
19. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	-	-	-	7	12	4.63	.50
20. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.	-	-	-	3	16	4.84	.37
21. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	-	-	-	8	11	4.58	.51
22. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi hedeflerinin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme	-	-	-	6	13	4.69	.48
23. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.	-	-	-	9	10	4.53	.51

Tablo 21'de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu dersin öğretiminin hedeflerin kazanımına katkısının "oldukça" veya "çok" olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular bize uygulamalar ve aktif öğretim yöntemleriyle zenginleştirilmiş olan bu dersin öğrencilerin kazanımları üzerinde olumlu etkiler oluşturduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan, ihtiyaç analizi sırasında, bu dersi almamış olan öğretmen adaylarının İHDE dersi hedeflerini önemli ya da çok önemli buldukları fakat kendilerini bu hedefleri gerçekleştirme bakımından kısmen yeterli gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştı. İHDE dersi sonrasında yapılan anket sonuçlarına göre ise, bu dersin öğretmen adaylarının mesleki bilgi, beceri ve farkındalıklarına yönelik olumlu yönde katkı sağladığı belirlenmiştir. Buradan ihtiyaç analizine dayalı gerçekleştirilen İHDE dersinin ihtiyaca cevap verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.3.2. Öğretmen Adaylarının İHDE Dersinin Uygulama Sonrası Etkililiğine İlişkin Görüşleri

Araştırmanın bu bölümde öğretmen adaylarıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrasında; İHDE'ye yönelik uygulanan ders programının etkililiğine

ilişkin bulgular sunulmuştur. Bu bölümde son yansıtma günlükleri ve uygulama sonrası öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular birlikte analiz edilerek verilmiştir. Tablo 22'de İHDE dersinin uygulanması sonrasında öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerin analizinden ortaya çıkan tema ve kodlara yer verilmiştir.

Tablo 22: İHDE Dersi Uygulama Sonrası Öğretmen Adayları İle Yapılan Görüşmelere İlişkin Tema ve Kodlar

Temalar	Kodlar
İHDE Dersine Yönelik Tutum	• Dersin Gerekliliğine İnanç • Derse İlgi Duyma
İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Mesleki Bilgi ve Becerilerine Katkıları	• Dersin İhtiyaçları Karşılaması • Ders Etkinlikleri • Dersin Uygulama Ağırlıklı Olması • Öğretim Yöntem ve Teknikleri ➢ Çeşitlilik ➢ Drama ➢ Kalıcı Öğrenme • Materyal Hazırlama • Ölçme ve Değerlendirme ➢ Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme ➢ Yansıtma Günlükleri
İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Kişisel ve Mesleki Gelişimlerine Katkıları	• Farkındalık Kazanma • Sosyalleşme • Öğretim Öz Yeterliği

Tema 1. İHDE Dersine Yönelik Tutum

İHDE dersinin uygulanması sonrasında öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde dersin gerekliliğine inandıkları ve derse zamanla ilgi duydukları şeklinde olumlu tutumlar ortaya çıkmıştır. "Dersin Gerekliliğine İnanç" öğretmen adayları tarafından hem dersin içerisinde geçen konular sebebiyle bilinçli yurttaşlar olunması ve yetiştirilmesi açısından hem de İlkokul 4. Sınıf İHYDD'ye yönelik nasıl öğretim yapılabileceği konusunda kendilerine katkı sağladığı için mutlaka gerekli olduğu yönünde belirtilmiştir.

> "Bu dersin mutlaka öğretmenler tarafından eğitim fakültelerinde alınması gerekiyor. İyi ve bilinçli bir yurttaş olabilmek ve demokratik bir sınıf iklimi oluşturabilmek için, hem de etkinlikler ve dersin öğretiminin nasıl olması gerektiğini görebilmemiz için önemli diye düşünüyorum." **(UÖA1)**

> "Bence bu dersin zorunlu bir ders olması gerekiyor çünkü asıl meslek hayatıyla ilgili tecrübeleri elde edebildiğimiz tek ders bu ders bence!"**(UÖA2)**

> "Bir öğretmenin çocuk haklarını, insan haklarını ve demokrasiyi zaten çok iyi bilmesi gerektiğini düşünüyorum özellikle bu dersi aldıktan sonra. Zaten böyle bir ders ilkokulda

veriliyor bu sebeple de bir öğretmenin bu konuları çok iyi bilmesi gerektiğini düşünüyorum. İhlalleri, zorbalığı, cinsel istismarı görmüyorlarsa, az çok demokrasi ve çocuk hakları bilgisine sahip değilse, nasıl bu derse girecek? Ben bir de bu dersle ilgili şunu düşünüyorum: bu dersi almasaydım bu dönem mesleğe yarım başlayacaktık." **(UÖA4)**

"Ben bu dersin inanılmaz gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu dersi alarak farkındalık kazandım. Yarın bir dördüncü sınıfın İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine girip enine boyuna bu dersin öğretimini yapabilirim. Bu dersi aldıktan sonra bu konuda gerçekten farkındalığım arttı ve gerçekten bu konuyu bildiğimi düşünüyorum. O yüzden bence yıllardır bu mesleği yapan öğretmenlerden bile çok daha iyi anlatabileceğimi düşünüyorum. Bu ders bu sebeple gerek içeriğindeki konuların oldukça önemli olması sebebi ile gerekse bize mesleki bilgi ve beceri anlamında çok fazla pratik yapma imkanı sunduğu için eğitim fakültelerinde kesinlikle verilmesi gerekli bir ders diye düşünüyorum." **(UÖA5)**

"Ben zaten bütün eğitim fakültelerinde bu dersin zorunlu olarak gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum tabii ki karşı çıkan, ilgisini çekmeyen, bu dersi almanın boşa olduğunu düşünen olabilir. Ama biz de açıkçası bu derse gelmeden önce böyle düşünüyorduk. Sıcağı sıcağına her şeyi yaptığımız içinde çok birleştirici, bütünleştirici ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan bir ders oldu bu. Dolayısıyla ben bu dersin mutlaka zorunlu bir ders olarak, hatta bütün bölümlerde ve fakültelerde okutulması gerektiğini düşünüyorum." **(UÖA6)**

Öğretmen adayları dersin başında özellikle ezbere dayalı bir öğretim yapılacağını düşündükleri İHDE dersinin ilgilerini çekmediğini ve olumsuz düşüncelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Fakat gerek ilk haftalardan itibaren öğretmen adaylarından toplanan yansıtma günlükleri gerekse araştırmacı notlarından ulaşılan sonuçlar değerlendirildiğinde; öğretmen adaylarının ilk dersten itibaren olumsuz duygu ve düşüncelerinin olumlu duygu ve düşüncelerle yer değiştirdiği ve "Derse İlgi Duyma"ya başladıkları ortaya çıkmıştır.

"Dersle ilgili izlenimler, sınıfa girene kadar işkenceydi benim için çünkü ben bu zamana kadar dersin adı buysa kim bilir bütün derslerde ne kadar inanılmaz bunalıp, sıkılırız diye düşündüm. Ama şu anda bu konuda ne kadar önyargılı ve negatif bir tutum geliştirdiğimi anlıyorum. Bu derse karşı ilgim giderek artıyor." **(UÖA3)**

"Dersin, açıkçası böyle işte; insan haklarının tarihi nedir, önemli toplumsal durumlar nedir, bunlar öğretilecek ve bize düz anlatım ve slaytla oradan okuyup ders yapılıp gidileceğini düşünmüştüm. Ciddi ciddi dersin öğretimini işleyeceğimizi yani aslında nasıl bunu çocuklara kendi öğrencilerimize öğreteceğimizi, etkinlikler yapacağımızı, bizim de işin içine katılacağımızı bilmiyordum. Hepimizin bence olumsuz bir düşüncesi vardı." **(UÖA4)**

"Ben bu dersi ilk seçtiğimde sıkıcı geçer diye düşünmüştüm. Hoca slayttan konuları açar, biz izleriz, konular çok eğlenceli durmuyor, uyuklarız öyle geçer.. gerçekten böyle düşünmüştüm. Ama ilk hafta derse geldiğimde dedim ki bu ders bize çok katkı sağlayabilir. Gerçekten her dersten dolu dolu ve mutlu çıktım." **(UÖA5)**

"Dersin adının geçtiği şekilde otoriter ve baskıcı bir ders olmadığını düşünmeye başladım. Bütün düşüncelerim ilk dersten önce olumsuzdu. Derse karşı bir ilgi uyandı ben de açıkçası. Çünkü şu ana kadar mevcut düzen içerisindeki ders işleyişinden daha farklıydı. Dolayısıyla zaten kendi farkını ortaya koyan bir ders olduğu için de çok ilgimi çekti ve süreç içerisinde daha da motive olmuş bir şekilde derslere gelmeye başladım." **(UÖA6)**

Tema 2. İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Mesleki Bilgi ve Becerilerine Katkıları

İHDE dersinin uygulama sonrasında öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde dersin öğretmen adaylarına mesleki bilgi ve beceriye yönelik katkı sağladığı sonuçları ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları bu dersin "Mesleki Bilgi ve Beceri" açısından çeşitli yönlerden katkılar sağladığı ifade edilmiştir. Dersin etkinliklerinin ve uygulamaya dayalı olmasının bu katkıyı sağladığı ifade edilirken, dersin materyal hazırlama, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme-değerlendirme açısından mesleki bilgi ve becerilerini geliştirdiği belirtilmiştir.

> "Mesela bana sırf insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk haklarıyla ilgili bilgiler verilmedi. Aynı zamanda bununla birlikte çocuk haklarını nasıl öğretebileceğim, bir öğretmen olarak hangi mesleki becerilere sahip olmam gerektiği ve bu dersle ilgili ne kadar çok sahip olabileceğim ya da sahip olmam gereken durum varsa sınıf içinde yaşanan okul içinde, aile içinde- bunlarla karşılaştığımda kendimi yeterli hissedebileceğimi düşünüyorum. Öğretmenlik mesleği hakkında farkındalığım arttı, çocuk haklarına olan bakış açım değişti." **(UÖA1)**
>
> "Bütün dersi genel olarak değerlendirdiğimde bana öğretmenlik mesleği ile ilgili bilgi ve becerileri kazandırdığını fark ediyorum aslında. Bu yönüyle çok boyutlu bir ders oldu. Hem bilgimiz arttı hem de yaptığımız etkinlikler ve kullandığımız yöntem ve tekniklerle tecrübe kazandık." **(UÖA3)**
>
> "Bir nevi bu ders benim üçüncü sınıfa kadar aldığım bütün yöntem, teknik, mesleki bilgi ve becerileri gösterdiğim, uygulayabildiğim ve kendi içimde tekrar pekiştirebildiğim bir ders oldu." **(UÖA5)**

Dersin öğretmen adaylarına katkılarına yönelik olarak ortaya çıkan sonuçlarda biri "Dersin İhtiyaçları Karşılaması"dır. Öğretmen adayları, dersin öğretiminden beklenenin üzerinde bir karşılık aldıklarını ve sadece dersin konularına yönelik bilginin değil, mesleki bilgi ve becerilerine de olan katkısından dolayı dersin ihtiyaç ve beklentilerini fazlasıyla karşıladıklarını belirtmişlerdir.

> "Ben dersimizin amacına ulaşmasında da öte bu konuyla ilgili daha fazla detaylı bilgiye sahip olduğumuzu ve dersin hedeflerinin üzerine çıktığımızı düşünüyorum. Bu dersi seçerken sadece konuyla ilgili bilgi düzeyinde hedefler olur sanmıştım. Şu anda bilginin yanında mesleki bilgi ve becerilerim de arttı."**(UÖA1)**
>
> "Yaptığımız bütün etkinlikleri ve gördüğümüz bütün bilgileri öğretmen olduğum zaman kendi sınıfımda uygulayabileceğimi düşünüyorum. Dersin aslında bütün içeriği bununla ilgiliydi. Dolayısıyla benim bir dersten beklediğimin çok daha üzerinde bir öğrenme gerçekleştiğini düşünüyorum." **(UÖA2)**
>
> "Güncel konuları içermesi, günlük hayatta karşılaşabileceğimiz sorunlara çözüm önerileri getirebilecek mevcut durumların incelenmesi, bu konular ve kavramlarla ilgili bilgi ve beceriye yer verilmesi, ayrıca ders planı, materyal geliştirme, ders kitaplarını inceleme, konuyla ilgili ölçme ve değerlendirme araçları geliştirme, bir öğretim planlama ve gerçekleştirebilme sayesinde derse yönelik bir bilinçlenme ortaya çıktı. Bu dersin benim ve diğer arkadaşlarımın ihtiyaçlarını karşıladığı görüşündeyim." **(UÖA6)**

"Ders Etkinlikleri" ile öğretmen adayları özellikle ders tasarımı süresince belirlenen etkinliklerin hedeflere olan uygunluğu ve bu etkinliklerin mesleğe başladıklarında özellikle kendilerine sağlayabileceği mesleki bilgi ve becerilerden bahsetmişlerdir. Ders içerisinde uygulanan etkinliklerin, mesleğe başladıkları zaman kendi sınıflarına uyarlayabilecekleri etkinliklerden oluştuğu, etkinliklerin nasıl belirlenebileceği, etkinliklere uygun materyal belirleme ya da tasarlama gibi kazanımların kendilerinde İHDE ile gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

> "Burada bu dersin bize bir katkısı da sadece dersi nasıl anlatabileceğimiz değil üzerine kurgulayabileceğimiz, düşünebileceğimiz bizim de kendi sınıfımızda uyarlayabileceğimiz etkinliklerin olmasıydı." **(UÖA1)**
>
> "Zaten etkinliklerin hedeflerle olan uygunluğu çok açıktı. O hafta hangi hedefleri kazanacaksak ona uygun etkinlikler vardı. Onlara göre materyal tasarladık ya da drama yaptık. Böylece kalıcı öğrenmeler gerçekleşti. Çünkü şimdi düşünüyorumda her konuya her etkinlik uygun olmayabiliyor. Bu anlamda çok başarılı bulduğum bir ders oldu." **(UÖA2)**
>
> "Dersin izlencesinde belirtilen hedeflerin hepsine yönelik olarak etkinlikler belirlenmişti. Böylece hedeflere yönelik olarak hangi etkinliğin daha iyi hazırlanabileceğini de öğrenmiş olduk." **(UÖA4)**
>
> "Bence hedeflerin hepsi konuyla, dersle alakalıydı ve etkinliklerin hepsi birbiriyle örtüşüyordu. Hem biz kendi içerimizde sıkılmadık derste hem de çocuklara bu etkinlikleri nasıl uyarlayabileceğimizi öğrendiğimiz için hedefler bizim açımızdan ve çocuklara anlatımımız açısından kafamızda oturdu diye düşünüyorum." **(UÖA5)**
>
> "Bir dönem boyunca derste bize kazandırılmak istenen bütün hedeflere yönelik etkinlikler mevcuttu. Hem konuyu anlamamız açısından hem de ileride öğretmen olduğumuzda nasıl anlatabileceğimize dair öğrenmeler gerçekleştirdik." **(UÖA6)**

"Dersin Uygulama Ağırlıklı Olması"nın öğretmen adayları üzerinde mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek adına örnek bir ders olduğu sonuçları öğretmen adayları tarafından belirtilmiştir. Öğretmen adayları üçüncü sınıfa gelene kadar Eğitim fakültesinde gördükleri; eğitim öğretim süreci planlama, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme gibi dersleri uygulayarak tek bir ders adı altında gördüklerini ve bunu deneyimlemenin kendilerinde öğretmenliğe başlamadan önce büyük bir tecrübe olduğunu belirtmişlerdir.

> "Açıkçası uygulamaya dönük olması mesleki anlamda bana çok şey kazandırdı." **(UÖA1)**
>
> "Sadece teorik şeyler öğrendik bundan önceki derslerimizde. Nasıl yaklaşımlar var, öğretim nasıl yapılmalı. Ama bize hiç kimse karşımızda bir çocuk varmış gibi nasıl öğreteceğimizi göstermedi ya da derse girdiğimizde peki bu dersin planı nasıl hazırlanır veya nasıl materyal geliştiririz bundan bahsetmedi. Nasıl ölçme ve değerlendirme araçları kullanılabilir, nasıl uygulanır? Bunlar bize teorik olarak veriliyordu hiç hazırlamadık beraber bir etkileşim içerisinde bulunmadık sınıfla. Bu derste uygulama odaklı bir eğitim aldık ve bize mesleki açıdan çok katkısı oldu." **(UÖA3)**
>
> "Ben ciddi ciddi dersin öğretimini işleyeceğimizi yani bizim aslında nasıl bunu çocuklara kendi öğrencilerimize öğreteceğimizi, etkinlikler yapacağımızı, bizim de işin içine katılacağımızı

bilmiyordum. Meğer derste uygulama yapmak ne kadar kıymetliymiş! Öğretmen gibi hissettim kendimi." **(UÖA4)**

"Diğer derslerde kullandığımız teknikleri bu derste uygulayınca anlayabildik, yani gözlemleyip, uygulayıp, bunların farkına varabildik. Öğretmen olmadan önce bu şekilde derste uygulamalar yapmak hepimiz için çok iyi oldu." **(UÖA6)**

Öğretmen adayları "İHDE Dersi Öğretim Yöntem ve Teknikleri" açısından özellikle derste bir öğretim yöntem ve tekniği üzerinden öğretim yapılmadığı için dersin kendileri üzerindeki olumlu gelişmelerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları dersin sıkıcı ve ezbere dayalı bir süreç içerisinde geçeceğini düşünmelerine rağmen kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin "Çeşitliliğinin" kendileri açısından etkili öğrenmeye yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

"Bence insan hakları yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularını içeren bu dersin drama, işbirlikli öğrenme, grup çalışması gibi birleştirici ve geliştirici özelliklere göre hazırlanmış olması çok etkiliydi. Dolayısıyla ilerde mezun olup mesleğime başladığımda kendi öğrencilerimde bu yöntem ve teknikleri kullanarak tam öğrenmenin gerçekleşeceğini düşünüyorum."**(UÖA3)**

"Bu kadar fazla öğretim yöntem ve tekniğini bir arada harmanlayıp kullanınca, birimizin bir yerde öğrenemediğini, diğer etkinlik zaten mutlaka öğretti. Yani şöyle söyleyebilirim benim bireysel olarak anlayamayacağım bir şey varsa, ben onu grup çalışmasında yaptım ya da projede yaptım. Bir başka arkadaşım diyelim ki dramada çekingen davrandı ama eğitsel oyun da kendini gösterip konuyu anlayabildi. Dolayısıyla nasıl öğreneceğini ve öğretebileceğini kendi sınıfına ileride nasıl adapte edebileceğini de öğrendi bütün arkadaşlarım. Bu yüzden öğretim yöntem ve tekniklerinin hepsini bir arada kullanmak bence çok mantıklıydı ve kalıcı öğrenmeyi sağladı diye düşünüyorum." **(UÖA4)**

"Bence kullandığımız öğretim yöntem ve teknikleri son derece etkili ve çeşitliydi. Dolayısıyla hem hepsini kullanarak deneyimledik yöntem ve tekniklerin hem de bizim açımızdan etkili bir öğrenme süreci gerçekleşti."**(UÖA5)**

"Ben slayttan anlatımla kesinlikle almadığım ve öğrenemediğim için bu şekilde öğrenmeye kendini kapatıyordum. Ama bu derste düz anlatımla anlayana göre düz anlatım da var bir parça, bir parça drama da var. Yaparak yaşayarak öğrenenler için grupla çalışma da var. Yani bir ders içerisinde aynı hedefi birden fazla teknikle gördüğümüz için herkesin öğrenmesini bence etkileyen bir süreç. Bir teknikle öğrenemeyen birisi varsa diğer teknikle mutlaka öğrenmenin içine çekiliyor. Bence böyle çok daha sağlıklı ve kalıcı bir öğrenme gerçekleşti diye düşünüyorum." **(UÖA6)**

Öğretmen adayları "Drama" tekniğinin İHDE dersi ile kendilerinde pekiştiğini, aktif katılım sağladıkları bu türden yaratıcı drama etkinlikleriyle hem sınıf içerisinde iletişim becerilerinin arttığını hem de öğrenmede kalıcılığın ortaya çıktığını yapılan görüşmelerde belirtmişlerdir. Drama yönteminin İHDE için en kullanışlı yöntemlerden biri olduğunu belirten öğretmen adayları ayrıca mesleğe başladıklarında yaratıcı drama sayesinde hazırlayacakları bu etkinlikleri kullanarak sınıfta başarı sağlayabileceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

> "Bu dersin bize bir katkısı da sadece dersi nasıl anlatabileceğimiz değil, üzerine kurgulayabileceğimiz, düşünebileceğimiz bizim de kendi sınıfımızda uyarlayabileceğimiz yöntem ve tekniklerle anlatılmasıydı. Bu dersi düz anlatımla gelip bize slayttan sunum yaparak anlatsaydınız bu mesleki becerileri kazanma konusunda gerçekten başarılı olamazdık. Mesela çocuk haklarının tarihçesi konusunda bize ilk önce konuyu sunuş yoluyla vermiştiniz. Orada gerçekten biraz sıkıldığımı ve dikkatimin dağıldığını fark ettim. Ama aynı konuyu devam eden etkinliklerde bir de drama yöntemiyle verip uygulama yaptığımızda gerçekten sözleşmeler, o dönemlerde insanlığın, insan hakları için verdiği savaşı kafamda daha iyi oturtabildim. Sadece anlatıp geçseydiniz aklımda kalmazdı ama ben o kısımları canlandırdığım için drama yoluyla, rol yaptığım için şu anda gerçekten o dersteki haliyle hatırlayabiliyorum." **(UÖA1)**

> "Drama etkinliklerini ilk zamanlarda çekinerek yapıyorduk. Sonra hepimiz çok istekli davranmaya başladık. Canlandırdığımız zaman, durumlar aklımızda kalıyor. Komple 14 haftanın özeti drama etkinleriyle hala aklımda." **(UÖA3)**

> "Dersten önce yaptığımız ısınmalar, dramayla konuları öğrenme ya da insan haklarının tarihsel süreçlerini canlandırdığımız o drama etkinliklerini unutamıyorum. Etkinlikler beni o kadar etkiledi ki bunu kendi sınıfımda da uyguladığımda ciddi anlamda bir etki yaratacağını düşünüyorum. Akılda kalmayı sağlayan bir yöntem yani tam öğrenmemizi sağladı diyebilirim." **(UÖA4)**

> "Grup çalışmalarında işbirlikli öğrenme veya drama gibi etkileşimler de sınıf içerisindeki aktivitelerimizin artmasının yanı sıra kendi aramızdaki arkadaşlık ilişkilerimizde de olumlu bir değişim yarattı diye düşünüyorum." **(UÖA5)**

> "Drama tekniğini özellikle kullandığımız her ders aklımda kaldı. Yaparak, yaşayarak öğrenmeyi bunun gibi dersler açısından çok destekliyorum. Bütün hepsi aklımda yaptığımız etkinliklerin." **(UÖA6)**

İHDE dersinde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin, öğretmen adayları üzerinde "Kalıcı Öğrenme"yi de sağladığı, öncelikle insan hakları ve demokrasi denildiğinde sadece ezbere dayanan bir öğretim süreci beklediklerini fakat bu derste aktif öğretim yöntem ve tekniklerini deneyimleyerek kavramları ve konuları ezberlemeden, aktif katılımla kendilerinde kalıcı öğrenmelerin gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

> "Ders süresince aktif olmak ve sürekli etkinlikler sırasında birbirimizle etkileşim kurmamız kullanılan öğretim yöntem ve teknikleriyle gerçekleşti düşüncesindeyim. Böylece dersin bütün öğrenmelerinin çok daha kalıcı olduğunu düşünüyorum. Ben bundan on yıl sonra bile bu etkinlikleri hatırlayabileceğimi ve üzerine yeni şeyler inşa edebileceğimi düşünüyorum." **(UÖA1)**

> "Öğretim yöntem ve teknikleri açısından bence çok etkiliydi çünkü bu etkinlikler sayesinde ders içerisinde işlediğimiz konuları daha rahat ve kalıcı şekilde öğrenmiş olduk." **(UÖA2)**

> "Kendi sınıfım olduğunda bu derste kullanılan yöntemleri kullanabilirim diye düşünüyorum. Böylece kalıcı öğrenmeler gerçekleşir." **(UÖA3)**

> "Demokrasi, eşitlik, adalet gibi kavramların bize bu zamana kadar sürekli ezberlenmesi gereken kavramlar olduğu öğretildi. Ama bu programda kullanılan öğretim yöntem ve teknikleriyle etkinlikler ezber yapılabileceğine inandığınız bütün kavramların nasıl eğlenerek, yaparak, yaşayarak öğrenilebileceğini bize gösterdi. Böylece daha kalıcı bir öğrenme gerçekleşti." **(UÖA5)**

Öğretmen adayları İHDE dersi uygulama sürecinde dersin hedeflerine yönelik olarak ortaya çıkardıkları etkinlik ürünlerini ve proje materyallerini Eğitim fakültesinde

sergilemişlerdir. Materyal hazırlama ve sergilemeye ilişkin olarak uygulama sonrası yapılan görüşmelerde bu dersin "Materyal Hazırlama" ile ilgili olarak öğretmen adaylarında bir derse ve/veya hedefe yönelik materyal üretme ve ortaya çıkan ürün ile mesleki özgüveni kendilerinde ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

> "Bu derste hazırladığımız materyaller ve sonunda yaptığımız sergi ile hem farklı bir sürü fikir ortaya çıktı hem de bu süreçte gruplar halinde çalışırken bile birbirimize çok saygılı davrandık. Bu dersi almadan çalışsaydık gruplar halinde, durum daha farklı olabilir, çatışmalar çıkabilirdi. Bir de başarabildiğimizi gösterip, öğretmen olabilme özgüvenini sağladı bize." **(UÖA2)**

> "Materyal üretmemiz iyi bir fikirdi. Aslında derste işlediğimiz her şeyin üç katını biz materyal hazırlarken gördük. Dolayısıyla uygulamadan üretmeye geçince çok daha farklı bir dünya çok daha farklı bir aşamaya geçiyorsunuz. Ders anlatıyoruz, derse giriyoruz, etkinlikler yapıyoruz ama orada gerçekten artık sentezleme ve analiz etmeye başladığımızı hissettik. Kendimiz bir şeyler yapmaya çalışıyorduk." **(UÖA4)**

> "Bu dersin genelinde materyaller tasarladık ve ben konuyu daha iyi anladım. Böylece aslında öğrendiğimiz şeylerin hepsi kafamızda oturdu." **(UÖA5)**

Öğretmen adayları "İHDE Dersi Ölçme ve Değerlendirme" ile ilgili geleneksel yöntemler dışında tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle değerlendirilmelerinin hem sınav stresinin olmaması hem de derste hazırladıkları ürün ve performanslarının değerlendirilmesi açısından kendilerine daha fazla katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları ayrıca tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerini deneyimleyerek mesleğe başladıklarında bu yöntemleri kullanabilecek tecrübeyi de kazandıklarını ifade etmişlerdir.

> "Dersimizin süreç değerlendirmeye yönelik olması bizim kullanılan bu yöntemleri öğrenmemizi ve öğrencilerimize de bunları uygulayabilmemize temel oluşturdu diye düşünüyorum." **(UÖA3)**

> "Bence bu ders için sınav yapmamak, geleneksel yöntemleri kullanmamak ve çoktan seçmeli soru sormamak çok daha iyi oldu. Böyle olunca bir kere zaten dersin sınav baskısı üzerimizden otomatik kalktı. Bu yaptığımız etkinlikler içerisinde hiçbir arkadaşımız birbirinin hakkına saygısızlık etmedi. Herkes demokratik kararlar aldı. Herkes aslında kendi içinde kendi demokrasisini ve çocuk haklarını, buna olan saygıyı, uzlaşıyı, birbirimizde ve kendi çevremizdeki durumlarda test ettik. Bir yerde bunu bile görebilmek için çok iyi. Ama klasik sınav yapılsaydı bunların hiçbiri gözlemlenemeyecekti, biz de göremeyecektik." **(UÖA5)**

> "İnsan hakları, demokrasi ve çocuk hakları gibi kavramların ölçme ve değerlendirilmesinin bu ders programında gördüğüm kadarıyla geleneksel biçimden daha farklı yapılması gerekiyor. Çünkü burada günlük hayatta karşılaşılan ihlal ve istismarlar var. Çocuk haklarının öğretilmesinin yanında farkındalık ve bilinçlendirme var. Bu sebeple alternatif ölçme ve değerlendirmenin dersimizde olması ve bütün süreci hep birlikte deneyimlememizin hem konu alanı hem de mesleki alanda bize katkıları oldu diyebilirim." **(UÖA6)**

İHDE dersinde ölçme ve değerlendirmede sunulan "Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme" ile ilgili olarak öğretmen adayları özellikle insan hakları, demokrasi, çocuk hakları gibi konularda ölçme ve değerlendirmenin geleneksel yöntemlerle ölçülemeyeceği ve süreç içerisinde bir değerlendirme yapılmasının daha doğru bir

uygulama olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca Eğitim fakültesinde aldıkları eğitimlerde gördükleri tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerini kullanabilme konusunda, bu ders içerisinde edindikleri deneyimlerle kendilerini tamamlayıcı ölçme ve değerlendirmede yeterli buldukları ortaya çıkmaktadır.

> "Geleneksel yöntemler haricinde farklı ölçme ve değerlendirme yöntemlerini görmüş olmamız geleceğe yönelik tecrübe kazanmamız için bence çok önemliydi. Özellikle öğrendiklerimizi uygulayabilme şansımızın olması kalıcı öğrenmeleri sağladı. Sürecin değerlendirilmesiyse bu ders için en doğru seçim." **(UÖA1)**

> "Süreç değerlendirme öğrenenlerin içerisinde olduğu grup aktivitelerini, projeleri ve yaptıkları diğer ürünleri değerlendirmek açısından daha iyi gözlemlemeyi sağlıyor. Ayrıca sınav kaygısı olmadan kendimizi öne çıkarıp ve daha yaratıcı olup, eğlenerek öğrendiğimizi fark ettiğim için kendi açımızdan baktığımızda öğretmenliğe başladığımızda bu yöntemleri kullanmanın çok daha sağlıklı olacağını düşünüyorum bu derste. Dolayısıyla tam öğrenip öğrenmediklerini kestiremeyeceğim bir geleneksel ölçme ve değerlendirmenin bu ders için doğru olduğunu düşünmüyorum." **(UÖA2)**

> "Klasik bir değerlendirme yapılmış olsaydı bu dersle ilgili, sınıf içerisinde göstermiş olduğumuz performansın belki de onda birini sadece gösterebilirdik çünkü klasik ölçme ve değerlendirme baskı ve otorite uyandırıyor. Biz de bıraktığı izlenim bu yönde en azından ama biz klasik sınav yerine alternatif yöntemleri kullandık. Hem çok rahattık hem de daha iyi öğrendik." **(UÖA3)**

> "Ben bu derste geleneksel yöntemle sınav yapılmasının gerekli olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Çünkü o zaman bir farkı kalmaz diğer derslerden. Düşünsenize bir sürü etkinlik yaptık, grupla etkileşim yaptık, proje yaptık bunların hepsini bir kenara bırakıp, işte çocuk haklarını ezberle kağıda yaz, bu bizim içimizdeki ruhu, o konuyla ilgili farkındalığımızın ne derece yansıtabilir ki? Bu ders geleneksel yöntemlerle ölçülebilecek bir şey değil diye düşünüyorum." **(UÖA4)**

> "Ben bir kere sınav yapılmaması gereken bir ders olduğuna karar verdim bu dersin. İlköğretimde de mutlaka Millî Eğitim Bakanlığı'nın istediği bir sınav süreci vardır ama bence bu türden insani duyguların ve durumların günlük hayatın tam içinde olduğu derslerde geleneksel ölçme ve değerlendirmeden biraz daha alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Bu dersin programı içerisinde bu yöntemleri de deneyimlediğimiz için benim açımdan bir alıştırma,bir idman oldu. Bundan sonra mutlaka kendi derslerimde de, özellikle bu derste de bunları uygulayabileceğimi düşünüyorum çünkü bu konuda kendimi yeterli hissetmeye başladım." **(UÖA6)**

Öğretmen adayları için "Yansıtma Günlükleri" tutmanın ise derste yapılanlarla ilgili hem dersin tekrarı niteliği taşıdığı, hem de öğrenmeyi sağladığı için programın uygulanmasına yardımcı olduğu belirtilmiştir.

> "Yansıtma günlükleri özellikle benim için açıklayıcı ve kendimi ifade edebilme ya da ne öğrendiğimi ölçümleyebilme açısından etkiliydi. Öğrenmelerin daha kalıcı olmasını sağladığını düşünüyorum. İleride ben de öğrencilerime ders sonlarında böyle küçük notlar aldırabilirsem onlarda da kalıcı öğrenmenin gelişebileceğini fark ettim çünkü kendim de öğrendim onlara da bu yöntemi deneyebileceğimi düşündüm." **(UÖA1)**

> "Yansıtma günlüğü yazmak bizim için sanki evdeki günlüğümüzü yazmak gibiydi. O gün içerisinde ne yaptığımızı, o dersin bize ne kattığını, ne kazandırdığını, samimi bir üslupla yazıyor olmak çok kolay oldu. Ayrıca bugün bile hala neler yazdığımı hatırlıyorum kelimesi kelimesine. Böylece konular ve etkinlikler daha çok aklımda kaldı." **(UÖA3)**

> "Aynı gün içerisinde dersin sonunda yaptığımız her şeyin özetini çıkarmamız, ne anladıysak o doğrultuda yazmamız bence kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirdi. Konuları özümsedim ve özet çıkardım. Hem konuyu özümsedim hemde özet çıkarırken aklımdan sürekli geçen şeyler: "Ne

yapmıştık? Ne yapmamız gerekiyordu?" bunları düşündüm ve bu bana çok yardımcı oldu. Ayrıca her hafta tekrarlanması sorumluluk almayı da gerektiriyor. Yani siz bunu yazın getirin deseydiniz belki o kadar çok üzerinde durmazdık ama bunun bir dersin ölçme ve değerlendirme kısmının olduğunu bildiğimiz için de ayrıca özen gösterdik. Dolayısıyla bu özenin karşılığı da yine bize geldi. Çünkü kalıcı öğrenmeyi sağladı diye düşünüyorum." **(UÖA6)**

Tema 3. İHDE Dersinin Öğretmen Adaylarının Kişisel ve Mesleki Gelişimlerine Katkıları

Öğretmen adayları İHDE dersinin kendilerine sadece mesleki bilgi ve beceri kazandırmadığını bunun yanında "Kişisel ve Mesleki Gelişim"lerine de katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları artık günlük yaşantılarında insan hakları, demokrasi ve çocuk hakları gibi konularda daha önce dikkat etmedikleri pek çok konuya artık dikkat ettiklerini ve bu dersin "Farkındalık Kazanma" konusunda kendileri açısından gelişimlerine katkı sağladığını belirtmişlerdir.

"Çocuk haklarıyla ilgili kendi ailemde bile dikkat edebileceğim noktalar olduğunu fark ettim aslında. Dersi almadan önce demokrasi, insan hakları ve çocuk haklarıyla ilgili hiçbir bilgim yoktu. Hakların bu kadar önemli olduğunu bir öğretmen olarak bilmiyordum. Şimdi bir yerde karşıma çıksa, direkt bir şeyleri fark etmeye başlarım. Dolayısıyla bunu günlük hayatta da uygulayabileceğimi düşünüyorum." **(UÖA1)**

"Bu dersten sonra adalet, demokrasi, eşitlik gibi kavramları biliyoruz. İçselleştirdik ve gerçekten de eğitimde çok önemli bir yere sahip olduğunun farkındayız. Hatta demokratik sınıf ortamı, demokratik bir öğretmen için gereken özellikler, bunların çok önemli ve gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu dersi aldıktan sonra her şeye farklı bakmaya başladım diyebiliriz. Eskiden dikkatimi çekmeyen bir sürü konu, kavram, ihmal şu anda hemen dikkatimi çekiyor." **(UÖA3)**

"Dışlanma veya ayrımcılık görme ya da ırkçılık konularına hassasiyetle bakıyorum. Eğer öğretmen olduğum sınıfta böyle bir durumla karşılaşırsam ekstra bir ilgi ve çabam olur diye düşünüyorum. Şu an çok başındayız daha yeni gördük bu dersi ama araştırırım, öğrenirim, nasıl davranılması gerektiğini düşünürüm bu ders bana bu farkındalığı kazandırdı. Dolayısıyla artık çok yönlü baktığımın farkına vardım." **(UÖA6)**

İHDE dersinin uygulamaya dönük bir ders olması ayrıca işbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarına yönelik etkinliklerin yapılması sebebiyle öğretmen adayları arasında "Sosyalleşme"nin sağlayabildiğine dair sonuçları ortaya koymuştur. Drama yöntemi ve dersin etkinliklerinde gruplar halinde çalışan öğretmen adayları kendilerini daha iyi ifade ettiklerini ve grup içerisinde birlikte üretmenin mesleki ve kişisel gelişimleri açısından kendilerini olumlu yönde etkilediği ve motive ettiğini belirtmişlerdir.

"Sınıf içerisinde de çok fazla sosyal değildim. Bu derste yaptığımız etkinliklerde sürekli farklı kişilerle karşı karşıya kaldığımız için hem kendim rahat olmayı öğrendim hem de fikir üretebildiğimi gördüm. Diğer arkadaşlarımla iletişimin aslında bana neler kazandırabileceğini gördüm. Yani bu dersin bizim sınıf iklimimizde de birleştirici özelliği olduğunu söyleyebilirim." **(UÖA1)**

"İlk derste de böyle drama ya da eğitsel oyun ve etkinlikler olunca biraz gözüm korkmuştu katılamam diye ama sonra ilerleyen süreçlerde ders içerisinde yaptığımız etkinliklerin konuyu anlamamı sağladığını daha rahat öğrendiğimi fark ettim ve bu şekilde kendimi de biraz değiştirdim ve geliştirdim. Onun dışında arkadaşlarımla iletişimimde de bayağı yol kat ettiğimizi düşünüyorum." **(UÖA2)**

"Burada dersleri aldığım arkadaşlarımla hiç böyle bütüncül biraraya geliş olmamıştı. Ama bu dersle birlikte mesela bir araya gelelim de hani bir şeyler yapalım, sosyalleşelim, sohbet edelim gibi ortamlar oluştu. Bu yaptığımız insan hakları ve demokrasi etkinliklerinin ve grup çalışmalarının etkili olduğunu düşünüyorum." **(UÖA3)**

"Grup çalışmalarında işbirlikli öğrenme veya drama gibi etkileşimlerle, sınıf içerisindeki aktivitelerimizin artmasının yanı sıra kendi aramızdaki arkadaşlık ilişkilerimizde de bir değişim yarattı diye düşünüyorum. Üç yıldır hiç konuşmadığım, sohbet etmediğim, adını bile doğru düzgün hatırlamadığım arkadaşlarım vardı. Onlarla aynı grupta oldum, ders programı hazırladım. Böylece onları tanımış ve bilgilerimi paylaşmış oldum." **(UÖA4)**

"Bu ders, etkileşimi çok arttırabilecek bir ders. Çünkü bizim bile üç yıldır konuşmadığımız, sınıf içerisinde etkileşim kurmadığımız arkadaşlarla aramızda çok güzel sohbetler ve sosyalleşme olmasına sebep oldu." **(UÖA5)**

Öğretmen adayları mezun oldukları zaman bu dersin öğretimini yapabileceklerini ve sınıf içerisinde demokratik bir iklim oluşturabilme düzeyinde "Öğretim Öz Yeterliği" kazandıklarını belirtmişlerdir.

"Mesela yarın bu derse girmem gerekse tam anlamıyla bu dersin hakkını vererek öğretimini yapabileceğimi düşünüyorum. Benim için burada önemli olan ve anladığım en önemli konu: sınıfta bu dersi de işlerken veya diğer dersleri de, sınıf ikliminde demokratik bir öğretmen olabilmek. İnsan hakları ve çocuk haklarına saygılı bir çerçeve içerisinde nasıl demokratik bir sınıf ortamı yaratabileceğimizin aslında ne kadar önemli olduğunu bana gösterdi bu ders." **(UÖA1)**

"Bu derste bir öğretmenin ne yapması gerekiyorsa onun hepsine sahip olduğumu düşünüyorum. Bunun yanında bir vatandaş olarak, bir yurttaş olarak da bu kavramlarla ilgili yeterli farkındalığa, bilince ve bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum." **(UÖA2)**

"Öğretmenlik uygulaması anlamında bu dersin bize çok fazla katkısının olduğunu düşünüyorum. Öğretmen olduğumda bu dersi verirken, önce sınıfımı gözlemleyip ondan sonra çocuklara göre şu anda öğrendiklerimle ders planımı yapıp, anlatabileceğimi düşünüyorum. Hem bilinç kazandım. Hem de bir öğretmen adayı olarak insan hakları, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili farkındalığım arttı." **(UÖA4)**

"...diğer derslerde de demokrasi konusunun, haklar konusunun altını çizerim ve hatta demokratik bir öğretmen olup, demokratik sınıf iklimi yaratacağıma inanıyorum. En önemlisi bu konuda kendimi yeterli ve özgüveni yüksek, motivasyonu yüksek hissediyorum." **(UÖA5)**

"Öğretmenlik mesleğine bence çok fazla katkısı olduğunu söyleyebilirim. Bu yönde kendimi geliştirdim, motivasyonum arttı. Kendimi ilk defa bir ders açısından yeterli hissetmemi sağladı." **(UÖA6)**

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde İHDE dersinin tasarım, uygulama ve değerlendirme aşamalarından elde edilen bulgular ayrı başlıklar altında verilmiştir. Sonuçlar özetlenerek önerilerde bulunulmuştur.

5.1. İHDE Ders Tasarımına (İhtiyaç Analizi) Yönelik Tartışma ve Sonuç

Program tasarımının ilk aşamasında sınıf öğretmenliği lisans programı için tasarlanacak İHDE dersine yönelik ihtiyaç analizi yapılmıştır. İhtiyaç analizi yapılırken dersin hedeflerinin belirlenmesinde ilgili alanda yapılan çalışmalar incelenmiş daha sonra program tasarımına yönelik paydaşlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu paydaşlar ilkokul sınıf öğretmenleri, öğretim elemanları ve öğretmen adaylarıdır. Derinlemesine görüşmeler, ilk olarak İstanbul'da bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programı 4. Sınıfta kayıtlı altı öğretmen adayıyla gerçekleştirilmiştir. Ardından İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi (İHYDD)'nin İlkokul 4. Sınıflarda öğretimini yapmış ve/veya yapmakta olan sekiz sınıf öğretmeni; insan hakları ve demokrasi eğitimi (İHDE) ile ilişkili bir dersin eğitim fakültelerinde öğretimini yapmış ve/veya yapan üç öğretim elemanıyla görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Görüşme verilerinin analizlerinden ortaya çıkan bulgular doğrultusunda aynı programda 4. sınıfta kayıtlı olan 80 öğretmen adayına ise İhtiyaç Analizi Anket'i uygulanmıştır.

Öğretmen adayları, öğretim elemanları ve ilkokul sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden çocuk haklarının en iyi okulda öğrenilebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Ersoy (2011), demokrasinin öğrenilmesinin, demokratik ortamlarda, eğitim yoluyla ancak okullarda mümkün olabileceğini belirtmiştir. Çocuklara kendi haklarının bilincini aşılamak için gerekli pratikleri gerçekleştirecek öğretmenlerin ve okulların önemini vurgulayan Kop ve Tuncel (2010), ise Türkiye'deki çocuk gerçeğiyle ÇHS'de ki ideal pozisyonların arasındaki mesafenin altını çizmişlerdir. Bu sonuçlar, bu dersin ilkokulda öğretilmesinin önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır.

Görüşmelerde ve ankette, ilkokulda İHYDD'nin etkili verilebilmesi için eğitim fakültelerinde insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularına yönelik bir dersin gerekli olduğu ve öğretmen adaylarının İHYDD'nin öğretimini yapabilecek nitelikte bilgi ve beceri ile yetiştirilmesinin önemi ifade edilmiştir. İlgili çalışmalarda öğretmen adaylarının insan hakları eğitimine karşı tutumlarının olumlu yönde olduğu ayrıca eğitim fakültelerinin bütün bölümlerinde İHDE dersinin verilmesi gerektiği çünkü bu dersin öğretmenlik mesleğine hazırlayan nitelikte bir ders olduğu görüşleri ortaya çıkmıştır (Çarıkçı, Er, 2010; Dolanbay, 2011). Çünkü çocukların ÇHS'deki haklarına dair bilinçlenmeleri için öncelikle öğretmenlerin bu konuda nitelikli eğitilmeleri gerekmektedir (Kepenekçi, Baydık, 2009). Buna rağmen öğretmenler ve okul yöneticilerinin çocuk hakları konusunda kendilerini yeterli hissetmedikleri, sadece ders programı dâhilinde çocuk hakları konusuna değindikleri ve programın dışında bu konu üzerinde durmadıkları bu sebeple de etkili bir İHYDD'nin okullarda yapılamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Uçuş, Şahin, 2012). Nitekim, ihtiyaç analizi anket sonuçlarına göre öğretmen adaylarının çocuk haklarından "kısmen" haberdar oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ÇHS'yi öğretmen adaylarının tamamına yakınının hiç okumamış olmaları ve bu doğrultuda haklardan haberdar olmamaları özellikle ilkokul düzeyinde İHYDD'nin yapılıyor olmasına rağmen bilgi düzeyinde ortaya çıkan eksiklikler sebebiyle eğitim fakültelerinde bu derse yönelik ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Kaya, 2011). Fazlıoğlu (2007), ise araştırmasında öğretmen ve yöneticilerin çocuk haklarını kavradıklarını fakat bunun sadece teori düzeyinde kalarak uygulamaya geçirilmesinin istenen düzeyde olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla, her ne kadar çocuk hakları bilincinin oluşturulması konusunda eğitim kurumları önem sırasında başlarda yer alsa da sınıf öğretmenlerinin bu konudaki birikimlerinin yeterli olmadığı ve eğitim fakültelerinde bu alanda nitelikli öğretmenler yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Karaman, 1993). Bu noktalardan hareketle öğretmen adaylarına yönelik verilecek İHDE'nin hem alan bilgisini hem de alan bilgisini uygulamaya dönüştürecek öğretim becerilerini de kazandırması önemli hale gelmektedir.

Bu doğrultuda, ihtiyaç analizi sonuçları da dersin tasarımında yer alması gereken hem alan bilgisine hem de alan öğretim bilgi ve becerilerini içeren hedefler ve hedeflere uygun içerik belirlenmiştir. İhtiyaç analizinde, ilköğretimde İHYDD'nin öğretiminin yaş düzeyine uygun hedeflerden oluşmadığı ve kalıcı öğrenmelerin

gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Özdemir Uluç (2008), ilköğretim programlarında çocuk haklarını incelediği araştırmasında hakların eğitimiyle hedefler arasındaki uyuşmazlığa dikkat çekerken; çocuk hakları eğitiminin demokratik şartlarda, aile-öğretmen-toplum etkileşimi ve katılımının da gözetilerek, her çocuğun hayatının doğal bir parçası olarak, gelişimiyle orantılı bir şekilde verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca programların hedef ve konularında çocukların yaş ve gelişimsel özelliklerinin dikkate alınmadığının öne çıktığını belirtmiştir. Torun (2011)'un, oyun içerikli çocuk hakları öğretiminin; akademik başarı, öğrenmelerin kalıcılığı ve çocuk haklarına yönelik tutumlarına etkisini araştırdığı çalışmasında oyun ile öğrenen grubun daha fazla kalıcı bilgiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Oyun kurabilmek için drama ve işbirlikli öğrenme yöntemleri ile sınıf öğretmeni adaylarına İHYDD'ye yönelik öğretiminin yapılması bu çalışmada çıkan bulgularla desteklenebilir. Bu durum, ilkokulda verilecek İHYDD'nin öğrencilerde kalıcı öğrenme ve bilgilerin hayata transferinin sağlanabilmesi için dersin aktif öğretim yöntem ve teknikleri ile zenginleştirilmesi gerektiğine ve bunun için öğretimi planlama becerisi ile donatılmış, yetkin öğretmen adaylarının yetiştirilmesinin önemine işaret etmektedir (Uçuş, 2013). Öğretmen adaylarına yönelik tasarlanan İHDE dersi içeriğinde bu sebeple öğretmen adaylarının aktif öğrenme yöntemleri ile dersi mesleğe başladıklarında kendi öğrencilerine anlatabilecekleri düzeyde etkinliklere yer verilmiştir.

İhtiyaç analizinde ortaya çıkan bir diğer bulgu ise İHDE dersi tasarımında olması gereken hedeflerle ilgilidir. Öğretmen adayları "Çocuk Hakları ve Sözleşmeler" konusunda bilgi sahibi olmak ve özellikle ilkokul düzeyinde küçük yaş grubuna bu dersin öğretimini yapacakları için daha somut ve anlaşılır hedeflere ve etkinliklere yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çocuk hakları ve ÇHS'de yer alan maddeleri ve yaptırımlarını çocuklara öğretecek öğretmenlerin en iyi şekilde bilmesi gerekmektedir (Ersoy, 2012). Bu nedenle tasarlanacak İHDE ders programında çocuk hakları ve ilgili sözleşmeler konusunda hedeflere yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Ayrıca erken yaşlarda çocuk hakları öğretiminin önemi sebebi ile özellikle öğretmen ve öğretmen adaylarına soyut kavramların çocuklara öğretimi ile ilgili etkinliklere yer verilmelidir (Waldron, Ruane, 2010). Bu sebeple İHDE dersi öğretim programında yer verilecek etkinliklerin öğretiminde aktif öğretim yöntemleri ile öğretmen adaylarına öğretim yapılmasının mesleğe

başladıkları zaman öğrencilerine İHYDD'de soyut olan kavramların öğretiminde mesleki beceri sağlayacağı düşünülmüştür.

Öğretmenler, öğretmen adayları ve öğretim elemanları ile yapılan görüşmelerde İHDE dersinin sadece sınıf ve okul düzeyinde kalmaması gerektiği, aile ve sosyal çevreyi kapsayan konulara da yer verilmesi gerektiği, bu sebeple, öğretmenlerin insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları bilincini velilerine kazandırmalarının da çok önemli olduğu belirtilmiştir. Flowers ve Shiman (1997)'a göre insan hakları ve demokrasi değerlerinin oluştuğu okul, aile ve sosyal çevre ile öğretmenler arasında kurulacak bir etkileşim oldukça önemlidir. Öğretmenlerin bu alanda aileleri doğru yönlendirebilmesi için İHDE hedeflerinde aile ve sosyal çevrede eğitime de yer verilmiştir.

Öğretmen adayları ve sınıf öğretmenleri, hak ihlalleriyle ilgili çözüm önerilerinin, İHDE dersi kapsamında verilmesinin öğretmenlik mesleğine başladıklarında olası problemlerin çözümü ve ailelerle nasıl iletişime geçilmesi gerektiğiyle ilgili kendilerine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Yamasaki (2002), çalışmasında ilkokul düzeyinde insan hakları eğitimi verecek öğretmenlerin özellikle küçük yaş gruplarında meydana gelebilecek hak ihmal ve ihlalleri doğrultusunda bir eğitim almalarının ne derece önemli olduğundan bahsetmiş ve mesleğe başlamadan önce öğretmen adaylarının mutlaka bu alanda eğitim alması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bu açıdan bakıldığında İHDE dersi program tasarımında bu içeriğe yer verilmesinin öğretmen adaylarının mesleki bilgi ve becerilerine katkısı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öğretmen adayları ve öğretmenler ders kitabı incelenmesi, materyal tasarlama ve ders planı hazırlamaya İHDE dersi hedefleri arasında yer verilmesi gerektiğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca öğretmenler, İHYDD'nin öğretiminde bilginin yanı sıra dersin öğretimiyle ilgili doğru planlama yapma, uygun öğretim yöntem ve teknikleri belirleme, materyal hazırlama, ölçme değerlendirme gibi mesleki bilgi ve beceri gerektiren alanlarda da zorlandıklarını bu sebeple bu alanla ilgili uygulama ve bilgi ağırlıklı eğitimlerin hizmet öncesi eğitim fakültelerinde verilmemesinin eksikliğini hissettiklerini belirtmişlerdir (Ersoy, 2007; Yeşil, 2001). Bu doğrultuda İHDE dersinin öğretmen adaylarına uygulamalı etkinlikler kapsamında mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik tasarlanması gerektiği öne çıkmıştır.

Sınıf Öğretmenliği Programı için tasarlanacak İHDE dersinde olması gereken öğretim yöntem ve teknikleriyle ilgili olarak öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden teori ağırlıklı değil, uygulama ağırlıklı bir ders olması gerekliliği ortaya çıkarken, düz anlatımın özellikle İHDE dersinin öğretimi için geleneksel bir yapıda olduğu ve sunuş yoluyla öğretimle kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca, konu alan bilgisini öğrenmenin yanında, öğrencilerine bu dersi nasıl öğreteceklerinin bilgisini kazanmayı istediklerini ifade etmişlerdir. İHDE'de eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeye, üretmeye, öğrenmeyi etkin kılmaya yönelik yöntemler öğretim sürecinde önerilmektedir. Bu yöntemlerin başında; işbirlikli öğrenme, proje tabanlı öğrenme, drama, beyin fırtınası, bireysel ve grup çalışmaları ile uzman daveti kullanılabilir (Swimelar, 2009). İHDE tasarımında da bu sebeple bu yöntemlere ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmüştür.

İHDE dersinde olması gereken ölçme ve değerlendirme ile ilgili olarak öğretmen adaylarının grup değerlendirmesi, öz değerlendirme, proje, süreç değerlendirmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Süreç değerlendirmenin derse karşı istek ve katılımı daha fazla artırdığını, ayrıca dersle ilgili yapılan etkinlikler açısından daha aktif ve kalıcı öğrenmeleri destekleyeceği yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi sonuç değerlendirmeyle birlikte süreç değerlendirmenin de yer verildiği bir içerikle oluşturulmalıdır. Bu sebeple, bireyin sadece bilişsel düzeyde bilgisini ölçen değil aynı zamanda değer, tutum ve davranışlarını da ölçmeye yarayacak alternatif yöntemlerden de yararlanılmasını gerektirir (Yeşil, 2003). İHDE ders programı tasarısı yapılırken süreç ve sonuç değerlendirme, grup değerlendirme, proje ve öğretmen adaylarına yansıtma günlüğü yazdırılmasının kalıcı öğrenmeleri destekleyeceği düşünülerek bu ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerine yer verilmesi kararlaştırılmıştır.

İHDE dersi programına yönelik ihtiyaç analizinde bu dersin tasarımına yönelik durum açıkca ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın nitel ve nicel analizlerinde ortaya çıkan bulgulardan hareketle, aktif öğretim yöntemleri ile zenginleştirilmiş uygulama ağırlıklı İHDE Dersi Öğretim Programı tasarlanmıştır.

5.2. İHDE Dersinin Uygulamasına (Süreç Değerlendirme) Yönelik Tartışma ve Sonuç

Programın uygulanması aşamasından önce ihtiyaç analizi doğrultusunda İHDE dersi programı tasarlanmıştır. Ardından gerekli düzenlemeler doğrultusunda uygulama aşamasına geçilmiştir. Bu süreçte yine nitel ve nicel veriler ilgili ölçme araçlarıyla paralel zamanda toplanarak analiz edilmiştir. Programın uygulanması sırasında eylem araştırmasından yararlanılmıştır.

Tasarlanan programın uygulanmasında ciddi sorunlar ortaya çıkmamıştır. Süreç boyunca öğretmen adaylarının ilk haftalarda birbirlerini pek tanımadığı, dersle ilgili uygulamaya yönelik fazla tecrübeleri olmadığından etkinlikler için verilen süreleri verimli kullanamadıkları, sunum becerilerinin her öğretmen adayında aynı yetkinlikte olmadığı, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme ve değerlendirme gibi alanlarda yeterliği daha az olan öğretmen adaylarının öğretim planı geliştirmede zorluklar yaşadığı gibi sorunlar ile karşılaşılmış ve sonraki haftalarda gereken önlemler alınmıştır. Bu noktada eylem araştırmasının kullanılması, haftalık düzenli verilerin toplanarak sorunların tespiti ve zamanında önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Eylem araştırması yapılan sınıflarda öğretmenler, uygulamaya yönelik karşılaşılan problemlere anında müdahale ederek ilgili soruna çözüm getirebilmekte ve uygulamanın devamında aldıkları kararları uygulayabilmektedir. Böylece eylem araştırması sürecinden öğrenciler kadar öğretmenler de etkilenmektedir. Eylem araştırması ile ilgili çalışmalara katılan öğretmenler ya da öğretmen adaylarının süreç sonunda mesleki bilgi ve beceri boyutunda kendilerini daha yeterli hissettikleri ve mesleki özgüvenlerinin arttığı görülmüştür (Atay, 2003). İHDE dersinin eylem araştırma sürecine göre ilerlemesinde de öğretmen adaylarının mesleki bilgi ve becerilerinde gelişme sağlandığı gerek yansıtma günlüklerinde gerekse araştırmacı notlarında ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İHDE içerikli derslerde ve/veya hizmetiçi, hizmet öncesi eğitimlerin uygulanmasında eylem araştırmalarından yararlanılması önerilebilir.

5.3. İHDE Dersi Değerlendirmeye (Sonuç Değerlendirme) Yönelik Tartışma ve Sonuç

Programın üçüncü basamağı olan sonuç değerlendirme aşamasında İHDE dersi hedefleri açısından öğretmen adaylarının kendilerini değerlendirdikleri İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi, son yansıtma günlükleri ve öğretmen adaylarıyla uygulama sonrasında yapılan görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Öğretmen adayları özellikle dönem başında, İHDE dersinin ilgilerini çekmediğini ve dersle ilgili olumsuz düşüncelere sahip olduklarını belirtmişlerdir. İlk haftadan itibaren öğretmen adaylarından toplanan yansıtma günlükleri ve araştırmacı notlarından ulaşılan sonuçlar değerlendirildiğinde; öğretmen adaylarının ilk dersten itibaren olumsuz duygu ve düşüncelerinin değiştiği ve programın içeriği sayesinde derse ilgi duymaya başladıkları ve dersin kendileri için gerekli olduğuna inandıkları ortaya çıkmıştır. Öztürk (2019), hakların eğitimiyle ilgili derslerin öğretmen adaylarının anlayış, beceri ve tutumlarını olumlu yönde geliştirdiğini ayrıca bu derslere yönelik ilgilerinin de yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda İHDE dersinin uygulanması sonrasında öğretmen adaylarında derse yönelik olumlu tutumların geliştiği söylenebilir.

Öğretmen adayları dersin hedeflenen davranışları kazanmalarına yüksek düzeyde katkı sağladığı, özellikle ilkokul İHYDD'ye yönelik materyal hazırlama, ünite planı hazırlama gibi uygulamalı etkinliklerin mesleki bilgi ve becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bulgular bize bu dersin uygulamalı olmasının doğru bir tercih olduğunu kanıtlar niteliktedir. İHDE dersinin uygulama ve teorik açıdan eşit bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Bu eşitliğin sağlanamadığı durumlarda özellikle öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinde mesleğe başlamadan önce yeterince uygulama yapamayan öğretmenlerin sınıf ortamında dersin nitelikli bir şekilde öğretimini yapmaları mümkün olmayacaktır (Duruhan, 2004). Bu çalışmada ile İHDE dersinde hem teoride hem de uygulamada eşit bir içerik sağlanarak öğretmen adaylarına mesleki bilginin yanında mesleki beceri de kazandırıldığı söylenebilir.

Diğer taraftan öğretmen adayları derste çeşitli aktif öğretim yöntem ve teknikleri kullanımının kendileri üzerindeki olumlu etkilerinden bahsetmişlerdir. Öğretmen

adayları dersin sıkıcı ve ezbere dayalı bir süreç içerisinde geçeceğini düşünmelerine rağmen uygulama sonrası yapılan görüşmelerde derste kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin kendileri açısından doğru olarak belirlendiğini belirtmişlerdir. İHDE dersinde sadece bilişsel hedefler amaçlanmamakta bireylerin duyuşsal gelişimine de önem verilmektedir. Bu sebeple programın hedefleri içerisinde bilgi, beceri, toplumsal değerler, bu alanlara yönelik tutumlar ve bunların günlük yaşama aktarılması boyutlarının da yer alması gerektiği ve bu doğrultuda yaratıcı drama, işbirlikli öğrenme ve grup çalışmaları gibi aktif öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanmanı doğru olacağı vurgulanmaktadır (Moyles, 2002; Oğuşgil, 2008). Diğer taraftan, bu yöntemlerin kalıcı öğrenmelerine de etki ettiği belirtilmiştir. Derse girmeden önce insan hakları ve demokrasi denildiğinde sadece ezbere dayanan bir öğretim süreci beklediklerini fakat derste farklı öğretim yöntem ve tekniklerini deneyimleyerek kavramları ve konuları ezberlemeden, aktif katılımla kalıcı öğrenmelerin gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Güneş (2007)'e göre eğitim durumlarının belirlenilmesinde bireysel farklılıkların dikkate alındığı, hedeflere göre düzenlenen etkinliklerle birlikte öğretiminde farklı öğretim yöntem ve tekniklere başvurulması öğrenenlerde kalıcı öğrenmelere hizmet etmektedir. Çayır (2003) ve Yeşil (2004)'e göre İHDE'de sadece öğretmenin aktif olduğu ders etkinlikleri yerine, öğrenenlerin aktif katılımıyla, yaparak ve yaşayarak öğrenmelerin gerçekleştiği eğitim ortamları, bilgilerin davranışa dönüşebilmesini ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda İHDE dersi uygulanırken kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin öğretmen adayları üzerinde özellikle derse karşı tutumlarında olumlu bir etki yarattığı ve kalıcı öğrenmelerin sağlandığı söylenilebilir.

Öğretmen adayları etkinliklerin dersin hedefleri ile oldukça uyumlu olmasının da bu noktada etkili olduğu üzerinde durmuşlardır. Bu katkılar dikkate alındığında, etkinliklerin amaçlarına hizmet etmiş, isabetli belirlenmiş olduğu söylenebilir. Bu sebeple, Aslantürk (2018), İHDE içerikli dersler verecek öğretmenlerin özellikle etkinliklerin hedeflere göre belirlemesi gerektiğinden bahsetmiştir. Dolayısı ile, İHDE dersi tasarımında belirlenen içeriğin uygun belirlendiği ifade edilebilir.

Öğretmen adayları, ders kitabı inceleme ve materyal hazırlamanın insan hakları ve demokrasi çerçevesinde uygun ve uygun olmayan içerikleri belirleme, üretme ve mesleki özgüven kazanma konusunda da dersin kendilerine katkı sağladığını

aktarmışlardır. Benzer bir şekilde Öztürk (2019), öğretmen adaylarına yönelik geliştirilen çocuk hakları eğitim programının uygulanması sonucunda, öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik etkinlik düzenleme ve materyal tasarlama becerilerinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. İlköğretim ve ortaöğretimde İHDE'de seçilecek materyallerin uygunluğu oldukça önemlidir. Bu sebeple öğretmenin ders kitaplarını ve ders materyallerini içerik, tasarım ve hedeflere uygunluğu açısından çok iyi tanıyor ve tespit ediyor olması gerekmektedir (Çayır, 2003; Gemalmaz, 2003). Bu noktada, verilen dersin öğretmen adaylarına istenen nitelikleri kazandırmada etkili olduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları İHDE dersinde geleneksel yöntemler yerine tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme yöntemleriyle değerlendirilmelerinin, sınav streslerini ortadan kaldırdığını da belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları dersin değerlendirmesinin sadece bilgi düzeyini belirlemeye yönelik bir sınav yerine hazırladıkları ürünler ve performansları dikkate alınarak yapıldığı için kendilerine daha fazla katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları bununla birlikte tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme, yöntemlerini deneyimleyerek mesleğe başladıklarında bu yöntemleri kendi öğrencilerinde kullanabilecek mesleki tecrübeyi kazandıklarını da ifade etmişlerdir. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi geleneksel değerlendirme yöntemleri yanında alternatif yöntemlerin de kullanıldığı; sonuç değerlendirmeyle birlikte süreç değerlendirmeyle de anlam kazanabilecek bir içerikle oluşturulmalıdır. Bu sebeple, bireyin sadece bilişsel düzeyde bilgisini ölçen değil aynı zamanda değer, tutum ve davranışlarını da ölçmeye yarayacak alternatif yöntemlerden de yararlanılmasını gerektirir (Fitzpatrick, Sanders, Worthen 2004; Yeşil, 2003). Dolayısı ile öğretmen adayları üzerinde İHDE dersi ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin istenen nitelikte etki gösterdiği söylenebilir.

İHDE dersi sonunda haftalık yansıtma günlükleri tutmanın ders tekrarıyla kalıcı öğrenmeyi sağladığı öğretmen adayları tarafından öne çıkan bir başka bulgudur. Yansıtma günlükleri, öğrenenlerin gelişim ve kalıcı öğrenmeleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu sebeple özellikle üst düzey hedeflere ulaşmada iyi bir öğrenme aracı olarak kullanılabilir (Cengiz, Karataş, 2014). İHDE dersinin hedefleri bilgi, beceri, tutum geliştirmeyi ve bu kazanımları sürekli bir yaşam biçimi haline getirmek üzerine yapılandırılmıştır. Dolayısıyla yansıtma günlüğü tutmanın öğretmen adayları

üzerinde bu becerileri kazandırmada ve kalıcı öğrenmeyi sağlamada olumlu etkileri olduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları İHDE dersinin kendilerine sadece mesleki bilgi ve beceri kazandırmadığını bunun yanında kişisel ve mesleki gelişimlerine de katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmen adayları dersi almadan önce yakın çevrelerinde dikkat etmedikleri pek çok konuya artık dikkat ettiklerini ve dersin kendilerine farkındalık kazandırdığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin toplumda geleceği şekillendiren kişiler olmaları sebebiyle insan hakları ve demokrasi konularında farkındalık ve bilgi kazanmış olmaları ve bu alanda olumlu tutumlar geliştirerek kendi hayatlarında yaşam biçimine çeviriyor olmaları son derece önemlidir (Gemalmaz, 2003). Dolayısıyla uygulanan İHDE dersi ile öğretmen adaylarının mesleğe başlamadan önce kazandıkları farkındalığın, günlük yaşantılarında kurmaya başladıkları bağ sebebi ile bu alanda olumlu tutum geliştirmeleri konusunda etkili olduğu söylenebilir.

İHDE dersinin uygulamaya dönük bir ders olması, işbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarının sık kullanıldığı bir öğrenme sürecini meydana getirmiştir. Bu sebeple öğretmen adayları arasında sınıf içi iletişimin ve sosyalleşmenin arttığına dair sonuçları ortaya çıkarmıştır. Özellikle insan hakları eğitiminin etkililiği üzerine yapılan araştırmalarda öğrenenlerin aktif katılımını sağlamaya yönelik işbirliği, yardımlaşma ve grup çalışmalarının yer aldığı öğretim programlarının düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Kepenekçi, 2005). Bir sosyalleşme ortamı olan okullarda insan haklarına saygılı, farklı fikirlere karşı hoşgörü ile yaklaşabilen, gerektiğinde problemleri uzlaşı çerçevesinde çözmeyi başarabilen bireylerin yetişmesi önemlidir (Üste, 2007). Bu doğrultuda uygulanan İHDE dersi programı ile öğretmen adaylarının, sınıf içi iletişimi ve sosyalleşmeyi sağlayan işbirlikli öğrenme ortamları ve grup çalışmalarını deneyimlemelerinin mesleki becerilerine katkısı olduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerde İHDE dersinin uygulama ağırlıklı olmasının öğretim öz yeterliği açısından kendilerine olumlu katkılar sağladığı görüşü ortaya çıkmıştır. Özdemir (2008), sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecinde öz yeterlik inançlarının lisans düzeyinde uygulamaya yönelik derslerle artırılması yönünde olumlu sonuçlar ortaya çıktığını çalışmasında belirtmiş ve mesleğe adım atmadan önce kendilerine deneyimleme fırsatı sunulan derslerde gelişen olumlu

tutumların öğretmen adaylarına kazandırılmasının öneminden bahsetmiştir. İHDE dersi ile öğretim öz yeterliği kazandığını belirten öğretmen adayları için mesleğe başladıkları zaman İHYDD'nin öğretimi ile ilgili gereken deneyime karşı olumlu bir tutum geliştirdikleri ve özgüvenlerinin arttığı söylenebilir.

Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde öğretmen adaylarına uygulamalı olarak İHDE dersinin verilmesinin, konuların içselleşmesi ve bu konuda ilköğretimde gereken pedagojik alt yapıyı sağlaması açısından katkı sağlayıcı olduğu görülmüştür. Bu sebeple, İHDE'ye yönelik derslerin aktif öğrenme yöntemlerinin kullanıldığı, uygulama ağırlıklı olarak eğitim fakültelerinde verilmesi önemlidir.

5.4. Öneriler

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda tasarlanan İHDE dersinden yararlanacak öğretmenler, öğretim elemanları, eğitim alanında görevli yöneticiler, politika yapıcılar ve STK'lara yönelik önerilere yer verilmiştir. Bununla birlikte ilgili alanda araştırmaların ve projelerin yapılmasına yönelik araştırmacılara öneriler de sunulmuştur.

5.4.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Lisans düzeyinde İHDE dersinin öğretiminin yapılmasının, Eğitim fakültesi öğretmen adayları açısından mesleğe başlamadan önce hizmet öncesi eğitim kapsamında gerekli olduğu öne çıkmaktadır. Eğitim, işletme, siyasal bilgiler, sağlık bilimleri ile iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde insan hakları adı ya da bu konu içerikli seçmeli dersler yer almaktadır. YÖK bu alanda MEB ile çalışmalar başlatarak, özellikle Eğitim fakültelerinde İHDE dersinin uygulama ağırlıklı ilgili fakültelerde verilmesini sağlamalıdır.
- İHDE lisans düzeyinde Eğitim fakültelerinde genel kültür seçmeli dersler arasında teori düzeyinde planlanmıştır. Bu derse yönelik teorik bilgiye sahip olmanın yanında beceri, tutum ve farkındalığı gelişmiş nitelikli öğretmen adaylarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Hizmet öncesi eğitimlerde dersi verecek öğretim elemanlarının uygulama ağırlıklı, aktif öğretim yöntemleri ile düzenlenmiş bir içerikle dersin öğretimini yapmaları önerilebilir. Ayrıca eğitim fakültelerinde İHDE içerikli bir dersin öğretimi konusunda öğretim

elemanlarına ders programı, materyal ve etkinlikleri içerisinde barındıran bir program olması sebebiyle kılavuz niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

- Eylem araştırmaları, öğretmenlerin kendi öğrencileri hakkında veri toplamaları ve gereken durumlarda sürece müdahale etmelerini sağlaması açısından yetkinliklerini kolaylaştırmaktadır. 14 haftalık İHDE sürecinde eylem araştırması ile öğrencilerin ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak eğitim öğretim durumlarını uygulamaya imkan verilmiştir. Süreci aksatacak durumlara anında müdahale edilmesi ve gereken eylem kararlarını öğretmenin gerçekleştirmesi sebebiyle İHDE dersinde eylem araştırması kullanılması öğretmenlere önerilebilir.
- İHDE dersi bilgi, beceri, farkındalık, tutum ve değerleri içeren bir ders olması sebebi ile öğrenenlerin aktif katılımının sağlandığı, günlük yaşamdan örneklerin yer aldığı, yaparak yaşayarak öğrenme ortamları öğrenciye sunulmalıdır. Bu sebeple uygulayıcılara bu çalışmanın kılavuzluk edeceği düşünülmektedir.
- Araştırma sonuçları MEB ile paylaşılarak örgün eğitim kurumlarında öğretmenler için hizmetiçi eğitim kapsamında uyarlanarak yaygınlaştırılması planlanabilir.
- İHDE dersi için öğretmen adayları, öğretmenler, okul yöneticileri, öğretim elemanları ve STK'lara yönelik kılavuz kitaplar ve materyaller hazırlanabilir.
- Hazırlanan İHDE dersi diğer bölüm ve fakültelere uyarlanarak üniversitelerde yaygınlaştırılması sağlanabilir.
- İHDE dersi öğretim programının tasarım, uygulama ve değerlendirme aşamaları program geliştirme uzmanları açısından dikkate alınabilir. Böylece İHDE içerikli derslerin program geliştirme sürecinde gerekli olan ihtiyaç analizi, hedeflerin belirlenmesi, içeriğin oluşturulması, eğitim durumları, ölçme ve değerlendirme, materyal geliştirme, eylem araştırması gibi aşamalarda referans alınabilir.

5.4.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara dayanılarak;

- Sonraki çalışmalarda İHDE dersi farklı öğretmen yetiştirme programlarında uygulanıp etkileri incelenebilir.

- Hazırlanan İHDE dersi diğer fakültelere uyarlanarak üniversite karşılaştırılması yapılabilir.
- Bologna süreci kapsamında yükseköğretim programlarının insan hakları ve demokrasi açısından uygun olması uluslararası düzeyde önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ders programlarının insan hakları ve demokrasi açısından içerik uygunluğu için ölçütler geliştirilip değerlendirilebilir .
- Karma desen araştırmalarından çok aşamalı desenin çalışmada kullanılması, alanda bu desenle yapılacak çalışmalara model olması açısından örnek alınabilir.
- Bu çalışmada ortaya çıkan İHDE dersi; program geliştirme, ihtiyaç analizi, eylem araştırmaları, süreç ve sonuç değerlendirme ile ilgili çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara yol gösterme açısından bir kılavuz niteliğinde değerlendirilebilir.
- Yeni bir program geliştirmek isteyen araştırmacılar eylem araştırması ile daha başarılı bir uygulama süreci yürütebilirler. Bu çalışmada tasarlanan İHDE'nin uygulama sürecinde kullanılan eylem araştırması ile özellikle öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerinde yetkinliklerinin artması ve programın sağlıklı şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın bu yönüyle araştırmacılara örnek olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaşlı, Sait, Tuğba Yanpar Yelken, Önder Sünbül. 2010. Öğretmen Adayı Demokratik Eğilim Ölçeği Geliştirme Çalışması. **Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 1. s. 1: 94-108.

Akdemir Şahyar, Duru. 2019. Türkiye'de Yükseköğretimde İnsan Hakları Eğitimi: Kamu Yönetimi Bölümleri Örneği. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 19. s. 3: 19-38.

Akıllıoğlu, Tekin. 2019. **İnsan Hakları, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri.** 3. bs. Ankara: Yetkin Yayınları.

Akyüz, Emine. 2018. **Çocuk Hukuku, Çocuk Hakları ve Korunması**. 6. bs. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Akyüz, Yahya. 2011. **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2014)**. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aslantürk, Hilal. 2018. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, Mehmet. 2007. Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri. **Millî Eğitim Dergisi.** [05.01.2019].

Atasoy, Ömer Adil. 2002. Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Yeni Bir Kavram: Ölçülülük İlkesi ve Yasa Uygulayıcılar Açısından Uyma Zorunluluğu. **Anayasa Yargısı Dergisi**, s. 19: 123-139.

Atasönmez, Seda Saadet. 2008. Program Geliştirme Süreci Doğrultusunda Yeni İlköğretim Programlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atay, Y. Derin. 2003. **Öğretmen Eğitiminin Değişen Yüzü.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ateş, Turan. 2007. **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim.** İstanbul: Beta Yayıncılık.

Bağlı, Melike Türkan. 2013. Ara-Disiplin Olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları EğİtimI: İlköğretim Öğrencilerinin İnsan Haklarına İlişkin Görüşleri. **Eğitim ve Bilim**, c. 38. s. 169: 296-310.

Balbağ, Nur Leman, Ömür Gürdoğan Bayır, Ali Fuat Ersoy. 2017. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersini Öğretmenler ve Öğrenciler Nasıl Algılıyor? **Sakarya University Journal of Education**. c. 7. s. 1: 223-241.

Balcı, Ali. 2010. **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler**. Ankara: Pegem Akademi.

Başar, Erdoğan. 2004. **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bellino, J. Michelle. 2014. Educating for Human Rights Consciousness. Listening: A Journal of Communication Ethics, Religion, and Culture. **Special Issue: The Social Construction of Human Rights**, Fall, 136-157.

Berg, Bruce. L., Howard Lune. 2012. **Qualitative Research Methods for the Social Sciences.** 8th ed. Boston, MA: Pearson Education.

Benedek Wolfgang. 2014. **İnsan Haklarını Anlamak, İnsan Hakları Eğitimi El Kitabı**. çev. Mehveş Bingöllü Kılcı. 3. bs. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.

Bulut, Nihat. 2009. **Sanayi Devrimi'nden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Büyükkaragöz, Savaş. 1995. Demokratik Eğitim Politikası. **Eğitim ve Bilim Dergisi**, s. 20: 9-16.

Carter, Charlotte, Audrey Osler. 2000. Human Rights, Identities and Conflict Management: A Study of School Culture as Experienced Through Classroom Relationships. **Cambridge Journal of Education.** c. 30. s. 3: 335-356.

Cengiz, Canan, Faik Özgür Karataş. 2014. Yansıtıcı Düşünmeyi Geliştirme: Fen Bilgisi Öğretmen Adayları ile Gerçekleştirilen Yansıtıcı Günlük Tutma Uygulamasının Etkileri. **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi.** c. 3. s. 4: 120-129.

Cılga, İbrahim. 2001. Demokrasi ve İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları. **Millî Eğitim Dergisi**, c. 151. s. 3: 69-73.

Corbin, Juliet, Anselm Strauss. 1990. Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. **Qualitative Sociology**, c.13. s. 1: 3- 21.

Coşkun Keskin, Sevgi, Yusuf Keskin. 2009. Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak "Barış"ın Yeri. **Değerler Eğitimi Dergisi.** c. 7. s. 17: 69-92.

Creswell, John W. 2012. **Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches.** 4th ed. United States: Pearson Education.

Çarıkçı, Seda. 2010. Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çarıkçı, Seda, Kemal Oğuz Er. 2010. Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** c.

12. s. 24: 54-69.

Çayır, Kenan. 2003. **İnsan Hakları ve Demokrasi Kültürünün Geliştirilmesi: Ders Kitaplarının Yazımı.** İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.

Çeçen, Anıl. 2000. **İnsan Hakları.** Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çelenk, Süleyman. 2000. **İlköğretim Programları ve Gelişmeler.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çetinkaya, Nurgül. 1998. Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Çocuk Haklarına Bakışının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çırak, İsmail Çağlayan. 2010. Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Değirmenci, Tuğba. 2011. Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. XX. Eğitim Bilimleri Kurultayı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 8 Eylül 2011. Burdur.

Demirel, Özcan. 2012. **Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya.** 19. bs. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğan, Hıfzı. 1997. **Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı**. Ankara: Önder Matbaacılık.

Doğan, İsmail. 2010. **Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri Kurumlar, Kişiler, Söylemler**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

_____. 2001. **Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları**. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğanay, Ahmet. 2014. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Dolanbay, Hacer. 2011. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları ve Demokrasi Dersinin İşlenişine İlişkin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Duruhan, Kemal. 2004. Türkiye'de Okulda Geleneksel Anlayış ve Yöntemlerle İnsan Yetiştirmenin Olumsuz Etkileri. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. 6 Temmuz 2004. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. Malatya.

Edwards, Clifford H. 2008. **Classroom Discipline and Management.** 5. bs. New Jersey: John Wiley & Sons Publishers.

Elkatmış, Metin. 2013. 1998 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı ile 2010 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programlarının Karşılaştırılması. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi.** c.14. s. 3: 59-74.

_____. 2007. İngiltere ve Türkiye'deki İlköğretim 1. Kademe İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Elmas, Muzaffer. 2012. Bologna Süreci: Uygulama veya Uygulayamama. **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, c. 2. s. 3: 137-141.

Erden, Münire. 2007. **Eğitim Bilimlerine Giriş**. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

_____. 1998. **Eğitimde Program Değerlendirme**. Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdem, Ali Rıza. 2013. Bilgi Toplumunda Üniversitenin Değişen Rolleri ve Görevleri. **Yükseköğretim Dergisi.** c. 3. s. 2: 109-120.

_____. 2005. İlköğretimimizin Gelişimi ve Bugün Gelinen Nokta. **Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi.** http//www.universite-toplum.org/text.php3?d=240 [23.06.2019].

Ergün, Mustafa. 1997. **Atatürk Devri Türk Eğitimi**. 2. bs. Ankara: Ocak Yayınları.

Ersoy, Arife Figen. 2012. Vatandaşlık Eğitiminde İhmal Edilen Bir Alan: Evde ve Okulda Çocuk Hakları Eğitimi. **International Online Journal of Educational Sciences**. c. 4. s. 2: 359-376.

_____. 2011. Elemantary School Students' Perception Related to Children's Rights. **Elemantary Education Online**, c. 10. s.1: 20-39.

_____. 2007. Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ertürk, Selahattin. 2013. **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Edge Akademi.

Fazlıoğlu, Zübeyde. 2007. Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Çocuk Hakları Konusunda Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Bilinç Düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fidan, Nurettin, Münire Erden. 2013. **Eğitime Giriş**. İstanbul: Alkım Yayınları.

Fitzpatrick, Jody L., James R. Sanders, Blaine R. Worthen. 2004. **Educational Evaluation: Alternative Approaches and Practical Guidelines**. New York: Allyn & Bacon Publishers Inc.

Flick, Uwe. 2014. **Qualitative Data Analysis.** London: SAGE Publications.

Flowers, Nancy. 2010. **Pusulacık: Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu.** çev. Metin Çulhaoğlu. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

_____. 2002. Human Rights Education in the USA. Issues of Democracy: Human Rights Education. **An Electronic Journals of the US Department of State.** c. 7. s. 1: 18-22.

_____. 2000. **The Human Rights Education Handbook: Effective Practices for Learning, Action and Change.** Minneapolis: The Human Rights Resource Center.

Flowers, Nancy, David Shiman. 1997. "**Teacher Education and the Human Rights Vision." In Human Rights Education for the Twenty-First Century.** Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Froman, Nica. 2015. Human Rights Education and the International Baccalaureate Diploma Programme. **Current Issues in Comparative Education.** c. 17. s. 1: 36-58.

Gay, Lorrie, Geoffrey Mills, Peter Airasian. 2009. **Educational Research: Competencies for Analysis and Applications**. 9. bs., NewJersey: Prentice-Hall.

Gemalmaz, Mehmet Semih. 2003. **Ders Kitaplarının İnsan Hakları Ölçütleri Açısından Taranmasıyla Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları.** İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.

Genç, Salih Zeki, Fatih Güner. 2012. İlköğretim Öğretmenlerinin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'ne Yönelik Görüşleri (Çanakkale İli Örneği). **Kastamonu Eğitim Dergisi.** c. 20. s. 3: 747-766.

Gömleksiz, Mehmet Nuri, Sare Çetintaş. 2011. Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları (Fırat, Dicle,7 Aralık, Cumhuriyet ve Erzincan Üniversiteleri Örneği), **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi.** s. 17: 1-14.

Gözlügöl, Said Vakkas. 2002. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuza Etkisi.** Ankara: Yetkin Yayınları.

Gözütok, F. Dilek. 2004. **Öğretmenliğimi Geliştiriyorum.** 2. bs. Ankara: Siyasal Kitabevi.

_____. 2003. Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları. **Millî Eğitim Dergisi.** https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/160/gozutok.htm [31.01.2019].

_____. 1995. **Öğretmenlerin Demokratik Tutumları**. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

Gutek, Gerald. L. 2001. **Eğitimin Felsefi ve İdeolojik Temelleri.** çev: Nesrin Kale. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gülcan, Murat Gürkan, Yahya Türkeli, Fatma Parabakan, Aysun Şölen, Fadime Albayrak. 2003. **Türkiye'de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını**). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Güler, Ahmet, Mustafa Bülent Halıcıoğlu, Serkan Taşğın. 2013. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gülmez, Mesut. 2001. **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.** Ankara: TODAİE/İHM Yayınları.

_____. 1996. **Türkiye'de İnsan Hakları Çalışmalarına Toplu Bir Bakış.** Ankara: TODAİE/İHM Yayınları.

Güneş, Firdevs. 2007. **Yapılandırıcı Yaklaşımla Sınıf Yönetimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Hareket Erdem. 2020. Çocuk Hakları Perspektifinden Türkiye'de Eğitim Unsurları. **Başkent University Journal of Education**. c. 7. s. 1: 47-61. http://buje.baskent.edu.tr/index.php/buje/article/view/229 [26.01.2020].

Hornberg, Sabine. 2002. Human Rights Education as an Integral Part of General Education. **International Review of Education**. c. 48. s. 3: 187-198.

Hotaman, Davut. 2010. Demokratik Eğitim: Demokratik Bir Eğitim Programı. **Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi**. c. 3. s. 1: 29-42.

Hunkins, P. Francis. 1985. A Systematic Model for Curriculum Development. **National Association of Secondary School Education.** c. 69. s. 481: 23-27.

Ilgar, Lütfü. 2000. **Eğitim Yönetimi Okul Yönetimi Sınıf Yönetimi**. İstanbul: Betaş Yayınları.

İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı. 1999. Ankara: İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi Yayınları.

Johnson, Andrew. P. 2019. **Eylem Araştırması El Kitabı.** çev. Yıldız Uzuner, Meltem Özten Anay. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kaldırım, Elif. 2005. İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları. **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 3. s .5: 143- 162.

Kalem, Seda. 2019. Türkiye Üniversitelerinde İnsan Hakları Derslerine ve Çalışmalarına İlişkin Niceliksel Bir İnceleme. **Üniversite Araştırmaları Dergisi**. c. 2. s. 2: 58-77.

Kapani, Münci. 2011. **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları.** 4. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karakütük, Kasım. 2001. **Demokratik Laik Eğitim (Çağdaş Toplum Olmanın Yolu).** Ankara: Anı Yayıncılık.

Karasar, Niyazi. 2010. **Bilimsel Araştırma Yöntemi.** Ankara: Nobel.

Karaman, Yasemin. 1993. İlkokul Öğretmenlerinin Gözlemlerine Göre Çocukların Aileleri Tarafından İstismarı ve İhmali. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, Mikail. 2002. Polisin İnsan Hakları Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanılması. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri

Enstitüsü.

Kaya, Özlem S. 2011. Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları ile İlgili Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayhan, Hatice, Erdal Yıldırım. 2015. Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Üye Bazı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Eğitim Programlarının İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Açısından Incelenmesi. **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 10. s. 3: 79-95.

Kepenekçi Karaman, Yasemin. 2014. **Eğitimciler için İnsan Hakları ve Vatandaşlık.** 2. bs. Siyasal Kitapevi: Ankara.

_____. 2006. A Study of University Students' Attitudes Towards Children's Rights in Turkey. **The International Journal of Children's Rights**, c. 14. s. 3: 307-319.

_____. 2005. A Study of Effectiveness of Human Rights Education in Turkey. **Journal of Peace Education.** c. 2. s. 1: 53–68.

_____. 2000. **İnsan Hakları Eğitimi.** Ankara: Anı

_____. 1999. Türkiye'de Genel Ortaögretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kepenekçi Karaman, Yasemin, Berrin Baydık. 2009. Zihin Engelliler Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutumları. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, c. 42. s. 1: 329-350.

Keskin, Yusuf. 2002. Türkiye'de II. Meşrutiyetten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kıncal, Yavaş Remzi. 1998. Vatandaşlık Eğitiminin Sınırları. Felsefe Kongresi. 14 Kasım 1998. Erzurum.

Kop, Yaşar, Gül Tuncel. 2010. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarını Algılamaları. **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitimde Kuram ve Uygulama,** c. 6. s. 1: 106-124.

Korkut, Fidan, Fatma Mızıkacı. 2008. Avrupa Birliği, Bologna Süreci ve Türkiye'de Psikolojik Danışman Eğitimi. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetim.** c. 53. s. 53: 99-122.

Kuçuradi, İoanna, 2018. **İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları**, 4. bs. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi İoanna, Bülent Peker. 2004. **Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları**, 2. bs. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Külahçı, Şadiye, G. 1995. **Öğretmen Yetiştirme Modül Serisi, Mesleki ve Teknik Eğitimde Program Geliştirme ve Meslek Analizi (Grup A-4).** Ankara: Özışık Ofset Matbaacılık.

Leblebici, Hatice, Nadir Çeliköz. 2017. Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları. **International Journal of Social Sciences and Education Research.** c. 3. s. 1: 307-318.

Lee, Young-Ju, Jennifer Greene. 2007. The Predictive Validity of an ESL Placement Test: A Mixed Methods Approach. **Journal of Mixed Methods Research.** c. 1. s. 4: 366–389.

Levin Goldberg, Jennifer. 2008. The Impact of a Human Rights Education on Student Attitudes and Behaviors. Doctoral Dissertation. Northcentral University.

Leung, Yan Wing, Timothy Wai Wa Yuen, Yiu Kwong Chong. 2011. School- Based Human Rights Education: Case Studies in Hong Kong Secondary Schools. **Intercultural Education.** c. 22. s. 2: 145-162.

Litrell, J. Harvey, Gerald D. Bailey. 1983. Eight-Step Model Helps Systematic Curriculum Development. **National Association of Secondary School Principals.** c. 67. s. 464: 1-9.

Millî Eğitim Bakanlığı, MEB. 2019. 2001-2018 Yıllarında Planlanan Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Planları. http://oygm.meb.gov.tr/www/hizmetici-egitim-planlari/icerik/28 [16.10.2019].

_____. 2018. İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Öğretim Programı. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328 [24.03.2018].

_____. 2015. İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı. http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72 [01.09.2017].

_____. 2010. İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı.https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_01/29042808_170910_6470kurulkarar_vatandalkvede mokrasi.pdf [29.07.2019].

_____. 1983. İlköğretim Lise ve Dengi Okullar Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/609.pdf [29.07.2019].

_____. 1949. Dördüncü Millî Eğitim Şûrası. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164715_4_sura.pdf [28.07.2019]

Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başlanlığı, MEB-TTKB. 2018. Öğretim Programında Yapılan Güncellemeler http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlarinda-yapilan-guncellemeler-yayinlandi/icerik/308. [02.09.2018]

_____. 2017. Müfredat Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine. Ankara.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf [02.09.2018].

Melton, Gary B. 1980. Children's Concepts of Their Rights. **Journal of Clinical Child Psychology.** c. 9. s. 3: 186-190.

Merey, Zihni. 2016. **Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi.** Ankara: Pegem Akademi.

Merriam, Sharan B. 2009. **Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation.** United Kingdom: John Wiley and Son Ltd.

Mertler, Craig. A. 2001. Designing Scoring Rubrics for Your Classroom. **Practical Assesment, Research and Evaluation.** c. 7. s. 25: 1-8.

Morine, Stephany L. 2000. Children‟s and Parents‟ Attitudes Towards Children‟s Rights and Perceptions of Family Relationship. Dissertation. University of Toronto Ontario Institute for Studies in Education.

Moskal, Barbara. M. 2000. Scoring Rubrics: What, When, and How? **Practical Assessment, Research, & Evaluation.** c. 7. s. 3. http://northweststate.edu/wp-content/uploads/files/Moskal-ScoringRubrics.pdf [10.06.2019].

Moyles, Janet. 2002. **What Shall We Do Today? Planning for Learning-Children's and Teachers'! Beginning Teaching: Beginning Learning in Primary Education**. Philadelphia: Open University Press.

Mumcu, Ahmet, Elif Küzeci. 2019. **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişimleri, Bugünkü Durumları)**. 8. bs. Ankara: Turhan Kitabevi.

Mumcu, Ahmet. 2001. Türkiye'de İnsan Haklarının Dünü ve Bugünü. **İnsan Haklarının Gelişimi.** Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları: 111–117.

Nasırcı, Hasan. 2016. Sınıf Öğretmenlerinin Demokrasi Algıları ve Demokrasi Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi (Metaforik Bir Çalışma). Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nitko, Anthony, J. 2001. **Educational Assessment of Students.** Indiana: Merrill.

Oğuşgil, Atilla V. 2008. Bir Avrupa Birliği Değeri Olarak İlköğretim Okullarında İnsan Hakları Eğitimi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe. 2009. Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North Amerika: A Compendium of Good Practice.https://www.osce.org/odihr/39006?download=true [16.09.2019].

Oliva, F. Peter. 2008. **Developing the Curriculum**. 7. bs. Londra: Pearson Education.

Osler, Audrey, Hugh Starkey. 1994. Fundamental Issues in Teacher Education for Human Rights: a European Perspective. **Journal of Moral Education.** c. 23. s. 3: 349-359.

Özbek, Ramazan. 2004. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özbudun, Ergun. 2019. **Türk Anayasa Hukuku.** 19. bs. Ankara: Yetkin Yayınları.

Özçelik, Durmuş Ali. 2013. **Okullarda Ölçme ve Değerlendirme Öğretmen El Kitabı.** 2. bs. Ankara: Pegem Akademi.

Özdemir, Soner Mehmet. 2008. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi.** c. 54. s. 54: 277-306.

Özdemir Uluç, Fatma. 2008. İlköğretim Programlarında Çocuk Hakları. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özen, Berna. 2012. Devlet İlköğretim Okullarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin İnsan Haklarına İlişkin Tutumlarının Çok Boyutlu İncelenmesi (İstanbul İli Anadolu Yakası Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, Ayşe. 2019. Development of Children's Rights Education Curriculum for Prospective Preschool Teachers. **Kuramsal Eğitimbilim Dergisi.** c. 12. s. 4: 1257-1283 .

Öztürk, Ayşe, Muhammed Eren, Büşra Topçu. 2019. Effective Children's Rights Education in Turkey from the Perspective of Classroom Teachers: Problems and Suggestions. **Kastamonu Eğitim Dergisi.** c. 27. s. 5: 2221-2232.

Paykoç, Fersun. 2005. **Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitiminde Neredeyiz? Öğretmen ve Öğrencilerin Gözünde Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Anket Sonuçları.** İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 104–110.

Peker, Ramazan. 2012. Sınıf Öğretmenlerinin Demokratik Tutumları ile Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi (Manisa İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Posner, George J. 1995. **Analyzing the Curriculum** 2. bs. New York: McGraw-Hill.

Reisoğlu, Safa. 2001. **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**. İstanbul: Beta Yayınları.

Robinson, Carol, Louise Phillips, Ann Quennerstedt. 2018. Human Rights Education: Developing a Theoretical Understanding of Teachers' Responsibilities. **Educational Review.** https://doi.org/10.1080/00131911.2018.1495182 [16.08.2018].

Rogers, Carl. M., Lawrence Wrightsman. 1978. Attitudes Toward Children's Rights: Nurturance or Self-determination? **Journal of Social Issues**. c. 34. s. 2: 59-68.

Sakaoğlu, Necdet. 2003. **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Selvi, Kıymet. 2004. Human Rights Education in the World and in Turkey. **Education and Science**. c. 29. s. 132: 72-77.

Sluga, Glenda, Clavin Patricia. 2016. **Internationalisms: A Twentieth-Century History.** United Kingdom Cambridge: Cambridge University Press.

Sözer, Erhan. 1998. **Sosyal Bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri ve Önemi Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sur, Melda. 2013. The Development and the Future of the United Nations. **Journal of Yaşar University.** 8: 2535-2550.

Swimelar, Safia. 2009. Visual Culture as a Pedagogical Tool Toward Human Rights and Global Citizenship.

Şeker, Hasan. 2014. **Eğitimde Program Geliştirme Kavramlar ve Yaklaşımlar.** Ankara: Anı Yayıncılık.

Şimşek, Ali. 2014. **Öğretim Tasarımı.** Ankara: Nobel Yayınları.

Tarman, Bülent, İsmail Acun, Mehmet Ülger, Abdullah Yıldız, Yıldız Kanlı. 2014. **Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı.** Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Teddlie, Charles, Abbas Tashakkori. 2015. **Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri.** çev. Yüksel Dede, Selçuk Beşir Demir. Ankara: Anı Yayıncılık.

Tibbitts Felisa. 2015. **Curriculum Development and Review for Democratic Citizenship and Human Rights Education.** Paris: UNESCO Publishing.

_____. 2014. Human Rights Education Here and Now: U.S. Practices and International Processes. **Journal of International Social Studies.** c. 2. s. 4: 129-134.

_____. 2002. Understanding What We Do: Emeging Models for Human Rights Education. **Internatioal Review of Education.** c. 48: 159–171.

Toraman, Çetin, F. Dilek Gözütok. 2014. İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı'nın (2010) Değerlendirilmesi. **Elemantary Education Online.** c. 13. s. 3: 954-979.

Torun, Fatma. 2011. Çocuk Hakları Öğretiminde Oyun Yönteminin Başarıya, Kalıcılığa ve Tutuma Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç Çakır, Derya. 2008. Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Politikalarına

Yansımaları Konusunda Millî Eğitim Bakanlığı Uzmanlarının Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Turan, Refik. 2017. **Öğretmen Adayları ve Öğretmenler için İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.** Ankara: Pegem Akademi.

Uçuş, Şükran. 2014. Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi: Uygulama Öğretmeninin ve Katılımcıların Görüşleri. **International Journal of New Trends in Arts, Sports and Science Education.** c. 3. s. 2: 1-24.

Uçuş, Şükran, Ali Ekber Şahin. 2012. Çocuk Hakları Sözleşmesine Yönelik Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri. **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi.** c. 3. s. 1: 25-41.

Uluslararası Af Örgütü. 2010. **İlk Adım: İnsan Hakları Eğitimine Başlangıç için ElKitabı**.İstanbul. https://www.amnesty.org/download/Documents/HRELibrary/sec010022002tur.pdf [12.10.2019].

Ural, Ayhan, İbrahim Kılıç. 2013. **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi.** Ankara: Detay Yayıncılık.

UN, United Nations. 2001. **Human rights: A Basic Handbook for UN Staff.** Geneva: United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Staff College Project. https://www.ohchr.org/documents/publications/hrhandbooken.pdf [08.02.2019].

UNESCO. 2016. **Evaluation of the UNESCO Associated Schools Project Network.** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245418 [08.02.2019]

_____. 1997. **50 Years for Education.** http://www.unesco.org/education/nfsunesco/brochure/E00.PDF

_____. 1978. International Congress on the Teaching of Human Rights. **Vienna, 12-16 September 1978.** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000032644 [08.02.2019].

_____.1952. Human Rights in the Classroom. **The UNESCO Courier.** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000071255 [10.02.2020].

UNICEF. 2004. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı**. Ankara.

_____. 2002. **Rights, Wants and Needs.** http://www.e-activist.com/ea-campaign/action.retrievefile.do?ea_fileid=14113 [20.03.2019].

_____. 1998. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı**. Ankara.

Universal Declaration of Human Rights. 1999. **Eleanor Roosevelt, "Where Do Human Rights Begin?" in Courage in a Dangerous World.** New York: Columbia University Press. https://www.facinghistory.org/universal-declaration-human-rights/where-do-human-rights-begin [28.12.2019].

Uyangör, Nihat. 2008. İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Değerlendirilmesi. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 11 s: 68-95.

Ünal, Şeref. 2001. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri.** Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları Açık Erişim Koleksiyonu. http://hdl.handle.net/11543/2032 [26.03.2019].

Üste, Bahar. 2007. İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi. **Ege Akademik Bakış** c. 7. s. 1: 295-310.

Varış, Fatma. 1996. **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**. 6. bs. Ankara: Alkım Yayıncılık.

Waldron, Fionnuala, Brian Ruane. 2010. **Human Rights Education: Reflections on Theory and Practice.** Dublin: Liffey Press.

Yağmur, Gökhan Uğur. 2016. Öğretmen Adaylarının Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yamasaki, Megumi. 2002. Human Rights Education: An Elementary School Level Case Study. Doctoral Dissertation. University of Minesota.

Yeşil, Rüştü. 2004. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminde Yöntem. **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,** c: 5 s: 1: 35-41.

_____. 2003. Demokratik Eğitim Ortamının İnsan Hakları Temeli. **G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 4. s. 2: 45-54.

_____. 2002. **Okulda ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

_____. 2001. İlköğretim Düzeyinde Okul ve Ailenin Demokratik Davranışlar Kazandırmadaki Etkisi. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yin, Robert, K. 2011. **Qualitative Research from Start to Finish.** London: The Guilford Press.

YÖK, Yükseköğretim Kurulu. 2018. **Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları.** https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari [02.02.2019].

_____. 2011. **Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) Temel Alan Yeterlilikleri Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Bilimleri.** Ankara. http://www.yok.gov.tr/documents/10348274/11114827/14.pdf [07.02.2018].

Zabun, Beyhan. 2019. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

EKLER

Ek 1. Görüşme Formları İzin Yazısı

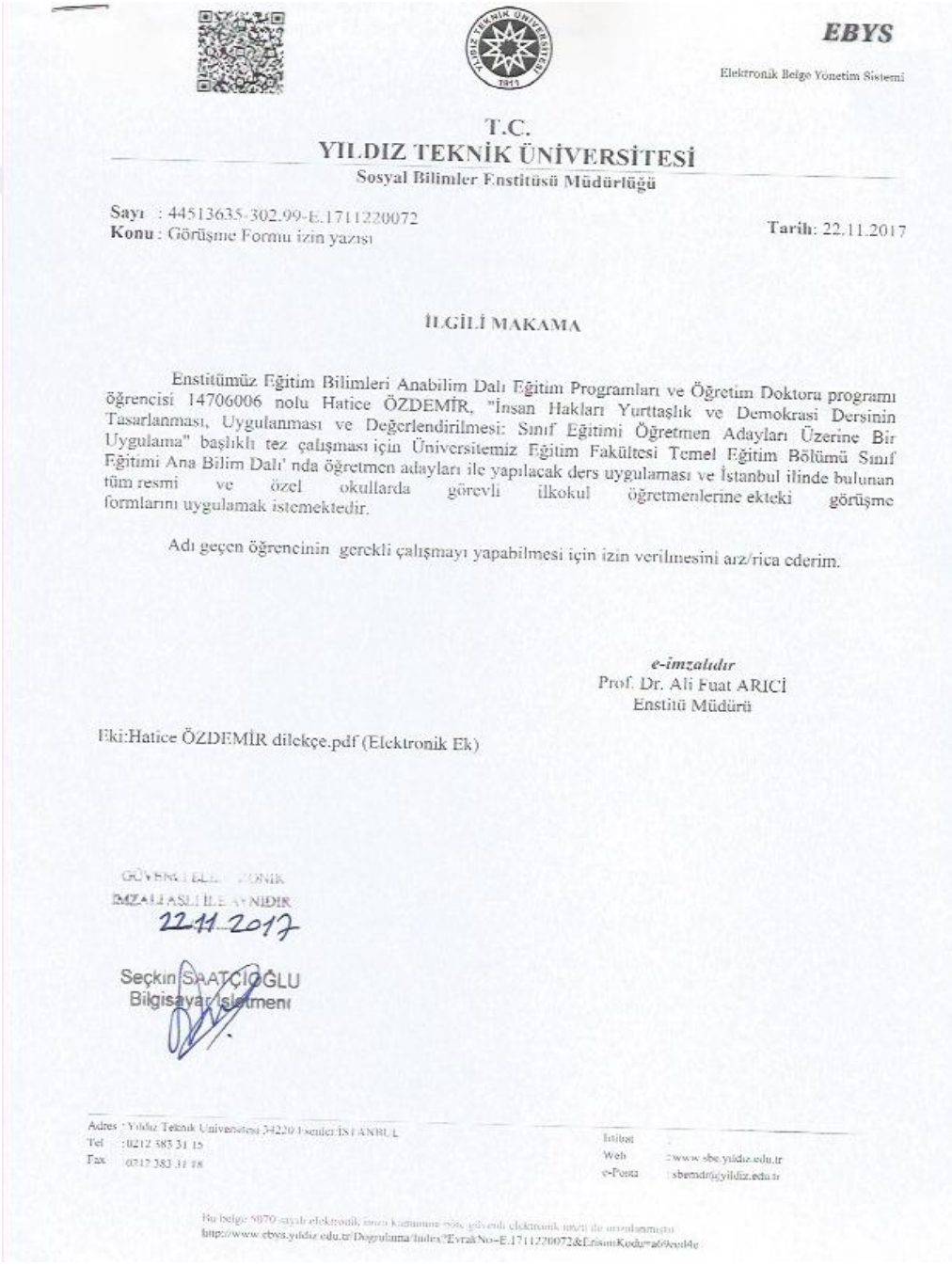

EBYS
Elektronik Belge Yönetim Sistemi

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 44513635-302.99-E.1711220072
Konu : Görüşme Formu izin yazısı

Tarih: 22.11.2017

İLGİLİ MAKAMA

Enstitümüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Doktora programı öğrencisi 14706006 nolu Hatice ÖZDEMİR, "İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersinin Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi: Sınıf Eğitimi Öğretmen Adayları Üzerine Bir Uygulama" başlıklı tez çalışması için Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı' nda öğretmen adayları ile yapılacak ders uygulaması ve İstanbul ilinde bulunan tüm resmi ve özel okullarda görevli ilkokul öğretmenlerine ekteki görüşme formlarını uygulamak istemektedir.

Adı geçen öğrencinin gerekli çalışmayı yapabilmesi için izin verilmesini arz/rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ali Fuat ARICİ
Enstitü Müdürü

Eki:Hatice ÖZDEMİR dilekçe.pdf (Elektronik Ek)

GÜVENLİ ELEKTRONİK
İMZALI ASLI İLE AYNIDIR
22.11.2017
Seçkin SAATÇIOĞLU
Bilgisayar İşletmeni

Adres : Yıldız Teknik Üniversitesi 34220 Esenler/İSTANBUL
Tel : 0212 383 31 15
Fax : 0212 383 31 18

İnternet :
Web : www.sbe.yildiz.edu.tr
e-Posta : sbemdr@yildiz.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa uygun güvenli elektronik imzayla imzalanmıştır.
http://www.ebys.yildiz.edu.tr/Dogrulama/Index?EvrakNo=E.1711220072&ErisimKodu=a6feaad4e

Ek 2. İhtiyaç Analizi Anketi İzin Yazısı

EBYS
Elektronik Belge Yönetim Sistemi

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 44513635-302.99-E.1804040415 Tarih: 04.04.2018
Konu : Anket İzin Yazısı

TEMEL EĞİTİM ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Enstitümüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Doktora programı öğrencisi 14706006 nolu Hatice ÖZDEMİR, "İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersinin Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi: Sınıf Eğitimi Öğretmen Adayları Üzerine Bir Uygulama" başlıklı tez çalışması için Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı' nda öğretmen adaylarına ekteki anket formlarını uygulamak istemektedir.
Adı geçen öğrencinin gerekli çalışmayı yapabilmesi için izin verilmesini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ali Fuat ARICİ
Enstitü Müdürü

Eki:Hatice ÖZDEMİR.pdf (Elektronik Ek)

Adres : Yıldız Teknik Üniversitesi 34220 Esenler/İSTANBUL
Tel / Fax : 02123833119 / 0212 383 31 18
Kep Adresi : yildizteknikuniversitesi@hs01.kep.tr
İrtibat : Sevap UÇGÜN
Web : www.sbe.yildiz.edu.tr
e-Posta : sbemdr@yildiz.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
http://www.ebys.yildiz.edu.tr/Dogrulama/Index?EvrakNo=E.1804040415&ErisimKodu=9015aa09

Ek 3. İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-44-E.21049401 08.12.2017
Konu: Anket ve Araştırma İzni

Sayın: Hatice ÖZDEMİR

İlgi: a) 28.11.2017 tarihli ve 20246678 Gelen Evrak No'lu dilekçe.
b) Valilik Makamı'nın 07/12/2017 tarih ve 20949447 Sayılı Olur'u.

"İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersinin Tasarlanması Uygulanması ve Değerlendirilmesi: Sınıf Eğitimi Öğretmen Adayları Üzerine Bir Uygulama" konulu teziniz hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri, ilgi (b) Valilik Onayı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve söz konusu talebiniz; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, **uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanılması,** katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılmaması koşuluyla, gerekli duyurunun araştırmacı tarafından yapılması, okul idarecilerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Valilik Onayı doğrultusunda uygulanması ve işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini rica ederim.

M. Nurettin ARAS
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EK:1- Valilik Onayı
2- Ölçekler

İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

Bilgi İçin: Y.YÜKSEL
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212)455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 43f4-d34b-3130-a975-28aa kodu ile teyit edilebilir.

Ek 4. Çalışma Planı

Çalışma Planı															
	2017-2018 Bahar Dönemi					2018-2019 Güz Dönemi					2018-2019 Bahar Dönemi				
Aylar	2	3	4	5	6	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6
Planlama															
İhtiyaç Analizi															
Hedeflerin Belirlenmesi															
İçeriğin Belirlenmesi															
Eğitim Durumlarının Belirlenmesi															
Ölçme ve Değerlendirmenin Belirlenmesi															
Programın Uygulanması															
Programın Değerlendirilmesi															
Raporlama															

Ek 5. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları

Ek 5a. Öğretmen Adayları Görüşme Formu

Genel Sorular

1. Kaçıncı sınıftasınız?
2. Sınıf öğretmenliği bölümünü isteyerek mi tercih ettiniz?

Görüşme Soruları

Öğretmen adaylarının hazırbulunuşlukları ile ilgili sorular

3. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları üzerine daha önce bir ders/eğitim aldınız mı?

   3a. Evet ise, bu dersi nasıl değerlendirirsiniz? Size ne gibi katkıları oldu?

4. Bu dersin zorunlu olması ya da seçmeli verilmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?
5. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları ile ilgili bir ders öğretmen adayları için gerekli midir? Neden?
6. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
7. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramları ile ilgili bir eğitim almasanız bile öğretmenliğe başladığınızda, öğrencilerinize bu kavramları nasıl öğretebileceğiniz hakkında yeterli mesleki bilgi ve beceriye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

İnsan Hakları, Yurrtaşlık ve Demokrasi Dersi ile ilgili sorular

8. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinin hedefleri size göre neler olmalıdır?

   İPUCU: Siz bu dersin sonunda neler kazanmak istersiniz?/Tekrar alsanız neler kazanmak istersiniz? (Daha önce böyle bir dersi almış olan öğretmen adayları için)
9. Sizce böyle bir dersin konuları neler olabilir?
10. Bu dersin öğretimi size göre nasıl gerçekleştirilmelidir?
    İPUCU: Hangi öğretim yöntemleri kullanılmalı, öğretim ortamı nasıl olmalı, hangi materyaller kullanılmalıdır?
11. Bu dersin sonunda kazanılan bilgi ve becerilerinizin nasıl değerlendirilmesini istersiniz?
    İPUCU: Yazılı sınav, proje, başarı testi, grup değerlendirmesi gibi ölçme araçlarından hangileri daha uygun olabilir?
12. Bu dersin etkili verilmesi için eklemek istediğiniz başka görüş ve önerileriniz var mıdır?

Ek 5b. Sınıf Öğretmenleri Görüşme Formu

Görüşme Soruları

İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili ön bilgilere ilişkin sorular

1. Öğretmen adayı iken insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularını içeren hizmet öncesi eğitim, seminer çalıştay ve/veya kongreye katıldınız mı?
   3a. Evet ise, nasıl bir eğitim aldığınızı aktarabilir misiniz? Size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Öğretmenlik yaptığınız süre içerisinde, insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularını içeren hizmetiçi eğitim, seminer, çalıştay ve/veya kongreye katıldınız mı?
   4a. Evet ise, nasıl bir eğitim aldığınızı aktarabilir misiniz? Size bir katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Çocuk hakları, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz? Bu konuda yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
4. Çocuk hakları, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinin öğretimini yapabilmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi ile ilgili sorular

5. İlkokul 4. Sınıfta verilen İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinin öneminden bahsedebilir misiniz?
6. Siz, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine nasıl hazırlanıyorsunuz?
7. Dersin kazanımları ile ilgili görüş ve önerilerinizi alabilir miyim?
8. Siz dersin öğretimini nasıl gerçekleştiriyorsunuz?
   11a. Hangi yöntem ve teknikleri uyguluyorsunuz?
   11b. Ne tür materyaller kullanıyorsunuz?
   11c. Bu derste öğrencilerin derse katılımları ne düzeydedir? Katılımlarını sağlamak için neler yapıyorsunuz?
9. Bu dersinizde kazanımların gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek için nasıl bir değerlendirme yapıyorsunuz?
10. Bu dersin öğretimini yaparken karşılaştığınız sorunlar var mı?
11. Bu dersin öğretimini geliştirmek ve yeniden düzenlemek isterseniz neler eklerdiniz?
12. Eğitim fakültesinde aldığınız eğitim bu dersin öğretimini yapabilmeniz için yeterli miydi?
    14a. Hayır ise, bu dersin öğretiminin en verimli şekilde yapılabilmesi için Eğitim fakültelerinde nasıl bir eğitim verilmesini önerirsiniz?
13. Eklemek istediğiniz başka görüş ve önerileriniz var mıdır?

Ek 5c. Öğretim Elemanları Görüşme Formu

Genel Sorular

1. Kaç yıldır bu üniversitede/bölümde çalışıyorsunuz?
2. Uzmanlık alanınız nedir?
3. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularını içeren dersinizin tam adını öğrenebilir miyim?
4. Kaç yıldır bu dersi veriyorsunuz?
5. Dersinizi seçmeli ders olarak mı yoksa zorunlu ders kapsamında mı veriyorsunuz?
6. Sınıf öğretmeni adaylarının insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili ders almasını gerekli görüyor musunuz? Neden?
7. Sizce bu ders zorunlu mu yoksa seçmeli ders olarak mı verilmelidir?

Görüşme Soruları

1.Dersinizin hedefleri nelerdir? Öğrencilerinizden bu dersin sonunda hangi davranışları gerçekleştirmelerini bekliyorsunuz? Bu hedefleri nasıl belirlediniz?

2. Dersin içeriğinde hangi konulara yer veriyorsunuz?

3. Dersin öğretimini nasıl gerçekleştiriyorsunuz?

3a. Hangi yöntem ve teknikleri uyguluyorsunuz?

3b. Ne tür etkinlikler yapıyorsunuz?

3c. Ne tür materyaller kullanıyorsunuz?

4. Bir dersinizi örnek olarak anlatabilir misiniz?

5. Dersinizin ölçme ve değerlendirmesini nasıl planladınız?

6.Öğrencilerinizin dersinizin hedeflerine ne derecede ulaştığını düşünüyorsunuz?

7. Bu dersin öğretimini geliştirmek ve yeniden düzenlemek isterseniz hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve ölçme-değerlendirme açısından neler eklerdiniz?

8. Bu dersin etkililiğini arttırmak için eklemek istediğiniz görüş ve önerileriniz var mıdır?

Ek 5d. Uygulama Sonrası Öğretmen Adayları Görüşme Formu

Görüşme Soruları

1. İnsan hakları ve demokrasi eğitimiyle ilgili bu dönem aldığınız dersin ilk haftasında olan izlenimleriniz ile süreç içerisindeki izlenimlerinizi paylaşabilir misiniz?
2. Bu derse yönelik, dersin uygulayıcısı tarafından hazırlanan ders izlencesi yeterince açıklayıcı mıydı? (Etkinlikler hedeflere uygun olarak seçilmiş miydi?)
3. Derse yönelik olarak belirlenen hedeflerin bu ders ile örtüştüğünü düşünüyor musunuz?

   3.a. Hayırsa: Neden?

4. Dersin öğretimi sürecinde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri sizce doğru kullanıldı mı?Bu yöntem ve tekniklerin bu derse yönelik olarak kullanılmasının sizin mesleki bilgi ve becerilerinize katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Derse yönelik materyal geliştirme ve bu materyalleri fakültenizde sergileme imkanı bulmanızın bu derse yönelik düşünceleriniz üzerinde herhangi bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?
6. Derse yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme ve uygun olan ölçme ve değerlendirme araçlarını geliştirme hakkında neler söyleyebilirsiniz? (Bu ders, geleneksel ölçme ve değerlendirme yöntemleri kullanılarak yapılabilir miydi?)
7. Bu dersin seçmeli ders olarak Eğitim fakültesinde verilmesi hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
8. İnsan hakları ve demokrasi kavramları ile ilgili bir ders öğretmen adayları için gerekli midir? Neden?
9. İnsan hakları ve demokrasi eğitimiyle ilgili bu dersin sonunda yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
10. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramları ile ilgili bu dersi aldıktan sonra öğretmenliğe başladığınızda, öğrencilerinize bu kavramları nasıl öğretebileceğiniz hakkında yeterli mesleki bilgi ve beceriye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
11. Bu dersin etkili verilmesi için eklemek istediğiniz başka görüş ve önerileriniz var mıdır?

Ek 6. İhtiyaç Analizi Anketi

I. BÖLÜM: Kişisel Bilgiler

1. Cinsiyetiniz: ..... 2. Yaşınız: .....
3. Bölümünüz:. ..... 4. Sınıfınız: .....
5. Mezun olduğunuz lise türü: ( ) Genel Lise ( )Öğretmen Lisesi ( )Fen Lisesi
( ) Meslek ve/veya Ticaret Meslek Lisesi ( ) İmam Hatip Lisesi
( ) Diğer .....

II. BÖLÜM: Çocuk Hakları

1. Çocuk haklarından haberdar mısınız?
( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen
2. İnsan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili daha önce bir eğitim veya ders aldınız mı?
( ) Evet ..... (lütfen ne olduğunu belirtiniz.)
( ) Hayır
3. Sizce çocuk hakları en iyi nerede öğrenilir?
( ) Okul ( ) Aile ( ) Medya/Sosyal medya ( ) Diğer.....
4. Sizce insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları kavramlarını bir öğretmenin bilmesi ne kadar gereklidir?
( ) Gereksiz ( ) Az Gerekli ( ) Kısmen Gerekli ( ) Gerekli ( ) Çok Gerekli
5. İlkokul düzeyinde insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk haklarının öğretimi ne kadar önemlidir?
( ) Önemsiz ( ) Az Önemli ( ) Kısmen Önemli ( ) Önemli ( ) Çok Önemli
6. Bir öğretmen adayı olarak, lisans eğitiminiz sırasında insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularının öğretimi üzerine bir derse veya eğitime katılmak ister miydiniz?
( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kararsızım

III. BÖLÜM: İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi

A. Aşağıda "**İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi**" dersi ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Bu **kazanımların ne derecede önemli** olduğunu ve kendinizi bu kazanımlarda **ne derecede yeterli** bulduğunuzu ölçek üzerinde ilgili kutucuğa √ işareti koyarak belirtiniz.

I. Önem Düzeyi						**II. Yeterlilik Düzeyi**				
Önemsiz	**Az önemli**	**Kısmen önemli**	**Önemli**	**Çok önemli**	**I. Bir öğretmen adayı olarak aşağıda yer alan kazanımlar sizce <u>ne kadar önemlidir</u>? (sol sütun/önem düzeyi)** **II. Aşağıda yer alan kazanımlarda kendinizi <u>ne kadar yeterli</u> görüyorsunuz? (sağ sütun/ yeterlik düzeyi)**	**Yetersiz**	**Az yeterli**	**Kısmen yeterli**	**Yeterli**	**Çok yeterli**
1	2	3	4	5	**1.** İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**2.** Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**3.** İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**4.** Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**5.** Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**6.** Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**7.** Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**8.** Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**9.** Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**10.** Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**11.** İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**12.** İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**13.** İnsan hakları eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**14.** İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi	1	2	3	4	5

					öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.					
1	2	3	4	5	**15.** İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**16.** İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**17.** Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerin içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**18.** Öğrencilerde kazanımlarının gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**19.** İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine yönelik bir ders planı geliştirebilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**20.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme. (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik)	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**21.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**22.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	**23.** Sınıf içerisindeki öğrencilerin velilerine yönelik insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularında eğitim hazırlayabilme.	1	2	3	4	5

B. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersini öğretmen olarak verecek olsanız, mevcut becerilerinizi dikkate alarak aşağıda yer alan <u>öğretim yöntem ve tekniklerini</u> uygulamada kendinizi ne derece yeterli görüyorsunuz?

	Çok yetersiz	**Yetersiz**	**Kısmen yeterli**	**Yeterli**	**Çok yeterli**
Düz anlatım	1	2	3	4	5
Soru-cevap	1	2	3	4	5
Tartışma	1	2	3	4	5
Örnek olay	1	2	3	4	5
Gösterip yaptırma	1	2	3	4	5
Problem çözme	1	2	3	4	5
Beyin fırtınası	1	2	3	4	5
Proje tabanlı öğrenme	1	2	3	4	5
İşbirlikli öğrenme	1	2	3	4	5
Rol oynama/Drama	1	2	3	4	5
İstasyon	1	2	3	4	5

C. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersini öğretmen olarak verecek olsanız, mevcut becerilerinizi dikkate alarak aşağıda yer alan <u>ölçme ve değerlendirme yöntemlerini</u> uygulamada kendinizi ne derece yeterli görüyorsunuz?

	Çok yetersiz	**Yetersiz**	**Kısmen yeterli**	**Yeterli**	**Çok yeterli**
İzleme/ünite testleri	1	2	3	4	5
Dereceli puanlama anahtarı	1	2	3	4	5
Öz ve akran değerlendirmeleri	1	2	3	4	5
Proje	1	2	3	4	5
Grup değerlendirmesi	1	2	3	4	5
Gözlem formları	1	2	3	4	5
Portfolyo	1	2	3	4	5
Performans görevi	1	2	3	4	5
Kavram haritası	1	2	3	4	5

D. Görüş ve önerilerinizi ekleyebilirsiniz:

Ek 7. İHDE Dersi Öğrenci Kazanımlarını Değerlendirme Anketi

A. Aşağıda "**İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**" dersi ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Seçmeli olarak aldığınız bu dersin, bu kazanımların gelişimine **ne derecede katkısı** olduğunu ölçek üzerinde ilgili kutucuğa √ işareti koyarak belirtiniz.

İHDE dersi, aşağıda yer alan bu derse ait kazanımların gelişimine ne derece katkısı oldu?	**Hiç**	**Biraz**	**Orta**	**Oldukça**	**Çok**
1. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.	1	2	3	4	5
2. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	1	2	3	4	5
3. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.	1	2	3	4	5
4. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	1	2	3	4	5
5. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.	1	2	3	4	5
6. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.	1	2	3	4	5
7. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	1	2	3	4	5
8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).	1	2	3	4	5
9. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik).	1	2	3	4	5
10. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.	1	2	3	4	5
11. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.	1	2	3	4	5
12. Sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere **8, 9, 10** ve **11.** hedeflere yönelik eğitim hazırlayabilme.	1	2	3	4	5
13. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.	1	2	3	4	5
14. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	1	2	3	4	5
15. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	1	2	3	4	5
16. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	1	2	3	4	5
17. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.	1	2	3	4	5
18. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.	1	2	3	4	5
19. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	1	2	3	4	5
20. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.	1	2	3	4	5
21. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	1	2	3	4	5
22. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi hedeflerinin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.	1	2	3	4	5
23. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.	1	2	3	4	5

D. Görüş ve önerilerinizi ekleyebilirsiniz:

Ek 8. İHDE Dersi Öğretim Programı

Dersin Adı	**İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi**
Dersin Amacı	Öğretmen adaylarının İHDE dersi ve öğretimi ile ilgili temel bilgi ve becerilere sahip olabilmesi ayrıca İHDE ile ilgili öğrenme planı tasarlama becerisi kazanmalarıdır.
Dayandığı Felsefe ve Kuram	İlerlemecilik felsefesi ve yapılandırmacılık öğrenme kuramı.
Dersin İçeriği	İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların tanımı ve tarihsel gelişimi; çocuk hakları; okulda ve ailede insan hakları ve demokrasinin yeri ve önemi; sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlali ve çözüm önerileri (dijital vatandaşlık, zorbalık, şiddet, cinsel istismar, engellilik, göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği); insan hakları ve demokrasi eğitiminin önemi; ilkokul eğitim programında demokrasi ve çocuk hakları; insan hakları, demokrasi ve çocuk hakları ile ilgili öğrenme planı tasarlayabilme (öğretim yöntem ve teknikleri, materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme yöntemleri).
Ders Kitabı/Okuma Listesi	Cılga, İ. 2001. Demokrasi ve İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları. **Millî Eğitim Dergisi**, c. 151 s: 3: 69-73. Flowers, N. 2010. **Pusulacık:Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitim Kılavuzu.** (Çev.Metin Çulhaoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Gözütok, F. D. 1995. **Öğretmenlerin Demokratik Tutumları.** Ankara: Türk Demokrasi Vakfi Yayınları, 41-43. Kepenekçi, Y.K. 2000. **İnsan Hakları Eğitimi**. Ankara: Anı. Zabun, Beyhan. 2017. **MEB İlköğretim 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabı.** Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Merey, Z. 2017. **Çocuk Hakları**. Ankara: Pegem Akademi. Turan, R. 2017. **İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi.** Ankara: Pegem Akademi.
Dersin TYYÇ ile İlişkisi	Ders, TYYÇ'deki Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Bilimleri Temel Alanı Kuramsal ve Olgusal Bilgi düzeyinde aşağıda yer alan yeterliklerle ilişkilidir: • Ulusal ve uluslararası kültürleri tanır. Bilişsel ve Uygulamalı Beceriler düzeyinde ise şu yeterliklerle ilişkilidir: • Öğrencilerin gelişim özelliklerini, bireysel farklılıklarını; konu alanının özelliklerini ve kazanımlarını dikkate alarak en uygun öğretim strateji, yöntem ve tekniğini uygular. • Konu alanına ve öğrencinin gereksinimlerine uygun materyal geliştirir. • Öğrencinin kazanımlarını kullanarak farklı yöntemler kullanarak çok yönlü değerlendirir.
Dersin MEB Öğretmen Yeterlikleri ile İlişkisi	Bu ders ile mesleki bilgi yeterlik alanı mevzuat bilgisine yönelik olarak; • Vatandaş olarak bireysel hak ve sorumluluklarını açıklar. Mesleki beceri yeterlik alanında ; • Öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve sosyokültürel özelliklerini dikkate alarak esnek öğretim planları hazırlar. • Öğrencilerle etkili iletişim kurabileceği demokratik öğrenme ortamları hazırlar. Tutum ve değerler yeterlik alanında ise; • Çocuk ve insan haklarını gözetir. • Bireysel ve kültürel farklılıklara saygılıdır. • İnsan ilişkilerinde empati ve hoşgörüyü esas alır.

DERSİN ÖĞRETİM HEDEFLERİ

1. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme.
2. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.
3. Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama.
4. Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.
5. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.
6. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme.
7. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.
8. Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb).
9. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik).
10. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme.
11. Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme.
12. Sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere 8, 9, 10 ve 11. hedeflere yönelik eğitim hazırlayabilme.
13. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.
14. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.
15. İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.
16. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.
17. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme.
18. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme.
19. İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.
20. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme.
21. Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.
22. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi hedeflerinin gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.
23. İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi'ne yönelik bir ünite planı geliştirebilme.

DERSİN İÇERİĞİ

Hafta	Konular	Ön Hazırlık
1	Dersin Tanıtımı	
2	İnsan Hakları ve Demokrasi'nin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	Cılga, İ. (2001). 69-73
3	Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi	Turan, R. (2017). 219-227
4	Çocuk Hakları	Flowers, N. (2010). 23-25
5	Sınıfta Çocuk Hakları İhlalleri ve Çözüm Önerileri	Merey, Z. (2017). 206-221
6	Demokrasi Eğitimi ve Önemi	Turan, R. (2017). 109-126
7	İlkokul Programlarında İnsan Hakları ve Demokrasi	MEB. (2018). İlköğretim 4.Sınıf İHYDD Kitabı.
8	İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Öğrenme Planı Tasarlama (Öğretim Yöntem ve Teknikleri)	
9	İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Öğrenme Planı Tasarlama (Materyal Geliştirme)	
10	İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik Öğrenme Planı Tasarlama (Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri)	

11	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar
12	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar
13	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar
14	Öğrenci Sunumları

ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİ

1. İHDE dersinin etkinlikleri, öğretmen adaylarında bilgi, beceri ve tutum geliştirme üzerine hazırlanmıştır. Bu sebeple dersin uygulayıcısı rehber konumundadır ve öğretmen adaylarının aktif katılımları önemlidir.

2. Derse öğretmen adaylarının hazırlıklı gelebilmeleri için öğretmen adaylarına ön okumalar gönderilmelidir.

3. Bütün etkinliklerin öğretiminde aktif öğretim yöntem-tekniklerinden yararlanılmalıdır. Bu yöntem-teknikler: Yaratıcı drama, soru-cevap, beyin fırtınası, tartışma, örnek olay, problem çözme, işbirlikli öğrenme ve grup çalışmalarıdır.

4. Öğretmen adaylarının İHDE dersinde teori ile birlikte uygulama ağırlıklı bir öğretim süreci geçirmeleri esastır. Bunun nedeni mesleki bilginin yanında mesleki beceriyi kazanarak İlkokul 4. sınıf İHYDD'nin öğretimini yapabilecek yetkinliğe ulaşmalarını sağlayabilmektir. Bu sebeple İlkokul 4. sınıf İHYDD'ye yönelik ders planı hazırlama, materyal tasarlama, uygun öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme ve değerlendirmeyı planlamaya yönelik uygulamalara yer verilmelidir. Bu uygulamalar için gereken süre üç hafta olarak belirlenmiştir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Ölçme ve değerlendirmede ise bilgi ve becerilerin anlamlı şekilde yapılandırılıp yapılandırılmadığının süreç içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan yapılandırmacılığa dayalı olarak performans görevleri, rubrik, yansıtma günlüğü vb. gibi tamamlayıcı ve yansıtıcı ölçme değerlendirme yöntemleri kullanılmalıdır.

2. Öğretmen adaylarından yansıtma günlüğü alınabilir. Böylece derste yapılan tüm süreci yeniden gözden geçirme imkanı verilen öğretmen adaylarında kalıcı öğrenmenin sağlanması beklenmektedir.

3. Öğretmen adaylarına verilen ders izlencesinde her hafta öğretimi yapılacak konu, hedefler, etkinlikler, ürünler ve ölçme-değerlendirmenin nasıl gerçekleşeceği açıklanmalıdır. Böylece öğretmen adayları, haftalık olarak hangi etkinlikten, hangi üründen, nasıl değerlendirileceği ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır.

4. İlgili haftalarda ortaya çıkan ürünlerin değerlendirilmesine yönelik rubrikler etkinliklerden önce öğretmen adayları ile paylaşılarak hangi boyutlardan değerlendirilecekleri açıklanmalıdır. Böylece öğretmen adaylarının ortaya çıkartacakları ürünlerden tahmini olarak ne kadar puan alacaklarını açıkca görmeleri sağlanmalıdır.

Etkinlikler	Sayı	Katkı Payı
Öğrenci Ürünleri	6	%50
Performans Görevi	1	%10
Yansıtma Günlükleri	5	%15
Proje	1	%25
Toplam		%100

Öğrenci Ürünleri: Dersin sonunda yaptığınız etkinliklere ait 6 ürünün değerlendirilmesi vize notlarınızı etkileyecektir.

Yansıtma Günlükleri : Her iki haftada bir dersin sonunda, o derse ilişkin süreci ve görüşlerinizi yazdığınız raporlar şeklinde olacaktır. Dönem sonunda 6 tane yazmış olmalısınız. Vize notlarınızı etkileyecektir.

Performans Görevi: Dönem içerisinde bir performans görevi sergilemeniz beklenmektedir. Değerlendirmesi vize notlarınızı etkileyecektir.

Proje: Dönem sonunda size verilen İlkokul 4. Sınıf İHYDD üniteleri ile ilgili proje notunuz final notunuz olacaktır. Proje sonunda, dahil olduğunuz grup ile birlikte hazırladığınız üniteye yönelik bir eğitim materyali geliştirmeniz beklenmektedir.

Hafta	Konular	Hedefler	Etkinlikler	Ürünler	Ölçme-Değerlendirme
1. Hafta	Dersin Tanıtımı	Dersin tanıtımı	-Tanışma oyunları etkinlikleri -Dersin izlencesinin açıklanması		
2. Hafta	İnsan Hakları ve Demokrasinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	**1.** İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklayabilme. **2.** İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirme.	"İnsan Hakları Takvimi" etkinliği	İnsan hakları takvimi	2. hafta İnsan Hakları Takvimi Etkinliği Rubriği
3. Hafta	Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi	**3.** Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama. **4.** Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz edebilme.	"Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı" etkinliği ve afişi	Grupların yaptıkları etkinlik afişleri	- 3. Hafta Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Rubriği -Öğretmen adayı yansıtma günlükleri (1)
4. Hafta	Çocuk Hakları	**5.** Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma. **6.** Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni tartışabilme. **7.** Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.	-"Kimin İçin En Önemli?" etkinliği - "Çocuk Hakları Televizyon Programı" yaratıcı drama etkinliği	Çocuk hakları kartları	- 4. Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı Yaratıcı Drama Etkinlik Rubriği - 4. Hafta Grup Çalışması Puanlama Cetveli
5. Hafta	Sınıfta Çocuk Hakları İhlalleri ve Çözüm Önerileri	**8.** Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb). **9.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik). **10.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme. **11.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme. **12.** Sınıf içerisinde ya da okulda verilmek üzere, **8, 9, 10,11.** hedeflere yönelik eğitim hazırlayabilme.	Sınıf içerisinde ya da okulda, **8, 9, 10, 11.** hedeflere yönelik eğitim hazırlama.	Gruplar tarafından hazırlanan eğitimler ve sunumları	- 5. Hafta Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesine İlişkin Puanlama Cetveli - Öğretmen adayı yansıtma günlükleri (2)
6. Hafta	Demokrasi Eğitimi ve Önemi	**13.** Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme. **14.** Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.	"Her Oy Önemlidir" etkinliği		6. Hafta "Her Oy Önemlidir!" Yaratıcı Drama Etkinlik Rubriği
7. Hafta	İlkokul Programlarında	**15.** İlkokul programında yer alan dersleri insan hakları ve demokrasi ile ilişkilendirebilme.	MEB İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık		Öğretmen adayı yansıtma günlükleri (3)

	İnsan Hakları ve Demokrasi	**16.** İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konularını diğer derslerle ilişkilendirebilme.	ve Demokrasi ders kitabının incelenmesi		
8. Hafta	İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Öğretim Yöntem ve Teknikleri	**17.** İnsan hakları eğitiminde kullanılan yöntemlerin farkında olabilme. **18.** İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim yöntemleri belirleyebilme. **19.** İlkokul öğrencilerinin kavramları genelleyebilmeleri için dersin öğretiminde uygun örnekler verebilme.	İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı'nda yer alan hedeflere yönelik uygun öğretim yöntem ve tekniklerine göre bir ders saati planlama		
9. Hafta	İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Materyal Geliştirme	**20.** İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretiminde anlamlı öğrenmeyi sağlayıcı öğretim materyalleri hazırlayabilme. **21.** Dersin öğretimi sırasında seçilen öğretim materyallerin içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi kavramları açısından uygunluğunu fark edebilme.	-"Söz Küçüğün" ve "Neden Olmasın" kutu oyunları etkinlikleri - Sergi materyalleri gelişirme		- 9. Hafta Materyal Geliştirme Sergi Rubriği - Öğretmen adayı yansıtma günlükleri (4)
10. Hafta	İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri	**22.** Öğrencilerde kazanımlarının gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme	İHYDD performans görevi ve buna uygun dereceli puanlama anahtarı hazırlama örnekleri gösterilecek.	Performans görevi ve buna uygun rubrik hazırlanması	10. Hafta Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Değerlendirme Rubriği
11. Hafta	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar	**23.** İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.	MEB İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı üniteleri için ders planı geliştirme	Ders planı örnekleri	Öğretmen adayı yansıtma günlükleri (5)
12. Hafta	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar	**23.** İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.	MEB İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı üniteleri için ders planı geliştirme	Ders planı örnekleri	
13. Hafta	Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar	**23.** İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik bir ünite planı geliştirebilme.	MEB İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı üniteleri için ders planı geliştirme	Ders planı örnekleri	
14. Hafta	Öğrenci Sunumları	- Ünite Planı Sunumları Değerlendirme Rubrik - Öğretmen adayı 14. hafta yansıtma günlükleri			

Ek 9. İHDE Ders Hedefleri Belirtke Tablosu

	Bilişsel Alan						**Duyuşsal Alan**					**Toplam**
Dersin Konuları	**Hatırlamak**	**Anlamak**	**Uygulamak**	**Analiz Etmek**	**Değerlendirmek**	**Yaratmak**	**Alma**	**Tepkide Bulunma**	**Değer Verme**	**Örgütleme**	**Nitelenmişlik**	
İnsan Hakları ve Demokrasinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi		**H1,2**										**2 (%7)**
Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi		**H3**		**H4**								**2 (%7)**
Çocuk Hakları		**H5, 6**	**H7**									**3 (%11)**
Sınıfta Çocuk Hakları İhlalleri ve Çözüm Önerileri		**H8, 9**	**H10**	**H11**		**H12**	**H9**					**6 (%23)**
Demokrasi Eğitimi ve Önemi		**H13, 14**					**H14**					**3 (%11)**
İlkokul Programlarında İnsan Hakları ve Demokrasi		**H15, 16**										**2 (%7)**
İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Öğretim Yöntem ve Teknikleri		**H17**	**H18,19**				**H17**					**4 (%15)**
İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Materyal Geliştirme		**H21**				**H20**	**H21**					**3 (%11)**
İlkokul 4. Sınıf İHYDD Öğretimi: Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri		**H22**										**1 (%4)**
Öğrenme Planı Hazırlamaya Yönelik Uygulamalar						**H23**						**1 (%4)**
Toplam (%)		**14 (%52)**	**4 (%15)**	**2 (%7)**		**3 (%11)**	**4 (%15)**					**27 (%100)**

H* = İHDE dersi hedefleri

Ek 10. İHDE Dersi Haftalık Öğrenme Planları

Ek 10a. "2. Hafta Öğrenme Planı"

<table>
<tr><td>Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi
Sınıf: 3</td><td>2. Hafta</td></tr>
<tr><td>Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi
Konu: İnsan Hakları ve Demokrasinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi</td><td>Tarih:</td></tr>
<tr><td>Süre: 2 ders saati</td><td>Yöntem/Teknik: Buluş yoluyla öğretme stratejisi, tartışma yöntemi ve soru-cevap tekniği, rol yapma.</td></tr>
<tr><td>Kazanımlar:</td><td>1. İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımını açıklar.
2. İnsan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini ilişkilendirir.</td></tr>
<tr><td>Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler:</td><td>İşbirlikli öğrenme</td></tr>
<tr><td>Araç ve gereçler:
Bilgisayar
Projeksiyon aleti</td><td>Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :
4 adet renkli büyük fon kartonu
Hatırlanacak özel günler kağıdının kopyaları
Her grup için normal ve renkli kalemler ve tahta kalemleri
Selobant-yapıştırıcı veya cırt cırt bant.
Süsleme malzemeleri</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dersin işlem basamakları
Giriş : (10 Dakika)
Isınma-Hazırlık: Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarına ısınma etkinlikleri yaptırır. Bu ısınma etkinlikleri sınıf içerisinde öğretmen adaylarının ayağa kalkmalarının istenmesi ile başlar. Sınıf içerisinde dolaşarak her öğretmen adayından karşılaştığı sınıf arkadaşı ile selamlaşması ve gülümsemesi istenir. Selamlaşmalardan sonra dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarına "Üçerli gruplar oluşturacağız. İki kişi ele ele tutuşup üçüncü kişi ortalarında bulunacak. El ele tutuşanlar evleri, ortadaki kişi kiracıyı temsil edecek. Dışarıda bir kişi kalacak. Her el çırptığımda kiracılar yer değiştirecek bu sırada dışarıda kalan kişi kendine ev bulacak.Herkes dediğimde ise bütün evler ve kiracılar yer değiştirip yeni evler ve kiracılar oluşturacaklar. Kiracılar evlere geçtiğinde konuşmanız gereken bir konu olacak." yönergesini verir. Öğretmen adayları yer değiştirirken dersin uygulayıcı ön okuma makaleleri ile ilgili konuşmalarını istediği soruları yöneltir. Çok sayıda kişiyle temas sağlandıktan sonra dersin uygulayıcısı öğretmen adaylarından gönüllü olarak seçeceği 9 kişiden oluşan bir grubu sınıfın dışarısına alır ve hepsine demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet kavramlarının yazılı olduğu kağıtları verir. Daha sonra bu kağıtları katlayıp ellerinde tutmalarını ve sınıfta olan diğer arkadaşlarına göstermemelerini belirtir. Sınıfa giren öğretmen adaylarına, sınıf içerisinde kalan öğretmen adaylarından teker teker soru sormaları istenir. "Sen olmasaydın ne olurdu?"sorusu yöneltilerek elinde kavram olan arkadaşının kendisini tanımlaması istenir. Diğer öğretmen adayları ise hangi kavramı elinde tuttuğunu tahmin etmeye çalışırlar. Tahminler bittikten sonra dersin uygulayıcısı bu derste, İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili temel kavramların (Demokrasi, hak, özgürlük, eşitlik, insan hakları, sorumluluk, adalet, hukuk, devlet) tanımları ile insan hakları ve demokrasinin tarihsel gelişimini öğreneceklerini söyler. Daha önce bu kavramlarla nerede karşılaştıklarını sorarak günlük hayatta kullandıkları bilgileri harekete geçirir.
Gelişme (40 dk):
Canlandırma: Dersin uygulayıcı, öğretmen adaylarını sekiz gruba ayırır ve bilgi kartlarını dağıtır (Öğrenme planı sonunda bilgi kartları mevcuttur). Dersin uygulayıcısı "Bilgi kartlarını okuyalım. Böyle bir dönemde yaşıyorsunuz. Bulunduğunuz dönemi bize insan hakları bağlamında donuk imgeler (heykeller şeklinde diye açıklanabilir) ile gösterelim.Donuk imgeler o dönemi temsil edecek." yönergesini verir. "Daha sonra donuk imgeler o dönemde geçen insan haklarına dair aralarında geçen bir günlük konuşmayı canlandıracaklar." diye ekler. Okuma, hazırlık ve karar</td></tr>
</table>

süreci için 5 dk verilir. Bütün donuk imgeler çemberde durur. Dersin uygulayıcısı "Dokunduğum donuk imgeye bakalım, hangi dönem olabilir, konuşmadan düşünelim." yönergesini vererek tüm donuk imgeler hakkında fikirler edindirmeye çalışır. Dersin uygulayıcısı "Şimdi dokunduğum donuk imgeler canlanacak o dönemde geçen insan haklarına dair canlandırmalarını yapacaklar." diyerek tüm canlandırmaların izlenmesini sağlar. Her canlandırmadan sonra dönem hakkındaki tahminler diğer gruplardan alınır. Benzerlikler ve farklılıklar bağlamında insan haklarının tarihsel gelişim süreci tartışılır. "İnsan haklarına dair kavramlardan hangi dönemlerde bahsedilmiştir? gibi bir soru önceki etkinliğe de bağlayarak öğretmen adaylarına yöneltilir. Daha sonra dersin uygulayıcısı hazırladığı slayt sunumunu sınıfta anlatır.

Değerlendirme: Dersin uygulayıcısı gerekli tanımların buluş yoluyla öğretim yaparak öğretmen adaylarına aktarır. Daha sonra soru-cevap ile sınıf içerisinde bu konu hakkında öğretmen adaylarının tartışmalarını sağlar. Sınıf öğretmeni olduklarında bu bilgileri öğrencilerine nasıl kazandırabilecekleri hakkında sorular yöneltir. Ardından dersin uygulayıcısı hazırladığı malzemeleri öğretmen adaylarına göstererek bu dersin kazanımları ile ilgili nasıl bir materyal yapabilecekleri hakkında tahmin yürütmelerini ister. Ardından "İnsan Hakları Takvimi" isimli etkinlik öğretmen adayları ile hazırlanmaya başlanır. Bu etkinliğin amacının insan hakları ile ilgili özel günlerin olduğu bir takvim hazırlamak olduğu ve tamamladıklarında sınıflarına asacakları belirtilir. Ardından dersin uygulayıcısı tarafından "Hatırlanacak Özel Günler" listesi dağıtılır. Bu listede "Dünya Barış Günü", "Dünya Çocuk Günü", "İnsan Hakları Günü" gibi insan hakları, demokrasi ve çocuk haklarına dair tarihsel süreçlerde önem kazanmış özel günler yer alacaktır. Öğretmen adayı sayısı dört gruba ayrılır ve her gruptan üzerinde çalışacakları üç ay belirlemeleri istenir. Her gruba takvim sayfaları, boyama malzemeleri, renkli kağıtlar ve gerekli diğer malzemeler dağıtılır. Gerekli yönergeler verilir:

1. Öğretmen adaylarına özel günleri, özellikle insan haklarıyla ilgili olanları hatırlatacak bir takvim hazırlayacakları anlatılır.
2. Öğretmen adaylarıyla insan hakları, demokrasi ve çocuk hakları ve öğrendikleri kavramlarla ilgili örnekler vermeleri istenir.
3. Öğretmen adaylarına çocuk hakları ve genel olarak insan hakları ve demokrasi ile ilgili özel bir gün bilip bilmedikleri sorulur. Ülkemizde kutlanan diğer bayram günleri ve bunun çocuk ve insan hakları ile ilişkilendirilmesi istenir (örneğin; dini bayramlar düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğü ile; ulusal bayramlar yurttaşlık hakkı ile; kültürel bayramlar da kültür hakkıyla ilişkilendirilebilir).
4. Öğretmen adaylarına takvimleri hazırlamaları için önce her ayın tarihlerini yazmaları, ardından o ay içerisindeki önemli günlerin adları yazılarak dikkat çekilmesi istenilen gün için süslemeleri yaparak o güne takvimde dikkat çekmeleri istenir. Etkinlik bitiminde yapılan takvim sınıfa asılır.

Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılır:

1. Bu etkinlik hoşunuza gitti mi?
2. Bu etkinlik size insan hakları ile ilgili özel günlere dair neler kazandırdı?
3. Bu yaptığımız etkinliği yaparken hangi insan haklarından yararlandığımızı düşünüyorsunuz?
4. Bu etkinliği sınıfınızda yapacak olsanız neler eklemek isterdiniz?

Ölçme-Değerlendirme: Dereceli puanlama anahtarı (Rubrik) kullanılarak derse yönelik değerlendirme yapılır.

Değerlendirme: Öğrenme planı uygulandıktan sonra öğretmen gözlemlerini yazacak. Hangi noktalar işledi hangileri işlemedi. Neden işlemedi? Gelecek sene bu plan uygulandığında nelere dikkat edilmelidir.

Ek 10b. “3. Hafta Öğrenme Planı”

Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi **Sınıf:** 3	**3. Hafta**
Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi **Konu**: Aile, Okul ve Sosyal Çevrede Demokrasi	**Tarih**:
Süre: 2 ders saati	**Yöntem/Teknik:** Buluş yoluyla öğretme stratejisi, tartışma yöntemi ve soru-cevap tekniği.
Kazanımlar:	**3.** Aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlar. **4.** Aile, okul ve sosyal çevre ile demokrasi arasındaki ilişkileri analiz eder.
Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler:	İşbirlikli öğrenme
Araç ve gereçler: • Bilgisayar • Projeksiyon aleti	**Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :** • Küçük gruplardan her biri için farklı aile yapılarını gösteren bir dizi görsel malzeme/fotoğraf kopyaları (tek başına yaşayan ebeveyn, klasik yapı, aynı cinsiyetten çiftler, geniş aile, evlatlık çocuk, birkaç kuşağın birlikte olduğu geniş aile) • Grup sayısı kadar renkli kalemler ve fon kartonları • Selobant-yapıştırıcı veya cırt cırt bant.

Dersin işlem basamakları

Giriş : (10 dk.)

Isınma- Hazırlık: Katılımcılara “itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış” aile tutumlarının yazılı olduğu kağıtlar dağıtılır. Kağıtlar katılımcı sayısına göre çoğaltılır. Katılımcılar alanda serbest yürümeye başlar. Dersin uygulayıcısı “Elinizde bulunan kartta aile tutumlarına göre yetişmiş çocuklarsınız. Şimdi o çocuğu düşünelim. Bir tartışma ile karşılaştığında nasıl davranır? Sosyalleşmesi nasıldır? Arkadaşları ile diyalogu nasıldır veya arkadaşları var mıdır? Kendini ifade ederken nasıldır? Duygularını nasıl ifade eder? Sorumluluk konusunda nasıldır?” düşünelim yönergesini verir. Dersin uygulayıcısı bu konularda katılımcıların düşünmelerini sağladıktan sonra “Şimdi kağıdınızda yazan ailenin yetiştirdiği bir çocuk gibi yürüyelim. Bu çocuğu ifade eden bir beden formunda donalım. Dokunduğum kişiler bu çocuğun ağzından en çok duyduğumuz bir cümleyi söyleyecekler.” diyerek katılımcılara dokunur. Cümle söylendikten sonra diğer katılımcılara dönerek “Sizce nasıl bir aile tutumu vardır?” diye sorarak doğru yanlış demeden yorumlayarak diğer donuk imgelere geçer. Herkes cümlesini bitirdikten sonra “Aynı kağıda sahip olanlar aynı gruba geçsin. Aileyi detaylı paylaşalım, birbirimizle ailenin tutumunun çocuğun üzerindeki etkisini tartışalım notlar alalım” der. Eğer katılımcı sayısı yetersiz ise “Şiddetli reddici-baskıcı otoriter katı ve sıkı” “kayıtsız pasif- amaçsız hoşgörülü” “dengesiz kararsız ve tutarsız- aşırı koruyucu” “mükemmeliyetçi- kabul edici güven verici demokratik” tutumları aynı grupta toplayıp dört grup oluşturulabilir.

Canlandırma: Dersin uygulayıcısı gruplara dramatik durumları vererek 5dk hazırlık süresi tanır. Aynı dramatik durum her gruba verilerek, farklı aile tutumlarının aynı durumlara gösterdikleri tepkiler gözlemlenir.

“Dramatik Durum: İki çocuğunuz var biri kız diğeri erkek. Kız olan dördüncü sınıfta, erkek olan ikinci sınıfta okuyor. Yeni bir eğitim öğretim dönemi başlamış ve sınıflarda sınıf başkanları seçilecek. Öğretmen bu seçim, sınıf içinde tam anlamıyla demokratik yollarla olsun istiyor. Adayların hazırlanmaları için gereken süreyi veriyor. Sizin kız çocuğunuz aday olmak için çok hevesli iken erkek çocuğunuz aday olmak bile istemiyor. Konuyu akşam yemeğinde sizlere açtığında aranızda konuşma başlar.**”**

Her dramatik durum canlandırıldıktan sonra “ Bu tutumlara sahip olan ailelerin çocuklarını demokratik süreçlere katılımı konusunda neler söylersiniz?” sorusu üzerinden canlandırmaların

değerlendirmeleri alınır.
Video izletilir."Videodaki aile tutumu hakkında neler söylersiniz? Buradaki çocukların demokratik süreçlere katılımı hakkında ne söyleyebilirsiniz?" soruları üzerinden video tartışmaya açılır.
https://www.youtube.com/watch?v=XaXuRWAt03g
Sınıf içerisinde yapılan tartışmalardan sonra bu hafta derste aile, okul ve sosyal çevrede demokratik hayatı tanımlama ve aralarındaki ilişkileri öğreneceklerini söyler.

Gelişme (40 dk):

Dersin uygulayıcısı gerekli tanımları buluş yoluyla öğretim yaparak öğretmen adaylarına aktarır. Çeşitliliğe ve farklılıklara hoşgörüyü geliştirme, çocukların aile, okul ve sosyal çevrede sahip olduğu haklar, ailenin tanımı, aile ve insan hakları arasındaki bağlantı, alışılmış olmayan aile yapılarında çocuklara karşı ayrımcılık konusu üzerinden sınıf ortamında soru cevap tekniği kullanılarak kazanımların günlük hayatla ilişkilendirmeleri sağlanır.
"Biz Aileyiz" etkinliği öncesi öğretmen adaylarına bütün çocukların hep aynı tip ailede yaşamadığı vurgulanır. Bu etkinliğin ailemiz olarak gördüğümüz kişilerle kendimizi özdeşleştirmenin ve birlikte yaşamanın çeşitli yollarını ortaya çıkardığından bahsedilerek etkinlik tanıtılır. Dersin uygulayıcısı tarafından öğretmen adaylarından bildikleri aile tiplerini tartışmaları istenir. Birlikte beyin fırtınası yapılarak mümkün olduğu kadar çok sayıda aile tipi ortaya çıkarmaları sağlanır. Üzerinde durulmayan aile tipi varsa dersin uygulayıcı tarafından ekleme yapılır.
Öğretmen adayları 4 gruba ayrılır. Her grubun bir sınıf zümresini temsil eden sınıf öğretmeni oldukları ve öğrendikleri farklı aile tutumları ve farklı aile tiplerine göre kendi okullarında hoşgörü ve farklılıklara saygı çerçevesinde bir proje taslağı hazırlayarak bu projenin etkinlik afişini tasarlamaları yönergesi verilir (piknik, film günleri, söyleşi vb.).

Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılacak:

a. Bu etkinlikte ne oldu?
b. Farklı ile tiplerinde sizi şaşırtan kısımlar nelerdi?
c. Aile tipleri hakkında neler öğrendiniz?
d. Sizce ailesi "farklı" olan çocuklar ne hisseder?
e. Bu çocukları sınıfınızda nasıl destekleyebilirsiniz?
f. Bütün çocukların bir ailede yaşama hakkı var mıdır?
g. Bir ailede yaşamak önemli midir? Evetse neden, hayırsa neden?
h. Ailesi ile birlikte yaşamayan veya farklı aile tipleri ile yaşayan öğrencilerinize nasıl destek olabilirsiniz?
i. Çocukların tüm haklarına saygı duyulmasını kim sağlar?
j. Böyle bir etkinliği ilkokul 4. sınıf öğrencilerinize yaptırmak isterseniz nasıl planlarsınız?

NOT: Etkinlik sırasında öğretmen adaylarına kendi sınıflarına farklı veya alışılmışın dışında aile tarzlarından bahsederken öğrenciler arasında utanma ve alay edilme durumlarının ortaya çıkmaması için neler yapmaları gerektiği; hoşgörü, aileyi aile yapan duygu ve değerlerin öneminin üzerinde durulması gerektiğinden bahsedilir.

Ölçme-Değerlendirme: Öğretmen adaylarından yansıtma günlüğü yazmaları istenir. Dereceli puanlama anahtarı (Rubrik) kullanılarak derse yönelik değerlendirme yapılır.

Değerlendirme: Öğrenme planı uygulandıktan sonra öğretmen gözlemlerini yazacak. Hangi noktalar işledi hangileri işlemedi. Neden işlemedi? Gelecek sene bu plan uygulandığında nelere dikkat edilmelidir.

Ek 10c. “4. Hafta Öğrenme Planı”

<table>
<tr><td>Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi
Sınıf: 3</td><td>4. Hafta</td></tr>
<tr><td>Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi
Konu: Çocuk Hakları</td><td>Tarih:</td></tr>
<tr><td>Süre: 2 ders saati</td><td>Yöntem/Teknik: Buluş yoluyla öğretme stratejisi, tartışma yöntemi ve soru-cevap tekniği, rol yapma.</td></tr>
<tr><td>Kazanımlar</td><td>5. Temel çocuk hakları konusunda bilgiye sahip olma.
6. Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni tartışabilme.
7. Çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan haberdar olma.</td></tr>
<tr><td>Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler</td><td>İşbirlikli öğrenme</td></tr>
<tr><td>Araç ve gereçler:
• Bilgisayar
• Projeksiyon aleti</td><td>Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :
• Öğrenci sayısı kadar çocuk hakları kartları
• Kağıt, kalem
• Pano kağıdı (büyük boy kağıt) ve tahta kalemleri</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dersin işlem basamakları
Giriş : Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarının ön bilgilerini harekete geçirmek için tahtaya bir çocuk resmi yapıştırır. 3’erli gruplara ayırdığı öğretmen adaylarının önüne konulan not kağıtlarına akıllarına gelen çocuk haklarını yazmalarını söyler (5 dakika). Daha sonra gruplardan birer sözcünün tahtaya gelerek grup olarak yazdıkları bu çocuk haklarını tahtaya yazmalarını ister. Her grubun temsilcisinden neden bu hakları yazdıkları ile ilgili bilgi alınır. Diğer gruplarla tahtaya yazılan hakların gerçekten bir hak olup olmadığı veya önem derecesini tartışmaları istenir.
Daha sonra dersin uygulayıcısı çocuk hakları ile ilgili bir oyun oynayacaklarını söyleyerek sınıftaki bütün öğretmen adaylarından ayağa kalkmalarını ister. Yanyana sıralanan öğretmen adaylarına ilkokul 4. sınıfa giden bir çocuk olduklarını hayal etmelerini ve şimdi söyleyeceği durumlarla ilgili olarak çocuk haklarını içeren durumlarda bir adım öne çıkmalarını, durum çocuk haklarına uygun değilse (çocuk hakları ihlali gibi durumlarda) yerlerinde sabit kalmaları gerektiği yönergesini verir. Uygulayıcı ayrıca grup olarak değil kendi görüşlerine göre hareket etmelerinin önemli olduğunu öğretmen adaylarına vurgular. Durumlar şu şekilde belirlenmiştir:
• Arkadaşınızın annesi ve babası bu yaz ayrıldı, ancak arkadaşınız hâlâ bir hafta birinde diğer hafta ötekinde olmak üzere ikisiyle birlikte kalıyor, çünkü bu onun tercihi.
• Başınız ciddi biçimde dertte olduğunda her zaman yardım isteyebileceğinizi öğrendiniz. Eğer acil yardım hattını arayıp durumunuzu anlatırsanız, yetkililer size terk edilen, kötü davranılan veya başka sorunları olan çocuklarla ilgilenen kuruluşlarla temasa geçirecektir.
• Arkadaşlarınızdan biri bir tek ayakkabısını yitirdi, ama yeni bir çift ayakkabı alacak kadar parası yok. Okul ise çocukları okula yalınayak kabul etmiyor.
• Sınıfınızda ailesi Roman bir çocuk var. Çevredekiler “sizler farklısınız” diye kabul etmediklerinden aile ev bulmakta zorlanıyor.
• Arkadaşınızın sınıfında, öğrenmede sınıftaki diğerlerine göre daha fazla güçlük çekenlere öğretmenleri özel olarak yardımcı olmaktadır.
• Öğrendiniz ki kimi ülkelerde çocuklar silah alıp savaşmaya zorlanıyor. Bu çocuklar aç susuz ve çok korkmuş durumdalar.
• Okulunuzun müdürü, çevredeki kimi çocukların okula gelemediğini, çünkü bu çocukların ana babalarının burada yaşamak için yasal izne sahip olmadıklarını öğrendi. Okul müdürü bu ailelerle temasa geçip onları çocuklarını okula göndermeye ikna etti.
• İnsan haklarınızı bilme hakkınız vardır!
• Okulunuzdaki kızlardan biri fotomodel. Çok para kazanıyor ve dergilerde resimleri çıkıyor. Ne var ki, zaman zaman okula devam edemiyor, ödevlerini yapıp arkadaşlarıyla oynamaya zaman bulamıyor. Çok yorgun görünüyor.
• Okulunuzdaki öğretmenler, kötü davranışları olsa bile çocuklara fiziksel ceza uygulayamazlar, hakaret edemezler.
• Okulunuzda yalnızca ulusal dili konuşmanıza izin var. Dilleri başka olan çocuklar, oyun</td></tr>
</table>

sırasında bile olsa, bu dilde konuştuklarında ceza alıyor.

- Okulunuzda merdivenler var, ancak yürüme güçlükleri olan ve tekerlekli sandalye kullananlar için asansör ve rampalar da bulunuyor.
- Topluluğunuzda çeşitli dinlerden olan çocukların kabul edildikleri, ancak dini olmayanlara yüz çevrilen bir okul var.
- Bir arkadaşınızın annesiyle babası geçen yıl ayrıldılar. Şimdi annesi çocuğun babasını, hatta büyükbabasını ve büyükannesini görmesine bile izin vermiyor.
- Arkadaşınızın babası kötü bir kaza geçirdi ve uzun süre çalışamadı. Kendisi iyileşirken hükümet aileye geçinebilmesi ve kiralarını ödeyebilmesi için yardımda bulundu.
- Okulunuzda, küçük kardeşlerine bakmak zorunda olduğu için okul bittikten sonra hiç oyun oynayamayan ve ders çalışamayan bir kız var.
- Sınıfınızdaki bir erkek çocuk öğle yemeğinden sonra ortalığın temizlenmesine katılmayı reddediyor, çünkü "temizlik işleri kızlara aittir" diyor.
- Haklarınızın savaş zamanlarında bile korunur ve bunun sağlanması için birtakım özel düzenlemeler yapılır.
- Okulunuzdaki erkek çocukların bir futbol takımı ve okuldan sonra faaliyet gösteren spor kulübü var, ama kız çocukların hiç yok.
- Topluluğunuzda, çocuk kütüphaneleri, özel olarak çocuklar için hazırlanan dergiler, filmler, oyunlar ve TV showları vardır. Böylece, dünyada neler olup bittiğini öğrenip anlayabilirsiniz.

Uygulama sonrasında öğretmen adaylarına neler hissettikleri ve genellikle hangi haklar üzerinde durumlar verildiğine dair bir konuşma çemberi etkinliği yaptırılır.

Gelişme (40 dk):

Dersin uygulayıcısı Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi tarafından hazırlanan çocuk hakları ile ilgili kısa animasyon filmi izletir.

http://www.eba.gov.tr/video/izle/8090b715f6068f4e448639871bc2bce83b8d869cfc001

Film izletildikten sonra öğretmen adayları ile film üzerine soru-cevap tekniği kullanılarak temel çocuk hakları, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve çocuk haklarında yaşanan temel sorunlardan bahsedilir.

"Kimin İçin En Önemli" etkinliği yapacakları ve bu etkinlik ile Çocuk Hakları Sözleşmesi ve çocuk hakları ile ilgili daha detaylı bilgi sahibi olacakları ve mezun olduklarında bu etkinliği kendi öğrencilerine nasıl uyarlayacakları hakkında bilgi sahibi olacakları dersin uygulayıcısı tarafından açıklanır. Bu etkinliğin amacı: Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin tanıtımı, hakların evrenselliği, geri alınamazlığının ve karşılıklı bağımlılığının kavranması, sözleşmenin belirli maddelerinin bir kenara bırakılması halinde ortaya çıkabilecek sonuçları tartışmaktır.

Yönerge:

1. Öğretmen adayları 3'er kişilik küçük gruplara ayırılır ve her gruba "Çocuk Hakları Kartları", kâğıt ve kalem verilir. Bu kartlardan her birinin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de (ÇHS) yer alan bir hakkı anlattığı açıklanır. Sonra, kartlarda yer alan iki hakkı yüksek sesle okumalarını ve bunlardan hangisinin çocuklar açısından daha önemli olduğuna karar vermeleri istenir. Öğretmen adayları bunun ardından bir hakkı neden diğerinden daha önemli saydıklarının gerekçelerini yazarlar.
2. 'Daha az önemli' bulunan hakların olduğu kartlar dersin uygulayıcısı tarafından toplanır. Her gruptan seçtikleri "Çocuk Hakları Kartıyla" birlikte bir başka gruba katılmaları istenir. İlk gruplarda 3 kişi varsa, şimdi oluşan bu altışarlı gruplarda 1. adımı tekrarlanır; yani öğretmen adayları iki haktan hangisinin diğerine göre daha önemli olduğunu belirleyip gerekçelerini açıklarlar.
3. Bir kez daha 'daha az önemli' hakların yer aldığı kartlar toplanır. Bunları büyükçe bir kâğıda sıralayarak üstüne 'Daha az Önemli Haklar' ın yazılır.
4. Gruplar nihai tercihlerini yaptıklarında, her gruptan bir kişiye en önemli buldukları hakkın yazılı olduğu kartı yüksek sesle okumasını ve bunun gerekçelerini açıklaması dersin uygulayıcısı tarafından söylenir. Okunan her hak "Haklarımız" başlıklı başka bir büyük kâğıda eklenir. Grubun büyüklüğüne göre geriye 4 hak kalmış olacaktır.

Etkinlik sonunda dersin uygulayıcısı "Haklarımız" başlıklı bölümde yer alan 4 hakkı sınıf içerisinde yaratıcı drama etkinlikleriyle canlandıracaklarını belirtir. Dört gruba ayırdığı öğretmen adaylarına seçilen ve önemli görülen dört hak kartını her bir tanesi bir gruba gelecek şekilde dağıtır.

Şimdi bir televizyon programına (programa uygun ismi kendileri grup olarak seçebilirler) konuk olarak katılacakları ve bir sokak röportajında sorulan "En önemli çocuk hakkı nedir?" sorusunun cevabının kendi ellerinde bulunan hak kartında yazan hak olduğunu ve bunu televizyon programında savunmaları gerektiği belirtilir. Öğretmen adayları burada kendilerine; avukat, akademisyen, öğretmen, STK çalışanı, gazeteci, çocuk hakları derneği başkanı, çocuk hakları aktivisti gibi roller

seçebilirler. Öğretmen adaylarına hazırlanmaları için 5 dakika süre verilir. Grupların performansları izlendikten sonra "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılır.

Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılacak:

a. Tercihlerinizi yaparken zorlandınız mı? Neden?
b. Bir hak yerine diğerini tercih etmenizde hangi etkenler rol oynadı?
c. Hangi hakların daha önemli olduğuna ilişkin fikriniz etkinlik sırasında değişti mi?
d. Diğer grupların kendi tercihleri için ileri sürdükleri gerekçelere katılıyor musunuz? Katılıyorsanız neden, katılmıyorsanız neden?
e. Daha az önemli bulunan kartları gerçekten reddetseydik neler olurdu?
f. Sınıf öğretmeni olduğunuzda bu etkinliği nasıl planlarsınız?

Not: Öğretmen adaylarına "karşılıklı bağımlılık" ve "karşılıklı ilişki" gibi hukuk terimlerinin açıklaması dersin uygulayıcısı tarafından açıklanacaktır. Ayrıca küçük yaş grupları için çocuk haklarını yaş düzeyine göre nasıl açıklayabilecekleri ile ilgili günlük yaşamdan örnekler paylaşılacaktır.

Ölçme-Değerlendirme: Dereceli puanlama anahtarı ile yaratıcı drama ile ilgili değerlendirme yapılarak derse yönelik değerlendirme yapılır.

Ek 10d. “5. Hafta Öğrenme Planı”

Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi **Sınıf:** 3	**5. Hafta**
Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi **Konu**: Sınıfta Çocuk Hakları İhlalleri ve Çözüm Önerileri	**Tarih**:
Süre: 2 ders saati	**Yöntem/Teknik:** Araştırma yoluyla öğretme stratejisi, problem çözme yöntemi, ikili ve grup çalışması tekniği.
Kazanımlar:	**8.** Bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konularının önemini kavrayabilme (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb). **9.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumları fark edebilme. (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik) **10.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme **11.** Sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme. **12.** Sınıf içerisindeki öğrencilerin velilerine yönelik insan hakları, yurttaşlık, demokrasi ve çocuk hakları konularında eğitim hazırlayabilme.
Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler:	İşbirlikli öğrenme
Araç ve gereçler: • Bilgisayar • Projeksiyon aleti	**Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :** • Her grup için pano kağıtları (büyük boy kağıtlar) • Selobant, yapıştırıcı, makas • Renkli kalemler • Renkli A4 kağıtları • Aile Eğitimi Formu • 20 adet kağıt bardak

Dersin işlem basamakları:

Isınma oyunu: “Dost Kazığı Oyunu” oynanır. Öğretmen adayları ikili eş olur. Herkes çemberde eşinin yanında durur. Çemberin ortasına grup sayısının iki katı kağıt bardak bırakılır. Dersin uygulayıcısı: “İkili eşler birer grup, yanlarınızda bulunan gruplar ise en yakınlarınız olacak. Kağıt bardakları ortadan alarak başkalarının önüne koyacaksınız. Bunu yaparken gruplardan tek tek çıkacaksınız. Mutlaka evinizde bir kişi kalacak. Diğer kişi geldiğinde hareket edebilirsiniz. Ama sağınızda ve solunuzda bulunan gruplar en yakınlarınız onların önüne kağıt bardak bırakamazsınız. Oyunu işaret ile başlatıp işaretle bitireceğiz. En çok kimin önünde kağıt bardak varsa o grup elenecek.” der. Yerde kağıt bardak bittiğinde oyun kendi önünüzdeki bardakları aynı kuralla başkalarının önüne bırakılarak devam eder.

Elenen gruplara “Kendinizi nasıl hissettiniz?” sorusu üzerinden duygular, tanımlamalar ve benzetmeler alınır. Burada amaç ayrımcılık ve dışlanmaya dikkat çekmektir. Öğretmen adaylarına doğrudan bu amaç belirtilmez kendi tahminlerinde yer verip vermediklerine dikkat edilir.

Giriş : Dersin uygulayıcısı öğretmen adaylarına “kabadayılık” konusu ile ilgili sorular sorarak önbilgileri harekete geçirir.

- Kabadayılık ne demektir?
- İnsanlar hangi farklı yollardan başkalarına kabadayılık taslarlar?
- Sizce insanlar böyle bir şeyi neden yaparlar?
- Kabadayılık taslayanları, onların sataştıkları kişileri ve topluluğun tümünü sizce nasıl etkiler?

Dersin uygulayıcısı ön bilgileri harekete geçiren soruların ardından öğretmen adaylarının her birinin bir elini renkli bir kâğıt parçasının üzerine koyarak şeklini çizmelerini ve kâğıdı ellerinin şeklinde kesmelerini ister. Elin parmaklarından her biri için, kendisine kabadayılık taslandığı bir durumda destek için başvurabileceği birisini düşünmelerini (örneğin bir arkadaş, öğretmen, okul yöneticisi, polis, danışman, ağabey vb. gibi) ister. Sonra öğretmen adaylarından, destekleyici olarak düşündükleri bu kişilerle ilgili açıklamalar yapmalarını istenir. Bu tür kabadayılık gösterilerine insanların hangi farklı yollardan tepki verebileceklerine bakacakları açıklanır. Bunun nasıl işleyeceğini dersin uygulayıcısı gösterir:

a. Dersin uygulayıcısı, bir kabadayılık tarifi okur. Her kabadayılık durumu için üç olası tepkiden söz eder. Eğer bunlardan farklı bir tepki düşünülüyorsa, dördüncü seçenek her zaman açıktır.

b. Odanın dört köşesinin her birine bir numara verilir. Öğretmen adayları, durumu ve olası tepkileri dinledikten sonra kendi konumlarını en iyi yansıttığını düşündükleri köşeye giderler.

Kabadayılıkla ilgili örnek durum okunur, öğretmen adaylarına bu durumla ilgili tepkilerini belirleyip ona göre ilgili köşeye gitmeleri için zaman tanınır. Öğretmen adayları köşelerde yerlerini aldıktan sonra aralarından kimilerine neden böyle bir konum aldıklarını, bu konumun avantajlı ve dezavantajlı yanları sorulur. Uygulama sonrasında öğretmen adayları tarafından yardım istenilecek kişilerin yazılı olduğu renkli eller beyaz fon kartonuna yapıştırılır ve kendi öğrencilerine bu etkinliği sınıflarında nasıl yapacakları üzerine konuşulur.

Gelişme (40 dk):

Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarına siber zorbalık, kişisel verilerin korunması ve cinsel istismar ile ilgili videolar izletir.

https://www.youtube.com/watch?v=GgdK2rdJTrE

http://www.khanacademy.org.tr/muzeler-ve-İcerik-ortaklarimiz/nova-laboratuvarlari/siber-guvenlik/siber-guvenlik/bir-siber-guvenlik-hikayesi/10309

Dersin uygulayıcısı sunuş yoluyla dersin öğretimini yaparak bilgi ve medyaya erişim hakkı kapsamında etik, güvenlik ve dijital vatandaşlık konuları (Akran zorbalığı, hakaret, gerçek ve sanal ortamda kişisel verilerin korunması ve paylaşılması vb), sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlar (şiddete uğrama, cinsel istismar, göç, engellilik), sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda gereken önlemleri alabilme, sınıf içerisinde çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda hangi mercilere başvurulması gerektiğini bilme ve gerekli yönlendirmeleri yapabilme konularında öğretim yapar.

Bu öğretimin ardından öğretmen adayları dörderli gruplara ayırarak bu derste öğrendikleri bilgiler doğrultusunda seçecekleri konu ve/veya konularla ilgili bir eğitim düzenlemelerini ister. Gruplar çalışmalarını yaptıktan sonra sınıf içerisinde her grup kendi sunumunu gerçekleştirir (Ekler kısmında etkinlik formu yer almaktadır).

Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılır: her grubun düzenlediği etkinlikler insan hakları ve demokrasi açısınan analiz edilir.

Ölçme-Değerlendirme: Öğretmen adaylarından yansıtma günlüğü yazmaları istenir. Dereceli puanlama anahtarı kullanılarak derse yönelik değerlendirme yapılır.

Değerlendirme: Öğrenme planı uygulandıktan sonra öğretmen gözlemlerini yazacak. Hangi noktalar işledi hangileri işlemedi. Neden işlemedi? Gelecek sene bu plan uygulandığında nelere dikkat edilmelidir.

Ek 10e. “6. Hafta Öğrenme Planı”

<table>
<tr><td>Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi
Sınıf: 3</td><td>6. Hafta</td></tr>
<tr><td>Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi
Konu: Demokrasi Eğitimi ve Önemi</td><td>Tarih:</td></tr>
<tr><td>Süre: 2 ders saati</td><td>Yöntem/Teknik: Araştırma yoluyla öğretme stratejisi, uzman çağırma, yaratıcı drama yöntemi, rol yapma tekniği</td></tr>
<tr><td>Kazanımlar</td><td>13. Demokrasi eğitiminin önemini kavrayabilme.
14. Çocuk hakları eğitiminde öğretmenin rol ve sorumluluklarının farkında olabilme.</td></tr>
<tr><td>Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler:</td><td>İşbirlikli öğrenme</td></tr>
<tr><td>Araç ve gereçler:
• Bilgisayar
• Projeksiyon aleti</td><td>Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :
• Her grup için drurum özeti
• Oy pusulaları için kağıt ve kalem</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dersin işlem basamakları:
Giriş : Isınma:
Derse sınıf öğretmeni ve aynı zamanda drama lideri olan bir uzman davet edilir. Dersin ilk kısmında yapılacak olan drama etkinliklerinde uygulayıcı olarak dersi yönlendirir. Drama ile ilgili ipuçlarını öğretmen adayları ile paylaşır. Uzman uygulayıcı, öğretmen adaylarına birer post-it dağıtır. “Sınıfınızda karşılaşabileceğiniz öğrenci profillerini düşünelim. Bir öğrenciye odaklanalım. Bu öğrencinin onu en iyi ifade eden üç özelliğini düşünelim.”der. Üç özelliği yazarak çembere gelen öğretmen adayları, müzik eşliğinde kağıtları birbiriyle değiştirir. Müzik durduğunda elinde kalan kağıtları okur. Kağıtların çoğu okunduktan sonra elllerinde kalan kağıt ile çemberde buluşurlar. Uzman uygulayıcı “Şimdi kağıtta yazan öğrenciyiz. Onun özelliklerine eklemek istediğimiz her şeyi düşünelim” der. Bir ebe seçilir. Ebe çemberin ortasında durur. Ebenin rolü sınıfını tanımak isteyen öğretmendir. Çember “Kim Gelsin?” “Türkçe bilmeyenler gelsin.”, “Çekingen olanlar gelsin.” gibi grubu tanımaya yönelik cevaplar verir. Kendine uygun olduğunu düşünen katılımcı çember içinde başka bir yere geçer. Bu sırada ortadaki öğretmen de kendine yer bulur. En son kim ortada kaldıysa grubu tanımaya yönelik kim gelsin sorusuna cevap verir. Oyun grubun dinamiğine göre sonlandırılır.
Ara değerlendirme: Uzman uygulayıcı öğretmen adaylarına “Dikkatinizi çeken neydi? Sorularda çıkıp çıkmama konusunda arada kaldığınız anlar nelerdi? Soruları üzerinden oyun tartışılır.
Ellerindeki kağıtlarla öğretmen adaylarından dört grup oluşturulur. Kağıtlarında yazan öğrenci profillerinden birine odaklanmaları istenir. Öğrenciyi elimizdeki bilgiye göre;
-isim
-yaş
-cinsiyet
-kişisel özellikleri
-aile tutumu ve aile durumu
-yapmaktan hoşlandıkları
-ihtiyaçları
-özel bir eşyasını tasarlayalım.(tasarlanmayacaksa not şeklinde yazılır)
Canlandırma:
Not kağıtlarına istenilen bilgileri yazarak bir profil oluşturan öğretmen adayları, uzman uygulayıcı tarafından sınıfın zeminine grupları ayıracak sınırları çekerek “Herkes kendi grubunda kalsın ve bu şekilde arka arkaya dizilelim. Herkes tasarladığı özel eşyasını alarak sınıra gelsin.” der. Önde duran katılımcılara iki adet A4 kağıdı verilir. Uzman uygulayıcı “ Grupça düşündüğünüz öğrenci herhangi bir sebeple yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Elinde sadece özel bir eşyası vardır. Sınıra ulaşıp eşyanızı bırakıp geri dönüyoruz. Elinizdeki kağıtlara aynı anda iki ayak ile basamazsınız, sürükleyemezsiniz. Gruba geri döndüğünüzde diğer grup arkadaşımız sınıra ulaşmaya çalışacaktır.”yönergelerini verir.
Etkinlik tamamlandıktan sonra “Neler hisssettiniz?” sorusu üzerine tartışılır. Burada amaç mülteci öğrencilerin yaşadıkları zorluklarla ilgili düşünmeye öğretmen adaylarını teşvik etmektir. Öğretmen</td></tr>
</table>

adayları ile bu bilgi paylaşılmaz kendi tahminleri içerisinde aranır.
Öğretmen adayları aynı gruplarıyla devam ederler. Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarına dramatik durumu vererek 5 dk hazırlanma süresi tanır.
Dramatik durum: Göreve yeni başladınız ve sınıfınızda elinizdeki profile sahip aynı zamanda sınırı geçip gelen bir öğrenci var. Okula ilk geldiği günü ve onunla temasımızı canlandıralım.
Değerlendirme:
Canlandırmalar tamamlandıktan sonra büyük çemberde "Sınıf öğretmeni olarak her öğrenciye ulaşmak için çözüm önerileriniz nelerdir?" sorusu üzerinden etkileşimli cevaplar dinlenir.
Gelişme (40 dk):
Isınma:
Dersin uygulayıcısı, öğretmen adaylarını derse hazırlamak için ısınma çalışmaları yapar. Isınma çalışmasında öğretmen adaylarına belirli bir alan işaret edilir ve serbestçe yürümeleri istenir. Daha sonra dersin uygulayıcısı kollarını her iki yana açar ve belirlediği alanı daraltır. Her seferinde öğretmen adaylarının yürüdüğü serbest alanı daraltan dersin uygulayıcısı öğretmen adayları sıkışık bir hal alana kadar yönerge vermeye devam eder. Daha sonra öğretmen adaylarına "Nasıl hissettiniz?", "Neler düşünüyorsunuz?", " Neden sınırı geçmeye çalışmadınız?" soruları yöneltilir. Burada amaç özgürlük ve demokratik karar almayı öğretmen adaylarına düşündürmektir.
Dersin uygulayıcısı öğretmen adaylarına **"Demokrasi olmasaydı neler değişirdi?"** sorusunu yöneltir ve aldığı cevaplar üzerinden tartışma yaptırarak demokrasi eğitiminin önemi için ön bilgileri harekete geçirir. Bu derste, öğretmenliğe başladıkları zaman sınıflarında demoktarik bir ortam yaratabilmek için yaratıcı drama yöntemi kullanarak bir etkinlik yapacakları açıklanır. Hazırlanan etkinlik ile adil ve demokratik seçimlerin anlamını kavrama, adil seçim pratiği edinme, demokratik oylama mekanizmalarını öğrenme, yurttaş katılımının önemini tanıma ve bütün bu süreci çocuk hakları bakımından kendi sınıf iklimine adapte edebilme amaçlarını kazanacakları öğretmen adaylarına açıklanır. "Her Oy Önemlidir" etkinliği drama ile dersin uygulayıcısı tarafından öğretmen adaylarına kazandırılır ve demokratik bir karar alma süreci geliştirmeleri ve etkinlik sırasında ortaya çıkaracakları planlarından birini oylamaya sunma rol yapma tekniği ile uygulanır.
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin herkesin "belirli bir göreve gelerek veya kendisini temsil edecek kişiyi seçerek yönetime katılma" hakkını güvence altına aldığını ve "yönetimlerin adi seçimler ve gizli oyla seçilmesi gerektiği" (Madde 21) öğretmen adaylarına açıklanır. Öğretmen adaylarına burada geçen kavramların ne anlam ifade ettiği sorulur:

a. 'Adil' seçim ne demekitr?
b. Oylama neden gizli olmalıdır?
c. Kimler oy kullanır?
d. Birisinin sizi 'temsil' etmesi ne anlama gelir?
e. Bu kişinin sorumlulukları nelerdir?

İPUCU: Öğretmen adaylarına bu ve benzeri soruları kendi sınıflarına nasıl uyarlayacakları hakkında bilgi verilir. Çocukların yetişkin yaşa erişinceye kadar genel seçimlerde oy kullanamasalar bile, kendi yaşamlarındaki işlere karar vermek için çeşitli biçimlerde yapılacak seçimlere katılabilecekleri. Ev, okul ve sosyal çevrelerinde demokrasinin bir gerekliliği olarak bu tür etkinliklerle karşılaşabileceklerini ve kendi sınıfımıza demokrasi eğitimini bu gibi etkinliklerle nasıl desteklenmesi gerektiği hakkında açıklamalar yapılır.
Öğretmen adaylarına bu etkinlikte demokratik karar alma yöntemleri oluşturacakları söylenir ve 4 kişilik gruplara ayrılırlar. Gruplardan her birine bir durum özeti verilir. Gruplardan iki tanesine aynı durum özeti verilir. Ayrıca bütün gruplara daha sonra simülasyonda kullanılacak olan E durumu da mutlaka verilir. Gruplar verilen durum özetlerini planlamaları için serbest çalışma zamanı verilir (15 dakika). Planlamalar bittikten sonra her grup geliştirdikleri karar alma sürecini diğer gruplara anlatır. Her sunumun ardından diğer gruplar planı aşağıda yer alan sorulara göre eleştirir:

a. Demokratik mi?
b. İlgili herkesin bir tercih belirtmesine olanak veriliyor mu?
c. Adil mi?
d. Gizli mi?
e. Oy kullanan herkes neye ve kime oy verdiğini biliyor mu? (Küçük yaş gruplarına bu soru nasıl açıklanır?)

Bütün durumlara ilişkin sunumlar bittikten sonra grupların Durum E için bir oylama yapması istenir. grupların durum E için kendi gruplarında hazırladıkları planlar karşılaştırılır:

a. Planlar birbirine ne kadar benziyor? Bu anlaşmaları oylamada kullanır mısınız?
b. Planlar birbirinden ne kadar farklı? Hangisini kullanmamız gerekir?

Bu sorulara verilen cevaplar sonrasında hazırlanan Durum E ile ilgili simülasyon kartları dağıtılır ve Durum E ile ilgili bir oylama ile planın deneneceği öğretmen adaylarına belirtilir. Hazırlanan rol

kartları dağıtılır ve simülasyon ile açıklamalar yapılır:

a. Seçim Yöneticisi 3 sözcüye görüşlerini belirtmelerini söyler.
b. Seçim Yöneticisi daha sonra izleyicilere de soru yöneltip görüşlerini belirtmelerini ister.
c. Seçim Yöneticisi herkesin oy vermeye hazır olup olmadığını sorar ve grup planına göre oylamanın sonucunun nasıl belirleneceğini açıklar (örneğin salt çoğunlukla mı, oy kullananların belirli bir oranıyla mı?)
d. Oy Verme Sorumlusu grubun planında belirlenen yönteme göre herkesin oy vermesini ister. Seçim Yöneticisi ile Oy Verme Sorumlusu birlikte oylama yapar ve oyları sayar.
e. Oy Verme Sorumlusu oylamanın sonuçlarını açıklar. Eğer gerekli çoğunluk sağlanmışsa Sayım Sorumlusu grubun kararını açıklar. Eğer gerekli çoğunluk sağlanamamışsa yeni bir oylamaya gidileceği açıklanır.
f. Yeni bir oylamaya gidilmesi halinde Oy Verme Sorumlusu yeni oy pusulaları hazırlar ve böyle devam edilir.

NOT: Bu etkinlik ile dersin uygulayıcısı tarafından öğretmen adaylarına öğretmenliğe başladıkları zaman sınıf ortamı içerisinde demokratik karar verme modelini ortaya koyabilmeleri için az önemli ya da daha kapsamlı konularda bile doğabilecek bütün fırsatları değerlendirmelerinin önemi üzerinde durulur. Örneğin; oyunların bahçede mi yoksa sınıf içerisinde mi oynanılacağı, sınıf içerisinde hep birlikte verilecek kararlar gibi. Çocukların demokratik yaşamı en iyi uygulayarak öğrendikleri, bir karar verme süreci içerisinde ilgili herkesin görüşünün alınıp alınmadığına bir öğretmen olarak dikkat etmelerinin gerekliliği hatırlatılır.

Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile "Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme" etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılır.

g. Bu etkinliklerde gerçek yaşamda da olan durumları saptayabildiniz mi?
h. Bu tür kararlar genellikle nasıl alınır? Çocukların da görüşleri ve oy hakları olmalı mı?
i. Yalnızca yetişkinlerin alabilecekleri kararlar var mıdır?
j. Grubunuzdaki kararlar genellikle demokratik biçimde mi alınır? Evetse neden, hayırsa neden?
k. Grubunuzun kararları demokratik biçimde almasınısağlamak için neler yapabilirsiniz?
l. Demokrasi eğitiminin sınıf iklimini ne şekilde etkileyebileceğini düşünüyorsunuz?
m. Çocuk hakları eğitiminde bir öğretmenin nasıl rol ve sorumlulukları olmalıdır?
n. Sınıf öğretmeni olduğunuzda bu etkinliği sınıfınızda nasıl planlarsınız?

Ölçme-Değerlendirme: Dereceli puanlama anahtarı kullanılarak derse yönelik değerlendirme yapılır.

Değerlendirme: Öğrenme planı uygulandıktan sonra öğretmen gözlemlerini yazacak. Hangi noktalar işledi hangileri işlemedi. Neden işlemedi? Gelecek sene bu plan uygulandığında nelere dikkat edilmelidir.

Ek 10f. “10. Hafta Öğrenme Planı”

<table>
<tr><td>Bölüm: Temel Eğitim Sınıf Eğitimi
Sınıf: 3</td><td>10. Hafta</td></tr>
<tr><td>Ders: İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi
Konu: İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretimi: Ölçme ve Değerlendirme Yöntemleri</td><td>Tarih:</td></tr>
<tr><td>Süre: 2 ders saati</td><td>Yöntem/Teknik: Araştırma yoluyla öğretme stratejisi, Problem çözme yöntemi, ikili ve grup çalışması tekniği.</td></tr>
<tr><td>Kazanımlar:</td><td>22. Öğrencilerde kazanımlarının gerçekleşme durumunu saptamaya yönelik ölçme ve değerlendirme yöntemi belirleyebilme.</td></tr>
<tr><td>Öğrenciye kazandıracağı yaşamsal beceriler:</td><td>Performans görevi ve buna ait dereceli puanlama anahtarı hazırlama, işbirlikli öğrenme</td></tr>
<tr><td>Araç ve gereçler:
• Bilgisayar
• Projeksiyon aleti</td><td>Materyaller (Çalışma yaprakları, görsel ve işitsel materyaller, ölçme ve değerlendirme araçları) :
• MEB İlkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabı
• Büyük boy pano kağıtları
• Tahta kalemleri, renkli kalemler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dersin işlem basamakları:
Giriş : Öğretmen adaylarından eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden bildiklerini grup halinde yazmaları istenir. Yöntemlerden hangilerinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi için uygun olacağı üzerine tartışılır. 9. Hafta öğretmen adayları tarafından hazırlanan taslak ders planlarına yönelik ölçme ve değerlendirme araçları geliştirecekleri öğretmen adaylarına açıklanır.
Gelişme (40 dk):
MEB İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabında yer alan ölçme ve değerlendirme durumlarının incelenmesi sağlanır. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine Yönelik performans görevi ve buna uygun dereceli puanlama anahtarı (DPA) hazırlama örnekleri gösterilir.
Sonuç (40 dk) : Öğretmen adayları ile “Birlikte Sorgulama ve Değerlendirme” etkinliği yapılarak yapılan etkinlik tartışılacak:
• İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi gibi soyut kavramların eğitiminde hedeflerin kazanıldığını nasıl ölçeriz?
• Küçük yaş gruplarında bu dersin ölçme ve değerlendirilmesi nasıl yapılmalıdır?

Ölçme-Değerlendirme: 10. Hafta İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi’ne Yönelik Hazırlanan Öğrenme Planları Dereceli Puanlama Anahtarı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Değerlendirme: Öğrenme planı uygulandıktan sonra öğretmen gözlemlerini yazacak. Hangi noktalar işledi hangileri işlemedi. Neden işlemedi? Gelecek sene bu plan uygulandığında nelere dikkat edilmelidir.</td></tr>
</table>

UYGULAMA 1: Belirlediğiniz, ünite, hedefler ve yaşamsal becerilere yönelik bir performans görevi hazırlayınız.

Sınıf:	**Ders:**	**Ünite/Tema:**	**Puanlama** **Yöntemi:** Rubrik
Hedefler:		**Yaşamsal beceriler:**	
Görev:			
Yönerge:			

UYGULAMA 2. Hazırlamış olduğunuz performans görevinin Rubriğini hazırlayınız.
(Not: Rubrik için satır ve sütün sayısını ile ölçek değerinizi değiştirebilirsiniz)

RUBRİK ŞABLONU

Boyutlar	Puanlama Stratejisi	**1 (Az Yeterli)**	**2 (Kısmen Yeterli)**	**3 (Yeterli)**

Ek 11. “2. Hafta İnsan Hakları Takvimi Etkinlik Rubriği”

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
İÇERİK		Etkinlik için gerekli olan önemli çocuk hakları ve insan hakları tarihlerini takvimde kullandı. Fakat ülkemizde kutlanan diğer bayram günleri ve bunun çocuk ve insan hakları ile ilişkilendirilmesini sağlayamadı.	Etkinlik için gerekli olan önemli çocuk hakları ve insan hakları tarihlerini takvimde kullandı. Ülkemizde kutlanan diğer bayram günleri ve bunun çocuk ve insan hakları ile ilişkilendirilmesinde eksikleri vardı.	Etkinlik için gerekli olan önemli çocuk hakları ve insan hakları tarihlerini takvimde kullandı. Ülkemizde kutlanan diğer bayram günleri ve bunun çocuk ve insan hakları ile ilişkilendirilmesini sağladı (örneğin; dini bayramlar düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğü ile; ulusal bayramlar yurttaşlık hakkı ile; kültürel bayramlar da kültür hakkıyla ilişkilendirilebilir).
TASARLAMA		Takvimi hazırlamak için önce her ayın tarihlerini verilen şablona yazdı. Yazdığı ay içerisindeki önemli günlerin adları yazarak dikkat çekilmesi istenilen gün için gerekli süslemeleri tamamlayamadı ve dikkat çekmeyi sağlayamadı.	Takvimi hazırlamak için önce her ayın tarihlerini verilen şablona yazdı. Yazdığı ay içerisindeki önemli günlerin adları yazarak dikkat çekilmesi istenilen gün için gerekli süslemeleri ve dikkat çekmede eksikleri vardı.	Takvimi hazırlamak için önce her ayın tarihlerini verilen şablona yazdı. Yazdığı ay içerisindeki önemli günlerin adlarını yazarak dikkat çekilmesi istenilen gün için süslemeleri yaparak o güne takvimde dikkat çekmeyi sağladı.
İŞBİRLİĞİ		Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu konularda kimseden yardım istemedi ve grup arkadaşlarıyla gerekli durumlarda işbirliğinde bulunmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu halde sadece 1-2 kez dersin uygulayıcısından yardım istedi. Grup arkadaşları ile pek fazla işbirliği yapmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu yerlerde dersin uygulayıcısı ve arkadaşlarından yardım istedi. Gerekli olduğunda grup arkadaşları ile işbirliği yaptı.
ZAMANLAMA		Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanamadı ve takvimi bitiremedi.	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) 21-25 dakika arası tamamlayıp takvimi sınıfa astı.	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullandı ve takvimi bitirerek sınıfa astı.

Ölçüt sayısı 4 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 4x3= 12’dir. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesi için şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 12 puan üzerinden 6 olsun. 100x 6=600, 600/12= 50’dir. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 50 almış sayılır.

Ek 12. "3. Hafta Farklı Aile Tutumları ve Tiplerine Göre Hoşgörü ve Farklılıklara Saygı Etkinlik Afişi Rubriği

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
İÇERİK		Öğretmen adayı, "itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış" aile tutumlarına etkinlik afişinde yer vermedi. Afiş ailelere yönelik hoşgörü ve farklılıklara saygıyı vurgulamıyordu. Kullanılan sloganlar ve afiş insan hakları ve çocuk hakları ile ilgili bir içeriğe sahip değildi.	Öğretmen adayı, "itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış" aile tutumlarına etkinlik afişinde biraz yer vermişti. Afiş ailelere yönelik hoşgörü ve farklılıklara saygıyı bazen vurguluyordu. Kullanılan sloganlar ve afiş insan hakları ve çocuk hakları ile kısmen ilgili bir içeriğe sahipti.	Öğretmen adayı, "itici (reddedici), mükemmelliyetçi, aşırı-koruyucu, aşırı hoşgörülü ve şımartıcı (izin verici), tutarsız, otoriter (baskıcı), demokratik, parçalanmış" aile tutumlarına etkinlik afişinde yer vermişti. Afiş ailelere yönelik hoşgörü ve farklılıklara saygıyı vurguluyordu. Kullanılan sloganlar ve afiş insan hakları ve çocuk hakları ile tamamiyle ilgili bir içeriğe sahipti.
TASARLAMA		Öğretmen adayı, farklı aile tiplerine ve farklı aile tutumlarına yönelik görselleri kullanmadı. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak etkinliğe uygun değil ve dikkati çekmiyordu. Afiş, hoşgörü ve farklılıklara saygıya yönelik bir etkinliği yansıtmıyordu.	Öğretmen adayı, farklı aile tiplerine ve farklı aile tutumlarına yönelik görselleri biraz kullandı. Kullanılan görseller çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını biraz içeriyordu. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak etkinliğe biraz uygun ve biraz dikkat çekiciydi. Afiş, hoşgörü ve farklılıklara saygıya yönelik bir etkinliği biraz yansıtıyordu.	Öğretmen adayı, farklı aile tiplerine ve farklı aile tutumlarına yönelik görseller kullandı. Kullanılan görseller çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını içeriyordu. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak etkinliğe uygun ve dikkat çekiciydi. Afiş, hoşgörü ve farklılıklara saygıya yönelik bir etkinliği tam anlamıyla yansıtıyordu.
İŞBİRLİĞİ		Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu konularda kimseden yardım istemedi ve grup arkadaşlarıyla gerekli durumlarda işbirliğinde bulunmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu halde sadece 1-2 kez dersin uygulayıcısından yardım istedi. Grup arkadaşları ile pek fazla işbirliği yapmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu yerlerde dersin uygulayıcısı ve arkadaşlarından yardım istedi. Gerekli olduğunda grup arkadaşları ile işbirliği yaptı. Arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etti.
ZAMANLAMA		Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanamadı ve afişi bitiremedi.	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) 1-5 dakika arası aştı fakat afişi tamamladı ve sınıfa astı.	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullandı ve afişi bitirerek sınıfa astı.
SUNUM		Etkinlik afişini diğer gruplara anlatırken kullandığı dil anlaşılmıyordu. Kelimeler fazla sıklıkla tekrar etti. Gelen soru ve eleştirilere cevap veremedi.	Etkinlik afişini diğer gruplara anlatırken kullandığı dil biraz akıcıydı ve bazı kelimeler fazla sıklıkla tekrar etti. Gelen soru ve eleştirilere cevap verirken konuya hakimiyette biraz çelişki yaşadı.	Etkinlik afişini diğer gruplara anlatırken akıcı ve yalın bir dil kullandı. Gelen soru ve eleştirilere net ve konuya hakim bir şekilde cevap verdi.

Ölçüt sayısı 5 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 5x3= 15'dir. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesi için şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 15 puan üzerinden 10 olsun. 100x 10=1000, 1000/15= 66,6'dir. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 67 almış sayılır.

Ek 13. "4. Hafta Çocuk Hakları Televizyon Programı ve 6. Hafta Her Oy Önemlidir Yaratıcı Drama Etkinlik Rubrikleri"

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
HAZIRLIK		Hazırlık süreci ile ilgili belirlenen maddelerden 3-4'ü gerçekleşmediğinde uygulanır.	Dört maddeden 1-2'si gerçekleşmediğinde uygulanır.	• Verilen dramatik durumla ilgili grup hazırlığında katılım sağladı. • Demokratik bir birey olarak hazırlık süresince diğer grup arkadaşlarının fikirlerine saygı gösterdi. • Grup içi etkileşimi yüksekti. • Grup içerisindeki görev dağılımında sorumluluklarını yerine getirdi.
CANLANDIRMA		Canlandırma süreci ile ilgili belirlenen maddelerden 3-4'ü gerçekleşmediğinde uygulanır.	Dört maddeden 1-2'si gerçekleşmediğinde uygulanır.	• Donuk imge ile canlandırmaya başladı. • Rolünün gereğini yerine getirdi. • Yaratıcı dramanın bileşenleri olan dramatik gerilim, odak, mekan, zaman, dil (sözcük ve beden dili), hareket, atmosfer, semboller ve dramatik anlama uygun davrandı. • Verilen süreyi tam zamanında kullandı.
TARTIŞMA		Tarışma süreci ile ilgili belirlenen maddelerden 3-4' gerçekleşmediğinde uygulanır.	Dört maddeden 1-2'si gerçekleşmediğinde uygulanır.	• Canlandırma sonrası diğer grup arkadaşları ile oturumu değerlendirdi. • İzleyicilere canlandırdıkları dramatik durumla ilgili belirleyici sorular sordu. • Konusuna hakimdi.

Ölçüt sayısı 3 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 3x3= 9'dur. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesinde şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 9 puan üzerinden 6 olsun. 100x 6=600, 600/9= 66'dır. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 66 almış sayılır.

Ek 14. “4. Hafta Grup Çalışması Puanlama Cetveli”

Dersin Yürütücüsü:

Grup Sayısı:

Sınıf Mevcudu:

Yönerge: Bu ölçek Yıldız Teknik Üniversitesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliği 3. Sınıf öğretmen adaylarının seçmeli olarak aldığı İHDE dersi içerisinde yapılan grup etkinliklerini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak grubu değerlendiriniz.

Ölçütler	**Çok**	**Oldukça**	**Orta**	**Biraz**	**Hiç**
1. Grup üyelerinin birbirlerinin düşüncelerini ifade özgürlüğü kapsamında dinlemesi.	5	4	3	2	1
2. Grup üyelerinin birbirlerine saygı göstermesi.	5	4	3	2	1
3.Grubun kendi içerisindeki fikir ayrılıklarını uzlaşı içerisinde çözmesi.	5	4	3	2	1
4. Grup üyelerinin bireysel sorumlulukları yerine getirmesi.	5	4	3	2	1
5. Grup üyelerinin birbirleri ile bilgi paylaşımında bulunması.	5	4	3	2	1
6. Grup üyelerinin karşılıklı güven içerisinde bulunması.	5	4	3	2	1
7. Grup üyelerinin işbirliğine dayalı hareket etmesi.	5	4	3	2	1
8. Grup üyelerinin birbirlerini motive etmesi.	5	4	3	2	1
9. Grup üyelerinin birbirlerinin başarılarını takdir etmesi.	5	4	3	2	1
10.Grup üyelerinin birbirlerine karşı demokratik tutum sergilemeleri.	5	4	3	2	1
11.Grup üyelerinin birbirlerine karşı insan hakları temelli (ifade özgürlüğü, farklılıklara saygı, toplumsal cinsiyet eşitliği) yaklaşımlarında bulunmaları.	5	4	3	2	1
12.Grup üyelerinin birbirleri ile verimli çalışması.	5	4	3	2	1

Ders Yürütücüsü Görüşü:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ek 15. "5. Hafta Çocuk Hak İhlalleri İçerikli Eğitim Hazırlama Projesine İlişkin Puanlama Cetveli"

Öğretmen adaylarından gruplar halinde ilköğretim düzeyinde sınıf içerisinde ya da okulda 5. haftanın hedeflerinden seçecekleri konu ve/veya konularla ilgili bir eğitim düzenlemeleri istenir. Gruplar çalışmalarını yaptıktan sonra sınıf içerisinde her grup kendi sunumunu gerçekleştirir (Öğretmen adaylarına etkinlik formu şablon olarak dağıtılır).

	Ölçütler	**Puan**
İçerik ve Tasarım	Belirlenen eğitimin ilköğretimde çocuk hak ihlalleri içeriğine uygunluğu.	
	Eğitim adının anlaşılır ve açık ifade edilmesi.	
	Eğitimin konusunun eğitim adı ile uyumlu olması.	
	Eğitimin konusunun açık bir şekilde tanımlanması.	
	Eğitime duyulan ihtiyacın anlaşılır ifade edilmesi.	
	Eğitim hedeflerinin ulaşılabilirliği.	
	Eğitimin yapılacağı ortamın eğitime göre uygunluğu.	
	Eğitime katılacak hedef kitlenin belirlenmesi.	
	Planlanan etkinliğin eğitimin hedeflerine göre uygunluğu.	
	Etkinlik için belirlenen öğretim yöntem ve tekniklerinin uygunluğu.	
	Etkinlik için seçilen materyallerin uygunluğu.	
	Eğitimin hedeflerine ulaşılması ile ilgili değerlendirmenin planlanması.	
Sözlü Sunum	Öğretmen adayının projeyi anlatırken kendinden emin bir ifadeye sahip olması.	
	Öğretmen adayının projeyi anlatırken önemli noktalara değinmesi.	
	Öğretmen adayının konuşurken dinleyicilerin ilgisini canlı tutabilmesi.	
	Verilen sunum süresinin aşılmaması.	

Ölçeğin derecelendirmesi: 3 puan yeterli, 2 puan kısmen yeterli ve 1 puan yetersiz olarak hesaplanır.

Ek 16. “9. Hafta Materyal Geliştirme Sergi Rubriği”

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
İÇERİK		Öğretmen adayı, kendisinden hazırlanması beklenen “Çocuk Hakları Gazetesi”, “Çocuk Hakları Panosu”, “Çocuk Hakları Kutu Oyunu”, “Çocuk Hakları Kamu Spotu” ve “Çocuk Hakları Öykü Kitabı” projelerinde insan hakları ve çocuk hakları ile ilgili bir içeriğe sahip değildi.	Öğretmen adayı, kendisinden hazırlanması beklenen “Çocuk Hakları Gazetesi”, “Çocuk Hakları Panosu”, “Çocuk Hakları Kutu Oyunu”, “Çocuk Hakları Kamu Spotu” ve “Çocuk Hakları Öykü Kitabı” projelerinde insan hakları ve çocuk hakları ile kısmen ilgili bir içeriğe sahipti.	Öğretmen adayı, kendisinden hazırlanması beklenen “Çocuk Hakları Gazetesi”, “Çocuk Hakları Panosu”, “Çocuk Hakları Kutu Oyunu”, “Çocuk Hakları Kamu Spotu” ve “Çocuk Hakları Öykü Kitabı” projelerinde insan hakları ve çocuk hakları ile tamamiyle ilgili bir içeriğe sahipti.
TASARLAMA		Kullanılan görseller çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını ile ilgili değildi. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak uygun seçilmemişti. Hazırlanan materyaller farkındalık yaratmaya yönelik değildi.	Kullanılan görseller çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını kısmen içeriyordu. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak kısmen uygun ve kısmen dikkat çekiciydi. Hazırlanan materyaller farkındalık yaratmaya yönelik bir etkinliği kısmen yansıtıyordu.	Kullanılan görseller çocuk hakları ve insan hakları kavramlarını içeriyordu. Kullanılan renkler ve tasarım, biçim olarak uygun ve dikkat çekiciydi. Hazırlanan materyaller farkındalık yaratmaya yönelik bir etkinliği tam anlamıyla yansıtıyordu.
İŞBİRLİĞİ		Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu konularda kimseden yardım istemedi ve grup arkadaşlarıyla gerekli durumlarda işbirliğinde bulunmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu halde sadece 1-2 kez dersin uygulayıcısından yardım istedi. Grup arkadaşları ile pek fazla işbirliği yapmadı.	Hazırlık sürecinde ihtiyaç duyduğu yerlerde dersin uygulayıcısı ve arkadaşlarından yardım istedi. Gerekli olduğunda grup arkadaşları ile işbirliği yaptı. Arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etti.
ZAMANLAMA		Sergi için verilen süreyi doğru şekilde kullanamadı. Sergi günü materyalini grup arkadaşları ile birlikte sergilemede yetersiz kaldı.	Sergi için verilen süreyi kısmen doğru şekilde kullandı ve sergi günü materyalini grup arkadaşları ile birlikte sergilemede kısmen yeterliydi.	Sergi için verilen süreyi doğru şekilde kullandı ve sergi günü materyalini grup arkadaşları ile birlikte sergiledi.
SUNUM		Grup olarak hazırladığı materyalin kurgusuna ve hazırlık aşamasına hakim olmadığı için gelen soru ve eleştirilere net ve konuya hakim bir şekilde cevap veremedi.	Grup olarak hazırladığı materyalin kurgusuna ve hazırlık aşamasına kısmen hakim olduğu için sınıf içindeki diğer gruplara ve sergi ziyaretçilerine anlatırkenbiraz zorlandığı gözlemlendi. Gelen soru ve eleştirilere kısmen cevap verebildi.	Grup olarak hazırladığı materyalin kurgusuna ve hazırlık aşamasına hakim olduğu için sınıf içindeki diğer gruplara ve sergi ziyaretçilerine anlatırken akıcı ve yalın bir dil kullandı. Gelen soru ve eleştirilere net ve konuya hakim bir şekilde cevap verdi.

Ölçüt sayısı 5 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 5x3= 15’dir. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesi için şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 15 puan üzerinden 10 olsun. 100x 10=1000, 1000/15= 66,6’dir. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 67 almış sayılır.

Ek 17. “10. Hafta Öğrenme Planı, Performans Görevi ve Rubrik Hazırlama Değerlendirme Rubriği”

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
ÖĞRENME PLANI		Dersin uygulayıcısı tarafından verilen öğrenme planı taslağını tamamlayamadı. Kendisine verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak dersi planlamada yetersizdi.	Dersin uygulayıcısı tarafından verilen öğrenme planı taslağını kısmen hazırladı. Kendisine verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak dersi kısmen planladı.	Dersin uygulayıcısı tarafından verilen öğrenme planı taslağını eksiksiz hazırladı. Kendisine verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak dersi planladı.
PERFORMANS GÖREVİ		Performans görevi formunda belirtilen bütün kısımları kazanımlara yönelik olarak hazırlama ve açıklamada yetersizdi.	Performans görevi formunda belirtilen bütün kısımları kazanımlara yönelik olarak kısmen hazırladı ve kısmen açıkladı.	Performans görevi formunda belirtilen bütün kısımları kazanımlara yönelik olarak hazırladı ve açıkladı.
RUBRİK		Ölçme aracını verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak hazırlamada zorlandı. Boyutları ve derecelendirmeyi doğru şekilde planlama ve açıklamada yetersizdi.	Ölçme aracını verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak kısmen yeterli olarak hazırladı. Boyutları ve derecelendirmeyi kısmen doğru şekilde planladı ve açıkladı.	Ölçme aracını verilen konu ve kazanımlara yönelik olarak hazırladı. boyutları ve derecelendirmeyi doğru şekilde planladı ve açıkladı.
İŞBİRLİĞİ		Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu konularda kimseden yardım istemedi ve grup arkadaşlarıyla gerekli durumlarda işbirliğinde bulunmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu halde sadece 1-2 kez dersin uygulayıcısından yardım istedi. Grup arkadaşları ile pek fazla işbirliği yapmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu yerlerde dersin uygulayıcısı ve arkadaşlarından yardım istedi. Gerekli olduğunda grup arkadaşları ile işbirliği yaptı. Arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etti.
ZAMANLAMA		Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanamadı ve süreyi aştı (6 dakika ve üzeri).	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) aştı (1-5 dakika arası).	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullandı.
SUNUM		• Öğretmen adayı diğer gruplara öğretim planını anlatırken kullandığı dil anlaşılmıyordu. Kelimeleri fazla sıklıkla tekrar etti. • Gelen soru ve eleştirilere cevap veremedi.	• Öğretmen adayı diğer gruplara öğretim planını anlatırken kullandığı dil biraz akıcıydı ve bazı kelimeler fazla sıklıkla tekrar etti. • Gelen soru ve eleştirilere cevap verirken konuya hakimiyette biraz çelişki yaşadı.	• Hazırlanan öğrenme planı, performans görevi ve ölçme aracını diğer gruplara anlatırken akıcı ve yalın bir dil kullandı. • Gelen soru ve eleştirilere net ve konuya hakim bir şekilde cevap verdi.

Ölçüt sayısı 6 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 6x3= 18’dir. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesi için şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 12 puan üzerinden 10 olsun. 100x 12=1200, 1200/18= 66,6’dir. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 67 almış sayılır.

Ek 18. “14. Hafta Ünite Planı Sunumları Rubriği”

Ölçütler	Puanlama Stratejisi	1 (Yetersiz)	2 (Kısmen Yeterli)	3 (Yeterli)
İÇERİK		Beş maddeden 3-5’i gerçekleşmediğinde uygulanır.	Beş maddeden 1-2’si gerçekleşmediğinde uygulanır.	• Öğretmen adayı, kendilerine verilen ünitelerde yer alan hedeflere yer vermiştir. • Seçilen etkinlikler, hedeflerin kazandırılmasına yönelik belirlenmiştir. • Etkinliklere uygun materyal seçimi yapılmıştır. • Öğretim için uygun öğretim yöntem ve teknikleri belirlenmiştir. • Hazırlanan ölçme aracı hedeflerin tamamına yönelik olarak belirlenmiştir.
TASARLAMA		Öğretmen adayı verilen öğretim taslağı formunun bütün basamaklarını dikkate alarak planlamamıştır.	Öğretmen adayı verilen öğretim taslağı formunun bütün basamaklarını kısmen dikkate alarak planlamıştır.	Öğretmen adayı verilen öğretim taslağı formunu bütün basamakları dikkate alarak planlamıştır.
İŞBİRLİĞİ		Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu konularda kimseden yardım istemedi ve grup arkadaşlarıyla gerekli durumlarda işbirliğinde bulunmadı.	Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu halde sadece 1-2 kez dersin uygulayıcısından yardım istedi. Grup arkadaşları ile pek fazla işbirliği yapmadı.	• Etkinlik sürecinde ihtiyaç duyduğu yerlerde dersin uygulayıcısı ve arkadaşlarından yardım istedi. • Gerekli olduğunda grup arkadaşları ile işbirliği yaptı. • Arkadaşlarını kendi etkinlikleri konusunda teşvik etti.
ZAMANLAMA		Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullanamadı ve süreyi aştı (6 dakika ve üzeri).	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) aştı (1-5 dakika arası).	Etkinlik için verilen süreyi (20 dk.) doğru şekilde kullandı.
SUNUM		• Öğretmen adayı diğer gruplara öğretim planını anlatırken kullandığı dil anlaşılmıyordu. Kelimeleri fazla sıklıkla tekrar etti. • Gelen soru ve eleştirilere cevap veremedi.	• Öğretmen adayı diğer gruplara öğretim planını anlatırken kullandığı dil biraz akıcıydı ve bazı kelimeler fazla sıklıkla tekrar etti. • Gelen soru ve eleştirilere cevap verirken konuya hakimiyette biraz çelişki yaşadı.	• Öğretmen adayı diğer gruplara öğretim planını anlatırken akıcı ve yalın bir dil kullandı. • Gelen soru ve eleştirilere net ve konuya hakim bir şekilde cevap verdi.

Ölçüt sayısı 5 olduğu için öğretmen adayının bu formdan alabileceği en yüksek puan 5x3= 15’tir. Öğretmen adayının almış olduğu puanın not olarak kullanılması için yüzlük not sistemine çevrilmesi için şu yol izlenir: Öğretmen adayının formdan aldığı puan 100 ile çarpılır. Çıkan puan, formdan alınacak en yüksek puana bölünür. Örneğin bu formdan alınan puan 15 puan üzerinden 10 olsun. 100x 10=1000, 1000/15= 66,6’dir. Öğretmen adayı yüzlük sisteme göre 67 almış sayılır.

ÖZ GEÇMİŞ

1. Adı Soyadı **:**Hatice Leblebici

2. Doğum Tarihi **:**05.01.1982

3. İrtibat **:** leblebicih@gmail.com

4. Araştırmacı Kimlik Bağlantısı: ORCID: 0000-0002-1813-7107

5. Akademik Dereceler

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Doktora	Eğitim Programları ve Öğretim	Yıldız Teknik Üniversitesi	2014-2020
Yüksek Lisans	Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezli Yüksek Lisans	Marmara Üniversitesi	2010-2013
Lisans	Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği	Trakya Üniversitesi	2000-2004

6. Akademik Çalışmalar

6.1. Tezler

Özdemir, H. 2013. Sınıf Öğretmenlerinin İşkoliklik Eğilimlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

6.2. Makeleler

Leblebici, Hatice, Banu Yücel Toy. 2019. A Needs Analysis of Curriculum Design Of The Human Rights, Citizenship, Democracy and Child Rights Course for Teacher Candidates. **Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi.** c. 9. s. 1: 105-144.

Leblebici, Hatice, Nadir Çeliköz. 2017. Prospective Teachers' Attitudes Towards Children Rights. **International Journal of Social Sciences and Education Research.** c. 3. s. 1: 307-318.

6.3. Sözlü Bildiriler

Leblebici, Hatice, Banu Yücel Toy. 2018. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersinin Tasarlanması: Sınıf Eğitimi Öğretmen Adaylarına Yönelik İhtiyaç Analizi. **ICCI EPOK 2018 6th International Congress on Curriculum and Instruction, 11-13 Ekim 2018.** Kars: Kafkas Üniversitesi: 712-713.

Leblebici, Hatice, Nadir Çeliköz. 2016. Prospective Teachers' Attitudes Towards Children Rights. **2nd International Conference on Social Sciences and Education Research, 4-6 Kasım.** İstanbul.

Çeviren, Ayşe Büşra, Hatice Leblebici, Sertel Altun. 2016. Implementation of UBD Model: A Case Study on Preschool Teacher Candidates. **2nd International Conference on Social Sciences and Education Research, 4-6 Kasım.** İstanbul.

Çelebi, Nurhayat., Hatice Özdemir, Özge Eliçin. 2013. Studying Level of Awareness of Teachers in terms of Their Lifelong Learning Skills. **5th World Conference on Educational Sciences, 5-8 Şubat.** İtalya.

7. Görev Yaptığı Kurumlar

Görevi	**Görev Yeri**	**Yıl**
Öğretim Görevlisi (Ücretli)	Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi	2019-devam ediyor
Sınıf Öğretmeni	Özel Bilfen Çamlıca İlkokulu	2011- 2013
Özel Eğitim Sınıf Öğretmeni	Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu	2009 - 2011